

ediția a XIV-a

Filologia modernă: realizări și perspective în context european
Paul GOMA In memoriam. Est-etica rezistenței prin adevăr

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII

Colocviul științific cu participare internațională

FILOLOGIA MODERNĂ: realizări și perspective în context european

Paul GOMA In memoriam.
Est-etica rezistenței prin adevăr

Chișinău, 2020

**INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII**

COLOCVIUL ȘTIINȚIFIC CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

**FILOLOGIA MODERNĂ:
REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN**

***PAUL GOMA In memoriam.
Est-etica rezistenței prin adevăr***

EDIȚIA A XIV-A

Chișinău, 6 octombrie 2020

Coordonator: dr. VIORICA RĂILEANU

Chișinău, 2020

CZU 80/81+821.09(082)

Lucrarea a fost recomandată pentru tipar de Consiliul științific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, proces-verbal nr. 9 din 23 octombrie 2020.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții:

„Filologia modernă: realizări și perspective în context european”, colocviu științific cu participare internațională (14; 2020; Chișinău). Colocviul științific cu participare internațională „Filologia modernă: realizări și perspective în context european: Paul Goma În memoriam. Est-etica rezistenței prin adevăr”, Ediția a 14-a, Chișinău, 6 octombrie 2020 / coordonator: Viorica Răileanu. – Chișinău: Pro Libra, 2020 (Tipogr. „Tipocart Print”). – 225 p.: fig., tab. Antetit.: Inst. de Filologie Rom. „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Min. Educației, Culturii și Cercet. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 100 ex.

ISBN 978-9975-3392-9-2.

80/81+821.09(082)

F 55

Procesare computerizată: GALINA PRODAN

Materialele publicate în acest volum reflectă punctul de vedere al autorilor. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului.

© Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, 2020

S U M A R

PREFAȚĂ	5
MARIANA SIPOȘ, <i>Posteritatea lui Paul Goma trebuie să fie neuitarea lui...</i>	7
GALINA ANIȚOI, <i>Ipostaze ale personajului tranziției: politicianul („aleșii poporului”)</i>	9
DUMITRU APETRI, <i>Spre miezul de foc al „Luceafărului” eminescian: versiuni rusești</i>	13
ION BĂRBUȚĂ, <i>Premise pentru elaborarea „Dicționarului de structuri fundamentale al limbii române”</i>	18
LILIANA BOTNARI, <i>Considerații privind varianta limbii române din Republica Moldova</i>	25
VLAD CARAMAN, <i>Anatol Gavrilov: studii de teorie și metodologie literară</i>	32
FELICIA CENUȘĂ, <i>Fenomenul migrației în literatura română din Basarabia</i>	37
OXANA CHIRA, <i>Printre eufemismele „din calidorul” lui Paul Goma</i>	44
TUDOR COLAC, <i>Viziuni metadiscursive în proiectul „Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei la jumătate de secol de la înființare”. In honorem prof. univ., dr. I. H. Ciubotaru – 80</i>	53
SERGIU COGUT, <i>Identități minoritare în literatura română</i>	61
LIDIA CODREANCA, <i>Caracteristici și tendințe ale edificării lingvistice în RASSM (1926-1932)</i>	67
ELENA CONSTANTINOVICI, <i>Tranzitivarea și intransitivarea verbelor – forme ale derivării actanțiale în limba română</i>	75
ALEXANDRU COSMESCU, <i>Funcții ale reformulării în dialog: cazul interviului de explicitare</i>	81
VIORICA COSTIN, <i>Sinonimia: fenomen semantic integrant al terminologiei medicale</i>	88
INGA DRUȚĂ, LIDIA VIERU, MARIANA VLAS, <i>Definiții specializate ale termenilor de marketing</i>	94

OXANA GHERMAN, <i>Recondiționare identitară prin memorie în romanul basarabean contemporan</i>	101
OLESEA GÎRLEA, <i>Vlad Țepeș în ipostaza de principe drept și înțelept și negarea ideii de arhetip al cruzimii (reflecții despre romanul „Atacul de noapte” de Ion Muscalu)</i>	115
SVETLANA KOROLEVSKI, <i>Un devotat al cărții, al culturii. Istoricul literar Lazăr Ciobanu</i>	122
MIROSLAVA LUCHIANCICOVA, <i>Câteva gânduri despre traductologie în spațiul român</i>	128
EUGENIA MINCU, <i>Afixoidarea: fenomen lingvistic în germen (literele grecești în formarea cuvintelor afixoidate)</i>	136
MIHAELA MUDURE, <i>Scriind din Australia</i>	140
CRISTINA NEGRU, <i>Lexicul referitor la intelectul omului – obiect de studiu în lingvistica contemporană</i>	149
LILIANA POPOVSCI, <i>Despre necesitatea revitalizării „Textelor dialectale” publicate la Chișinău</i>	154
VIORICA RĂILEANU, <i>Cestiuni de terminologie onomastică în lingvistica românească</i>	161
NATALIA ROTARI, <i>Rolul metaforei în formarea conceptelor și definirea termenilor</i>	170
ANGELA SAVIN-ZGARDAN, <i>Enantiosema (schimbul de bunuri materiale. Aprecierea subiectivă a vorbitorului)</i>	175
CRISTIAN SERDEȘNIUC, <i>Debutul lui Grigore Vieru. Aspecte ale receptării</i>	180
TATIANA SÎMBOTEANU, <i>Modalitățile de exprimare directă și indirectă a actului de vorbire rugămintă în limba română</i>	191
GALACTION VEREBCEANU, <i>Trăsături caracteristice ale scrierii chirilice (pe baza unor texte vechi românești)</i>	200
DAN VEREJANU, <i>Ruga și proverbul – o binecuvântare în poezia lui Liviu Damian</i>	206
VIORICA ZAHARIA, <i>Biografie și misticism în „Maestrul și Margareta”</i>	214

PREFAȚĂ

Volumul de față are la bază comunicările susținute în cadrul Colocviului științific cu participare internațională *Filologia Modernă: Realizări și perspective în context european*, cu genericul **PAUL GOMA In memoriam. Est-etica rezistenței prin adevăr**, ediția a XIV-a, desfășurat (on-line) la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova, pe 6 octombrie 2020, în parteneriat cu Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu”, București, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”, București.

La Colocviu au fost antrenați peste 50 de cercetători științifici, cadre didactice, doctoranzi și masteranzi atât din centrele universitare și de cercetare din Republica Moldova (Universitatea de Stat a Moldovei, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău, Institutul de Filologie Română „Bogdan P.-Hasdeu”, Chișinău), cât și din centrele universitare și de cercetare din România (Universitatea din București, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași). Dezbaterile (on-line) au fost repartizate pe secțiuni tematice. Fiecare participant și-a prezentat rezultatele cercetărilor științifice, reprezentând un omagiu adus personalității și creației lui Paul Goma, scriitor basarabean, care ne-a dus cu demnitate numele în lume, luptând pentru idealurile noastre de libertate, demnitate și adevăr, care ne-a lăsat drept moștenire o operă de valoare, într-o autentică limbă română, operă ce se cuvine să fie studiată, apreciată și promovată, așa cum merită opera unui mare scriitor. Or, cu acest prilej, l-am regăsit pe Paul Goma, prin limbajul copleșitor al operei sale, din comunicările profesorului universitar, dr. hab. Iraida CONDREA, Universitatea de Stat a Moldovei, Chișinău și conferențiarului universitar, dr. Oxana CHIRA, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, l-am redescoperit pe Paul Goma, ca *cel mai important disident anticomunist*, din omagiile profesorului universitar, dr. Bogdan CREȚU, directorul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, profesorului universitar, dr. Sorin ALEXANDRESCU, directorul Centrului de Excelență în Studiul Imaginii, Universitatea din București și doamnei Mariana SIPOȘ, scriitoare, traducătoare, jurnalistă, critic și istoric literar, diplomat, reprezentant legal al lui Filip Goma, fiul regretatului scriitor.

În crearea unui spațiu de dialog, la constituirea prezentului volum și-au adus contribuția cercetători din domenii diferite. Axat, în principiu, pe probleme de lexicografie, terminologie, onomastică, gramatică, semantică, stilistică, dialectologie, teorie discursivă, teorie și practică a traducerii, pragmatică, patrimoniu cultural, literatură și folclor, volumul mizează pe schimbul de experiență academică și pe relevarea unor noi direcții de cercetare în filologie.

Sperăm ca cei interesați de diferite aspecte ale cercetărilor filologice să identifice în paginile acestui volum spațiul potrivit pentru investigații științifice, să descopere provocări de cercetare tangențiale cu activitățile lor și să integreze noi perspective de studiu.

dr. VIORICA RĂILEANU

POSTERITATEA LUI PAUL GOMA TREBUIE SĂ FIE *NEUITAREA* LUI...

Aș vrea în primul rând, să felicit inițiatorii ediției din acest an a Colocviului Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” de la Chișinău pentru modul exemplar în care l-au organizat. Și spun acest lucru pentru că am participat recent la două festivaluri internaționale de literatură, unul în Mexic și altul în Spania, tot online, bineînțeles, și nu văd nicio diferență în conceperea, în organizarea și în toate demersurile făcute pentru buna desfășurare a evenimentului. Am spus că îi felicit pe inițiatori, dar în egală măsură mă adresez participanților și vreau să subliniez și rolul directoarei Institutului, doamna Nina Corcinschi, prietena mea Nina și prietena de suflet a lui Paul Goma, împreună cu toate celelalte cercetătoare ale operei lui din Basarabia, pe care el le numea, nu o dată, mândru de ele și recunoscător: „fetele mele de la Chișinău”.

Și sunt tentată să mulțumesc pentru genericul ales, în memoria lui Paul Goma, dacă nu mi-aș da seama că, de fapt, la Chișinău s-a făcut zilele acestea, când Paul Goma ar fi împlinit 85 de ani, ceea ce se face într-o țară normală care își prețuiește valorile și le omagiază memoria după ce nu mai sunt în viață.

Și cum să nu te gândești câtă plăcere i-ar fi făcut lui Paul Goma să citească argumentul din prezentarea colocviului (un mic eseu scris – presupun – de Nina Corcinschi) când scrie:

„Scrierile lui Goma demonstrează însă altceva. Confirmă un talent autentic, pun în valoare un mare prozator, ilustrează o conștiință artistică insolită. *Eu nu sunt un disident. Eu sunt scriitor. Punct* – este crezul cu care scriitorul basarabean a insistat să înlăture prejudecata abordării sale, exclusiv prin lupa politicului, a ideologicului.”

Participă la acest colocviu doi prieteni ai mei din România care au spus - și public și în corespondența purtată în ultimii ani - că poate a sosit timpul să facem disocierea necesară și să lăsăm deoparte formula „cel mai mare disident român” care, cred eu, s-a întins ca o pânză impermeabilă peste opera lui, împiedicată astfel să iasă cu adevărat la lumină și să fie cunoscută și apreciată așa cum merită opera unui mare scriitor.

Și pentru că suntem într-un mediu academic, aș vrea să evoc aici o mare personalitate științifică, nu are rost să-i înșir aici toate titlurile românești și internaționale (ar ocupa o pagină întreagă, se găsesc pe internet) care a scris primele studii despre opera lui Paul Goma, e vorba despre Tatiana Slama-Cazacu. În 1998, pe 28 iunie, cel de-al șaselea Congres Internațional de Psiholingvistică din Franța, se deschidea cu conferința Tatiane Slama-Cazacu intitulată *O analiză psiholingvistică: viață, personalitate, limbaj*, dedicată operei lui Paul Goma. Să menționez, totuși că Tatiana Slama-Cazacu nu era doar o profesoară de la Universitatea din București, ci și Președinta de onoare a Societății Internaționale de Psiholingvistică Aplicată. O versiune extinsă a conferinței a fost publicată

în revista *Vatra*, nr 10-11 din anul 2000, dar, când am cunoscut-o pe doamna Slama-Cazacu, mi-a dăruit versiunea în franceză, fotocopiată din volumul tipărit în Franța cu lucrările congresului.

Și mai vreau să menționez că am cunoscut-o personal grație lui Paul Goma, îl vizitam ori de câte ori eram la Paris (dar și prin vecini, adică în Spania, Germania sau Elveția) și într-una din vizitele mele din anul 2005 am văzut lipit de marginea computerului un sticker galben cu un număr de telefon și numele Tatiane Slama-Cazacu. M-am mirat, nu știam că se cunosc, mi-a spus că tocmai fusese pe la ei, iar ulterior, citindu-i *Jurnalele*, aveam să citesc despre alte vizite și despre corespondența cu doamna profesoară. Atunci, în 2005, mi-a dat numărul de telefon, am sunat-o, m-a invitat acasă, mi-a dăruit multe fotocopii și cărțile ei (una, din 2000, se numește „Deceniul iluziilor spulberate”, azi, dacă ar mai fi trăit, ar fi trebuit să scrie poate „Trei decenii de iluzii spulberate”.) Urma să facem o emisiune la televiziunea română, unde lucram atunci, când am invitat-o nu era în țară, pe urmă m-a purtat destinul pe mine pe alt continent aproape 5 ani.

Revin la *Jurnalul* lui Paul Goma în care scrie: „27 octombrie 2000. Am primit de la Tatiana Slama-Cazacu fotocopia articolului ei publicat în *Viața românească*. **Este primul, în românește, care mă discută în mod serios** (s.m.: M. S). Obiecțiile (care sunt foarte serioase) nu mă supără, căci sunt făcute cu bună credință.” Articolul se intitula: „Un limbaj copleșitor: *Roman intim* de Paul Goma” și a apărut în nr. 4-5/2000 al revistei amintite.

Asta își dorea Paul Goma: să fie citit, să fie comentat. Cărțile sale, chiar dacă au fost publicate (în condițiile pe care le știm) nu s-au bucurat în România de atenția criticii: o cronică, cel mult două sau deloc. Cu excepția primelor trei volume din *Jurnal*, cele de la Nemira, în urma cărora – se spune – Paul Goma și-ar fi pierdut toți prietenii... Nu-i adevărat: și-a pierdut câțiva (7-8 să zicem 9), dar nu din vina lui, vezi volumul *Unde am greșit?*, publicat de mine cu trei luni înainte de plecarea lui Paul Goma dintre noi. Ca un testament, cum bine spunea Emilian Galaicu-Păun acum câteva zile la Europa Liberă. Dar Paul Goma a avut în continuare foarte mulți prieteni. Pot cita acum – cu riscul de a uita pe cineva – cel puțin douăzeci, chiar treizeci. Îi găsim în *Jurnalele* lui. Unii participă la acest colocviu. Aș vrea să amintesc, în semn de recunoștință și respect doar trei dintre ei, care, ca și Tatiana Slama-Cazacu, nu mai sunt printre noi: Andrei Vartic, Luca Pițu, Mihai Creangă.

Tuturor, oriunde s-ar afla, Filip Goma le mulțumește în numele tatălui lui, care nu o mai poate face. Și sunt de acord cu Filip care mi-a spus că și el își dorește să ajungă cărțile scrise de Paul Goma la cât mai mulți cititori, să fie citite, să fie comentate, criticate, dar cum spunea chiar Paul, „cu bună credință”, nu desființate pe necitite, adaug eu...

Și am convenit cu Filip să vă transmit că, dacă există o posteritate a lui Paul Goma, această să însemne, în primul rând, NEUITARE...

MARIANA SIPOȘ,
istoric literar, prozator, eseist,
critic literar, traducător,
București, România

IPOSTAZE ALE PERSONAJULUI TRANZIȚIEI: POLITICIANUL („ALEȘII POPORULUI”)

dr. GALINA ANIȚOI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Tranziția spre un regim democratic bine așezat în Republica Moldova continuă să fie încă un subiect la ordinea zilei. Reflexul literar al acestui fenomen social-politic se manifestă îndeosebi în structura caracterului artistic. Identificăm în proza românească de la noi o galerie vastă și variată de personaje reprezentând destine umane ale perioadei de tranziție. În acest articol va fi pusă în discuție și analizată una din multiplele ipostaze în care se înfățișează tipologia personajului tranziției – politicianul („aleșii poporului”) în trei romane: Cartea nomazilor din B. de Val Butnaru, Sex & Perestroika de Const. Cheianu și Dama de cupă de Iulian Ciocan.*

Cuvinte-cheie: *tranziție, personaj literar, politician, corupție, literatura română.*

Abstract. *The transition to a well-established democratic regime in the Republic of Moldova continues to be another topic on the agenda. The literary reflection of this socio-political phenomenon is manifested especially in the structure of the artistic character. We identify in our Romanian prose a vast and varied gallery of characters representing human destinies of the transition period. In this article we will discuss and analyze one of the many hypostases in which the typology of the character of the transition is depicted – the politician („elected of the people”) in three novels: The Book of Nomads from B. by Val Butnaru, Sex & Perestroika by Const. Cheianu and the Lady of the Cup by Iulian Ciocan.*

Keywords: *transition, literary characters, politician, corruption, Romanian literature.*

În literatura română există o serie întreagă de opere care tematizează ficțional realitatea imediată, tranziția care implică diverse mutații critice în viața și mentalitatea omului. Această perioadă de sinuoasă cotitură și complicată redefinire a societății, care, la noi, cum am mai spus-o și în altă parte, pare să nu aibă sfârșit, a dat naștere, în plan artistic, unei galerii impunătoare de personaje ce întruchipează destine umane ale epocii de tranziție. Prin chipul acestor personaje autorii dezvoltă imaginea unei lumi aflată în plină deingoladă, denunță o realitate sufocantă și dizgrațioasă.

Dacă în alte țări europene tranziția postcomunistă a însemnat cu adevărat „construirea unei societăți moderne, care să ofere oamenilor condițiile unei vieți prospere, securitate socială și relații bazate pe valorile și normele conviețuirii și cooperării umane, (...) condiții de viață tot mai

civilizate” (Hoffman, 2000, p. 34), în Republica Moldova lucrurile au luat o cu totul altă întorsătură. Inconsecvențele în promovarea reformelor democratice s-au soldat, la noi, „cu o creștere a sărăciei și a nemulțumirilor în masă, cu discreditarea valorilor morale, cu neîncrederea populației în instituțiile statale, căci, în fond, cei aflați la cârma statului, majoritatea reprezentanți ai vechii nomenclaturi, sunt mai mult puși pe căpățuială, urmărindu-și propriile interese meschine” (Anițoi, 2020, p. 797). Cu părere de rău, în Republica Moldova clasa politică nu a reușit să identifice obiectivele, soluțiile și strategiile care ar fi putut diminua șocul tranziției, ar fi asigurat bunul mers spre o democrație autentică și ar fi pus bazele unei vieți prospere pentru întreaga societate. Așa cum remarcă și filosoful Valeriu Capcelea, „în urma acestei tranziții s-a constituit o oligarhie economică, care a pervertit puterea politică a poporului și a întors-o împotriva lui însuși, transformând politicul în marfă și reducându-l la reflexele de masă. Astfel, am reușit «să edificăm» o societate unde politicul este redus la economic, libertatea la consum, sfera bunurilor publice la sfera intereselor private, justiția la inegalitatea generalizată sub numele de «legi ale pieței», unde principiile și valorile democrației liberale s-au transformat în niște paravane care ascund interese egoiste a unor sau altor grupuri de interese sau partide politice” (Capcelea, 2012, p. 9). Prin actanții/agenții săi, politicul trece în literatură, configurând una din ipostazele în care se înfățișează personajul tranziției în proza românească din Republica Moldova. În cele ce urmează, ne vom referi la romanele *Sex & Perestroika* (2009) de Const. Cheianu, *Cartea nomazilor din B.* (2010) de Val Butnaru și *Dama de cupă* (2018) de Iulian Ciocan. Ancorate, prin subiectele pe care le tratează, în realitatea postsovietică basarabeană, toate trei romane, deși cel semnat de Iulian Ciocan a apărut la o distanță de 9 și respectiv 8 ani față de celelalte două, transmit, pe un ton amar, un singur mesaj: stagnarea în tranziție. Adică, în societatea noastră de la căderea comunismului și pe parcursul a câtorva decenii de tranziție de la un regim autoritar la unul democratic nu s-a schimbat nimic. Dimpotrivă, toate au mers, cum declară dezolat personajul-narator din romanul lui Constantin Cheianu, „din prost în mai prost”, „toate au luat-o razna” (Cheianu, 2010, p. 243). Această stare de lucruri a fost generată de faptul că noua „elită” politică a țării s-a constituit din politicieni care prin acțiunile lor „s-au dovedit a fi, în realitate, o adunătură de oameni care pun în prim-plan interesele egoiste, individuale și de grup și nu le pasă de interesele țării, a majorității populației. Acționând prin prisma intereselor personale politicienii uită de misiunea lor fundamentală – de a realiza reforme” (Capcelea, 2012, p. 167), întru a asigura bunăstarea țării și a cetățenilor ei. De menționat că în *Sex & Perestroika* politicianul nu este o prezență activă, care ar purta haina unei figuri centrale. Tipul acestuia este conturat, deși indirect, dar foarte pregnant, în tușe sarcastice și dezaprobatoare, de către personajul-narator. „O râgâială” (Cheianu, 2010,

p. 205), „frumoșii mincinoși ai neamului”, „palavragii solemnii” (Cheianu, 2010, p. 219) sunt doar câteva din calificativele de care face uz autorul pentru a construi imaginea politicianului/ „aleșilor poporului”, reprezentat/ți prin „foștii nomenclaturiști”, „noii parveniți”, „hoți și afaceriști” (Cheianu, 2010, p. 243).

În romanul lui Val Butnaru *Cartea nomazilor din B.* politicianul și cei din anturajul său, în calitate de personaje literare principale, dar și episodice, se dezvăluie în toată splendoarea lor, constituind, cum remarcă pe bună dreptate cercetătorul literar Maria Șleahțișchi „imaginea unei lumi de pigmei” (Șleahțișchi, 2014, p. 221).

Romanul începe cu descrierea protagonistului: „Președintele se trezi mahmur. Aruncă o privire în oglindă și văzu ceea ce știa că o să vadă: o față buhăită cu pungi umflate, de un violet aprins sub ochi, chiar și semnul din naștere – pata neagră de pe frunte – devenise violet. Oftă din greu și simți cum din gură îi țâșni acreala zilei de ieri impregnată de aburii alcoolului de contrabandă” (Butnaru, 2010, p. 5). E portretul unui președinte băutor și, prin urmare, veșnic mahmur, un blazat, amator de chefuri și aproape deloc preocupat de țară și poporul său. Consilierii săi fac parte din aceeași tagmă a blazaților, a indivizilor fără scrupule, preocupați de înavuțire și funcții înalte de stat. Spre deosebire de Constantin Cheianu, Val Butnaru este rezervat în atribuirea unor calificative negative personajelor sale. Disprețul și dezaprobarea autorului față de acești autoprocamați stăpâni ai tuturor se deduc din secvențele în care își plasează personajele, din acțiunile și gândurile lor: „Era (președintele – *n. n.*) cu adevărat fericit, poate pentru prima dată în viața lui se simțea om împlinit, chiar atotputernic, și, ca un suzeran de care depind toți supușii lui, privi cu dispreț în jos, la oamenii mici și neînsemnați (...)” (Butnaru, 2010, p. 186).

Distanța ca de la cer la pământ între „aleșii poporului” și oamenii de rând, alegătorii, este foarte bine ilustrată și în romanul *Dama de cupă* al lui Iulian Ciocan. În vizorul prozatorului se află angajații Primăriei, la fel de corupți, avizi de putere, infatuați, lipsiți de orice bun-simț și disprețuind pe cei care altădată i-au ajutat să acceadă în funcții: „(...) «Aici e Primărie sau depozit de legume? Eu ce sunt: primar sau birjar? De ce nu am cumpărat niște plase normale? De ce aruncăm banii oamenilor în vânt? Cine a comandat plasele astea ciuruite? Cine e deșteptul acesta?»

«O să aflu, dom' primar. Și o să vă spun. Dar, apropo de oameni... Ce facem cu proștii care strigă acum în fața Primăriei?»

«Ce să facem? Să-i ignorăm, firește! O să strige un pic și o să se ducă. N-am timp să stau de vorbă cu orice descreierat. Presupun că nici tu n-ai chef, nu?»

«Normal că n-am chef, dom' primar! Dar sunt acum mai mulți și mai agresivi. Auziți cum urlă? De parcă noi suntem de vină că groapa le-a distrus blocurile...», zise Adrian Cotețov, scărpinându-se abătut la ceafă.

Denis Cartof se ridică din fotoliu și aruncă o privire pe geam.

«Ai dreptate, sunt mai mulți acum... Imbecili nerecunoscători! I-am ajutat, i-am cazat în școli, le-am adus apă și mâncare... Și idioții ăștia mă înjură acum? Niște animale!», pufni primarul.

Și Adrian Cotețov se apropie de pervaz și se uitau amândoi acum, scârbiți, la gloata care se înfierbântase și profera blesteme” (Ciocan, 2018, p. 133).

Ca și Constantin Cheianu, Iulian Ciocan recurge la calificative tăioase, acide cu referire la personajele sale, pentru a le demasca și a scoate în evidență duplicitatea, impostura, demagogia. Primarul Denis Cartof este „țâfnos și corupt” (Ciocan, 2018, p. 69), iar orașul pe care îl conduce îl consideră un „oraș îpuțit”. Cinovnicii sunt caracterizați drept „burțile îmbuibate de la Primărie” (Ciocan, 2018, p. 157), deputatul e „fălcos”, iar Marele Oligarh e „sforarul cu moacă de cimpanzeu” (Ciocan, 2018, p. 148). Toate aceste personaje alcătuiesc o lume aparte a acelor „indivizi dubioși” care țin cu tot dinadinsul să se afle în „vârful piramidei politice” (Șleahtițchi, 2014, p. 221).

„Politica, acest tărâm al opulenței” (Ciocan, 2018, p. 178) este cel ce alimentează răul tranziției moldovenești. Prin chipurile acestor personaje reprezentând pe cei din clasa conducătoare, autorii dezvăluie dramatismul unei societăți în care totul e pe dos, a unei lumi deabusolate care a pierdut orice repere, trăindu-și viața la limita dintre rezonabil și absurd. O lume amestecată, bântuită de incertitudine: lumea în derivă a tranziției.

Referințe bibliografice:

1. Anițoi, Galina. *Reprezentări ale tranziției în proza din Basarabia*, în „IDENTITIES IN GLOBALISATION. INTERCULTURAL PERSPECTIVES. Section: LITERATURE”, Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors), 2020, „Arhipelag XXI” Press2, Târgu-Mureș, p. 796-800. Disponibil: <https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-07/GIDNI-07%20Literature.pdf>
2. Butnaru, Val. *Cartea nomazilor din B.*, București, 2010.
3. Capcelea, Valeriu. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei*, Chișinău, 2012.
4. Cheianu, Const. *Sex & Perestroika*, Chișinău, 2010.
5. Ciocan, Iulian. *Dama de cupă*, Iași, 2018.
6. Hoffman, Oscar. *Costurile sociale și (sau) costurile erorilor în procesul tranziției în România*, în „Revistă Română de Sociologie”, Serie nouă, anul XI, nr 1-2, 2000, București, p. 31-36.
7. Șleahtițchi, Maria. *Romanul generației '80. Construcție și reprezentare*, Chișinău, 2014.

SPRE MIEZUL DE FOC AL LUCEAFĂRULUI EMINESCIAN: VERSIUNI RUSEȘTI

dr. DUMITRU APETRI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul Spre miezul de foc al Luceafărului eminescian: versiuni rusești conține meditații asupra celor 5 variante rusești ale poemului Luceafărul de Mihai Eminescu. Autorul a scos în evidență câteva componente ale discursului lirico-epic care s-au dovedit a fi dificile pentru tălmăcitori. Concluzia cercetătorului este următoarea: interesul tălmăcitorilor ruși pentru capodopera eminesciană este, începând cu anul 1950, permanent și, printr-o multitudine de eforturi, se produc apropieri tot mai vizibile de singularul original eminescian.*

Cuvinte-cheie: *original, unicitate, traducere, recreare, mesaj, capodoperă.*

Abstract. *The article Towards the fire core of eminescian Luceafar: the Russian versions contains meditations of 5 Russian variants of the poem Luceafarul by Mihai Eminescu. The author highlighted some components of the lyric-epic discourse that proved to be difficult for interpreters. The researcher's conclusion is the following: the interest of Russian interpreters for Eminescu's masterpiece is, since 1950, permanent and, through a multitude of efforts, there are more and more visible approaches to Eminescu original uniqueness.*

Keywords: *original, uniqueness, translation, recreation, message, masterpiece.*

Spiritualitatea rusă a început să manifeste curiozitate față de creația eminesciană pe la începutul secolului al XX-lea, dar acțiunile din primele cinci decenii s-au dovedit a fi răzlețe și puține. Un interes sporit pentru opera eminesciană a apărut doar în anii '50. Chiar în 1950, la Moscova, a fost editat primul volum de tălmăcirii în limba rusă intitulat *Стухи (ГИХЛ)*, care a fost urmat de încă două plachete (*Лурика*, 1968 și *Звезды новорожденной свет*, 1989), ambele elaborate de editura „Literatura artistică”. A încheiat acțiunile editurilor moscovite volumul *Избранное* care a văzut lumina tiparului la editura *Русский папуш* în 2000. În fiecare dintre aceste ediții este prezentă capodopera poetică eminesciană – mărețul și luminosul poem *Luceafărul*.

Acte de editare a operei eminesciene în limba rusă au fost întreprinse totodată în Republica Moldova și în România. La editurile din Chișinău „Cartea Moldovei”, „Lumina” și „Literatura artistică” au apărut cinci culegeri de poezie care, de asemenea, includ nominalizatul poem. Dispunem și de două ediții separate ale *Luceafărului*: una elaborată de „Literatura artistică” în 1989 cu patru variante rusești, alta, relativ recentă (2015, editura

„Prut Internațional”) include varianta semnată de scriitoarea Miroslava Metleaeva. Toate aceste unități editoriale conțin variante rusești ale poemului *Luceafărului*, deci, interesul și curiozitatea pentru geniala creațiune sunt mari și permanente.

Primul efort de a recrea singularul poem eminescian în rusă l-au făcut literații Iurii Kojevnikov și Ilia Mirimski. Primul este persoana care a trudit cel mai mult la transpunerea tezaurului poetic eminescian în tiparele limbii ruse. Cât privește *Luceafărul*, vom spune că pentru primii tălmăcitori mai multe componente și pasaje ale originalului s-au dovedit a fi dificile: e vorba, în primul rând, despre relațiile dintre protagonistul Hyperion și Cătălina. În original, iubirea Luceafărului e profundă, a tinerei ființe pământești – superficială. În traducere această relație emotivă e confuză: Cătălinei îi apare sentimentul de iubire ca ceva straniu și nou, iar Hyperion se pomenește și el îndrăgostit imediat.

Să comparăm:

*Îl vede azi, îl vede mâini,
Astfel dorința-i gata;
El iar, privind de săptămâni
Îi cade dragă fata.*

*Любовь пришла, как чудный сон,
Все странно ей и ново,
И сын небес уже влюблѣн
В дочь короля земного.*

Un alt moment: impresionantul și memorabilul portret fizic și, în bună măsură sufletesc, exprimat prin mijlocirea ochilor, capătă în traducere o expresie banală și exagerată – dorință dementă.

*Dar ochii mari și minunați
Lucesc adânc himeric,
Ca două patimi fără saț
Și pline de-ntuneric.*

*И лишь глаза горят, как два
Безумные желанья.*

Traducere juxtalinară

*Și doar ochii îi ard
Ca două dorințe demente.*

Ochii lui Hyperion, cele *Două patimi fără saț / și pline de-ntuneric*, s-au dovedit a fi pietre de încercare și pentru primii doi tălmăcitori, dar și pentru următorii doi – Alexandr Brodski și Grigorii Perov. Au reușit să se apropie simțitor de această componentă a originalului doar David Samoilov, Nicolae Maliarciuc și Miroslava Metleaeva.

*Лишь роковая глубь очей
Таит огонь желанья,
Как ненасытных двух страстей
Угрюмое пыланье.*

(D. Samoilov)

*Но блещет взор больших очей,
Чудесных и прекрасных,
Как жар глубоких двух страстей,
И жадных, и неясных.*

(N. Maliarciuc)

*В глазах огромных в глубине
Химеры возжелений
Как алчущие страсти две
В потёмках заблуждений.*

(М. Метляева)

Doamna M. Metleaeva, pe lângă vocația de traducător, dispune de încă o virtute – pasiune de cercetător literar, care a făcut-o să confrunte cu atenție versiunile cu originalul, să se orienteze după ele și să ofere cititorului o variantă mai inspirată, pe alocuri, decât precedentele. Reproducem câteva exemple. *Preafrumoasa fată* din prima strofă figurează ca țăriță la Iuri Kojevnikov, țăriță frumoasă la Grigorii Perov, fecioară frumoasă la David Samoilov și doar M. Metleaeva a reușit să găsească un echivalent rusesc mai potrivit: *прекрасная юница*.

În strofa a 65-a a poemului e surprinsă și exprimată relativitatea timpului, care și-a găsit înfățișare reușită, spre deosebire de alte traduceri, în varianta lui N. Maliarciuc și în cea a doamnei M. Metleaeva.

*Porni Luceafărul. Creșteau
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
În tot atâtea clipe.*

Să comparăm:

*Гиперион поднялся в свет
Его крыла являлись,
Века в пространстве тысяч лет
За столько ж мигов мчались.*

(Н. Малярчук)

*Летит Лучафэр. Взмахом крыл
Вершит своё паренье,
Тысячелетний путь покрыл
За столько же мгновений.*

(М. Метляева)

N. Maliarciuc și M. Metleaeva au realizat apropieri vizibile de original și în cazul strofei finale a poemului.

*Trăind în cercul vostru strămt,
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.*

*Живёте вы в мирке своём
Блажен ваш рок свободный,
Я ж в мире собственном своём
Бессмертный и холодный.*

(Н. Малярчук)

*В кругу столь тесно век живя,
Вам счастья не перечит,
Мне ж дан в удел мой мир, где я
И холоден, и вечен.*

(М. Метляева)

Variantele lui Iurii Kojevnikov și Al. Brodski ale acestei strofe sunt aproximative, dar primul care a izbutit să se apropie de original a fost D. Samoilov, apoi au urmat N. Maliarciuc și M. Metleaeva. Spre regret, D. Samoilov a comis și o inexactitate în această strofă: aripile crescânde ale Luceafărului au devenit nemișcătoare (недвижимые) în versiunea rusă.

Variantele rusești ale strofei finale a poemului, semnate de Grigorii Perov și Iu. Kojevnikov, conțin câteva născociri, le putem numi fabricații personale (*отсебятина*, î zic rușii): *слепая судьба* – *destin orb*, *мгла* – *ceață*, dar nu vom depista atare elemente eterogene în textul ce poartă semnătura lui D. Samoilov, a lui N. Maliarciuc și în cel al Miroslovei Metleaeva. Un cuvânt aparte merită tălmăcitoarea pentru acțiunile de perfecționare continuă a versiunii rusești a nemuritorului *Luceafăr* eminescian.

În prima probă s-a trecut cu ușurință și pe lângă esența și specificul revelatorului dialog dintre Hyperion și Cătălina. Împărtășim opinia cercetătorului literar Mihail Novikov precum că, în prima traducere, dialogul aduce a „tânguire de fată bătrână”.

*Dar dacă vrei cu crezământ
Să te-ndrăgesc pe tine,
Tu te coboară pe pământ,
Fii muritor ca mine.*

*И если хочешь ты, чтоб я
В разлуке не страдала,
Так сделай, чтоб земля моя
Твоим жилищем стала.*

Să recreeze mesajul din această strofă au izbutit doar tălmăcitorii D. Samoilov și N. Maliarciuc.

*Но если впрямь моей любви
Ты жаждешь, витязь светлый,
Спустишь на землю и живи
Меж смертными, как смертный*
(D. Samoilov)

*Как хочешь впрямь, чтобы в тебя
Влюбилась я всецело,
Ты смертным будь, как я, любя
Сойди на землю смело.*
(N. Maliarciuc)

Sintagmele la care au recurs ceilalți interpreți: *любовь до гроба* (Iu. Kojevnikov), *жизнь бренная* (Al. Brodski), *за поцелуй – бессмертье* (Gr. Perov), *быть верной до могилы* (M. Metleaeva) nu consună cu partitura emotivă a originalului. Acestea poartă amprenta unor expresii cotidiene și banale întrucâtva.

Estompând chipul Luceafărului, s-a pomenit alterată în anumită măsură verosimilitatea artistică a conflictului dintre Hyperion și Cătălina. Prin urmare, s-a încălcat o particularitate esențială a tălmăcirilor artistice – conturarea veridică a chipurilor literare. Se întâlnesc în tălmăcirii și expresii frumoase, dar inexacte, seci. În strofa a 58-a a *Luceafărului* (tălmăcitor Iu. Kojevnikov și I. Mirimski), se spune că un Luceafăr răsărit din liniștea uitării *dă orizon nemărginit / Singurății mării*.

*Как будто шире небосвод
И ночь благоуханней (?)*.

Cum vedem, „singurătatea mării” s-a prefăcut în „noapte aromată”, deși mesajul din original este de o transparență ideatică vădită. În strofa a 90-a se vorbește despre o dorită liniște de veci, care ar înlocui noaptea de patimi a personajului îndrăgostit. În transpunere figurează delirul („бред”) unei nopți pătimășe.

Astfel de „recreeri” oferă cititorului, care nu poate consulta originalul, o imagine inexactă despre lirica celui mai reprezentativ poet al neamului nostru și astfel, atare devieri o lipsesc de unicitate. Desigur, tălmăcirile (când e vorba de poezie, mai potrivit ar fi să zicem *recreările*) nu se înfăptuiesc, de regulă, fără unele scăpări, întrucât unghiul de diferență între original și traducere este inevitabil. Măiestria tălmăcitorului, atât priceperea cât și intuiția, constă în a alege în așa mod unghiul nominalizat, ca numărul de pierderi, devieri să fie minimal.

A opus o anumită rezistență unora dintre tălmăcitorii de limba rusă și strofa finală a poemului. *Cercul strâmt* al ființei pământești a fost redat de Iu. Kojevnikov prin epitetul „бесплодный” – adică *lipsit de roade* și prin „слепая судьба” – soartă oarbă. În varianta lui Gr. Perov, Luceafărul își duce existența *во мгле* – în întuneric. Și într-un caz, și în celălalt s-a comis o îngroșare neîntemeiată de determinative și noțiuni.

Cu toate aceste scăpări și devieri bucură foarte mult faptul că interesul tălmăcitorilor ruși pentru capodopera lirico-epică eminesciană este permanent și că, printr-o multitudine de eforturi, se produc apropiieri tot mai vizibile de singularul original eminescian.

Referințe bibliografice:

1. Cimpoi, Mihai. *Luceafărul* lui Eminescu în context universal, în „Mihai Eminescu. Luceafărul – Михай Эминеску. Лучафэр”, ediție bilingvă romano-rusă. Traducere de Mirosława Metleeva. Chișinău, Prut Internațional, 2015.
2. Cimpoi, Mihai. *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic*, Chișinău: „Gunivas”, 2012, 584 p.
3. Copilu-Copilin, Dumitru. *Eminescu in circuitul universal*, Târgoviște, Editura „Bibliotheca”, 2015, 276 p.
4. Novikov M. *Eminescu în rusește*, în „Revista de Istorie și Teorie Literară”, tom 13, București, 1964, p. 407.
5. *Vârful-nalt al piramidei. Antologie de texte despre și pentru Eminescu*, Chișinău, „Pontos”, 2001, 372 p.

PREMISE PENTRU ELABORAREA DICȚIONARULUI DE STRUCTURI FUNDAMENTALE AL LIMBII ROMÂNE

dr. ION BĂRBUȚĂ

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul prezintă succint principiile care ar putea sta la baza elaborării unui dicționar de structuri fundamentale al limbii române. Obiectivul principal este de a propune o schiță de structură generală a dicționarului (macrostructura) și de structură a articolului de dicționar (microstructura), ținând seama de specificul unităților descrise într-o astfel de lucrare.*

Cuvinte-cheie: *structură fundamentală, variantă comunicativă a enunțului, modelarea structurii fundamentale a enunțului, model semantico-sintactic al enunțului.*

Abstract. *The article briefly presents the principles that could be the basis for the elaboration of a dictionary of fundamental structures of the Romanian language. The main objective is to propose a sketch of the general structure of the dictionary (macrostructure) and of the structure of the dictionary article (microstructure), taking into account the specifics of the units described in such a paper.*

Keywords: *fundamental structure, communicative variant of the statement, modeling the fundamental structure of the statement, semantic-syntactic model of the statement.*

Dintre cele două unități de bază ale unei limbi, cuvintele și enunțurile, doar cele dintâi sunt înregistrate, explicate și comentate în dicționarele de diferite tipuri ale limbii. Cât privește enunțurile, al căror număr este practic infinit, se știe sigur că până în momentul de față nu există și e greu să ne imaginăm că ar putea să existe vreodată o lucrare care să urmărească inventarierea enunțurilor atestate într-o limbă. Aceasta deoarece spre deosebire de lexic, setul de enunțuri care pot fi construite într-o limbă, așa cum se spune uneori, este un infinit în expansiune. În aceste condiții, un dicționar de enunțuri nu ar reprezenta altceva decât o listă interminabilă. Conchidem astfel că elaborarea unui dicționar care ar cuprinde toate enunțurile posibile este de-a dreptul o sarcină irealizabilă.

Ceea ce poate fi realizat este însă elaborarea unor dicționare care să conțină descrierea și ilustrarea modelelor semantico-sintactice de bază ale enunțurilor din limbă. Astfel de dicționare, cu un grad diferit de cuprindere a faptelor de limbă, monolingve sau bilingve, există deja în mai multe limbi: engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă etc. Cât despre limba română,

putem remarca existența unor lucrări lexicografice pentru elevi sau studenți care descriu și prezintă comportamentul discursiv al lexemelor verbale. Având drept scop descrierea valenței verbelor, lucrările în cauză cuprind sintagme și enunțuri ce corespund principalelor structuri sintactice ale limbii române (Drăghicescu, 2003; Ionescu, 1985; Ivanov, Chivescu, Wolf, 1983).

Ținând seama de această stare de lucruri vom încerca să expunem foarte succint principiile generale care ar putea fi puse la baza elaborării unui *Dicționar de structuri fundamentale al limbii române*. Notăm pentru început că unul dintre obiectivele primordiale ale articolului de față prevede examinarea bazelor lingvistice necesare pentru elaborarea dicționarului care ar inventaria acest tip de structuri.

Este clar pentru oricine că elaborarea unui dicționar necesită stabilirea unor principii teoretice riguroase. În același timp, este și mai evident că principiile puse la baza elaborării lucrărilor lexicografice care au ca unități de intrare cuvintele nu sunt întru totul valabile și pentru dicționarele care ar înregistra și ar descrie enunțuri. Nu sunt valabile, întâi de toate, din cauza complexității enunțurilor în raport cu cuvintele.

O primă întrebare la care ar trebui să răspundă un articol având drept scop fundamentarea teoretică și elaborarea practică a concepției unui dicționar de structuri fundamentale este: *Ce ar trebui să conțină un astfel de dicționar?*

Vom începe prin a stabili care ar putea să fie unitatea de bază descrisă într-un astfel de dicționar. După cum însuși titlul dicționarului ne spune, unitățile care urmează a fi înregistrate și definite într-o lucrare de acest gen sunt *structurile fundamentale ale enunțurilor din limba română*. Prin urmare, e necesar să precizăm *ce reprezintă acest tip de structuri și cum pot fi ele identificate*.

Se știe că enunțul reprezintă o unitate comunicativă extrem de complexă. Cele mai generale trăsături ale enunțului importante pentru problema discutată pot fi descrise în felul următor.

În primul rând, enunțul se caracterizează printr-un semnificat global constituit prin suprapunerea mai multor straturi de semnificație, care sunt eterogene prin natura lor.

În al doilea rând, orice enunț poate avea, în situații diverse de comunicare, mai multe variante comunicative (actualizări discursive).

Încercând să descriem semnificatul enunțului printr-o formulă care să cuprindă diversele perspective asupra lui, ar trebui menționat că acesta este organizat în conformitate cu principiul stratificării. Spre deosebire de semnificatul cuvântului (sememul), considerat un fascicul de trăsături distinctive, semnificatul enunțului înglobează anumite straturi de semnificație, datorate, prin proveniența lor, interacțiunii dintre enunț și ansamblul de elemente și operațiuni enunțiative implicate de actul

de comunicare. Astfel, în procesul de elaborare a unui enunț vorbitorul realizează mai multe operațiuni enunțiative:

- codifică informația despre evenimentul din realitate, care apare în calitate de referent al enunțului;
- încadrează conținutul informațional al enunțului într-o schemă binară, constituită dintr-un subiect și un predicat;
- structurează informația transmisă interlocutorului în conformitate cu modul de desfășurare a comunicării umane de la cunoscut spre necunoscut;
- localizează conținutul enunțului prin raportare la instanțele de discurs (emițătorul, receptorul) și la circumstanțele comunicării (timpul și momentul enunțării);
- își exprimă atitudinea sa în raport cu cele comunicate, prezentând o apreciere emoțională, intelectuală sau volitivă a celor descrise prin enunț;
- atribuie enunțului o anumită forță ilocuționară, exprimând astfel finalitatea comunicativă a enunțului.

În urma acestor operațiuni enunțiative se constituie următoarele straturi de semnificație ale enunțului: structura referențială, structura predicativă, structura informațională sau comunicativă (numită și categorie a localizării informaționale), componenta deictică (sau categoria localizării situaționale), componenta modală și componenta ilocuționară. Mai trebuie precizat că fiecare dintre straturile de semnificație din structura enunțului se caracterizează prin unități minime specifice, prin anumite valori și printr-o modalitate proprie de structurare. După natura lor aceste straturi de semnificație sunt de două tipuri: un strat de semnificație de natură *referențială*, *denotativă* și câteva straturi de natură *discursivă*, *interacțională*.

Cel de al doilea aspect care relevă complexitatea inherentă enunțului are legătură cu modul în care enunțul se manifestă în diverse situații de comunicare. În limbă enunțurile există sub forma de *modele abstracte*, iar în vorbire ele apar sub forma unor *variante concrete*. Ansamblul de variante posibile ale enunțului, datorate unor condiții concrete de enunțare, constituie paradigma lui comunicativă.

După cum demonstrează faptele de limbă, pornind de la un enunț bazat pe o singură structură actanțială a verbului predicat și având, în linii mari, o componentă lexico-gramaticală asemănătoare, se poate ajunge la un ansamblu de variante comunicative (actualizări discursive) ale enunțului, diferențiate în funcție de anumite valori discursiv-comunicative. Am putea menționa următoarele tipuri de variante:

1. variantele enunțului constituite ca rezultat al reorganizării *conținutului reprezentativ, nominativ* din perspectiva structurii predicative și a celei informaționale.

2. variantele enunțului constituite prin asocierea la *conținutul reprezentativ, nominativ* a unor valori modale, situaționale și ilocuționare.

Analizând elementele paradigmei comunicative a enunțului, cercetătorii disting, pe de o parte, o construcție de bază (numită și enunț-bază, structură elementară, structură fundamentală) și, pe de altă parte, mai multe construcții derivate (Base Structures vs. Derived Structures). Pentru identificarea și descrierea acestor variante este importantă examinarea raportului stabilit între *conținutul reprezentativ, nominativ* al enunțului constituit ca rezultat al desemnării unui eveniment din realitate și valorile discursiv-comunicative, acestea asigurând adaptarea la condițiile concrete ale comunicării ca urmare a includerii enunțului într-o situație de comunicare.

Analizate din punctul de vedere al conținutului lor nominativ, variantele comunicative ale enunțului sunt într-o mare măsură asemănătoare: vehiculează o informație bazată pe descrierea aceleiași situații din realitate. Ele diferă însă în ce privește valorile discursiv-comunicative asociate conținutului lor nominativ. În felul acesta, diferența dintre aceste variante nu este de ordin semantic, ci pragmatic în sensul că ponderea informațională atribuită fiecărui constituent diferă pentru fiecare variantă.

Trebuie să constatăm că criteriul folosit la identificarea structurilor fundamentale ale enunțului se cuprinde în trăsătura lor definitorie. Astfel, cel mai important aspect care impune structura referențial-semantică a enunțului ca structură elementară, variantă canonică, prototipică, inițială a enunțului rezidă în faptul că toate actualizările discursive ale lui, indiferent de valoarea discursiv-comunicativă care le diferențiază, sunt bazate pe o singură structură actanțială / argumentală a verbului predicat din componența lor. Validitatea acestei afirmații poate fi susținută prin analiza unor exemple simple și convingătoare. Astfel, comparând următoarele variantele comunicative: *Poezia este învățată de elev. Elevul poate / trebuie / vrea să învețe poezia. Eu / tu / el ... învăț / înveți / învață poezia. Învață elevul poezia? Învață poezia!* etc., observăm că toate acestea reprezintă niște construcții derivate ca rezultat al modificării aceleiași structuri fundamentale: *Elevul învață poezia.*

În cele de mai jos vom încerca să prezentăm un răspuns succint la cea de a doua întrebare: *Cum ar trebui să fie organizat un Dicționar al limbii române care să ne ofere soluții vizând inventarierea și descrierea structurilor fundamentale ale enunțurilor?*

Am văzut că la baza structurii referențiale a enunțului se află structură actanțială a verbului. În realitate, structura semantico-referențială a enunțului nu reprezintă altceva decât o actualizare a structurii actanțiale a verbului. Din acest punct de vedere, verbul este unitatea care în procesul comunicării funcționează în calitate de nucleu al enunțului.

Dat fiind că structura enunțului este dependentă de structura semantico-valențială a verbului, este evident că lexemului verbal îi revine un loc important atât în actul de producere a enunțului, cât și în procesul de modelare a acestei unități comunicative. Și într-adevăr, în majoritatea dicționarelor de structuri fundamentale acestea sunt descrise pornind de la verbul care funcționează în

calitate de predicat al enunțurilor respective. În felul acesta, în dicționarele de acest tip verbul apare în calitate de cuvânt-titlu. Acest fapt este reflectat de înseși denumirile celor mai multe dicționare care descriu structurile fundamentale ale limbii (Aioane, Pintilie, 2005; Drăghicescu, 2003; Ionescu, Steriu, 1999; Ivanov, Chivescu, Wolf, 1983; Benson, 1993; Krasnîh, 1993; Babenko, 2002). Desigur, nu e un secret că un număr poate și mai mare de dicționare nu se limitează doar la inventarierea structurilor constituite de verbe, ci și a celor care au în calitate de centru de grup și alte părți de vorbire. Pentru lucrările de acest gen este astfel caracteristic faptul că ele au drept obiectiv nu doar inventarierea și descrierea structurilor fundamentale ale enunțurilor, ci și a îmbinărilor de cuvinte posibile într-o limbă.

Ar fi totuși cazul să mai adăugăm că printre lucrările consacrate descrierii lexicografice a structurilor sintactice ale unei limbi un loc aparte îl ocupă dicționarul elaborat de lingvista rusă G. Zolotova (Zolotova, 2006). Dicționarul menționat nu prezintă structurile sintactice din perspectiva nucleului lor verbal. El reprezintă o descriere funcțională a unităților elementare din care sunt constituite structurile sintactice din limba rusă, adică elementele cu rol de parte de propoziție din componența îmbinărilor de cuvinte și a enunțurilor.

O sarcină importantă pentru realizarea unui dicționar de structuri fundamentale al limbii române o constituie stabilirea sistemului de modelare a acestui tip de structuri. Prezentăm, în continuare, o descriere succintă a celor mai cunoscute sisteme de modelare a structurilor fundamentale ale enunțurilor.

Primul sistem este reprezentat printr-o modelare de tip structural-sintactic. Aceasta se bazează pe indicarea părților de vorbire prin care sunt exprimate elementele constitutive ale enunțului. Simbolurile folosite pentru reprezentarea constituenților marchează trăsăturile morfosintactice ale nucleului predicativ și ale determinanților verbali. De exemplu, un enunț de tipul *Bunica îi spune nepotului o poveste.* este modelat cu ajutorul schemei care urmează: $N_1 + V + N_2 + N_{3D}$. Unele lucrări conțin o descriere mai amănunțită a elementelor componente ale enunțului: pe lângă partea de vorbire la care aparține constituentul respectiv fiind indicată și clasa ei lexico-gramaticală: **Sb. anim. (N.) + V. acț. + Sb. (Ac.) + Sb. (D.)**.

În literatura de specialitate se întâlnesc și alte variante ale acestor scheme. În structura lor, elementele constitutive sunt marcate cu ajutorul simbolurilor GN, GV (= grup nominal / verbal) sau SN, SV (= sintagmă nominală / verbală). În aceste cazuri, modelarea enunțului în cauză ar putea fi prezentată în felul următor: $GN_1 + GV + GN_2 + GN_3$ sau $SN_1 + SV + SN_2 + SN_3$.

Cel de al doilea tip este modelarea funcțional-semantică. În acest caz se ține cont de sensul general categorial al părților de propoziție din structura enunțului. Structura enunțului citat mai sus poate fi redată cu ajutorul următoarei scheme relațional-funcționale: **S + Pr + C d + C ind.**

În sfârșit, ultimul sistem reprezintă o modelare bazată pe indicarea caracteristicilor semantice ale constituenților enunțului. Aceste modele presupun prezentarea actanților (rolurilor tematice) implicați de verbul predicat. Structura lor generală poate fi descrisă astfel: Actant₁ + Proces + Actant₂ + Actant₃. Astfel, structura enunțului citat mai sus se prezintă în felul următor: *Temă + acțiune + obiect + destinatar*.

După prezentarea acestor sisteme de modelare a structurilor actanțiale fundamentale, e firesc să ne întrebăm care ar fi cel mai potrivit pentru realizarea unui dicționar de structuri fundamentale. Dacă examinăm mai atent aceste sisteme putem constata că, de fapt, descrierea morfosintactică reprezintă structura de suprafață a enunțurilor, iar descrierea semantică, bazată pe indicarea cazurilor semantice, reflectă structura de profunzime a enunțurilor.

La o primă analiză, s-ar părea că dintre sistemele de modelare a structurii referențial-semantice a enunțurilor întâlnite în literatura de specialitate (structural-sintactică, structural-semantică și semantică), mai atractiv ar fi ultimul tip de modelare, și anume cel cu structură de tipul predicat-argument. Specific pentru acest model este faptul că el prevede descrierea trăsăturilor semantice ale verbului predicat și prezentarea actanților (rolurilor tematice) implicați de acesta. De observat însă că la modelarea structurii fundamentale a enunțului în conformitate cu acest sistem se pune accentul pe latura semantică a enunțului, forma lui rămânând totuși în umbră. Având în vedere că forma este elementul căruia îi revine un rol important în modelarea unităților de limbă, vom pleda pentru ultimul sistem de modelare a structurilor fundamentale.

Un alt concept important pentru descrierea structurilor fundamentale este cel de model semantico-sintactic al enunțului. Datorită acestui concept întreaga varietate de enunțuri concrete din vorbire ar putea fi prezentată sub forma unei liste finite de structuri sintactice. Ținând cont de determinanții cu statut obligatoriu, în sintaxa limbii române au fost distinse și au fost descrise următoarele modele semantico-sintactice ale enunțurilor: structurile zeroactanțiale, structurile uniactanțiale, structurile biactanțiale, structurile triactanțiale și structurile sintactice poliactanțiale.

În încheiere, dacă ar fi să facem o caracteristică generală a dicționarului de structuri fundamentale al limbii române, la care lucrăm acum, ar trebui să spunem că elaborarea lui ar asigura o descriere a structurii enunțurilor posibile din limba română din perspectiva nucleului verbal. În felul acesta, dicționarul în cauză mizează pe integrarea informațiilor din domenii precum semantica lexicală și sintaxa semantică, ceea ce va permite clarificarea raporturilor dintre aceste domenii, în deosebi, dintre semantica verbelor și structura semantico-sintactică a enunțurilor din limba română.

Importanța unui astfel de dicționar nu necesită o demonstrație aprofundată dacă avem în vedere faptul că oamenii comunică utilizând

enunțuri, nu cuvinte izolate. Dicționarul va avea în primul rând o valoare practică: el este prevăzut să descrie structurile de bază ale limbii române pornind de la sensul lexemelor verbale ilustrând, în același timp, capacitatea lor combinatorie (valența lexicală și sintactică). În al doilea rând, el va conține un ansamblu de fapte de limbă destinate să ilustreze o teorie lingvistică. Una dintre trăsăturile distinctive ale acestei teorii vizează studierea enunțului în raport cu actul concret de comunicare.

Referințe bibliografice:

1. Aioane, Mirela, Pintilie, Angela. *Dicționarul principalelor verbe italiene și construcțiile lor specifice*. Pentru elevi și studenți, Iași, 2005.
2. Babenko = Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь. Под общ. ред. Л. Г. Бабенко, Moscova, 2002.
3. Benson, Morton, Benson, Evelyn. *Russian-English Dictionary of Verbal Collocations* (REDVC), London, 1993.
4. Drăghicescu J. (coord.) *Dicționar de construcții verbale, română, franceză, italiană, engleză*, Craiova, 2003.
5. Ionescu, Adriana, Steriu, Maria. *Verbul românesc: dicționar sintactic*, București, 1999.
6. Ivanov, Andrei, Chivescu, Romeo, Wolf, Siegfried. *Dicționar rus-roman de structuri verbale*. București, 1983.
7. Krasnîh = Красных В. И. *Русские глаголы и предикативы. Словарь сочетаемости*, Moscova, 1993.
8. Zolotova = Золотова Г. А. *Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*, Moscova, 2006.
9. Денисов П. Н., Морковкин В. В. (ред.) *Словарь сочетаемости слов русского языка* (1983).

CONSIDERAȚII PRIVIND VARIANTA LIMBII ROMÂNE DIN REPUBLICA MOLDOVA

LILIANA BOTNARI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Limba, prin varietățile sale, este mai bogată, mai complexă, dinamică, dar totuși are un caracter mai mult sau mai puțin unitar, pentru a asigura comprehensiunea dintre vorbitorii ei. Fenomenul variabilității limbii române poate fi atestat atât în diacronie, precum și sub aspect diastratic, diatopic, diafazic etc., în funcție de factorii lingvistici și extralingvistici. Limba română, ca variantă națională, funcționează în variantă literară, aceasta fiind limba instituțiilor oficiale, de învățământ, a literaturii și mass-mediei de pe teritoriile Republicii Moldova și al României.*

Cuvinte-cheie: *variație, limbă română, variabilitate, variantă națională, epicentru lingvistic.*

Abstract. *A language, through its varieties, become richer, more complex and dynamic, but still retaining its more or less unitary character, to ensure the comprehension between its speakers. The phenomenon of linguistic variability of the Romanian language can be identified in all aspects: diachronic, diastratic, diatopic, diaphasic etc., depending on the linguistic and extralinguistic factors. The Romanian language, as a national variety, is the standard variety – the language used in the official institutions, in the institutions of education, in the literature works and in media on the territories of the Republic of Moldova and Romania.*

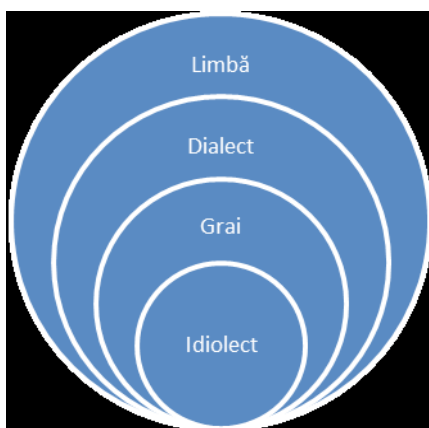
Keywords: *variation, Romanian language, variability, national variety, linguistic epicenter.*

În contextul cercetării mecanismului de funcționare a variabilității lingvistice, am observat că orice limbă, pe parcursul evoluției sale, este influențată de diverși factori extralingvistici și lingvistici, care generează variația și distorsionarea traiectoriei firești de dezvoltare a acestei limbi. Ea poate fi o variantă a unei limbi – dialect sau grai – ori poate deveni o limbă autonomă, dacă circumstanțele și condițiile în care se dezvoltă diferă esențial de cele în care evoluează limba-mamă. Stabilirea criteriilor de determinare a autonomiei unei limbi a constituit obiectul de studiu al mai multor lingviști, precum E. Coșeriu, A. Eremia, E. Mayr, R. Penny, A. Meillet, V. A. Plungyan ș. a. Aceștia au identificat diverse criterii: *criteriul inteligibilității reciproce, criteriul de distribuire teritorială a unei limbi, atestarea sistemelor ortografice distincte, criteriul independenței naționale, criteriul conștiinței vorbitorilor,*

existența unei limbi comune etc., care, luate în mod singular drept bază de determinare a gradului de similitudine sau diferență dintre două idiomuri, sunt asimetrice și subiective, de exemplu, conștiința vorbitorilor poate fi modificată printr-o glotopolitică intenționat orientată spre pierderea conștiinței propriiei identități istorice, ca în cazul poporului basarabean.

Referindu-ne la configurația dialectală a limbii române, aceasta, din perspectivă coșeriană, adică având în vedere parcursul ei istoric, se ramifică în patru tipuri de varietăți diatopice, care determină patru tipuri de unități sintopice, respectiv *dialectele* secundare – dacoromână, meglenoromână, aromână și istroromână, acestea fiind variante teritoriale ale limbii române comune. Dialectul dacoromân și-a dezvoltat o formă literară – forma limbii române literare actuale, însă nu putem nega faptul că celelalte dialecte, precum aromâna, mai funcționează și sunt conservate în unele zone ale României de peste Prut.

Unii lingviști au denumit, ca subdiviziuni intermediare între dialecte și graiuri, *subdialectele* ce ar reprezenta grupuri de graiuri locale asemănătoare, subordonate, la rândul lor, dialectelor, iar B. Bloch a introdus termenul de *idiolect*, ultima subdiviziune minimală a limbii, care desemnează realizarea individuală a unui sistem lingvistic la nivelul fiecărui vorbitor. Însă nici idiolectul nu este unitar, vorbitorul utilizând pe parcursul existenței/evoluției lui diverse idiolecte, astfel manifestându-se *variația idiosincronică*, dacă utilizăm noțiunea propusă de M.-D. Glessgen (2014, p. 131), în funcție de nivelul de experiență acumulată, de indicele său de cultură sau doar în conformitate cu situațiile de comunicare specifice (mediul familiar sau cultivat etc.). Considerăm că reprezentarea grafică a acestei ierarhizări este următoarea:

Ierarhizarea subdiviziunilor limbii

Lingviștii ruși, precum A. I. Domașnev, G. V. Stepanov, R. G. Piotrovski, D. Brozovici, formulează poziții teoretice vizând *varianta națională* a limbii, forma de adaptare a limbii literare unitare la tradițiile și necesitățile

contemporane ale națiunii sau, altfel spus, varianta funcțională a unei limbi literare pe un anumit teritoriu. A. I. Domașnev consideră că „formele naționale ale limbii literare obțin autonomie în situația în care aceasta este conștientizată și susținută de comunitatea vorbitoare” (Domașnev, 2017, p. 47-51). Astfel, în cheia celor menționate, varianta națională apare nu doar ca o formă de limbă, ci și ca un fenomen sociolingvistic, pentru identificarea căruia e necesar a lua în calcul atât factorii lingvistici, cât și pe cei extralingvistici.

Diferențierea noțiunii *variantă națională* este efectuată în baza criteriului de funcționalitate, altfel spus, varianta națională este, de fapt, limba care deservește o națiune. Limba română, ca variantă națională, funcționează în variantă literară, aceasta fiind limba instituțiilor oficiale, de învățământ, a literaturii și a mass-mediei de pe teritoriile Republicii Moldova și al României. Doar comunicarea orală, cotidiană a limbii române ca variantă națională atestă unele abateri de la normă – diferențe fonetice, lexicale sau sintactice, care nu permit nicidecum recunoașterea unei alte limbi autonome sau atribuirea unei noi denumiri. În acest sens, lingvista A. Hanganu menționează: „Din momentul în care reușim să facem o distincție netă între varianta literară a limbii naționale și variantele ei uzuale care funcționează pe anumite teritorii, atunci, în plan structural, raportul dintre idiomul utilizat în Republica Moldova și limba română vorbită la vest de Prut reprezintă o problemă care, din punct de vedere științific, este definitiv rezolvată, în sensul că cele două reprezintă «una și aceeași limbă»” (Hanganu, 2009, p. 91).

Cercetătorul rus V. A. Plungyan este foarte prolific în ceea ce privește examinarea și identificarea unui dialect, el distingând două caracteristici: (1) dialectul este „rudă” din punct de vedere lingvistic cu limba-sursă, limba standard și (2) „nu are toate drepturile pe care le are limba standard” (Plungyan, 2018, p. 45) – nu are o arie de utilizare atât de largă, nu este funcțional în forma scrisă, în cărți, ziare, mass-media decât uneori, atunci când autorul urmărește o anumită finalitate și utilizează în mod conștient anumite regionalisme. Prin urmare, dialectul vizează un anumit teritoriu, un anumit grup de vorbitori.

E necesar să menționăm că nu există hotare bine delimitate între regiunile vorbitoare de anumite varietăți lingvistice diferite și, mai mult, granițele teritoriale nu coincid deloc cu delimitările lingvistice. De fapt, putem atesta chiar unele zone de tranziție, care atenuează trecerea de la un grai la altul, comunitățile date conservând unități lexicale ce aparțin ambelor subdiviziuni lingvistice. F.-T. Olariu consideră că cel mai solid argument în favoarea unității dialectale a graiurilor vorbite la est de Carpați este faptul că „izoglosele care despart într-o arie de sud și una de nord acest areal se continuă, cu mici diferențe de poziționare pe axa nord-sud și dincolo de Prut, pe teritoriul Republicii Moldova, ceea ce demonstrează unitatea istorică a graiurilor dintre Carpați și Nistru, râul Prut nefiind niciodată graniță lingvistică” (Olariu, 2017, p. 21).

Astăzi majoritatea lingviștilor au acceptat divizarea dialectului dacoromân în *cinci graiuri* și anume: muntenesc, moldovenesc, bănațean, crișan și maramureșean. B. Ștefănescu se pronunță asupra glotonimului limbă română și precizează că „glotonimul *limba română* a fost moștenit din latină de la etnonimul *romanus* „care ține de Roma”. (...) Deci *romanus* în pronunțare populară a devenit *român*. Glotonimul *limba românească* (*română*) a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv de pe teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc și moldovenesc, păstrându-se aici și după formarea celor trei principate dunărene: Transilvania, Muntenia și Moldova” (Ștefănescu Delavrancea 2007). Despre termenul limbă moldovenească, lingvistul susține că acesta dacă și era utilizat în unele izvoare istorice medievale, era de la sine înțeles că, prin denumirea dată, se subînțelegea un subdialect/grai al limbii române comune.

Nu putem ignora faptul că pe teritoriul republicii noastre un rol decisiv în adâncirea problemei identității limbii vorbite, dar și a realității noastre ca națiune, ca popor, l-a avut influența politică și interesele politice. Indiscutabil, populația autohtonă dintre Prut și Nistru s-a depărtat oarecum de procesul „de unificare și statornicie a limbii literare” (ibidem), mai ales după anexarea, în 1812, a teritoriului de către Imperiul Țarist, și mai târziu după declararea „limbii moldovenești” ca limbă de stat, alături de limba rusă. Astfel, în Republica Moldova avem grai moldovenesc și nicidecum limbă moldovenească – ca limbă de sine stătătoare, diferită de cea română, chiar dacă o bună parte din locuitori încă mai neagă similitudinea neîntâmplătoare și absolut firească cu varianta literară a ultimei menționate, cu care se și identifică de fapt.

În confirmarea celor menționate mai sus, vom „împrumuta” concepția lui J. Pons, care susține că „limba este un idiom vorbit într-un epicentru geolingvistic, iar dialectele și graiurile sunt vorbite în jurul acestuia” (Pons, 2007, p. 192-193). Inițial, susține autorul, prezența unui epicentru lingvistic coincide cu cea a unui epicentru geopolitic, astfel, conjunctura concomitentă a unui epicentru lingvistic și a unui politic pentru constituirea unei limbi este obligatorie, ultimul menționat deținând, în mare parte, întâietate.

Tot în acest context, lingvistul francez încearcă să explice cauza apariției/formării varietăților lingvistice. Astfel, autorul consideră că varietățile unei limbi provin din imitațiile imperfecte ale normei epicentrului limbii, iar imperfecțiunea acestor imitații provine bineînțeles de la influența geopolitică și sociologică redusă a epicentrului limbii în cauză asupra idiomurilor care depind de aceasta din punct de vedere geopolitic. În plus, susține J. Pons, imitația lingvistică este cu atât mai imperfectă, cu cât influența geopolitică și sociologică a epicentrului limbii respective este mai redusă. Asupra acestui aspect, am avea dubii, or, acceptând sau validând teoria sa, orice varietate de limbă vorbită în afara teritoriului, să-i spunem, „originar” al limbii devine, odată cu creșterea influenței geopolitice și sociologice a zonei geografice

respective, o altă limbă. Însă realitatea istorică ne-a demonstrat că nu este așa: (încă) nu avem o limbă americană, chiar dacă SUA este una dintre cele mai mari puteri mondiale, nu avem o limbă elvețiană, chiar dacă Elveția este o țară foarte dezvoltată și avansată economic.

În cazul Republicii Moldova, epicentrul geopolitic care a generat constituirea epicentrului lingvistic l-a constituit, cu secole în urmă, Principatele Române, în componența cărora intra inițial și Basarabia – limba română istorică devenind limba tuturor românilor din spațiul carpato-danubiano-pontic. Însă, odată cu trecerea teritoriului basarabean sub influența țaristă, apoi sovietică, s-a încercat în mod intenționat, și s-a reușit parțial, formarea unui nou epicentru geopolitic ce coincide cu teritoriul Republicii Moldova. Prima premisă fiind realizată, s-a purces la constituirea epicentrului lingvistic – crearea unei noi limbi – limba „moldovenească”. Epicentrul geopolitic determină factorii sociali, care, la rândul lor, determină factorii lingvistici, respectiv, în acest nou mediu creat, prin constrângeri și o politică dură de deznaționalizare și „uitare” a identității naționale, se încerca și se mai încearcă distanțarea noastră ca popor de vechiul și unicul, de altfel, epicentru lingvistic – limba română. Pentru a fi considerată o altă limbă, aceasta trebuie să fie autonomă, să aibă o evoluție independentă, or dialectele și graiurile sunt variante regionale ale unei anumite limbi, fiind aceeași limbă; „limba moldovenească” este un grai al limbii române, nu a avut o evoluție autonomă. În contextul celor de mai sus, considerăm că ipoteza existenței sau a recunoașterii unei „limbi moldovenești” se explică prin motive geopolitice, căci aceasta nu este nici măcar un dialect – ea nu dispune de vreun set de norme individuale, de o altă fonetică, morfologie sau alt lexic decât cel al limbii române.

Atunci când se referă la un dialect sau la un grai, numindu-le variante regionale ale unei limbi, lingvistul francez are în vedere nu atât „segmentarea geografică a unei limbi, cât segmentarea epicentrului limbii” (*ibidem*, p. 198) sau, termenul preferat de autor – fragmentarea epicentrului unei limbi.

Cu referire la varietățile de limbă vorbite în Soria sau La Mancha, R. Penny (2003, p. 15) consideră că este lipsit de sens să spunem că acestea sunt „dialecte ale spaniolei”, deoarece evoluția și așa-zisa formare a lor se axează pe o relație istorică falsă între fiecare dintre aceste soiuri și limba spaniolă. Este exact aceeași situație și în cazul „limbii moldovenești”, glotonim promovat din motive politice. În acest context, profesorul I. A. Domașnev, în cadrul *Conferinței științifice „Tipologia similitudinilor și diferențelor în grupul de limbi apropiate genetic” din 30-31 octombrie 1972 – o tentativă de revenire la normalitate*, constata că diferențele de structură și substanță dintre limba moldovenească și limba română sunt atât de infime, încât „nu corespund statutului de limbă autonomă” (apud Bahnaru, 2017, p. 13).

Pentru a admite că o varietate a devenit o limbă este necesară o evoluție îndelungată, și nu un ordin politic ca cel din 1928, prezentarea criteriilor plauzibile în baza cărora s-a format, măsurarea/stabilirea gradului de afinitate

dintre această varietate și limba de la care se desprinde. *Moldovenesc* rămâne a fi un termen geografic, și nicidecum o denumire a unei limbi.

O limbă, pentru a-și păstra unitatea și pentru a se dezvolta în interiorul unei comunități, necesită a fi „cultivată”, instruită, prin sursele scriitorilor, prin predarea formei ei corecte în instituțiile de învățământ, precum și prin intermediul „viului grai popular”. Or, în Basarabia, de-a lungul timpului și, mai ales, în perioada sovietică, a existat o tendință politică bolnavă de a sugruma, de a stopa procesul dezvoltării și consolidării limbii române. În pofida acestui fapt, chiar dacă limba română din Basarabia a fost privată de sursele vitale de alimentare și dăinuire, graiul moldovenesc și-a realizat funcția comunicativă, conservându-se, dacă nu în instituțiile de învățământ, administrative sau politice, atunci în mediile rurale, în spațiile mai îndepărtate de „forul” socialist, sovietic. Ținem să subliniem că în toată perioada sovietică, când se scria cu caractere chirilice și se promova așa-zisa teorie proletcultistă, etalonul nedeclarat de scriere și de vorbire era limba vorbită la radio și TV din Iași și București și cea scrisă în mass-media românească.

Actualmente, nu putem nega faptul că problema identității națiunii și a limbii noastre nu a fost nici pe departe soluționată, vorbirea orală fiind „poluată” cu „împrumuturi nejustificate din limba rusă”, dacă e să folosim afirmația lui V. Pavel (Pavel, 2008). Și acest proces va continua până când nu vom conștientiza faptul că utilizarea rusismelor nu aduce prestigiu limbii, după cum consideră adolescenții contemporaneității basarabene, nu e deloc modern să „schilodim” limba română și să o întinăm cu diverse „îmbunătățiri”.

Și aici revenim la studiile acad. S. Berejan, care susține că atunci când în cadrul unui stat funcționează (oficial) două limbi, vorbite de diferite etnii (e tocmai cazul situației lingvistice din Republica Moldova), ele intră în interacțiune, polarizându-se și pierzându-și (parțial sau chiar total) identitatea (Berejan, 2004). De fapt, am spune că funcționarea masivă concomitentă a două limbi, fie și neoficială a uneia dintre ele, alta decât cea de stat, duce totuși la unele modificări ale ultimei menționate, or populația moldovenească a crescut într-un mediu diglosic. Însă în Republica Moldova nu este un conflict lingvistic, între 2 limbi diferite, ci mai degrabă unul etnic sau chiar politic, care scindează populația autohtonă în două tabere, ambele destul de convinse și obstinate în a-și apăra cu vehemență, prin argumente și „crezuri”, propriile poziții. Denumirea limbii devine un instrument de manipulare, dar și de distanțare de adevăr, or cei ce susțin „limba moldovenească” văd în glotonimul „limba română” o confirmare a spiritului nostru existențial românesc, confirmare pe care, de altfel, nu și-o doresc.

Nu vom prezenta exemple care să demonstreze structura dialectală a limbii române, or, avem o multitudine de lucrări ale dialectologilor autohtoni, precum și acelor de peste Prut, reductabila serie de *Atlase lingvistice pe regiuni* (NALR/ALRR) în mai multe volume, *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM)

etc., care prezintă minuțios variația dialectală a dacoromânei, cu exemple multiple, rezultat al unei munci asidue și al unor cercetări de teren întreprinse pe întreg arealul lingvistic românesc.

Conchidem că glotonimul „limbă moldovenească” rămâne a desemna graiul vorbit în Moldova de peste Prut și Republica Moldova, adică vorbirea orală, fiind aceeași limbă română.

Referințe bibliografice:

1. Bahnaru, Vasile. *Limba română în Basarabia postbelică*, Chișinău, Pro Libra, 2017, 194 p., ISBN 978-9975-4371-3-4.
2. Berejan, Silviu. *Aspectul vorbit al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru*, în „Limba Română”, nr. 9-10, Chișinău, Tipografia Balacron, 2004, p. 51.
3. Domașnev, A. I. *Despre unele particularități ale conceptului de variantă națională a limbii literare*, în BAHNARU, V. „Limba română în Basarabia postbelică”. Chișinău: Pro Libra, 2017, p. 47-51. ISBN 978-9975-4371-3-4.
4. Glessgen, Martin-Dietrich. *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 654 p. ISBN 978-973-703-999-6.
5. Hanganu, Aurelia. *Și iarăși despre... limba noastră*, în „Akademos”, nr. 1 (12), 2009, pp. 89-92. ISSN 1857-0461.
6. Olariu, Florin-Teodor. *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, Iași, Editura Institutul European, 2017, 264 p. ISBN 978-606-24-0187-0.
7. Penny, Ralph. *Variation and change in Spanish*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003. ISBN-13: 978-0521604505. ISBN-10: 0521604508.
8. Plungyan – Плунгян, Владимир Александрович. *Почему языки такие разные, Популярная лингвистика*, Москва, АСТ-ПРЕСС, 2010, 272 с. ISBN: 978-5-462-01073-6.
9. Pons, Julien. *L'articulation entre les conditionnements internes et externes en phonologie diachronique illustrée par l'évolution du phonétisme hispanique. Traité de phonologie diachronique*, Université Paris-Sorbonne. École doctorale V. Concepts et langages, These 17 février 2007, 745 p. [online]. Disponibil: <http://www.theses.paris-sorbonne.fr/thesepons.pdf> (citat 27.02.2019)
10. Ștefănescu Delavrancea, Barbu. *Amabilități moldovenești*, 2007 [online]. Disponibil: https://www.dacoromania-alba.ro/nr32/amabilitati_moldovenesti.htm (citat 13.04.2016).

ANATOL GAVRILOV: STUDII DE TEORIE ȘI METODOLOGIE LITERARĂ

dr. VLAD CARAMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul constituie un profil enciclopedic al cercetătorului literar român Anatol Gavrilov. În el se menționează despre principalele direcții în cercetarea savantului. Studiile de teorie a romanului, structura artistică a caracterului în roman, structura stratiformă a operei literare, dialogistica textului, principii de metodologie literară, orientările noi în știința literară sunt preocupările care au marcat gândirea teoretică a domnului Gavrilov pe parcursul a jumătate de secol.*

Cuvinte-cheie: *cercetare, operă literară, teorie, roman, structură, caracter, autor, gândire, știință, dialogistică, principiu, metodologie literară.*

Abstract. *The article is an encyclopedic profile of the Romanian literary researcher Anatol Gavrilov. It mentions the main directions in the research of the scientist. The studies of novel theory, the artistic structure of character in the novel, the stratiform structure of the literary work, the dialogics of the text, the principles of literary methodology, the new orientations in literary science are the preoccupations that marked Mr. Gavrilov's theoretical thinking during half a century.*

Keywords: *research, literary work, theory, novel, structure, character, author, thinking, science, dialogic, principle, literary methodology.*

Patima lui Anatol Gavrilov față de aspectele teoretice ale fenomenului literar, față de metodologia literară vine, în primul rând, din numeroasele sale lecturi beletristice care, la un moment dat, l-au pus, ca și pe fiecare din noi, să caute răspuns la întrebarea ce este literatura, de ce există ea și cum există ea? După absolvirea Facultății de Filologie a Universității de Stat a Moldovei (1965), este repartizat la Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a Moldovei (actualmente Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării) unde se va dedica activității de cercetător literar care va merge mereu pe urmele cititorului. Va ocupa diferite funcții: de la laborant la director adjunct (1988-1991), director al nou creatului Institut de Istorie și Teorie Literară (1991-1993), apoi șef al Secției de teorie literară și literatură comparată, ulterior șef al Secției de teorie și metodologie literară, cercetător științific principal, profesor cercetător, membru al Uniunii

Scriitorilor din Moldova. A debutat publicistic în 1965. În anii '60-'80 publică zeci de articole critice despre operele prozatorilor basarabeni, precum și a scriitorilor lumii Shakespeare, Corneille, Maupassant, Hugo, Dostoievski, Tolstoi, London, Up. Sinclair ș.a., studii de teorie și metodologie literară, vădind o cunoaștere concretă a istoriei și criticii universale și o predilecție pentru abordarea interdisciplinară a problemelor literare. De la bun început preocupările sale principale gravitează în jurul istoriei și teoriei romanului european și național. Deja primul său articol de problemă *Ecouri în romanul moldovenesc* (1966) s-a remarcat prin încercarea de a raporta romanele lui Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Serafim Saka ș.a. la anumite orientări ale literaturii europene moderne, deslușind ecouri din existențialismul francez, literatura absurdului, tradiția narativă a „memoriei involuntare,” și „fluxului conștiinței”. Și în următoarele publicații va insista asupra afirmării unor noi modalități artistice de structurare tipologică și caracterologică a personajului și forme compoziționale ale construirii fabulei și subiectului și a tabloului artistic al lumii. Acestea vor constitui substanța problematică a culegerii de studii critice *Reflecții asupra romanului* (1984), în care se încerca o adunare a observațiilor disparate într-o imagine critică de ansamblu a tendințelor noi în „arta prozatorilor” autohtoni. M. Cimpoi primul observase și sprijinise acest obiectiv al autorului: „A. Gavriloș ne oferă niște studii aparent fără un fir comun, dar cu multe observații și constatări de ordin general, prin intermediul cărora criticul urmărește evoluția romanului și a prozei noastre în ultimele decenii” (*Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2006*, 2007, p. 215).

Cum atmosfera spirituală asfixiantă a epocii așa-numitului „socialism dezvoltat” nu era favorabilă afirmării spiritului critic și novator nici în literatură, Anatol Gavriloș se retrage din critica publicistică și se dedică totalmente teoriei și poeziei romanului, inovării conceptuale și metodologice a cercetării literare, în special valorificării teoriei estetice a structurii stratiforme a operei literare în versiunile lui R. Ingarden, N. Hartmann, R. Wellek și A. Warren, M. Bahtin ș.a. venind cu unele contribuții proprii la această teorie.

În primul său studiu de poezie istorică *Structura artistică a caracterului în roman* (1976) demonstrează, prin analiza comparată a structurii stratificate a imaginii „omului în om” (Dostoievski), a „omului complet” (Ibrăileanu), în romanul dostoievskian și cel tolstoian, existența unor microstructuri pluristratificate în macrostructura romanului, aceasta fiind alcătuită nu numai dintr-un număr de straturi, căci acestea formează, prin elementele cu funcție caracterologică ce se conțin în toate straturile romanului, o microstructură stratiformă a caracterului literar ca imagine artistică integrală a omului întreg. În monografia *Conceptul de roman și structura stratiformă*

a operei literare (2006), care este o sinteză dintre studiul inedit *Conceptul de roman în critica românească interbelică* (Contribuțiile lui G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, Camil Petrescu, G. Călinescu, T. Vianu la fondarea teoriei naționale a romanului) și studiul sus-numit, va aplica acest model propriu de structură stratiformă la o sistematizare structurantă a ideilor originale ale lui Ibrăileanu despre componentele definitorii ale romanului, dovedind că acestea sunt de fapt straturi (niveluri) interdependente ale structurii lui de gen ca un tot întreg, autorul acestui studiu descoperind în multitudinea de observații disparate ale criticului o primă definiție structurală integratoare a romanului în critica românească și nu numai. După Anatol Gavrilov, modelul lui Ibrăileanu se distinge favorabil de celelalte modele prin revelarea unei coerențe structurale mai organice a calității de întreg estetic-artistic al macrostructurii romanului, pentru că are ca axă verticală și orizontală imaginea „omului complet” ca „om viu în carne și oase” și personalitatea artistică unică a autorului.

Studiul inedit sus-numit, în baza căruia a fost elaborat un curs universitar special și în care s-a lovit de problema raportului dintre termen/ noțiunea de roman/ conținut conceptual al noțiunii generale, a generat proiectul unui studiu mai amplu despre criteriile de științificitate a terminologiei limbajului teoretic al științei literare, în care problematica limbajului științific interferează cu cea a filosofiei științei, în special a comunicării științifice dialogice intra- și interdisciplinare.

Culegerea *În căutare de noi repere pe drumul gândirii* (2013) este o selecție a 38 de publicații (din cele de peste 200) mai reprezentative pentru domeniile principale de activitate semicentenară: epistemologie literară; literatură universală și comparativă; teorie și metodologie literară; critică literară și metalingvistica textului. Cuprinsul ultimului compartiment îl constituie fragmente publicate din manuscrisul amplei monografii *Dialogistica textului literar* la care a lucrat pe parcursul a două decenii. În dezvoltarea principiului dialogic al sistematizării terminologiei literare este edificat un temei mai profund al acestui principiu – corelația dintre planul ontic și cel ontologic, adică „diferența ontologică” (Heidegger) dintre structura epistemologică a obiectului cercetării științifice, diferență ce se manifestă mai pregnant în epocile de revoluții paradigmatică când se surpă conceptele fundamentale ale teoriilor științifice. Dezvăluind subtextul filosofico-estetic al conceptului bahtinian de dialog în contextul filosofiei dialogului existențial, Anatol Gavrilov reinterpretează prin prisma „dialogității” noțiunile fundamentale ale metalingvisticii bahtiniene: „compoziția polifonică supradiegetică” a tabloului lumii, a subiectului și fabulei, a imaginii artistice a „omului în devenire”, precum și a structurii intraatomice a cuvântului bivoc. În termenul „polifonie”, o „metaforă teoretică”, accentul trebuie pus,

după Anatol Gavrilov, nu pe „poli-”: pluralitate de lumi, de limbaje și discursuri, ci anume pe „etero-” mundaneitate (разнoмирне), -glosie (разноязычие), -logie (разноголосие), nici pe bi- vocitatea cuvântului, ci pe contrarietatea insolubilă a vocilor–sensuri în el, pentru că dacă ia sfârșit dialogul, totul se sfârșește. Prin analize concrete sunt dezvăluite confuzii terminologice cauzate de confundarea raportului ontic-ontologic cu raportul epistemologic-metodologic și nivelurile poetologic și compozițional-stilistic. Totodată în această monografie se deschid noi perspective investigaționale pe calea căutării unor modele optime de „critică completă” (Ibrăileanu) sau „integrală” (Lovinescu), sau „totală” (G. Călinescu) în care teoria, metodologia, istoria și critica literară să conlucreze cât mai eficient posibil în analiza structurală a operei literare, pe temeiul filosofiei existențiale a dialogului. Principiul dialogic, la care colegii săi mai tineri au aderat cu contribuții proprii, a fost pus la baza ultimelor două proiecte de cercetare fundamentală: *Concepții teoretice și metode de cercetare literară și Principii epistemologice și orientări noi în știința literară din sec. XX*, Sectorul de teorie și metodologie literară devenind un centru de bahtinologie românească.

În cadrul ultimului proiect e pregătită culegerea colectivă *Relecturi și reinterpretări critice* în care se întreprinde o relectură a textelor operelor scriitorilor români și străini prin grila unor concepții, principii și concepte elaborate în diverse teorii din știința literară contemporană: metalingvistica dialogistică, deconstrucția poststructuralistă, hermeneutica ontologică, semiotica pragmatică, structuralismul genetic, imagologie, mitocritică, sociologia literaturii ș.a. Începutul acestor relecturi teoretico-metodologice a fost pus de Anatol Gavrilov cu ani în urmă prin reinterpretarea metalingvistică a operelor lui I. Creangă, I. Slavici, M. Sadoveanu, C. Petrescu, A. Busuioc ș.a. la seminarele cursurilor ținute la U.P.S. *Ion Creangă: Teoria literaturii, Proza românească interbelică, Conceptul de roman în critica românească interbelică, Hermeneutica textului și Dialogistica textului literar*, prin acesta din urmă fiind inaugurată o nouă disciplină universitară.

Despre studiile lui Anatol Gavrilov au scris majoritatea cercetătorilor literari de la noi interesați de teoria și metodologia literară precum: Lazăr Ciobanu, *Structura artistică a caracterului în roman*; Maria Lungu, *Opinii despre romanul moldovenesc*; Alexandru Burlacu, *Reflecții asupra romanului*; Ion Șpac, *Referințe bibliografice: Anatol Gavrilov*; Bilețchi N., *Bilanțuri creatoare la vârsta împlinirilor*; Sergiu Pavlicencu, *Anatol Gavrilov la 60 de ani*; Mihai Cimpoi, *Anatol Gavrilov. Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*; Aliona Grati, *Prolegomene pentru principiul dialogic de sistematizare a terminologiei literare*; Elena Prus, *Anatol Gavrilov: structura palimpsestă*

a operei literare; Ion Ciocanu, Anatol Gavrilov – teoretician al romanului; Ion Plămădeală, Pe drumul gândirii, cu literatura; Oľesea Gârlea, În căutare de noi repere pe drumul gândirii; Dumitru Apetri, Filologul generator de idei și Templul științei – locul binemeritat; Valeriu Canțer, Omul de Academie Anatol Gavrilov – grațitudine și recunoștința societății etc.

Referințe bibliografice:

1. *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2006*, Chișinău, Prut Internațional, 2007.
2. Gavrilov, Anatol. *Structura artistică a caracterului în roman*, Chișinău, 1976.
3. Gavrilov, Anatol. *Reflecții asupra romanului*, Chișinău, 1984.
4. Gavrilov, Anatol. *Noua mentalitate și terminologia literară*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1990, nr. 1; nr. 3; 1991, nr. 1.
5. Gavrilov, Anatol. *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*, Chișinău, 2006.
6. Gavrilov, Anatol. *Criterii de științificitate a terminologiei literare, I Principiul obiectivității. Eșeu de epistemologie literară*, Chișinău, 2007.
7. Gavrilov, Anatol. *În căutare de noi repere pe drumul gândirii, studii, articole, comunicări, prelegeri, fragmente*, Chișinău, 2013.

FENOMENUL MIGRAȚIEI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN BASARABIA

dr. FELICIA CENUȘĂ

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Prezentul articol se referă la fenomenul migrației reflectat în literatura română din Basarabia. Autoarea are în vizor romanul Totentanz sau Viața unei Nopti (Jurnalul Menajerei) de Claudia Partole și piesa de teatru cu nume semnificativ Oameni ai nimănui de Dumitru Crudu. Textele la care se face referire au o valoare atât cognitivă, cât și morală, motiv pentru care, pe lângă valoarea artistică mai au și una de document, întrucât contribuie deopotrivă la cunoașterea individului din perioada postcomunistă și a problemelor sale existențiale. Lucrările nu sunt altceva decât niște pretexte de a sensibiliza lectorul sau spectatorul despre fenomenul migrației și impactul acesteia asupra individului.*

Cuvinte-cheie: Migrație, literatură, document, perioada postcomunistă, verbatim.

Abstract. *The present article refers to the migration phenomenon that is reflected in the Romanian literature from Bessarabia. The author analyzes both the novel „Totentanz or the Life of a Night (Journal of the Housekeeper)” by Claudia Partole and the theater script with the insightful name „Nobody’s People” by Dumitru Crudu. These referenced texts have cognitive, moral, and artistic value, and also one of documentation, since it contributes to the knowledge of the individuals during the post-communist era and their existential problems. The works are nothing more than some pretexts to sensitize the reader about the phenomenon of migration and how it affects the individual.*

Keywords: Migration, literature, document, post-communist period, verbatim.

După interzicerea brutală din anii comunismului a oricăror legături cu Occidentul, odată cu destrămarea Uniunii Sovietice și căderea Cortinei de Fier, Vestul rămâne un „pământ al făgăduinței” pentru mulți basarabeni. Atunci pornește valul migrărilor legale și ilegale spre acest tărâm al făgăduinței. Tinerii, în urma obținerii diferitor burse de studii, iau calea Occidentului, ulterior rămânând acolo definitiv, o mică parte revenind după o perioadă acasă. În același timp, lipsa locurilor de muncă, sărăcia și frica transformă Vestul într-o psihoză a speranței – speranță care putea fi realizată înfruntând primejdiile, uneori chiar și cu riscul morții.

Criza economică și financiară din Federația Rusă de la mijlocul anului 1998 a avut repercusiuni serioase inclusiv asupra Republicii Moldova, iar reformele de austeritate elaborate de guvernul moldovean au adus și ele țara în pragul unei sărăcii crase. Conform statisticilor Băncii Mondiale, în acel

an, Republica Moldova a atins nivelul maxim al sărăciei, fapt care a provocat exodul populației din țară către Europa, în special, spre Italia, Portugalia, Grecia ș. a., mass-media guvernamentală continuând să prezinte o Moldovă radioasă, mândră de independența și suveranitatea ei. Așadar, motivele emigrării în prima criză au fost de ordin economic, aceasta efectuându-se, în mare parte, în mod clandestin. (Safaler, 2019, p. 13) Emigrarea a fost percepută de o parte însemnată a populației ca o posibilitate de a asigura un trai decent familiei, inclusiv de a oferi copiilor un nivel sporit de educație, dar și de a menține statul Republica Moldova pe linia de plutire.

Chiar dacă nu hotarele formează un neam, căci el poate exista împrăștiat oriunde în lume, acest fenomen al migrației de la început de secol XXI este departe de a rezona cu vectorul dinamizant al integrării europene, conducând mai mult la o destabilizare națională, la o surpare a valorilor și la o integrare defectuoasă în Europa.

Fenomenul migrației (al emigrației, mai exact) îl vedem reflectat și într-o serie de romane apărute recent în Republica Moldova: *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)* (2009) de Claudia Partole, *Un an în paradis* (2005) și *Kinderland* (2013) de Liliana Corobca ș.a., în piese de teatru precum *Oameni ai nimănui* (2008) de Dumitru Crudu, *În container* (2007) de Constantin Cheianu, *Avant de mourir* (2010) de Val Butnaru ș.a.– niște radiografii literare ale perioadei postcomuniste, ale mentalităților acestora și a vieții de captiv a basarabeanului emigrant, dar și în jurnale sau volume de mărturii scrise de conaționalii basarabeni emigrați în Europa, precum *Femeile emigrante povestesc* de Tatiana Safaler, în care se relatează despre exodul populației din Republica Moldova spre Italia din anii 1998-2006, ș.a., mărturii care pot servi drept surse de informare și documentare pentru eventuale creații artistice.

„A fost un drum lung! Un drum al disperării”, mărturisește naratoarea din romanul *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole. „Mi se părea că mă duc alungată de-acasă și că în țara mea nu mai încap, nu mai am loc, nu mai trebuiesc nimănui!” „De ce, mă întrebam, de ce a trebuit să mă pornesc în lume? Dar, oare, a fost nevoie? M-a alungat cineva?” „Întâi de toate, am înțeles că nu mai pot să mă descurc (financiar) lângă ai mei! Neputința de a înfrunta greutățile, dar și disperarea în fața acestor greutăți, m-au făcut să aleg drumul străinătății. Mai puțin curiozitatea sau dorința de a deveni o alta”.

Exodul a săracit sate, a despărțit familii și a înstrăinat copii. Semnificativ în această ordine de idei este fragmentul din același roman în care un grup de bărbați moldoveni, plecând la muncă în străinătate, înghesuși într-un microbuz, discută:

– „Îți închipui, la noi în sat s-au împuiat vulpile! Astă-iarnă puteau să dea buzna în ogradă și să-ți șterpească găina chiar de sub nasul tău. Rămâneai cu gura căscată și nu puteai face nimic. Prea multe erau!

– Aveau unde trăi?
 – Atâtea case fără stăpâni, cum să nu aibă!?
 – Și lumea nu le putea veni de hac?
 – Cine să le vină? Dacă-ți spun ca la un om că, la noi, fiecare a doua casă e pustie... S-au dus toți – cei mai vrednici! Și-au luat lumea-n cap... Unde s-a mai văzut să rămână satul doar cu bătrâni și copii?!

– Nu-i normal... Dar crezi că la noi în sat e mai breaz? S-a ajuns că n-are cine săpa o groapă și nici cine duce mortul la cimitir. Nu-s bărbați! Adică mai sunt, nu-i vorbă, dar dintre acei care abia-și duc fundul. Vai de capul lor! Acei mai în putere s-au dus care si încotro, cum zici și tu, s-au dus pe unde-au putut, unde i-au dus ochii, ca să facă un ban. A rămas satul fără bărbați! Dar e și mai rău că s-au dus și femeile.

– Și ce dacă s-au dus femeile? Ele găsesc mai ușor de lucru.
 – Găsesc, dar... ele-s mame! De ele se ține sufletul familiei...
 Ai dreptate! Dacă-i acasă mama, o femeie, parcă-i mai altfel.
 – Câte familii s-au destrămat?!
 – Numai la noi în sat, pe care și-l auzi..."

Ajunși în Europa, puțini sunt cei care își găsesc rapid un loc de muncă sau sunt întâlniți și găzduiți de conaționalii veniți mai devreme. Mulți dintre ei merg la un fel de piață a muncii aflată undeva la periferia orașului (sau la *Piața moldovenilor*, despre care amintește și Tatiana Safaler în cartea *Femeile emigrante povestesc*):

„Parcul din preajma lacului de la marginea orașului V. e un fel de sală de așteptare, e *locul pașilor pierduți*! Aici (poate și acum) se adună și cei rămași fără lucru, dar și alții *nou-nouți*, veniți după trufandale... Fiecare așteaptă să fie ales pentru o slujbă potrivită, se vrea descoperit! E un fel de insulă a speranței. E locul unde se adună lume diferită (atât de diferită!), în fiecare miercuri și duminică (ca la iarmaroc!). Unii își fac apariția pentru a-și selecta o slugă devotată, ceilalți – pentru a fi aleși de un stăpân cumsecade. Celui care vine cu interesul de a-și alege nu-i pasă pe cine are în față: că-i profesoară sau medic, sau inginer; că e o mamă cu copii rămași acasă, că-i o copilă nevinovată. El își urmărește scopul! E un fel de târg cu oameni-dobitoace, pentru că majoritatea nu știu să vorbească în limba celor care-i cercetează (mai mult presupun!), de aceea și sunt tratați ca niște cai de vânzare. Nu comunică unii cu alții decât cu ochii (sau prin intermediari zeloși) și cei examinați sunt în stare să caște până și gura ca astfel să le fie văzuți nu numai dinții, dar și sufletul. Ar face orice numai și numai să fie ei angajați, și nu alții înaintea lor”. Mai mult, ei sunt niște persoane vulnerabile, întrucât nu vorbesc limba, nu înțeleg cultura, din cauză cărora primejdiile îi pândesc la orice pas.

Negăsind o perioadă mai lungă un loc de muncă, emigranții caută diferite căi de ieșire din impas: „Într-o duminică, câțiva tipi rămași fără serviciu se făleau în gura mare cum au sustras (cu câtă măiestrie!) niște mărfuri din magazine *șic* (așa le-au zis ei!). Erau mândri, se laudau unul pe altul că,

adică, le-au *luat* (nu le-au furat!), rămânând neobservați. Cineva le-a aruncat o replică supărată: „Din cauza voastră și a țiganilor, lumea se uită rău la noi!” Dar imediat a fost apostrofat, și nu doar de cei vinovați! Și atunci începu o adevărată hărmălaie: unii îi apărau pe hoți că, adică, ce erau să facă: „Trebuie să trăiască și ei!” Alții însă, nefiind de acord cu primii, se revoltau: „Nici nouă nu ne e mai ușor – dormim pe sub poduri, pe bănci, pe cine știe unde până ne găsim un loc de muncă, dar nu furăm și nici nu-i luăm nimănui zilele.”

Un personaj simbolic în economia romanului este Țicnita, femeia care apare în parcul unde emigranții se adună la târgul muncii. Prin sincer-naivitatea sa, ea demască convenționalismul viciat al vieții de emigrant. Această mască formală și de gen este necesară autoarei pentru a-și defini atât poziția față de observarea vieții, dar și crudul adevăr: „Dacă nu ne întoarcem de unde am venit, vom ajunge niște prăpădiți. Niște oameni ai nimănui pe acest pământ. Auziți! (...) Aici suntem nimeni și nici banii adunați nu ne vor salva...”

Subiectul romanului Claudiei Partole *Totentanz sau Viața unei Nopti*. (*Jurnalul Menajerei*), cum se vede, este unul simplu și începe *ex abrupto*. O emigrantă din Basarabia, fostă actriță, stă la căpătâiul unei bătrâne italiene decedate în fapt de seară, Emili, femeia de care are grijă. E nevoită să aștepte până a doua zi, până când vor veni fiicele bătrânei, timp în care citește din jurnalele și scrisorile prietenelor sale, Ani și Nely, texte care vor fi incluse mai târziu în propriul jurnal, autoarea uzitând de tehnica *jurnalului în jurnal*. Dacă partea a doua a titlului, *Jurnalul menajerei* este ușor explicabilă, atunci partea întâi, *Totentanz*, care se traduce din germană prin *Dans macabru*, ne arată că moartea *planează* asupra protagonistei, fie că se află în preajma bătrânei defuncte pe care o îngrijea, fie că era în drum spre căutarea unui loc de muncă etc. Ea pare a se întâlni cu moartea, dar reușește să supraviețuiască sau s-o evite.

Întâmplările din roman nu sunt decât *felii* din viața migranților. Romanul se axează pe jurnalul naratoarei, care include, la rândul lui, și o serie de fragmente din jurnalele altor personaje, scenarii epice care reflectă destine, dar și citate și maxime conexe. Această tehnică a jurnalului simulează coincidența cu faptul existențial, protagonistul jurnalului fiind omul construit și nicidecum omul concret. Textul seamănă a fi mai mult unul documentar, autoarea deghizându-se în personajul central, o actriță ajunsă în Italia să muncească pentru a-și putea întreține familia rămasă în Basarabia și a-și restitui datoriile. Se creează impresia că scriitoarea nu a inventat aproape nimic, ci doar a povestit ceea ce a trăit ea sau cunoștințele sale aflate departe de casă. Incluse în text, memorările sau mărturiile își pierd din autenticitatea genuină transformându-se în ficțiune. Naratoarea ia în vizor o galerie de personaje, dar reliefează portretul migrantului ilegal. Nu oricare, dar anume cel al migrantului parvenit, al angajatorului lipsit de scrupule, al cămătarului ș. a.

Faima tristă a basarabenilor a invadat emisiunile de știri și ziarele nu doar din Europa, ci și din întreaga lume. Au apărut cărți de sensibilizare

scrise în limbi de circulație internațională (*Bessarabian nights* (2014) de Stela Brînzeanu ș. a.), netraduse deocamdată în română. Istoriile basarabenilor au devenit subiecte de roman, inclusiv pe alte continente. Bunăoară, romanul *Amantul japonez* (2015) de scriitoarea ciliană Isabel Allende are ca punct de plecare experiența unei tinere basarabence emigrante, Irina Bazil, care pleacă în Texas, Statele Unite, fiind chemată de mama ei, o fostă traficată în Europa și mai apoi căsătorită cu un american. În Statele Unite i s-a promis că va avea tot ce își dorea: educația cea mai bună, „hamburgeri și cartofi prăjiți, înghețată, va merge și la Disneyland”.

Pentru Irina, procesul plecării a durat aproape doi ani. Tot visând la America, devine conștientă de sărăcia și urâtenia din jurul ei; până atunci nici nu băgase de seamă, n-avea cu ce compara. „Satul ei scăpase parcă dintr-un bombardament, jumătate din case erau astupate sau ruinate, haite de câini flămânzi vagabondau pe străzi”. În cei doi ani, Irina și-a luat rămas bun de la fiecare copac, de la pământul și de la cerul care erau la fel ca pe vremea comuniștilor și așa aveau să fie în vecii vecilor. Ajunsă în SUA, e întâmpinată de regulile impuse de tatăl vitreg, fără a fi cunoscute de mama ei, Irina fiind folosită în filme indecente pe internet. Tatăl vitreg al fetei și camarazii acestuia, sunt identificați de către poliție, iar fata urmează o serie de tratamente psihologice, după care își schimbă numele și se angajează ca menajeră la casa de bătrâni Lark House îngrijind de o femeie bogată, care, la rândul ei, avea un trecut destul de asemănător cu al Irinei, despre care aflăm din propriile scrisori și jurnale păstrate cu grijă. Tehnica narativă e aproape similară celei din romanul Claudiei Partole, doar că aici autoarea uzitează mai mult de scrisorile din care se construiește istoria personajelor.

Irina Basil are o poveste oficială a trecutului ei pe care a elaborat-o cu ajutorul polițistului Ron Willkins, unul din salvatorii săi, pe care o spune atunci când este întrebată. Povestea ei conține doar o parte de adevăr, doar partea tolerabilă a acestuia. Fata se stabilește în Statele Unite, dar cu o identitate inventată pentru a supraviețui.

Tema migrației este tratată pe larg și în dramaturgie, autorii utilizând factualul ca sursă de inspirație sau punct de pornire, îmbinând tehnica teatrului documentar cu verbatim-ul (*Verbatim* din latină înseamnă „cuvânt cu cuvânt”) (Bolotean, 2014, p. 42). Autorul recurge la spectacolul documentar, întrucât acesta are o priză mai mare la public / cititor. Teatrul documentar îl face să ia atitudine, să provoace. El se bazează pe materiale documentare pre-existente, pe mărturii, interviuri, inclusiv rapoarte guvernamentale. Poate servi ca un catalizator al schimbărilor din societate, al sensibilizării lectorului, chiar dacă rareori vine cu soluții. Concludentă în această ordine de idei este piesa *Oameni ai nimănui* a lui Dumitru Crudu. În unul din interviuri, autorul mărturisește: „E tema cea mai actuală pe care o pot aborda ca dramaturg, vad în ea expresia cea mai radicală a realității în care trăim. A nu vorbi despre ea ar însemna să ignorăm ceea ce se întâmplă astăzi în Republica Moldova. Cheia pentru

a înțelege societatea noastră este radiografierea celor mai dramatice crize cu care se confruntă” (Popa, 2006). Pentru a scrie acest text, dramaturgul basarabean a adunat marturii ale mai multor conaționali plecați ilegal la muncă în străinătate, expunându-le într-o manieră artistică și conferindu-le o veritabilă dimensiune tragică. Mai mult, autorul nu a inventat aproape nimic, doar „a dezvoltat unele fascicule de viață” (Crudu, 2007, p. 5). Cele trei personaje ale lucrării, Alexandru, Silvia și Maria, aduc în prim-plan aceleași probleme majore ale individului silit de circumstanțele sinistre din Republica Moldova, precum sărăcia, deznădejdea, lipsa încrederii în ziua de mâine. Piesa se deschide cu o mărturie a lui Alexandru aflat în fața autogării de unde urmează să plece în Italia:

„Nimeni nu mai vrea să stea în țara asta. Nimeni. Nimeni nu mai vrea să aștepte timpuri mai bune. Toți se duc. Pur și simplu fug. Toată lumea își face bagajele. Se depărtează bărbați, femei, tineri, bătrâni, medici, ingineri, agronomi, arhitecți, vânzători, șoferi. Pleacă prietenii mei din școală, amicii mei din facultate, colegii mei de serviciu, verii, surorile mele. Sunt atâtea localități în care au rămas doar bătrânii. În curând am putea ajunge o țară fără locuitori. Toți știu lucrul ăsta, dar toți se evaporă de aici, inclusiv eu”.

Plecarea peste hotare a lui Alexandru, „bărbatul care șchioapătă un pic și este palid la față”, nu e doar dorința de câștig, cât disperarea: este grav bolnav, are de întreținut un copil care este bătut în fiecare seară de mama sa bețivă. S-a hotărât să-și sacrifice ultimele zile și ultimele puteri pentru a face un ban „mai ușor.” Celelalte personaje confirmă exact același statut de victimă a unei lumi distopice: acasă, nu au loc de muncă, nu au cu ce-și întreține familia. În Italia trebuie să facă mari sacrificii pentru a-și menține slujba înjositoare; Silvia se prostituează, cu acordul lui Vitalie, consortul acesteia. Maria îngrijește de o bătrână italiancă, în timp ce soțul îi moare acasă și copilul îi este luat în grijă de o mătușă. Alexandru are grijă și el de un bărbat cu probleme psihice și de integritate pe care nu vrea să-l părăsească, chiar dacă îl pune la mari încercări riscante, fie amenințându-l cu un cuțit, fie aruncând în el cu ce are la îndemână. „În Italia e atât de greu să-ți faci rost de un job. Nu vreau să-mi pierd obiectul muncii mele. Dacă rămân fără acest serviciu, cine o să mă ia în altă parte? Cine o să-l angajeze altundeva pe un individ venit din Moldova, despre care aici nimeni n-a auzit nimic, nici măcar unde e pe hartă?”, răspunde Alexandru atunci când e îndemnat de vecini să nu mai continue să îngrijească de „țacănii”.

Este evident că „intenția autorului nu se centrează pe ideea de a aduce soluții pentru realitățile existente, considerate de multe ori grotești, ci pe o sensibilizare a maselor, pe o conștientizare a stărilor anormale de fapt” (Zaharia, 2016, p. 135), atât din țara de unde au venit, cât și din cea „adoptivă”.

Care e rolul acestor texte la care am făcut referință în articolul de față? Toate nu sunt decât niște pretexte de a sensibiliza lectorul sau spectatorul asupra fenomenului migrației, de a „fora” conștiința acestuia pentru a-l face

să înțeleagă starea de vulnerabilitate a semenului cauzată de sărăcie. Aname acest fapt le face extrem de accesibile în ceea ce privește procedeele. Textele au mai mult o valoare cognitivă decât estetică, motiv pentru care trebuie percepute atât ca documente istorice și sociologice, dar și ca adevărate studii de antropologie, întrucât contribuie deopotrivă la cunoașterea individului din perioada postcomunistă și a problemelor sale existențiale.

Referințe bibliografice:

1. Bolotean = Болотян, И. М. *О драме в современном театре: verbatim*, în „Вопросы литературы”, 2004, nr. 5.
2. Crudu, Dumitru. *Oameni ai nimănui*. Chișinău, 2007.
3. Popa, Constanța. *Basarabeni vor teatru social*, în „Observator cultural”, 11-05-2006, nr. 320 [online]. Disponibil: <https://www.observatorcultural.ro/articol/teatru-basarabeni-vor-teatru-social-2/>.
4. Safaler, Tatiana. *Femeile emigrante povestesc. Despre exodul din Moldova spre Italia, anii 1998-2006*. Chișinău, 2019.
5. Zaharia, Viorica. *Autobiografismul dramaturgiei lui Dumitru Crudu*, în „Culegere de articole”, conferința științifică internațională, 7 septembrie, 2015, Comrat, 2016.

PRINTRE EUFEMISMELE „DIN CALIDORUL” LUI PAUL GOMA

dr. OXANA CHIRA

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Rezumat. Textul scriitorului Paul Goma izvorăște din plină dăruire, din glasul iubirii față de țară. Romanul „Din calidor” surprinde printr-un mod aparte al autoexprimării și confesiunii, un adevărat clopot al curajului și libertății visate. Un scriitor, care a simțit greul închisorilor, nu face decât o elogiare a libertății de creare a limbajului. Eufemismele „din calidorul” lui Paul Goma camuflează sau atenuează istoria tristă, deportările, „vizitele enkavediștilor” etc. Tocmai acest lucru trezește curiozitatea justificată a cititorului. Trebuie să se mai rețină că interdicția de a rosti anumite cuvinte nu presupune înlăturarea realității respective din viața societății. Altfel zis, interdicția de limbaj se referă la anumite forme și manifestări exterioare lingvistice din actele de comunicare, dar nu la termeni (or acestea nu pot fi eliminate din viața de toate zilele, implicit din comunicarea verbală). În felul acesta, autorul Paul Goma a avut necesitatea de a utiliza alte denumiri ce ar indica indirect fenomenul dat în roman.

Cuvinte-cheie: eufemism, eufemie, creativitate lexicală, funcțiile eufemismului, inovație lexicală, interdicție de limbaj, ocazionalism.

Abstract. Paul Goma's text stems from his selfless devotion and love for his country. The novel „Din calidor” surprises the reader through its special style of self-expression and confession, associated with a bell of courage and long-awaited freedom. A writer, who has endured the hardships of prisons, does nothing but praises language creativity. Paul Goma's euphemisms downplay or mitigate the unpleasant history, the deportations, the „NKVD's visits”, etc. It is namely this fact that arouses the reader's interest. One should bear in mind that the ban on uttering certain words does not imply the removal of that reality from the life of society. In other words, language prohibition refers to certain forms and external linguistic manifestations in communication, but not to terms (it can be eliminated neither from everyday life, nor from verbal communication). Thus, Paul Goma had to use other names that would indirectly convey the given phenomenon in the novel.

Keywords: euphemism, euphemy, lexical creativity, functions of euphemisms, lexical innovation, language prohibition, occasionalism.

În general, eufemismele, deși diferă de la o limbă la alta, de la o societate la alta, trebuie concepute prin prisma particularităților funcționale și individuale, adică a rolului pe care îl joacă ele în vederea realizării actelor de comunicare. Fără îndoială, eufemismele se caracterizează, întâi de toate, printr-o anume

echivocitate, rezervă în discuții, politețe, manipulare, corectitudine politică, ce ar crea premise pentru o înțelegere insuficientă a situației de conflict, o evitare motivată a termenului direct, o camuflare a realității dure etc.

În plus, trebuie luat în considerație și interesul sporit în ultimele decenii pentru modalitățile de influență asupra conștiinței sociale. Eufemismele sunt pentru Paul Goma o modalitate de mascare a dramatismului, iar necesitatea examinării eufemismelor e dictată nu doar de existența fenomenului ca atare, dar și de rolul lui deosebit în procesul de comunicare. Autorul operează cu un umor impunător, cu aluzii ironice, antifraze și jocuri de cuvinte decodabile contextual. Cu alte cuvinte, actualitatea problematicii abordate derivă nu numai din aspectele pur lingvistice ale fenomenului în discuție, dar și din cele psihologice, politologice, sociologice, filozofice ș. a.

În continuare vom urmări manifestări ale eufemismului în romanul „Din calidor”. Romanul este un spațiu în care Paul Goma își manifestă creativitatea, dotată de ingeniozitate și umor. Tot printr-un citat, mai mult, o formulă aluzivă, Paul Goma își definește apariția umană și artistică, utilizând din „capul romanului” un eufemism din sfera fiziologică: „Pe mine mama nu m-a trimis: m-a adus pe lume” (*ibidem*, p. 6). Altfel zis, „Din calidor” nu este o simplă scriere autobiografică, Paul Goma ne transferă într-un univers unde limbajul devine expresia istoricului prin calidorul eufemismelor.

Înainte de orice, găsim rezonabil faptul de a invoca observațiile cercetătoarei germane R. Rada privind distincția dintre *eufemismele uzuale* și *eufemismele create ad-hoc (sau ocazionale)* (Rada, 2001, p. 87). Insistând asupra deosebirilor dintre aceste două tipuri de eufemisme, autoarea constată că primul tip face parte din vocabularul de bază și este înregistrat în sursele lexicografice, în timp ce al doilea tip este utilizat spontan și are impact eufemistic doar într-un anumit context situativ, fără șanse de a se încetățeni în limbă. În legătură cu acest tip de eufemisme, invocăm și observațiile lui É. Benveniste care menționa că „numai situația determină eufemismul și, în funcție de faptul dacă ea este tipică sau accidentală, formează tipul expresiei eufemistice în conformitate cu normele unei sau altei limbi” (Benveniste, 1949, p. 372). În romanul „Din calidor” sunt atestate ambele tipuri de eufemisme: eufemisme stabile și eufemisme formate ad-hoc de autor. Totodată e cazul să menționăm că eufemismele autorului sau ad-hoc predomină.

Eufemismele politice au un comportament specific la nivel semantic, caracterizându-se printr-o serie de trăsături:

a) Valori marcate afectiv. În romanul „Din calidor”, eufemismul este marcat afectiv prin ironie, sarcasm, patetism etc., utilizat nu doar pentru a se evita anumite forme de exprimare sau denumiri ale unor realități neplăcute, ci și pentru a reda atitudinea autorului față de cele comunicate. Orientarea mesajului politic spre comunicare și nu spre reprezentare face din eufemism un instrument polifuncțional care „derivă din relația pragmatică a semnului cu vorbitorul, nu cu referentul său” (Zafiu, 1987, p. 68). De exemplu:

„De la mine, Rus, eu, Ursul am fost totdeauna gata să-mi vărs sângele pentru libertatea altuia - că noi o ducem și-așa fără-de, în svoboda noastră tradițională, slavă, cum ar veni: sclavă...” („Din calidor”, p. 41): „slavă” pentru *sclăvie*; „svoboda” pentru „detențiune, ocupare, oprimare” etc.

b) Grad înalt de abstractizare. Pentru a camufla mai eficient informația, autorul recurge la cuvinte care se raportează la fenomene ce n-au existență materială, cum ar fi: „principiul lor” (*ibidem*, p. 63) sau „«Ce ți-am spus?»”, face Sapca al meu. «Că avem *cele mai înaintate metode* din lume de aducere-aminte...» Eu însă îi dau înainte - nu înțelesesem, pe loc, «*metoda*»” (*ibidem*, p. 52).

c) Manipulare. În intenția de a evita producerea unui impact negativ asupra ascultătorului și/sau cititorului, Paul Goma exploatează sensurile cuvintelor/expresiilor care se caracterizează printr-o semantică vastă, iar sensul actualizat e susceptibil de o interpretare ambiguă, confuză. Paul Goma recurge conștient la un atare procedeu, întrucât el se justifică prin dorința autorului de a-l proteja atât pe ascultător și/sau cititor, cât și pe sine: „(...) un ocupant care te roagă, te imploră, se pune în genunchi și te cuprinde peste genunchi, ba mai scoate și cuțitul și zice că, de nu-l ierți, el îți dă cep... Dar tu ești milos, ești milostiv – așa că si spui după el: «Rusul este, nu ocupant – ci liberator!» și: «Fratele Rus nu este nici pe departe un diavol, un drac, un ciort’, nuuuu, el e un înger – ce spun eu: un îngerăș, din acela cu aripioare de fluturași cu ciuciuca-n bătaia vântului...” (*ibidem*, p. 38). Eventualul ascultător și/sau cititor va raporta cuvântul *liberator* la verbul *a elibera* „a face mai liber”, „a da mai multă libertate”, deși, în realitate, acest cuvânt trebuie raportat la „a ocupa”, „ocupare”.

E lesne să afirmăm că autorul utilizează cu măiestrie eufemismele ocazionale (efemere, contextuale sau ad-hoc) în roman. Apariția eufemismelor ocazionale poate fi considerată și drept efect al creativității limbajului. E. Coșeriu menționa, referitor la procesul de creativitate în limbă, că „momentul în care s-a creat un cuvânt acela este echivalentul actului de creație poetică, care, de altfel, este de la «a face», deci «când s-a făcut», nu «când s-a întrebuințat». Pe urmă îl putem întrebuința în mai multe feluri și reproduce” (Coșeriu, 1996, p. 49). Deci momentul creării eufemismului ocazional este echivalentul actului de creație, iar întrebuințarea acestuia în mai multe contexte și apariția lui în vocabularul activ este o repetiție, o „reproducere” (a se vedea Wanzeck, 2010, p. 495-497). Eufemismele ocazionale mai sunt numite și eufemisme ale autorului și reprezintă variante lexico-semantică ocazionale care apar într-un discurs ca urmare a mutațiilor semantice sau a creativității ocazionale. Acest tip de eufemisme este alcătuit de Paul Goma fie:

a) dintr-un cuvânt: „Atunci la pipi – cine se pipilează mai departe și mai...?” („Din calidor”, p. 90): *a se pipila* pentru „a se urina”.

b) dintr-o expresie Ad-Hoc: „Ei, *ridicătorii-pe-sus* ai tatei i-au spus mamei că la Orhei îl ridică pe tata și acolo, la Orhei, unde l-au

„...mama are să aibă dreptul” (*ibidem*, p. 80): *Ei, ridicătorii-pe-sus* pentru „enkavediști”; Și te pomenești cerându-i iertare, tu lui, rugându-l să te ierte – el pe tine... – Și nu te trezești din... reeducare-ca-la-Pitești? (*ibidem*, p. 38): *a reeduca* pentru „a tortura” (termenul a reeduca are conotații negative când face referire la reeducarea deținuților politici în timpul regimului comunist);

c) dintr-o propoziție cu sens metaforic: „Și eu vreau să fac mai-mult-decât-pipi...” (*ibidem*, p. 269): *mai-mult-decât-pipi* pentru „a defeca”.

În cazul compunerii eufemistice, se poate vorbi despre utilizarea procedeelor proprii compunerii din limba comună. Eufemismele compuse de autor sunt un rezultat al unui joc de cuvinte precum se observă în exemplele de mai sus, al unui calc sau al unei expresii cu caracter ironic și pot avea diverse structuri, precum este și menționat.

Fiind unități denominative indirecte, ce „exploatează” sensuri neînregistrate de dicționare, eufemismele autorului Paul Goma sunt utilizate în dorința de a evita denumirile deja instituționalizate, cunoscute ale unor realități nedorite sau obscene, cât și de a imprima comunicării un pronunțat caracter incitant, expresiv, conotativ.

Având în componența lor îmbinări de tipul *un fel de, așa-zisul/zisa, un tip de, un gen de, așa-numita*, nominarea aproximativă reprezintă și ea un procedeu semantic de îmbogățire a lexicului eufemistic politic, permițându-i autorului Paul Goma să se detașeze, într-un anumit fel, de afișarea directă și publică a anumitor realități: „Ardelenii ne considerau pe noi, refugiații, un fel de dezertori, în mod sigur invadatori – nu dădusem peste ei, să le mâncăm pita?” (*ibidem*, p. 180); „Tot... ciocoi? Tot grecotei de-al nostru, dâb bobor? – Un fel de ciocoi și acela, dar nu grecotei: broscar. – Adică italian” (*ibidem*, p. 198); „Contează că ești învățător vechi, educator de tip burghez!” (*ibidem*, p. 53); „un fel de cooperative, cum făcea și Ion Mihalache dar: pssst!, să nu ne-audă careva...” (*ibidem*, p. 137).

Un rol important în formarea eufemismelor îl au *jocurile de cuvinte*. Cercetătorii au semnalat prezența unui fenomen în limbă care privește modul în care unii vorbitori reușesc să obțină anumite efecte comice fie prin alterarea sfârșitului unui cuvânt, fie prin înlocuirea unui cuvânt cu alt cuvânt într-un context în care cel substituit era prevăzut (Graur, 1970, p. 160). Este vorba despre deraierile lexicale ce se bazează pe asociații de idei sau pe unele asemănări formale. Substituirea unui cuvânt prin altul se face, de cele mai multe ori, pe baza doar a unor asemănări formale, fără nici o legătură semantică. Deraierile lexicale reprezintă un fenomen lexical realizat conștient de un vorbitor în vederea eufemizării exprimării. Drept rezultat apar așa-zisele eufemisme paronimice: „Fărăarabia” pentru *Basarabia* (*ibidem*, p. 58) sau Bez-Arabia pentru *Basarabia* (*ibidem*, p. 66).

Utilizarea *ghilimelelor* trădează dualitatea perceperii fenomenului de către autor și poate fi identificat în următoarele exemple: „Rușii «curățaseră» terenul, apoi îl colonizaseră masiv cu Germani, Elvețieni, Francezi – unii fiind supraviețuitorii” (*ibidem*, p. 22); „când au început a fi vânați în vederea «repatrierii în Siberia»” (*ibidem*, p. 109); „Aceeși omenire, reproducă, reprezentate: cu bunii, răii, cu cei curajoși, cu cei fricoși, cu „înțelepții”, totdeauna gata să se aranjeze cu dușmanul” (*ibidem*, p. 133); „Sigur că Moș Iacob avea «fonctie»: era premare al satului (în fine, delegat – însă cum Mana era cel mai important cătun din lume...) dar și altceva, mult mai însemnat: era Moș Iacob” (*ibidem*, p. 215).

Deicticele spațiale și cele personale se regăsesc și ele în zona eufemismelor „Din calidor”. Se știe că atât în limba română, cât și în alte limbi deicticele fac legătura dintre planul verbal și cel contextual, reprezentat de un bagaj de cunoștințe despre lume care este necesar în procesul interpretării corecte a enunțului: „Celelalte femei nu îndrăzneau să miște, nici să vorbească între ele – trecuseră cu toatele, pe «sus», erau gata- înspăimântate”. (*ibidem*, p. 29): „Sus” pentru *la anchetă*; „jos” pentru *chimnițe*; „Eu am învățat trei-patru-cinci cuvinte *de-ale lor* și am știut că întreabă: unde-i Cutare?” (*ibidem*, p. 50): *de-ale lor* pentru „de-ale ostașilor ruși”; Și-atunci *un alt ei* a zis și cuvinte din limba mea – a zis așa: – Tu ești băiatul lui ucide-l? Unde-i papka-al tău? (*ibidem*, p. 50): *un alt ei* pentru „ostașii ruși”.

Efectele exprimării eufemistice în romanul „Din calidor” au, în principiu, consecințe favorabile asupra cantității și calității vocabularului românesc, care se îmbogățește datorită inovațiilor semantice, generate atât de unitățile monolexicale, cât și de cele polilexicale. Drept rezultat al eufemizării autorul formează diverse serii sinonimice: „vragul” (*ibidem*, p. 108) > „pravoslavnicii ocupanți” (*ibidem*, p. 21) > „liberator” (*ibidem*, p. 37) > „Moscali” (*ibidem*, p. 108), serii antonimice *Ne-patrioți români?* (*ibidem*, p. 181) pentru „trădător”; *cu... ne-politicii* (*ibidem*, p. 133) pentru „politicieni incapabili”; „Ce ne-nvățat?” (*ibidem*, p. 133) pentru „analfabet, prost”; „ca noi, ne-rușii...” (*ibidem*, p. 177) pentru „români”; „explici *neculturalizatului*, *nelămuritului*, *neexplicatului*” (*ibidem*, p. 137) etc.

O relație de altă natură există între barbarisme și eufemisme în romanul lui Paul Goma. Deși barbarismele sunt, ca atare, cuvinte împrumutate care „circulă într-o formă neadaptată normelor fonetice, grafice și morfologice ale limbii române” (Bidu-Vrănceanu *et alii*, 2005, p. 85), totuși, în anumite situații, unele barbarisme (care, de regulă, se mențin și se utilizează în limbă) pot îndeplini și funcție eufemistică: „Da bine-ați venit, daraghie taviarișci, obștea m-o trimăs de să vă spui, de la inimă, că muuuul’ v-am mai așteptat!” („Din calidor”, p. 9): *daraghie taviarișci* pentru „enkavediști”; „Când am ajuns la Prut, Ciolovecii (cădea-le-ar bernevecii!) închiseseră noua graniță” (*ibidem*, p. 5): *Ciolovecii* pentru „Armata Roșie”; „Care cum face o poznă la ei, pentru

care ar trebui să înfunde pușcăria – pașol na Rumânskii Sibir! (*ibidem*, p. 10)”: *Rumânskii Sibir* pentru „Basarabia”.

Un procedeu larg răspândit și eficient de eufemizare a limbajului politic actual constă în utilizarea unor cuvinte (îmbinări de cuvinte) cu un sens care e diametral opus celui de odinioară. E vorba de anumite cuvinte (îmbinări de cuvinte) care vizau anumiți referenți, iar actualmente acești referenți sunt percepuți altfel de vorbitori. Dintr-un anumit punct de vedere, putem susține că unitățile respective includeau sensul eufemistic chiar din „ziua” utilizării lor, dar, din cauza perceperii eronate, distorsionate a realității, acest sens era perceput ca unul ce ține de desemnarea directă. De exemplu, cu mai puțin de trei decenii în urmă, cunoșteam sensul „adevărat” și scopul bine determinat al utilizării cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte *glorios, româno-moșieresc, eliberare, frate, ajutor frățesc, limba prieteniei* etc. rostite fără emfază cu referire directă la denotați concreți: „Într-o zi îl trimite pe alt Sapca care mă anunță că am fost amnistiat de restul condamnării și mi se acordă cinste-de-onoare de a fi înrolat în *glorioasa* Armată Roșie!” (*ibidem*, p. 176).

Astăzi însă, aceiași termeni sunt utilizați cu aceeași frecvență, dar cu un alt sens și cu un alt scop. Acest fenomen de enantiosemeie se observă și

Nr.	Surse de până la 1990	Din calidor
1	2	3
1.	„Astfel s-au putut încununa cu o victorie istorică lupta de secole dusă de poporul muncitor român pentru libertate și independența națională, luptele eroice ale clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare pentru doborârea regimului capitalisto-moșieresc și scuturarea jugului imperialist” (<i>Constituția Republicii Populare Române</i> , 1952, p. 227).	„...fiindcă ele, cotele – «către stat»! – constituie «o îndatorire patriotică» (a Românilor față de Ruși – acesta patriotism... internaționalist!); apoi îi lămurești, le explici neexplicațiilor, îi luminezi pe cei ținuti în beznă capitalisto-moșierească : să intre în întovărășiri – măi tovarăși!” („Din calidor”, p. 137).
2.	„În martie-aprilie susținând lupte încordate armata eliberatoare a înaintat pe o distanță de 350 kilometri și a eliberat 57 de orașe” (<i>Moldova Socialistă</i> , 9 mai 1989, p. 1).	„A suferit Rusul, de i-a ieșit prin urechi, suferă și azi, ca Hristos – dar cum vine vorba de Rossia; de lățirea Imperiului, de „ liberarea ” altor țări – ca pământ, ca popoare – atunci ultimul Ivan, colhoznic ori muncitor, ori băgător de seamă, ori soldat semianalfabet – ori, mai grav: deținut politic, adică victimă a regimului, gândește... până la Elba, vede cum vedea Stalin...” (<i>ibidem</i> , p. 47).

1	2	3
3.	„Și nu mă-nvârt cum vântul bate, Din Răsărit sau din Apus. Păstrezu-l sfânt cuvântul frate Ca pe-un drapel de viață, sus!” (Zadnipru, <i>Frate</i> , 1976, p. 29).	„ Fratele Rus nu este nici pe departe un diavol, un drac, un ciort’, nuuuu, el e un înger – ce spun eu: un îngerăș, din acela cu aripioare de fluturaș și cu ciuciuca-n bătaia vântului... Că, dă: dacă n-are izmănuțe...” (<i>ibidem</i> , p. 38).

O altă sferă din acest roman, care merită cercetată, este cea a dragostei, la care ne vom opri mai puțin. Fiind un sentiment complex de afecțiune, de atracție sexuală puternică față de o persoană, de relații amoroase etc., materializarea lingvistică a câmpului semantic dragoste s-a dovedit a fi destul de arborescentă, mai ales în ceea ce privește nominările eufemistice. Amintim și de faptul că, „dacă din textul în care se vorbește despre sex se omit eufemismele, atunci vor rămâne două posibilități: să vorbești fie prin termeni medicali sau vulgari” (Epstein, 1985, p. 56). Verbul „a face” creează în sfera dragostei, o serie de eufemisme în mare parte ocazionale: „ea face orice cu tine, din tine, în tine – chiar și-un copil” („Din calidor”, p. 114); „Îi arăt. Facem ce facem – dar nu-i tot aceea. Lipsește cuptorul ca să fie exact-exact. Ne ducem în bucătărie, urcăm pe cuptor și facem, exact - și exact așa dă mama peste noi și-i zice domnișoarei să-și caute altă gazdă. Una convenabilă” (*ibidem*, p.116); „Când mama face clase dimineața (cu II-IV – eu sunt în prima, fac cu domnișoara), Tuza române în pat până târziu” (*ibidem*, p. 114), „să *facem noi* doi aproape cam tot așa cum făcusem cu Tecla, pe cuptorii - cum anume?” (*ibidem*, p. 116).

Textul romanului capătă un dinamism specific datorită cuvintelor noi formate, eufemisme ad-hoc și în sfera dragostei: „Să fie Basarabencele mai *răpidi-di-șăli*, adică iubețe?” (*ibidem*, p. 117); „Nu știu, nu cred – o mireasa dovedită *ne-fată-mare* arunca rușinea asupra familiei, a satului” (*ibidem*, p. 117). În această categorie de eufemisme ocazionale putem încadra substituirea unui cuvânt vulgar cu altul, chiar dacă termenii nu mai au în comun decât prima silabă sau sunet (de exemplu „Râde: are dinți mărunței, albi și ascuțiți – ai zice: *o pisicăță*. – Așa? Păi, *dacă tu mă muști de țâță, eu te mușc pe tine de pâță!* – Se zice: pu-ță. Dar nu se zice tare, că nu se cade: e de rușine” (*ibidem*, p. 120). Totodată, ținem să remarcăm că eufemismele uzuale sunt prezente la fel în textul romanului: „(...) pentru o femeie care *calca pe de lături*, bărbatul vinovat că *o trăsese în păcat* plătea uneori cu viața...” (*ibidem*, p. 117): a *calca pe de lături* pentru „a fi necredincios, a înșela”; „(...) petrecerea putea continua, mireasa fusese fată-mare” (*ibidem*, p. 117) *fată-mare* pentru „vergină”.

Analizând specificul vocabularului din subdomeniul în cauză, putem constata că acest vocabular, în comparație cu vocabularul politic, nu este unul

specializat și valorifică, de regulă, elemente din vocabularul comun, care nu implică eforturi la decodificare. În orice perioadă istorică, indiferent de vârstă sau zonă geografică, eufemismele substituie tot ce ține de jenă fie datorită inteligenței sau necesității de a evita utilizarea vocabularului obscen în locurile publice, fie datorită cavalerismului sau curtoaziei. Fiind un mare „secret”, dragostea oferă, generos, spațiu pentru crearea de noi și noi eufemisme, iar imaginația autorului Paul Goma, în acest domeniu, este foarte bogată.

În concluzie, se cere evidențierea că utilizarea eufemismelor evită referirile directe la realitate, iar utilizarea lor frecventă și îndelungată duce la degradarea lor, adică nu mai au caracter eufemistic în roman. Motivele utilizării eufemismelor sunt diferite, precum am observat în exemplele de mai sus, în funcție de situația în care se desfășoară comunicarea. Astfel, în situațiile sociale comunicativ-pragmatice utilizarea eufemismelor este determinată din considerente de etichetă și de repartizarea rolurilor sociale, pe când în situațiile comunicative intime un rol deosebit le revine stimulilor psihologici. Criticul literar Nina Corcinschi remarcă foarte adevărat faptul că, „îndrăzelile de construcție și de modelare lexicală definesc cu certitudine un stil Goma robust, captivant, inedit, capabil să anime cele mai moderne perspective de investigație” (Corcinschi, 2010, p. 85).

Eufemismele se caracterizează mai mult sau mai puțin prin muabilitate, în funcție de domeniul utilizării. Același principiu al ironiei, al camuflării, al eufemizării funcționează în scrisul lui Paul Goma, ale cărui cuvinte nu spun ceea ce e scris, dar spun mult mai mult prin eufemismele ocazionale. Scopul utilizării unor atare eufemisme nu trebuie redus la ideea că Paul Goma „a mințit cititorul” (or există și situații când eufemismul exprimă mai veridic și mai convingător realitatea).

Referințe bibliografice:

1. Benveniste, Émile. *Euphémismes anciens et modernes*, în: *Die Sprache*, 1949, nr. 1, p. 308-314.
2. Bidu-Vrănceanu, Angela et alii. *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.
3. Constituția Republicii Populare Române, 1952 [online]. Disponibil: (<https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/constituc5a3ia-republicii-populare-romc3a2ne-1952.pdf>)
4. Corcinschi, Nina. *Printre figurile și tropii lui Paul Goma*, în: *Metaliteratură*, anul X, 2010, nr. 5-6 (25), p. 79-85.
5. Coșeriu, Eugeniu. *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*, București, Editura Fundației Culturale, 1996.
6. Epstein, John. *Sex and euphemism*, în: *Fair of Speech: the uses of euphemism*. Oxford, Oxford University Press, 1985, p 56-71.

7. Goma, Paul. *Din calidor. O copilărie basarabeană*. Ed a V-a, Editura Autura Autorului, 2010 [online]. Disponibil: (http://paulgoma.free.fr/paulgoma_pdf/pdf/LRP_DIN_CALIDOR.pdf)
8. Graur, Alexandru. *Deraieri lexicale*, în: *Scrieri de ieri și de azi*. București, Editura Științifică, 1970, p. 160-167.
9. *Moldova Socialistă – Молдова Социалистэ*. Ziar din RSSM, actualmente *Moldova Suverană*, cotidian național independent, Republica Moldova.
10. Rada, Roberta. *Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001.
11. Wanzeck, Christiane. *Lexikologie: Beschreibung von Wort und Wortschatz im Deutschen*, UTB: Vandenhoeck&Ruprecht, 2010.
12. Zadnipru, Petru. *Mă caut*, Chișinău, Editură Cartea Moldovenească, 1976.
13. Zafiu, Rodica. *Figurile textului ironic*, în: *Semiotică și poetică* (3). Text și textualitate. Cluj, Editura T.U.C., 1987, p. 60-74.

**VIZIUNI METADISCURSIVE ÎN PROIECTUL
ARHIVA DE FOLCLOR A MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI
LA JUMĂTATE DE SECOL DE LA ÎNFIINȚARE.
In honorem prof. univ., dr. I. H. CIUBOTARU – 80**

dr. TUDOR COLAC

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Această comunicare este un omagiu prilejuit de o aniversare dublă: jumătate de secol de la fondarea Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei la Iași, România și celor 80 de ani ai întemeietorului ei, profesorul universitar, doctor în etnologie Ion H. Ciubotaru.

Autorul comunicării expune, în ordine cronologică, etapele de constituire a acestui proiect temerar, de la începuturi și până în prezent, dezvoltând experiențele protagonistului în multiple ipostaze curriculare, din studenție până la elaborări pe plan local, național și universal, recunoscute prin aprecieri edificatoare și viziuni ale unor specialiști în domeniu din țară, Europa și din lume drept realizări cu impact și contribuții științifice remarcabile. Sunt evidențiate și cercetările științifice ale protagonistului, dedicate fenomenelor culturii populare din spațiul basarabean.

Comunicarea se înfățișează drept o pledoarie empatică ce ne profilează în prin plan o personalitate notorie a culturii românești contemporane.

Cuvinte-cheie: etnolog, folclor, arhivă, fond, subiect, corpus, tipologie, gen, specie, datină, obicei, cutumă.

Abstract. This communication is a tribute to a double anniversary: half a century since the founding of the Folklore Archive of Moldova and Bucovina in Iasi, Romania and the 80th anniversary of its founder, university professor, doctor of ethnology Ion H. Ciubotaru.

The author of the communication sets out in chronological order the stages of establishing this daring project, from the beginning to the present, developing the protagonist's experiences in multiple curricular poses, from student to local, national and universal elaborations, recognized by edifying appreciations and visions of specialists in the field in the country, European and in the world as achievements with impact and remarkable scientific contributions. The scientific researches of the protagonist are also highlighted, dedicated to the phenomena of popular culture in the Bessarabian space.

The communication is presented as an empathic plea that outlines in the close-up a notorious personality of the contemporary Romanian culture.

Keywords: ethnologist, folklore, archive, background, subject, corpus, typology, genus, species, tradition, custom.

Așa s-a întâmplat că soarta mi-a hărăzit, în ultimul deceniu al secolului trecut și în primii ani ai mileniului trei, o colaborare dintre cele

mai rodnice cu această mare personalitate a culturii românești profesorul universitar dr. Ion H. Ciubotaru, care în acel răstimp de aproape paisprezece ani (1991-2004) a ocupat și funcția de director al Centrului Creației Populare din județul Iași.

În acea perioadă dr. I. H. Ciubotaru se făcuse remarcat și cu mai multe articole consacrate civilizației populare tradiționale din spațiul basarabean, dintre care două au ajuns și în atenția specialiștilor angajați în cadrul instituțiilor subordonate Ministerului Culturii de la Chișinău de atunci.¹ Autorul acestor rânduri, în virtutea unor legături de colaborare anterior stabilite cu directorul Ion Nazare, predecesorul protagonistului acestei comunicări, am răspuns prompt autorului articolelor de la Iași.² Adevărat, mai era ceva la mijloc. În anul 1990 a fost încheiat un protocol de colaborare culturală și științifică între Academia Română, Filiala Iași, și Academia de Științe din Chișinău. În cadrul acelui program prof. dr. Ion H. Ciubotaru a propus și a fundamentat științific într-un proiect de 54 de pagini, o amplă temă de cercetare etnologică – *Tezaurul etno-folcloric din Moldova* – ce urma a fi realizată de numeroși specialiști din Iași, Chișinău, Cernăuți, Cluj și București. În primăvara lui 1992 subsemnatul, pe atunci în funcția de director al Centrului Național de Creație Populară de la Chișinău și, prin cumul, șef al Direcției generale activități în teritoriu a Ministerului Culturii, am convocat specialiștii-folcloriști de la AȘM, avându-l ca invitat pe colegul nostru de la Iași cu scopul de a discuta acțiuni concrete pentru a realiza această **colecție monumentală**, care trebuia să cuprindă aproximativ 30 de volume. Paradoxal, dar din partea colegilor de la Chișinău a fost aruncat „mărul discordiei”: dr. Efim Junghietu a propus să nu fie acceptată tema în formularea inițială – nu „din Moldova”, ci „al Moldovei” (sic!).

Ulterior, primele tomuri din acel proiect au fost pregătite pentru tipar, dar lipsa fondurilor, schimbarea miniștrilor și guvernelor, dar și alte impedimente au împiedicat derularea proiectului conform programului stabilit.

Trebuie să relevăm, că prin tot ce a realizat la Centrul Județean al Creației Populare, instituția respectivă a devenit una de referință în privința profesionalismului, a plasării asistenței metodice-consultative pe un fundament științific, al valorilor autentice, al tradiției și, în special, al autenticului. Aceste precepte metodologice au influențat pozitiv și ținuta manifestărilor etno-culturale pe care le organizează și instituțiile de cultură din stânga și din dreapta Prutului. Buletinele informative „Datina”, „Olarii”, „Strunga”, „Rapsozii” ș.a. au luat în dezbatere pe larg aspecte importante ale patrimoniului culturii populare din vetrele creatorilor și promotorilor valorilor artistice perene din spațiile populate de români în contextul național. Au fost puse baze speciale

¹ Ion H. Ciubotaru, *Satul basarabean văzut de aproape*, revista „Cronica”, an. XXV, 11, Iași, 1990.

² *Creația populară basarabeană este încă viguroasă și extrem de interesantă*, „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 2, Chișinău, 1991.

ale datelor pentru cunoașterea și conservarea documentată a realităților etnoculturale, acestea în prezent devenind arhive audio, video și foto în centrele de la Iași și Chișinău, din mai multe instituții și asociații de profil. Pe temelia propusă de prof. dr. I. H. Ciubotaru se clădesc și în prezent activități de anvergură. De atunci, din anii '90 ai secolului trecut, și la Chișinău, și în centrele din teritoriu au intrat în vocabularul nostru termeni și noțiuni despre valoare și nonvaloare, kitsch, transpunerea scenică a folclorului și degradarea lui, valorificarea corectă a creației populare și rămânerea în tradiția locală etc.

Viitorul savant Ion H. Ciubotaru s-a născut la 28 ianuarie 1940, în satul Arborea, comuna George Enescu, județul Botoșani, într-o familie de agricultori. Clasele primare le-a urmat în satul natal, studiile gimnaziale la Școala Normală „Alexandru Vlahuță” din Șendriceni – Botoșani, iar cele liceale în orașul Dorohoi, din același județ.

În octombrie 1981, a intrat, prin concurs, la Facultatea de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, absolvind cursurile secției de Limba și Literatura Română în vara anului 1966.

După terminarea studiilor universitare, în septembrie 1966, a fost repartizat la *Muzeul Etnografic al Moldovei* din Iași, pe post de îndrumător științific, unde a activat timp de un an și jumătate, perioadă în care a efectuat și stagiul militar.

În luna aprilie 1968, a trecut, prin concurs, la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Academiei Române, Filiala Iași, ocupând postul de cercetător științific stagiar. La început, preocupările profesionale s-au concentrat asupra redactării articolelor despre folcloriști, genuri și specii literare, reviste de folclor ș.a., pentru *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*.

Începând din anul 1970, a fost numit *coordonatorul colectivului de etnografie și folclor*. În această calitate, a elaborat un amplu proiect de cercetare științifică, pe care l-a fundamentat teoretic și metodologic. Așa s-au pus bazele *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei*, temă de larg interes național, constituind astăzi al treilea fond documentar (după arhivele de la București și Cluj-Napoca), cel mai important pentru o bună cunoaștere a patrimoniului culturii populare din nord-estul țării. Cercetările pe teren pentru constituirea Arhivei de la Iași s-au efectuat timp de aproape patru decenii, pe baza *Chestionarului folcloric și etnografic general* (peste 1300 de întrebări, ce acoperă toate domeniile spiritualității tradiționale), pe care l-a publicat în 1970 sub egida Academiei Române.

După anul 1980, fondurile *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei* s-au îmbogățit cu aproximativ 15000 de documente, reprezentând Fondul „Petru Caraman” (culegeri personale și colaborări), pe care familia ilustrului învățat le-a dăruit institutului în care lucra I. H. Ciubotaru.

Domnia Sa nu uită să sublinieze faptul că, pe tot parcursul desfășurării operațiunilor de alcătuire a AFMB, a beneficiat de îndrumările competente ale marelui etnolog Petru Caraman.

Titlul de *doctor în filologie*, specialitatea *etnologie*, l-a obținut în anul 1978 – la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca – cu o teză asupra riturilor și poeziei funebre elaborată sub conducerea prof. univ. dr. Dumitru Pop, se întitulează *Cântecul funerar și contextul său etnografic pe Valea Șomuzului Mare*.

Din anul 1991 a fost profesor asociat la Facultățile de Istorie, Litere și Teologie ale Universității ieșene, unde a ținut următoarele cursuri: *Etnologie generală*, *Etnologie românească*, *Metodologia cercetărilor de teren*, *Teme și motive folclorice de circulație europeană* ș.a. Numirea definitivă în învățământul superior (*profesor universitar*) și-a obținut-o în anul 1999, când a devenit titularul disciplinei *Folclorul literar românesc în context etnologic*, din cadrul Catedrei de Literatură Română „Garabet Ibrăileanu” de la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” – Iași.

Avem certitudinea că și specialiștii din Republica Moldova ar trebui să cunoască mai profund elementele mai importante ale activității științifice pe care Domnia Sa a desfășurat-o de-a lungul întregii sale cariere.

La Muzeul Etnografic al Moldovei a efectuat cercetări etno-folclorice pe teren, a achiziționat obiecte pentru colecțiile de patrimoniu și a asigurat îndrumarea de specialitate în expozițiile permanente și tematice. A redactat un sistem de prezentare interdisciplinară, în cadrul căruia obiectele de etnografie și de artă populară erau discutate în contexte folclorice adecvate. De asemenea, a elaborat un proiect ce a stat la baza organizării sectorului de *Datini și obiceiuri de iarnă*.

În cadrul proiectului de constituire a *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei*, s-a implicat în toate etapele pregătitoare, de la distribuirea chestionarelor pentru cercetările de prospecțiune și până la asigurarea bazei materiale pentru fiecare compartiment în parte. A urmărit, în permanență, să fie asigurată aparatura tehnică necesară, precum și cele mai bune condiții de teaurizare și conservare a documentelor culese și clasificate de fiecare membru al departamentului.

Din dorința de a pune la îndemâna celor interesați materialele inedite adunate de pe teren, în anul 1979 a făcut toate demersurile necesare pentru apariția – sub egida Academiei Române, Filiala Iași, și a Universității „Al. I. Cuza” – a unei publicații intitulate „Caietele Arhivei de Folclor”, din care au apărut 10 (zece) volume a câte 450-550 de pagini fiecare, toate reprezentând cercetări monografice asupra unor zone, genuri și categorii folclorice. Pentru lucrările publicate în această serie a semnat coordonarea științifică. Toate cele zece volume, elaborate de cercetătorii colectivului de etnografie și folclor, inclusiv cel ce s-a alcătuit pe baza colecției inedite a profesorului Petru Caraman, s-au bucurat de o foarte bună apreciere din partea

specialiștilor români, precum și a multora din străinătate. În schimbul acestor lucrări s-au primit publicații de specialitate din toate centrele academice ale țării, precum și din optsprezece țări ale lumii. În momentul de față s-a trecut la tipologizarea documentelor etnologice din *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*. Seria *Tipologii folclorice și corpusuri de texte* a ajuns, în momentul de față, la cel de al șaselea volum.

Începând din anul 1965, deci timp de o jumătate de secol, a desfășurat și continuă să desfășoare o rodnică activitate de colaborare la Radio-Iași, la posturile naționale de radio și televiziune, precum și la unele posturi de televiziune private, prezentând emisiuni de specialitate, în cadrul cărora a scos în evidență valorile perene ale civilizației populare tradiționale românești.

Care ar fi realizările deosebite ale prof. dr. Ion H. Ciubotaru? Le-a consemnat cu amabilitatea ce-l caracterizează chiar Domnia Sa.

1. ***Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*** teaurizează circa 350.000 de documente folclorice, etnografice și de artă populară, sistematizate în colecții manuscrise (chestionare, caiete de teren, fișe etc.), înregistrări pe benzi magnetice și CD-uri, filme foto alb-negru, diapozitive color, filme etnografice ș.a. Este cel mai important proiect pe care l-a elaborat, este aportul Domniei Sale la finalizarea acestuia, ca și la apariția celor zece volume ale „Caietelor Arhivei de Folclor” fiind unanim recunoscut.

2. Trilogia ***Catolicii din Moldova. Universul culturii populare***. La capătul unui deceniu de muncă susținută, a rezultat o lucrare de peste 1.400 de pagini (format A4), care s-a bucurat de un larg interes din partea specialiștilor români și străini. Toate comentariile au fost favorabile, evidențiind valoarea deosebită a documentelor etnologice și antropologice supuse dezbaterii, pe deplin edificatoare pentru corecta evaluare a identității populației romano-catolice din Moldova. Lucrarea a fost distinsă cu Premiul „Simeon Florea Marian” al Academiei Române și *Premio Internazionale di studi Demoetnoantropologici „Giuseppe Pietré – Salvatore S. Marino”* din Palermo. Premiul acordat în Sicila, spune directorul Institutului italian, reprezintă „cea mai înaltă distincție ce se acordă studiilor din domeniul demoetnoantropologiei la nivel european și mondial”. Premiindu-l, „autorul se înscrie printre cei mai importanți protagoniști ai celei mai prestigioase antropologii culturale europene” (Aurelio Rigoli). La realizarea trilogiei au fost consultate și informațiile din stânga Prutului.

3. ***Petru Caraman. Destinul cărturarului***. Monografia „restituie posterității imaginea nealterată a vieții și personalității savantului de talie europeană” (Antonio Patraș). Autorul „vine cu precizări de o importanță deosebită nu numai pentru biografia acestuia, ci și pentru biografia vieții universitaro-academice ieșene de după 1945. Semnatarul monografiei „definește liniile de forță ale unei personalități excepționale, de la comportamentul din intimitatea familiei, la acela social și profesional” (Dan Mănuță). Ion H. Ciubotaru „a înțeles natura părintelui său spiritual

și i-a sculptat în marmură monumentul cel mai autentic, mai precis și mai frumos” (Ion Talos).

4. *Ouăle de Paști la română, semnificații, implicații ritual-ceremoniale.*

Este un studiu monografic ce tinde să lămurească întreaga problematică pe care o relevă acest străvechi și atât de complex obicei. Privitor la geneza datinii, trebuie spus că aceasta s-a plămădit în Peninsula Balcanică, mai precis, de o parte și de alta a cursului inferior al Dunării. Obiceiul vopsirii și încondeierii ouălor prezintă un surprinzător paralelism cu o altă datină de primăvară, și anume cu cea a *colindatului*. Aria lor de răspândire a urmat același traseu ce include Bulgaria, România și Ucraina, de unde a trecut și la alte popoare. „Lucrarea trage greu în balanța contribuțiilor etnologice din ultimii ani în România, iar între lucrările de până azi ale autorului reprezintă încă o treaptă înaltă spre una din cele mai prestigioase poziții în cercetarea culturii noastre tradiționale” (Ion Cuceu). Autorului i-au fost puse la dispoziție și colecții din expozițiile de la Chișinău.

5. *Obiceiurile funebre din Moldova în context național.* În esență, lucrarea propune perspective de abordare ce nu apar, decât cu totul întâmplător, în exegezele anterioare asupra riturilor funebre. Sunt luate în discuție mai multe elemente cu valoare de arhetipuri, cum ar fi: *mortul viu, urma soarelui și mersul apelor, somnul și moartea, magia numelor, liturghia cosmică* etc. O secțiune specială a volumului este rezervată unor analize antropologice, privitoare la vechimea și semnificația diverselor categorii de *doliu, a înmormântărilor suspendate, bestiarului funebru, adăposturilor postume, magiei funerare, pomenii de viu* ș.a. Pe lângă sursele documentare moldovenești, sunt puse în valoare numeroase texte funebre din mai toate regiunile țării, precum și de dincolo de fruntarii. Traseele unor teme mitologice au fost urmărite din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate.

6. Colaborările la *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1990* și la *Dicționarul general al literaturii române*, vol. 1-7, pentru care a redactat articole etno-folclorice de cel mai viu interes: Simeon Florea Marian, Elena Sevastos, „Șezătoarea”, Miorița, Meșterul Manole, Toma Alimoș, Bocetul, Descântecul, Orația, Teatrul folcloric ș.a.

7. Restituirea operei inedite a profesorului Petru Caraman. Cărturarul ieșean a lăsat moștenire culturii românești o impresionantă zestre de manuscrise: 32 de studii, însumând aproape 6.000 de pagini dactilografiate! Altfel spus, douăsprezece volume a câte cinci sute de pagini, în care sunt tratate, pe un larg plan comparatist, probleme de cea mai mare însemnătate pentru domeniile etnologiei și slavisticii. Este singurul caz din istoria noastră culturală și, probabil, unul din puținele existente în lume, când opera unui mare învățat e formată, în proporții covârșitoare, de postume. Cine a avut acces la manuscrisele savantului, spune profesoara de limbi slave Livia Cotorcea, știa că „acestea ridică, în calea celui ce se încumetă să le pregătească pentru tipar, dificultăți pe care, dacă nu ai o bună pregătire filologică, lingvistică, folclorică, literară și etnologică, cu greu le poți surmonța”. Într-o singură lucrare „te

confruntă cu texte din cel puțin zece limbi, în vârsta lor veche și modernă și în dialectele lor”. „Ion H. Ciubotaru este cel mai competent îngrijitor de ediții și redactor al bogatei moșteniri științifice rămase în manuscris de la Petru Caraman” (Livia Cotorcea).

În general, lista de lucrări publicate de prof. dr. Ion H. Ciubotaru este impunătoare (puțin spus): volume individuale – 10, volume în colaborare – 8, volume colective – 5, studii și articole – peste 80, ediții alcătuite pe baza manuscriselor – 7, mai multe recenzii cronice, note și comentarii au fost publicate în reviste de specialitate din România și din Republica Moldova, în periodice culturale, precum și în presa locală. Acestea reflectă în ansamblu implicarea permanentă a protagonistului în mișcarea etnologică românească, în toată complexitatea ei. Anexăm selectiv o parte din lista lucrărilor:

I. *Volume individuale*

1. *Chestionar folcloric și etnografic general*, Iași, Academia Română, 1970, 256 p.

2. *Folclor poetic. Cântece și strigături din județul Botoșani*, Botoșani, CJCP, 1980, 260 p.

3. *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova. (Marea trecere)*, Iași, „Caietele Arhivei de Folclor”, VII, 1986, 580 p.

4. *Valea Șomuzului Mare. Monografie folclorică*, vol. I-II, Iași, „Caietele Arhivei de Folclor”, X, 991, 843 p.

5. *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1999, 330 p.

6. *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*: vol. I, *Arhitectura populară. Textilele de interior. Portul popular de sărbătoare*, Iași, Editura Presa Bună, 1998, 300 p.; vol. II, *Obiceiurile familiale și calendaristice*, Iași, Editura Presa Bună, 2002, 502 p.; vol. III, *Poezia obiceiurilor tradiționale, Literatura populară, Folclorul muzical*, Transcrierea, selectarea și comentarea pieselor muzicale: Florin Bucescu, Iași, Editura Presa Bună, 2005, 658 p.

7. Petru Caraman. *Destinul cărturarului*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, 658 p.

8. *Ouăle de Paști la români. Vechime, semnificații, implicații ritual-ceremoniale*, Iași, Editura Presa Bună, 2012, 336 p.

9. *Obiceiurile funebre din Moldova în context național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 764 p.

10. Ion H. Ciubotaru, *Folclor din Bistrița-Năsăud*. Transcrierea melodiilor: Florin Bucescu, Iași, Editura „Presa Bună”, 2017, 508 p.

II. *Volume în colaborare*

1. *Teatrul folcloric din județul Iași*, Iași, CJCP, 1968, 378 p.

2. *Folclor din ținutul Rădăuților*, Suceava, CJCP, 1969, 398 p.

3. *Vânătorii. Monografie folclorică*, Iași, CJCP, 1971, 464 p.
4. *Ornamente populare tradiționale din zona Botoșanilor. Cusături, țesături*, Botoșani, CJCP, 1982, 142 p.
5. *Ornamente populare tradiționale din Moldova. Cusături, țesături*, Iași, „Caietele arhivei de Folclor”, VIII, 1988, 420 p.
6. *Folclor muzical din ținutul Neamțului*, Cluj-Napoca, Editura Arhpeggione, 2008, 605 p.
7. *Vitralii. Pagini etnoculturale din presa anilor 1992-2012*, Iași, Editura Presa Bună, 2015, 512 p.
8. *Basme fantastice din Moldova*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, 714 p., cu includerea mai multor compartimente ale autorilor din stânga Prutului.

III. *Volume colective*

1. *Războieni – Valea Albă și împrejurimile. Monografie istorică, economică și social-culturală*, Piatra Neamț, CJCP, 1978, p. 293-316 (*Permanența culturii populare*).
2. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, 975 p. Retipărire, București și Chișinău, Editura Academiei Române și Editura Gunivas, 2002, 992 p. (Peste treizeci de articole, printre care se numără: *Simeon Florea Marian, Elena Sevastos, „Șezătoarea”, Miorița, Meșterul Manole, Toma Alimoș, Bocetul, Descântecul, Orația, Teatrul folcloric ș.a.*).
3. *G. T. Kirileanu sau viața ca o carte. Mărturii inedite*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Constantin Bostan, București, Editura Eminescu, 1985, p. 129-145 (*Cultura populară în preocupările lui G. T. Kirileanu*).
4. *Gherăiești. Un sat din ținutul Romanului*, Iași, Editura Presa Bună, 2003, p. 267-393 (*Dăinuiri etno-folclorice*).
5. *Dicționarul general al literaturii române*. Coordonator general Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, vol. 1 (2004), vol. 7 (2009).

P. S. În finalul comunicării ținem să menționăm că Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării a înaintat conducerii Academiei de Științe a Moldovei un demers pentru acordarea medaliei „Dimitrie Cantemir” domnului profesor universitar, dr. Ion H. Ciubotaru, distincție pe care Domnia sa o merită din plin.

IDENTITĂȚI MINORITARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

dr. SERGIU COGUT

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Ca urmare a apariției unor volume consacrate imaginii unor identități minoritare ca rușii și evreii în spațiul românesc, se poate vorbi de o configurare a imagologiei autohtone. Textul de mai jos se axează pe relevarea imaginii altei etnii și anume a etniei țigănești în literatura română recentă în baza unui roman publicat de Marius Kolmar în anii '90 ai secolului trecut. Această etnie ocupă un loc cu totul aparte printre alte minorități și de-a lungul istoriei interesul pentru ea s-a dovedit a fi unul constant, iar romanul lui Marius Kolmar merită să fie considerat o carte de referință despre populația în cauză, întrucât este o operă literară în care sunt descrise pertinent particularitățile vieții rromilor, cultura și obiceiurile lor, legile după care trăiește neamul țigănesc.*

Cuvinte-cheie: *imagologie, etnie, minoritate, țigani, obiceiuri, roman.*

Abstract. *As a result of the appearance of volumes dedicated to the image of minority identities such as Russians and Jews in the Romanian space, we can speak of a configuration of local imagology. The text below focuses on revealing the image of another ethnic group, namely the gypsy ethnic group in recent Romanian literature based on a novel published by Marius Kolmar in the 1990s. This ethnic group occupies a very special place among other minorities and throughout history the interest for it has proved to be a constant one, and Marius Kolmar's novel deserves to be considered a reference book about the population in question, as it is a literary work in which are pertinently described the peculiarities of the Roma life, their culture and customs, the laws according to which the gypsy people live.*

Keywords: *imagology, ethnicity, minority, gypsies, customs, novel.*

De-a lungul timpului subiectul identităților minoritare și al imaginii acestora în literatura și, în genere, în cultura română a trezit un viu interes, dovadă fiind apariția unor așa cărți ca *Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc*, volum îngrijit de Al. Zub și publicat în 1996, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central-european* de Andrei Oișteanu editat în 2001 și *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948* de Leonte Ivanov în 2004, astfel că se poate vorbi de o configurare a cercetării imagologice autohtone. Aceasta se datorează unei explozii a interesului față de *Celălalt* după 1993, ca urmare a tentativelor de sincronizare cu mișcarea de idei din Europa. În legătură cu acest interes, merită citat următorul pasaj din cartea lui Lucian Boia *Istorie și mit în conștiința*

românească: „Atunci când *celălalt* se află în interiorul cetății, el oferă adesea mai multe trăsături de alteritate și stimulează în mai mare măsură tot felul de neliniști decât *celălalt* din afară. În cazul lui, procesul de mitificare poate merge foarte departe. Este ceea ce s-a petrecut și continuă să se petreacă, în mediul românesc, cu trei etnii specifice: *țiganii*, *maghiarii* și *evreii*. (...) Mitul tradițional al țiganului, exprimând sentimentul de superioritate față de un *celălalt* foarte diferit, primitiv și marginal, dar și o anume simpatie de factură romantic-umanitară și o intenție civilizatoare, se retrage în fața unui amestec de ostilitate și teamă” (Boia, 1997, p. 200).

Se știe că țiganii s-au bucurat și se bucură de o atenție specială din partea scriitorilor români, ocupând un loc aparte în istoria literaturii naționale începând cu *Țiganiada* lui Ion Budai Deleanu, ilustru reprezentant al Școlii Ardelene, și până la romanele *Poveste cu țigani* de L. M. Arcade, autorul făcând parte din categoria scriitorilor exilului, și *Rromi și gagii* de Marius Kolmar, fiind necesar de amintit și *Dezrobirea țiganilor* de Vasile Alecsandri din 31 ianuarie 1844, dar și romanul *Șatra* de Zaharia Stancu publicat în 1968. În pofida acestui fapt, așa cum precizează Mirel Bănică în cartea sa *Bafta, Devla și Haramul: studii despre cultura și religia romilor*, în România nu a apărut încă o adevărată lucrare de referință în domeniul imagologiei rome, în timp ce în Occident asemenea studii au luat avânt în ultimii zece-cincisprezece ani, printre autorii lor numărându-se și mulți români. Totodată, el menționează că demnă de reținut este „lucrarea editată de Vasile Ionescu, intitulată simbolic *O mie de ani de singurătate. Rromii în proza românească* (2000). O antologie masivă (numără peste 600 de pagini) și extrem de utilă pentru orientarea în labirintul operelor românești cu și despre romi sau în care romii sunt personaje principale” (Bănică, 2019, p. 107). E necesar de remarcat că imaginea țiganului de câteva sute de ani poartă profund amprenta negativității, așa cum ne demonstrează numeroasele proiecții subiective asupra acestui popor, astfel că treptat s-a ajuns la o consolidare a mentalului colectiv țiganofob, iar apoi la o solidarizare a societăților politice europene în ce privește atitudinile și practicile de excluziune a țiganilor. De exemplu, într-o monografie de referință despre ei datorată lui Angus Fraser și care se numește *Țiganii: originile, migrația și prezența lor în Europa* se menționează că după un obicei „răspândit în secolul al XIX-lea, țiganii erau prezentați drept vagabonzi periculoși, ce sugerau elementul criminal, supranatural și de mister: ei puteau fi, în concluzie, atât în cărțile pentru copii cât și în cele pentru adulți, folosiți ca un procedeu de realizare a intrigii, ca explicație pentru jafuri, evenimente ciudate și întâmplări misterioase ...” (Fraser, 2017, p. 216). În legătură cu această consolidare a mentalului colectiv țiganofob, remarcăm că proverbele românești servesc drept dovezi că s-a încetățenit atitudinea de dispreț și desconsiderare la adresa țiganilor din cauza înclinațiilor lor, așa cum rezultă din următoarele câteva exemple: „Țiganul fură și înjură”, „Bani au și țiganii, numai omenie n-au”, „Țigan și om de treabă unde s-a mai văzut”, „Toți

țigani nu plătesc cât un creștin”. Totuși e cazul să precizăm că recent, deși încă sunt răspândite etichetările negative ale populației rome și țigani continuă să poarte stigmatul de criminali și hoți, s-a produs o relativizare a valorilor în legătură cu această etnie, binele și răul ce o caracterizează comportând anumite ajustări.

În continuare ne propunem să relevăm anumite trăsături și obiceiuri ale populației țigănești așa cum sunt ele elucidate în romanul *Rromi și gagii* de Marius Kolmar care a văzut lumina tiparului în anii '90 ai secolului trecut. Protagonistul lui este ziaristul Ion Codalbu care, cu ajutorul amicului Jean Argintaru, inginer, despre care află că este țigan, descoperă treptat și se integrează într-o lume nouă, cea a romilor, până atunci cu totul necunoscută, care-l fascinează, această aventură marcându-l în așa măsură că i-a schimbat viața. Impresionat și chiar cucerit de frumusețea unei femei pe care a întâlnit-o în compartimentul acceleratului ce-l ducea către municipiul Dunărea, despre care află că o cheamă Margo și făcând cunoștință în hotel cu tovarășul său de cameră Argintaru ce îi spune că e invitat la o nuntă țigănească, primește cu bucurie să-l însoțească pe acesta în speranța că o va întâlni acolo pe tânăra din tren. Rugându-l pe noul său prieten să-i vorbească despre nunta respectivă, află că ea „se face la marginea orașului Steaua, lângă comuna Cocioabele, pe malul Glavaciocului, în păduricea Râiosu’, unde și-a instalat șatra bulibașa Barosan. Fata se mărită cu unul din altă șatră. (...) Ginerică e un țigan barosan rău de tot. Problema este rezolvată ca orice afacere, o învoială între părți, o vânzare-cumpărare, urmând ca marfa să fie livrată ulterior. O rămășiță a unor vremuri apuse, încă în vigoare în neamul țigănesc...” (Kolmar, 2009, p. 23). La întrebarea lui Codalbu dacă fata nu vrea, având poate un alt iubit în șatră, inginerul răspunde, menționând că în acest caz „tânărul țigan o ademenește, adică o fură. Îndrăgostiții fug în afara șatrei, într-un sat îndepărtat, sau într-un oraș, dacă îndrăgostitul este mai aventuros. Se iscă un scandal în șatră, fugarii sunt căutați peste tot; în general, fără rezultat. Îndrăgostiții au închiriat o cameră, la un gospodar; ăsta îi ține câtva timp ascunși, le dă mâncare, băutură” (*Ibidem*) și apoi adaugă: „După ce țiganul a bulit-o cum trebuie, cei doi se întorc spășiți. Părinții îi iau în primire, cu o chelfăneală zdravănă. Îi cardește tatăl; tatăl fetii, căci acolo se întorc, ticăloșii! Îi caștește și bunicu’, dacă e și el de față. Mama fetii dă numai în fie-sa, mai cu milă. După o zi-două, treaba se mai liniștește, cei doi primesc binecuvântarea părinților, căci alt țigan n-ar mai fi amator să ia o fată care a fost *umblată* de altul...” (*Ibidem*). Dar mai rămâne ceva destul de important: „trebuie obținut asentimentul bulibașei. Daravelă mare: ăsta nu prea este de acord, s-a dat peste cap o afacere: pentru o *fată mare*, se găsește întotdeauna un mire care să dea un preț bun, de unde pișcă și bulibașa ceva, nu?... Fără asentimentul bulibașei, căsătoria este ca și inexistentă...” (Kolmar, 2009, p. 24). Auzindu-l pe Codalbu zicând că cei doi iubiți pot să-și vadă de treburi, el remarcă: „– Nu-i așa! Fără consimțământul bulibașei, vinovatul este exclus din șatră, un fel de pedeapsă capitală. Un țigan

exclus e ca un om fără pământ sub picioare” (*Ibidem*), precizând totodată: „Nimeni nu se mai apropie de el. E ca un ciumat...” (*Ibidem*). Cu referire la fată, Argintaru subliniază: „Nimeni nu o mai ia de nevastă; e o fată *umblată*, o curvă! S-a zis cu ea!” (*Ibidem*).

Întrebând din curiozitate cine este mireasa, ziaristul primește de la amicul său următorul răspuns: „– O muierușcă nostimă; așa, între doisprezece și cincisprezece anișori. Cam în intervalul ăsta se mărită fetele de țigan; sunt la mare preț, dacă fata este *fată mare*; și, musai, trebuie să fie; altfel, nu face doi bani!” (Kolmar, 2009, p. 27). Totodată, inginerul precizează: „de când e lumea, țiganul nu ia decât fată mare și n-o lasă o viață de om. Îi toarnă zece-cincisprezece copii, anul și cârlanul... După care, femeia ajunge o cârpă, nu-l mai atrage; dar și el, țiganul, în zece-cincisprezece ani, și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul. Puțini mai rămân în viață; la ei, viața e aspră, în corturi, în căruțe” (*Ibidem*).

Este arhicunoscut că majoritatea țiganilor nomazi ignoră curățenia și regulile de igienă. În romanul respectiv, Argintaru, vorbindu-i prietenului său despre viața romilor, precizează în acest sens: „Poți să-i muți într-un palat, să-i îmbraci în veșminte strălucitoare; ei, chiar din prima zi, vor face foc în mijlocul marelui salon cu pereții placați cu marmură, pe pardoselile din parchet de stejar sau nuc, cu model împletit; vor așeza pirostrie și vor face mămăligă la ceaun; vor sta pe pardoseală direct, cu fundul pantalonilor strălucitori de eleganță și vor umple încăperea de fum de la țigările lor răsucite în foaie de ziar...” (Kolmar, 2009, p. 28).

Desigur că printre personajele unui roman despre țigani se numără măcar o femeie ghicitoare, așa că, în debutul celui de-al cincilea capitol, protagonistul Codalbu povestește despre vizita Marghioliței, cea cu care s-a cunoscut în tren și care l-a impresionat într-atât prin frumusețea ei că se îndrăgostise, la tușa Costandina, precizând despre această bătrână următoarele: „...se purta îmbrobodită și tot în negru am pomenit-o; înaltă, slabă, neagră la ten, zbârcită la față, cu pielea ca de elefant. Nu locuia în șatra din zăvoiul de sălcii, adică în Râiosu, ci într-o casă de gospodari, la marginea satului Cocioabele; o casă de zid, învelită cu tablă, tencuită și spoită. O casă arătoasă, dar Costandina nu locuia în camerele din față care erau mari, spațioase; locuia în spatele casei, unde erau adăugate, lipite de zidul de cărămidă, niște maghernițe din vâlătuci de pământ, încropite de noii locatari, niște țigani; camere scunde, cu pământ pe jos, cu ferestre improvizate și aproape oarbe” (Kolmar, 2009, p. 54). Referitor la locuința respectivă se mai remarcă: „Tușa Costandina avea o cameră și un antrețel; patul din scânduri pe picioare înfipite în pământ, cu saltea dintr-un sac umplut cu paie; masă de bucătărie și scaune făcute de cine știe ce dulgher amator. Pe jos, țeale din cârpe; pe pereți, coli mari imprimate cu scene de amor sau de vânatoare, în culori țipătoare, în care predominau roșul și verdele” (Kolmar, 2009, p. 54-55). În legătură cu acest personaj, protagonistul ține să precizeze că „Tușa Costandina fusese, în tinerețea ei,

o mare ghicitoare, în București, (...) făcuse vogă, la timpul ei, cu anunțuri în ziare: *Mafalda, ghicitoare; prezentul, trecutul, viitorul, strada Întoarsă numărul treisprezece...*” (Kolmar, 2009, p. 55). Preotul Vasile din Cocioabele în jurnalul pe care-l scrie îi caracterizează astfel pe bătrâna ghicitoare și pe soțul acesteia, cumătrul Stan: „El și nevastă-sa sunt oameni foarte cinstiți, de o cinste bolnăvicioasă; n-ar pune mâna pe ce nu-i al lor, să-i pici cu ceară. Și, Doamne iartă-mă!... Trebuie să recunosc, această cinste fenomenală nu prea este întâlnită la ȕigani. Nu este o lucrare a predicilor mele din amvon, deși tare mi-ar fi plăcut să fie așa...” (Kolmar, 2009, p. 50). Tot în acest fragment din jurnalul său, inserat în al patrulea capitol al romanului, preotul notează că într-o zi l-a întrebat pe Stan cum se face că primarului i-a fost furată „o găină barosană, ziua-n amiaza mare; din băătăură, de față cu el, cu nevastă-sa; mai era de față și o fată nemăritată a primarului...” (*Ibidem*). Acesta i-a răspuns, spunându-i: „ȕiganii, când intră într-o curte de gospodărie, sunt cu ochii după găini. În asta sunt foarte dibaci. Fiindcă m-ai întrebat cum de s-a furat găina primarului de sub nasul lui, uite ce zic eu: să facem o probăluire...”

– Ce probăluire, cumetre? l-am întrebat eu, curios.

– Dai matale drumu’ la zece găini în băătăură, mâine după masă; viu eu cu câțiva specialiști pă sprânceană. O să-ți fure o găină, dă față cu cucoana preoteasă și cine o mai fi pă acolo...” (Kolmar, 2009, p. 51). A doua zi, notează omul bisericii, s-a trezit „la poartă cu o liotă de ȕigani, bărbați și femei, printre care și cumătrul Stan” (*Ibidem*). În ziua respectivă, „presbitera a dat drumul la zece orătării. Ca să le aducă în băătura mare, aruncase ceva boabe de porumb și găinile se adunaseră” (*Ibidem*). Fiind în înțelegere prealabilă cu cumătrul Stan, părintele era cu ochii în patru, după cum remarcă în jurnalul său, „să nu-mi sufle ȕiganii vreo orătanie, dar și coana preoteasă, prevenită de mine, nu slăbea găinile din vedere. Orătăriile se împrieteniseră cu ȕigăncile, se tot învârteau în jurul lor, fără teamă; unele ciuguleau femeile de fustele crețe, de parcă floricelele imprimate pe ele ar fi fost naturale” (Kolmar, 2009, p. 52). La un moment dat, când ȕiganii începură să bată în retragere, cumătrul Stan i-a zâmbit cu înțeles și preotul s-a prins: „am priceput, bătea șaua să priceapă iapa că ceva nu era în regulă. Am numărat, la repezeală, găinile din băătăură: lipsea taman cocoșul. O fi fugit în spatele casei, mi-am zis. Dar, fricos fiind din fire și prevenit de cumătrul Stan, am strigat către ceata de ȕigani care se îmbulzea spre poartă: «Stați, oameni buni! Nimeni nu pleacă, până nu apare cocoșul! A dispărut cocoșu’!»” (*Ibidem*). La rândul său, și Stan, după ce a râs înfundat, a strigat către ȕigani: „«Care-ai șutit cilibiu’, baragladinilor?... Să face, tomnai dă la taica părintii?... Ia, tu, Tio! *Abule kahni! Că te ia Benga!...*»” (*Ibidem*). Tia apropiindu-se de ei, Stan a decis să le facă „o prezentare” a modului cum a procedat ȕiganca, „întru șterpelirea cocoșului” (Kolmar, 2009, p. 53): având un pumn de boabe de porumb într-un buzunar de la fusta ei creată, aceasta „mergea prin curte cu o mână în buzunarul ascuns și, la fiecare pas, lăsa câte o boabă de porumb în urma ei; găinile s-au prins și umblau în jurul ei ciugulind

boabele. La un moment dat, cocoșul s-a apropiat cel mai mult, ea l-a acoperit cu fusta” (*Ibidem*) și el, „trezindu-se la întuneric, a stat liniștit și înfricoșat; ȕiganca l-a prins de gât și l-a băgat într-un buzunar mare, pe care-l avea pregătit la una dintre numeroasele ei fuste...” (*Ibidem*).

În legătură cu Benga și ce semnifică acesta pentru țigani, Mirel Bănică în cartea lui la care ne-am referit deja citează din *Dicționarul de mitologie țigănească* al lui Claude Lecouteux, în care se menționează că el, diavolul, se zice, „se teme de femei. În poveștile populare, țiganii îl păcălesc destul de repede. Se mai spune că este îngăduitor cu acela care acceptă să mănânce cu el mâncăruri preparate din fasole. După Zanko, căldărarul, diavolul țiganilor nu ar fi atât de rău precum cel al creștinilor [gagiilor – *n.m.*]; el este chiar tovarășul lui Dumnezeu și, la fel ca El, este născut din Pământ. Intră adesea în competiție cu Dumnezeu, dar sfârșește prin a pierde întotdeauna” (Bănică, 2019, p. 429).

În concluzie, menționăm că printre minoritățile etnice din România țiganii ocupă un loc cu totul aparte și respectivul roman al lui Marius Kolmar merită să fie considerat una din cărțile de referință despre populația în cauză, întrucât este o operă literară în care sunt descrise pertinent particularitățile vieții rromilor, cultura și obiceiurile lor, legile după care trăiește neamul țigănesc, cei care sunt în funcții de conducere, cum sunt ei aleși, atribuțiile lor și cum are loc judecarea și pedepsirea vinovaților ce încalcă legile nescrise dar obligatorii pentru fiecare membru al acestei colectivități.

Referințe bibliografice:

1. Bănică, Mirel. *Bafta, Devla și Haramul: studii despre cultura și religia rromilor*, Iași: Polirom, 2019.
2. Boia, Lucian. *Istorie și mit în conștiința românească*, București: Humanitas, 1997.
3. Fraser, Angus. *Ȕiganii: originile, migrația și prezența lor în Europa*, trad. din engleză de Dan Șerban Sava, București: Humanitas, ed. a II-a, 2017.
4. Kolmar, Marius. *Rromi și gagii*, București: Vremea, ed. a II-a, 2009.

CARACTERISTICI ȘI TENDINȚE ALE EDIFICĂRII LINGVISTICE ÎN RASSM (1926-1932)

dr. LIDIA CODREANCA

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. În prezentul articol se definește sintagma „edificare lingvistică”. Se indică originea acestui concept sociolingvistic descriindu-se cadrul sociocultural în care a apărut și unde a fost vehiculat cu preponderență. Sunt reliefate aspectele caracteristice ale noii politici lingvistice a URSS din prima jumătate a secolului XX – „yazâkovoe stroitel’ stvo” fiind evidențiate trăsăturile-i predominante ale acestei politici. Apoi, pe baza informațiilor concrete ale surselor de epocă, este relevat caracterul distructiv și centralizat al „edificării lingvistice” în RASSM (1926-1932) și tendințele-i de creare și codificare a unei noi limbi Est-romanice – „limba moldovenească”.

Cuvinte-cheie: edificare lingvistică, politică lingvistică, politică separaționistă, construcție național-statală, funcționalitate, codificare, edificare lingvistică eșuantă.

Abstract. In this article it is defined the phrase linguistic edification. It is mentioned the origins of this sociolinguistic concept, describing it in the sociocultural framework where it has emerged and has been used frequently. There are mentioned the characteristic aspects of the new linguistic policy of the USSR from the first half of the XX century – „yazikovoe stroitel’ stvo” and there has been underlined the main features of this policy. Based on the exact informations from the sources of that period, it discovered the destructive and centralized character of the linguistic edification in the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic (1926-1932) and its tendencies to create and codify a new East-Romance language – „the Moldavian language”.

Keywords: linguistic edification, linguistic policy, separationist policy, state-national construction, functionality, codification, failing linguistic edification.

Privită din perspectiva sociolingvisticii actuale, *edificarea lingvistică*³ este o politică lingvistică *sui generis* caracterizată prin implicarea fără precedent a factorului uman în procesul de reglare a procesului evolutiv (*sic!* dereglare și degradare) a limbii / limbilor/.

De observat că acest concept este utilizat doar în sociolingvistica sovietică și nu are analogie în sociolingvistica occidentală.

¹ Din considerente estetice, am preferat aici conceptul *edificare lingvistică* î.l.d. *construcție lingvistică* pe care l-am utilizat în alte articole (vezi: Codreanca, 2018, p. 16-23; Codreanca, 2019, p. 36-43).

Sintagma *edificare lingvistică* își trage sorgintea din sintagma sociopolitică „yazâkovoe stroitel'stvo”, apărută în anii '20-'30 ai secolului XX în URSS ca aspect al noii politici lingvistice a PCUS promovate în scopul „asigurării unei dezvoltări libere a limbilor din URSS; pentru asigurarea deplinei libertăți a fiecărui cetățean al URSS de a vorbi, de a-și educa și învăța copiii în orice limbă fără a admite niciun fel de privilegii, restricții sau constrângeri în utilizarea oricărei limbi” (Programa, 1974, p. 115).

În uzul sociolingvistic această sintagmă a fost introdusă abia prin anii '70 ai secolului trecut. Sociolingvistica sovietică rusă nu face deosebiri de sens între conceptele *politică lingvistică*, *edificare lingvistică* (*construcție lingvistică*) și *planificare lingvistică* considerându-le sinonime. Acești termeni semnificând ca atare „o acțiune conștientă orientată asupra limbii” (Isaev, 1979; Skacikova, 2015; Grigoriev, 1963 ș.a.).

În 1974, la Congresul VIII Internațional al Sociolingviștilor de la Toronto (la care pentru prima dată a luat parte și un grup de sociolingviști sovietici), cercetătoarea N. Katagoșcina ia în discuție sintagma „yazâkovoe stroitel'stvo” afirmând că principalul neajuns în definirea acestui concept este că nu se precizează cum anume trebuie înțeleasă „acțiunea asupra limbii”: se ia în calcul „acțiunea asupra funcționalității limbii sau acțiunea asupra structurii limbii” (Katagoșcina, 1974, p. 34-40).

Această nedumerire amintește de binecunoscuta afirmație a lui Josua Fishman (1971) care deosebește două tipuri de *planificare lingvistică*: planificare care influențează statutul funcțional al limbii (status-planning) și planificare care influențează structura limbii (corpus – planning), adică standardizarea limbii. Prin urmare, N. Katagoșcina inițiază o primă încercare de a se reveni și în sociolingvistica sovietică la definițiile consacrate, revenire prin care se reduce de la sine constelația conceptuală sinonimică mult vehiculată: *politică lingvistică*, *planificare lingvistică*, *edificare lingvistică*/sau *construcție lingvistică*/ fără a mai fi considerate sinonime, precum se obișnuia până la acel moment (Isaev, 1979, p. 8; Grigoriev, 1963, p. 8).

M. Isaev deosebește trei perioade istorice ale *edificării lingvistice* în URSS subdivizându-le în șase etape: 1) etapa I – planificarea lingvistică postrevoluționară caracterizată prin efortul specialiștilor lingviști în perfecționarea scrisului imperfect al unor limbi din URSS; 2) etapa a II-a (1920-1930): activitatea savanților și a puterii de stat a contribuit la trecerea scrisului multor zeci de limbi din URSS grafia latină; 3) etapa a III-a, cronologic coincide cu etapa a doua, însă ține de activitatea savanților lingviști la crearea scrisului limbilor fără de scris; la determinarea dialectului de bază al limbilor literare; la stabilirea sistemului fonologic al limbii scrise; 4) etapa a IV-a (anii '30-'40) – trecerea multor limbi ale popoarelor URSS la grafia rusă; 5) etapa a V-a (1940-1970): perfecționarea alfabetelor și a ortografiilor; intensificarea efortului pentru elaborarea noii terminologii din diverse ramuri

ale economiei naționale și a multor domenii de activitate umană; cercetarea problemelor de cultură a limbilor materne și a vorbirii ruse la popoarele neruse din republicile naționale și din regiuni; 6) etapa a VI-a (1989-1995): etapa exagerării problemelor lingvistice care a condus la „acutizarea mișcării pentru suveranitate națională a republicilor unionale” (Isaev, 2002, p. 115).

Spre deosebire de Isaev, sociolingviștii europeni/francofoni/ interesați de fenomenul *edificării lingvistice* în URSS, într-o interpretare recentă (Simonato, 2013, p. 3) divizează edificarea lingvistică în URSS în trei etape: 1) etapa I (1920-1926); 2) etapa a II-a (1926-1930) și 3) etapa a III-a (post 1930) limitată la epoca stalinistă.

După cum deja am avizat în titlul prezentului articolul, cronologic, ne vom referi la caracteristicile și tendințele edificării lingvistice în RASSM în anii 1926-1932, perioadă care ar coincide, după Isaev, cu etapa a III-a a edificării lingvistice în URSS, iar după Simonato – cu etapa a II-a a edificării lingvistice în URSS.

Amintim că și politica lingvistică a RASSM (1924-1941) se subîmparte și ea în câteva faze sau etape: I. (1924-1928) – separaționalismul lingvistic relativ; II. (1928-1932) – madanismul; III. (1933-1937) – latinizarea treptată a limbii moldovenești. „Baza n-o mai constituia dialectul, ci limba literară română” (Heitman, 1998, p. 13); IV. (iulie 1937 – iunie 1941) – nihilismul lingvistic, persecuțiile latinizării, perioada represiunilor politice ori a „arestării grafiei latine” (Gribincea et alii, 2004, p. 24).

Din șirul de trăsături ale edificării lingvistice în URSS observate în sursele bibliografice sovietice (Șveîter, Nikolski, 1978; Skacikova, 2015) se evidențiază în mod pregnant caracterul constructiv (sau *pozitiv*), caracterul distructiv (sau *negativ*); caracterul centralizat și necentralizat al acestei politici lingvistice. În accepția sociolingviștilor sovietici, *edificarea lingvistică constructivă* (sau *pozitivă*) include: lărgirea sferelor de funcționare a limbilor, dezvoltarea limbilor literare, elaborarea alfabetelor pentru limbile fără de scris, crearea limbilor „literare” prin elaborarea dicționarilor, a gramaticilor și a manualelor pentru aceste limbi; lichidarea analfabetismului maselor de vorbitori, iar cea *distructivă* (sau *negativă*) cuprinde doar îngustarea sferelor de funcționare a limbii. Acest aspect al edificării lingvistice este tratat în mod tendențios, deoarece este luată în calcul, fie perioada de după 1991 vizând numai statutul limbii ruse în fostele republici unionale (de ex., Republicile Baltice) (Isaev, 2002), fie perioada 1812-1918 - politica de rusificare și asimilare lingvistică promovată de guvernul țarist în regiunile anexate la Imperiul Rus (Șveîter, Nikolski, 1978).

Caracterul centralizat al edificării lingvistice se referă la politica lingvistică promovată de stat și la măsurile obligatorii impuse. Politica lingvistică *necentralizată* este politica promovată de organele locale ale puterii de stat, politică ce nu se extinde peste limitele unei anumite regiuni; *caracter*

necentralizat are și politica lingvistică promovată de către organizațiile obștești și de comunitățile științifice.

Vom ilustra documentar *edificarea lingvistică* în RASSM (și anume, intervențiile conștiente ale lingviștilor din RASSM în structura limbii române), ținând cont de caracteristicile-i vizate *supra*: politică lingvistică constructivă (sau pozitivă), distructivă (sau negativă), centralizată/necentralizată. Însă, nu înainte de a preciza, în baza surselor teoretice consultate, că reperele definitorii ale sintagmei *edificare lingvistică* sunt intervențiile conștiente ale factorului uman în evoluția celor două laturi vitale ale limbii: funcționalitatea și structura limbii. În definirea conceptului acceptăm aserțiunile lui Fishman (1971) și Katagoșcina (1974).

Articolul de față își restrânge investigația la relevarea caracterului distructiv și centralizat al edificării lingvistice în RASSM reliefând tendința inventării artificiale a „limbii moldovenești”. Scopul articolului este ca, pe baza informațiilor documentare, să se urmărească pas cu pas eforturile deliberate ale acestui proces.

Așa cum s-a afirmat că „politică lingvistică trebuie considerată drept aspect lingvistic al politicii statale și de partid cu referire la problema națională” (Baziev, Isaev, 1973, p. 136), iar *edificarea lingvistică* nu este altceva decât „implementarea practică a acestei politici (*Idem, ibidem*), trebuie reținut că în RASSM procesul implementării practice a edificării lingvistice începe în 1925. La 29 septembrie 1925 este formată Comisia de moldovenizare și ucrainizare care avea menirea să asigure egalitatea funcțională deplină a „limbii moldovenești” cu limba rusă și cu cea ucraineană, și utilizarea „limbii moldovenești” în toate sferele sociale de funcționare din RASSM (AOSPRM, fond 49, reg. 1, dosar 662, fila 68, apud: Gribincea et alii, 2004, p. 38).

La 19 ianuarie 1926 în RASSM, sunt deschise cursurile de studiere și însușire a „limbii moldovenești” pentru alfabetizarea populației și realizarea moldovenizării în mase (AOSPRM, fond. 49, reg. 1, dosar. 662, fila 1, citat după: Negru, 2003, p. 48). La 30 decembrie 1926 este instituit Comitetul Științific Moldovenesc, care a avut rolul decisiv la antrenarea științei în procesul de moldovenizare (AOSPRM fond. 49, reg. 1, dosar. 1817, fila 1, apud: Negru, 2003, p. 93), dar și în procesul primordial de inventare, de codificare și promovare a noii limbi romanice de Est, deosebită de limba română.

În URSS startul noii politici lingvistice, edificare lingvistică, a fost dat în 1921 de către Congresul X al PCUS (care își propunea „a susține masele de truditori ai popoarelor nevelicoruse să ajungă din urmă Rusia Centrală, prin a le sprijini: 1) să-și formeze și să-și întărească statalitatea sovietică potrivit condițiilor național-culturale și de trai ale acestor popoare; 2) să-și dezvolte în limba maternă activitatea justiției, administrației, economiei,

activitatea organelor puterii alcătuite din persoane locale care să cunoască modul de viață și psihologia populației locale; 3) să-și dezvolte în limba maternă presa, teatrul, învățământul, instituțiile culturale; 4) să-și deschidă în limba maternă o largă rețea de cursuri și de școli de cultură generală și profesional-tehnice...pentru accelerarea pregătirii cadrelor locale” (KPSS, 1970, p. 252).

Întrucât una dintre sarcinile politicii lingvistice a PCUS a fost „crearea limbilor literare pe bază dialectală...”, în 1925 în RASSM este inițiată munca de elaborare, pe baza graiului viu, a noii limbi literare Est-romanice – „limba moldovnească”. Leonid Madan, absolvent al Institutului Învățământului Public din Kiev, începe elaborarea manualului de gramatică pentru această limbă: „lucru temeinic asupra gramaticii moldovnești s’o’nceput numa dila sfârșatu anului 1925, când, trecând la lucru’n Moldova Sfatnicî, am avut puținți sî’ într în atinșiri jii cu ’nvățătorimea, școlerimea și țărănimea moldovnească, și când starea lucrului în școlili moldovnești lămurit arăta, cî limba moldovnească diloc nu poati sî cii disfășuratî pi temelia streinii pintru dînsa gramaticii românești” (Madan, 1930, p. XIII). „...la elaborarea „limbii moldovenești”, deosebită de limba română, L. Madan pornea de la ideile teoretice ale lui N. Marr despre „caracterul de clasă al limbii”, afirmând că „limba moldovenească literară” a apărut odată cu formarea RASSM” (AOSPRM, fond 49, reg.1, dosar. 3883, fila 182, apud: Negru, 2003, p. 26).

În noiembrie 1926 Madan a prezentat Comisarului Poporului pentru Învățământul Public a RASSM „Proiectu di schimbări în gramatica moldovnească”, în baza căruia a început discutarea publică a noii ortografii în paginile ziarului „Plugarul Roș” la rubrica „Cetitoriule, îmbogățește-ți limba”. La 9 iunie 1927, după ce „în chip științainic „Proiectu di schimbări” a fost discutat amănunțit timp de o lună de zile, la „Consfătuirea Filologicî dipi lîngî CNL a RASSM” și timp de șase luni „la Comitetu Științainic Moldovenesc (...), împerunî cu lectorii di limba moldovnească, cari’n lucru lor practic zâlnic controla viețuitatea gramaticii nouî” (Madan, 1930, p. XIV) este adoptată o decizie provizorie a Comitetului Științific Moldovenesc cu referire la „Schimbări în gramatica moldovnească”. Pe parcursul lunii iulie au fost reluate discuțiile amănunțite și verificarea textului în orașelul Balta, la cursurile de vară „a ’nvățătorilor moldovnești din RASSM și Ukraina (okrugurili – Zinovievsk, Pervomaisk, Odesa, Nikolaev, Kremenciug) (Madan, 1930, p. XIV), iar la 26 iulie 1927 a urmat o altă rezoluție a Comitetului Științific, despre care autorul scrie că a fost „disăvârșatî dispri „Schimbărili’n gramatica moldovnească”, cari ’ncî mai mult o aprochiet gramatica di limba massâlor.” (p. XIV-XV). Dar, și „vara anului 1928 gramatica din nou o fost controlatî prin predarea la cursurili ’nvățătorilor moldovnești și ’n potrijiri, la unili momenti, cu rezultatili cercetărilor fonetici, pitrecuti după ’nsărcinarea C-ului

Științinic di studenții Pedtehnicumului Moldovnesc – M. L. Criulean și N. A. Marcov în vremea excursiilor lor prin toate satul moldovnești din RASSM, așezați pe malul Nistrului” (Madan, 1930, p. XVI), iar la 5-7 noiembrie 1928 manuscrisul gramaticii este verificat și discutat la Plenara I lărgită a Comitetului Științific Moldovenesc. La 4-7 mai 1929 la Plenara a II-a lărgită a Comitetului Științific manuscrisul este discutat și recomandat pentru tipar în baza recenziilor. „Reținerile la gramatica di față o dat: G. I. Buciușcanu, S. D. Dumitrașco, I. I. Irimița, I. A. Malai, prof. M. V. Serghievskii” (Madan, 1930, p. XVI).

La 1 octombrie 1929 Comitetul de Stat pentru Edituri din RASSM îl avertizează pe L. Madan că editarea manuscrisului „care fusese prezentat la editură încă în septembrie 1929, va fi suspendată în cazul în care autorul ei nu va opera anumite modificări în ortografie” (Negru, 2003, p. 29).

Așa cum una dintre sarcinile PCUS fusese crearea culturilor naționale după formă și socialiste după conținut, gramatica lui Madan urma să contribuie substanțial la realizarea acestor sarcini: „Deatâta, nicădând la sfârșitul unor întrebări a ortografiei moldovnești, Comorlunu o socotit trebuincios să-i propui autorului și CSM grabnic să s’apuci di scoatirea gramaticii, luând în seamă trebuința mare în gramatica iasta și aceea, că e ari mari ’nsămănătați, ca o cărănidă trebuincioasă și tari prețioasă în lucru di zădirea culturii tineri moldovnești, naționali după formă și socialisti după cuprins” (Comisarul Norodnic di Luninari a RASSM și Președintele C-lui Științinic Moldovnesc, P. Chior, g. Tîrîșpolea, 11/XI 1929. Pricuvântari, 1930, p. VIII-IX). La 25 octombrie 1929 Madan mulțumește persoanelor care l-au ajutat la elaborarea gramaticii: „La urmă socot trebuincios să ’nsămănă a j i u t o r a r e a d i o s ă g h i t î în lucru di alcătuirii gramaticii di față a.t.t. I. F. Goian, S. D. Dumitrașco, A. G. Ignatovici, I. I. Irimița, cu cari eu în toată vremea alcătuirii am avut, în vorbă ori în scris, sfaturi științinici și practice pentru dizlegarea momentelor sfârșitului gramaticii, – și a tov. P. I. Chior, cari, ca Președintele CSM și Comorlunu RASSM, o așezat împrejurări trebuincioasă pentru lucru științinic zăditori în partea desfășurării culturii moldovnești îndiosă și ’ndiosăghi în lucru di oformarea disăvârșită și tipărirea a gramaticii di față” (Madan, 1930, p. XIX).

În procesul anevoios de elaborare a noii ortografii moldovnești pe baza grafiei ruse, în paralel cu teoreticianul lingvist L. Madan, s-a implicat profund și Comisarul Poporului pentru Învățământul Public, Președinte al Comitetului Științific Moldovenesc. P. Chior: „Cei mai mari ascuțami în limba moldovnească (cum și în alte republici naționale, cari ’ntâia dată numa amu își formează limba lor) ari ’ntrebarea dispri alfavitu moldovnesc și dreaptascrierea moldovnească” (Pricuvântari, p. VIII, Comisarul Norodnic di Luninari a RASSM și Președintele C-lui Științinic Moldovnesc, P. Chior, g. Tîrîșpolea, 11/XI 1929). În 1930,

la Tiraspol. La Editura de Stat a Moldovei, este tipărit manualul *Gramatica Moldovnească. Partea I, Fonetica și Morfologia*.

Concluzii: Politica edificării lingvistice în RASSM (1926-1932) a purtat: a) caracter centralizat dirijat de PCUS; b) caracter constructiv doar în plan funcțional *de iure* („limba moldovnească” a funcționat până în 1932 când gramatica lui Madan a fost respinsă, la 2 februarie 1932 fiind adoptată rezoluția CRM al PC (b) U cu privire la trecerea RASSM la alfabetul latin (Gribincea et alii, 2004, p. 14); c) caracter distructiv prin eforturile codificării unei noi limbi romanice de Est pe baza graiului viu (vorbit în regiunea Orheiului) și a grafiei ruse.

Așadar, edificarea lingvistică în RASSM (1926-1932) a fost o politică lingvistică eșuantă, utopică.

Referințe bibliografice:

1. AOSPRM, fond. 49, reg. 1, dosar. 3883, fila 182.
2. AOSPRM, fond. 49, reg. 1, dosar. 662, fila 68.
3. AOSPRM, fond. 49, reg. 1, dosar. 1817, fila 1.
4. Arhiva Organizațiilor Social Politice a Republicii Moldova, fondul 49, registrul 1, dosarul 662, fila 1 /În continuare: AOSPRM, fond., reg., fila/
5. Baziev, Isaev = Бази́ев, А. Т., Иса́ев, М. И. *Язык и нация*. Москва, 1973.
6. Codreanca, Lidia. *Lărgirea de iure a sferelor de funcționare a limbii române în RASSM (1924-1928)*, în „Philologia”, 2018, nr. 1-2, ianuarie-aprilie, p. 16-23.
7. Codreanca, Lidia. *Tentative de codificare a limbii „moldovenești” (1926-1932)*, în „Philologia”, 2019, nr.1-2, ianuarie-aprilie, p. 36-43.
8. Fishman, J. A. *Sociolinguistique*, Labor-Natan, 1971.
9. Gribincea, Argentina, Gribincea, Mihail, Șișcanu, Ion. *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Chișinău, 2004.
10. Grigoriev = Григорьев, Б. П. *Культура языка и языковая политика*. În: „Вопросы культуры речи”, 1963, вып. IV. Москва Исаев, М. И. *Языковое строительство в СССР. Процессы создания письменностей народов СССР*. Москва, 1979.
11. Heitman, Klaus. *Limba și politică în Republica Moldova*. Chișinău, 1998.
12. Isaev = Иса́ев, М. И. *Социолингвистические проблемы языков народов СССР*. Москва, Высшая школа, 2002.
13. Katagoșcina = Катагощина, Н. А. *Языковая политика и процесс кодификации норм письменно-литературных языков*, în: „Доклады советских ученых на VIII Всемирном социологическом конгрессе”. Москва, 1974, p. 34-40.
14. KPSS = КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Москва, 1970, том 2.
15. Madan, Leonid. *Gramatica Moldovnească. Partea I, Fonetica și Morfologia*. Tîrîșpolea, 1930.
16. Negru, Elena. *Politica etnoculturală în R.A.S.S. Moldovenească (1924-1940)*, Chișinău, 2003.

17. Plugarul Roş = Плугарул Рош, 1926, nr. 127.
18. Programa = Программа Коммунистической партии Советского Союза. Москва, 1974.
19. Simonato, Elena. *Presentation Les grandes esperances. L'edification linguistique en URSS: themes et mythes*, edite par Elena Simonato, în „Cahiers de l'ILSL, nr. 35, Universite de Lausane, 2013, p. 01-08
20. Skacikova = Скачкова, Ирина. *Языковая политика и языковое планирование: определение понятий*. În: „Политическая лингвистика”, 2015, nr.1 (51), p. 126-131.
21. Şveîter, Nikolski = Швейцер, А. Д., Никольский, Л.Б. *Введение в социо-лингвистику*, Москва, 1978.

TRANZITIVAREA ȘI INTRANZITIVAREA VERBELOR – FORME ALE DERIVĂRII ACTANȚIALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

dr. hab. ELENA CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. În comunicarea de față se ia în discuție fenomenul derivării actanțiale a verbelor. Acest fenomen constă în modificarea, din anumite cauze, a structurii sintactice matriciale a verbelor. Modificările survenite se soldează cu devieri substanțiale care duc la trecerea verbului dintr-o clasă în alta. În cele ce urmează se ilustrează două forme ale derivării actanțiale: tranzitivarea, când un verb intransitiv devine tranzitiv și invers, intransitivarea, când un verb tranzitiv devine intransitiv.

Cuvinte-cheie: verb, derivare actanțială, tranzitivare, intransitivare, actant, structură sintagmatică.

Abstract. In the present communication, the phenomenon of the actantial derivation of verbs is discussed. This phenomenon consists in the modification, for certain reasons, of the matrix syntactic structure of the verbs. The changes that occur result in substantial deviations that lead to the passage of the verb from one class to another. In the following on illustrates two forms of actantial derivation: transitivity, when an intransitive verb becomes transitive and vice versa, intransitivity, when a transitive verb becomes intransitive.

Keywords: verb, actantial derivation, transitivity, intransitivity, actant, syntagmatic structure.

În *Gramatica de bază a limbii române*, se menționează că „în GV (Grupul verbal), care prezintă cea mai diversificată structură sintactică, există posibilitatea reorganizărilor sintactice, unele gramaticalizate, altele accidentale, care pot explica devieri de la structurile de bază, (matriciale) ale verbului”. (Dragomirescu et alii, 2010, p. 30). Explicația se reduce la faptul că în urma modificării, din anumite cauze, a structurii sintactice matriciale, verbul își poate schimba structura actanțială, trecând dintr-o clasă în alta. Fenomenul este cunoscut sub numele de recategorizare sintagmatică (Constantinović, 2007, p. 139-141) și derivare actanțială (Bărbuță, 2014-2015, p. 3-18). Vom opera cu cel de al doilea termen, el fiind mai nou și mai bine conturat.

Se știe că verbele monosemantice au o singură structură sintactică: tranzitivă (*a fura, a fonda, a feri, a felicita, a favoriza, a falsifica, a garanta* etc.), intransitivă (*a ezita, a funcționa, a fugi, a fi, a ghici, a glumi* etc.) sau pronominală (*a se feri, a se abține, a se codi, a se încumeta, a se mândri,*

a se preta, a se ramoli, a se rușina, a se sfi). În schimb, verbele polisemantice pot avea valori sintactico-semantice multiple, deoarece fiecare sens „este stabilit, lămurit de sensul substantivului sau al celorlalte cuvinte cu care se combină” (Cenac, 2007 p. 318), adică de participanții la acțiune sau de actanți. De aceea, în urma acțiunii derivării actanțiale, ele pot întruni în structura lor semantică atât sensuri cu tipar sintactic tranzitiv, adică are loc *tranzitivarea*, cât și sensuri cu tipar intransitiv, inclusiv cu realizare pronominală, adică are loc *intransitivarea*.

Demersul nostru are scopul de a ilustra faptul că între structura semantică și cea sintagmatică a verbului există corelații mai mult sau mai puțin generale, și anume: verbele de acțiune sunt, de regulă, tranzitive, verbele de stare sunt, de regulă, intransitive, verbele de relație sunt, după caz, tranzitive sau intransitive etc. Există însă devieri de la structurile primare care permit verbului să apară într-o poziție „străină”, cu un sens dobândit. De exemplu, sub acțiunea derivării actanțiale, un verb tranzitiv poate dobândi un sens intransitiv, și invers, un verb intransitiv poate dobândi un sens tranzitiv.

Tranzitivarea constă în impunerea tiparului bivalent, caracteristic verbelor tranzitive unor verbe intransitive. Acest fapt permite deschiderea unei poziții noi pe lângă un verb intransitiv care, în mod normal, nu o are. Poziția deschisă este ocupată de un participant care suportă efectele acțiunii și, ca rezultat, verbul care exprima o acțiune neorientată, prin sememul său derivat, ajunge să denumească o acțiune orientată, tranzitivându-se. D. ex., *Bătrânul nu mai vede bine – Din cauza întunericii, șoferul nu vede drumul*.

Intransitivarea constă în impunerea tiparului monovalent, caracteristic verbelor intransitive, unor verbe tranzitive. Acest fapt permite anularea orientării acțiunii asupra unui obiect din afară, adică pierderea poziției ocupate de pacient. Ca rezultat, verbele tranzitive se detranzitivează, exprimând un proces neorientat, care se consumă în sfera subiectului. *Lampa propagă lumina în odaie – Lumina se propagă discret*. (Constantinovici, 1993, p. 42-46)

Să comparăm propozițiile: *Autoritățile l-au gonit din țară. Și Automobilul gonește pe autostradă*. În prima propoziție verbul *a goni*, cu sensul „a alunga, a izgoni”, se folosește într-o structură bivalentă, este tranzitiv, antrenând un agent și un pacient. Contextele minime aferente acestei structurii sunt: *a goni pe cineva, a goni inamicul, a goni vânatul, păsările, muștele; a goni un gând, o amintire* sau în structuri cu circumstanțiale care precizează sensul verbului: *a goni pe cineva din casă, a goni duhurile rele din cineva*. În cea de a doua structură, același verb își modifică structura primară, anulând pacientul. Rămâne un singur actant – agentul. Prin urmare, se detranzitivează și se folosește într-o structură monovalentă cu sensul „a fugi, a alerga”. Se schimbă și contextele minime : *a goni ca gândul și ca vântul, a goni nebunește, a goni în galop, pe șosea, pe stradă, cu toată viteza, a goni după cineva, după ceva*. Această transformare a fost posibilă și grație schimbării statutului

semantic al nominalului în funcție de subiect. În prima propoziție Subiectul este exprimat printr-un nominal caracterizat semantic prin +*animat*, iar în cel de al doilea – printr-un nominal caracterizat semantic prin +*inanimat*. Aceasta a dus la anularea unui actant din structura sa sintactică primară ceea ce a provocat mutații semantice. Ca urmare, verbul *a goni* face parte din două clase semantice: este verb de acțiune (cu sensul tranzitiv) și verb de stare (cu sensul intransitiv). Modificări similare se atestă la foarte multe verbe. De exemplu, verbele cu structuri primare tranzitive *a achita* și *a ceda* comportă mecanisme de reorganizare a structurii sale semantice asemănătoare.

Primele două sensuri ale verbului *a achita* sunt tranzitive, dezvoltând tiparul sintagmatic *agent – proces – pacient*. (Nu vom lua în discuție circumstanțele în studiul de față, deoarece ele nu afectează în niciun fel structurile matriciale.)

1. A declara nevinovat. ***agent – proces – pacient***: *A achita un inculpat. A achita un acuzat din lipsă de dovezi / pe baza dovezilor de nevinovăție. Judecătorul l-a achitat pe inculpat.*

2. A plăti. ***agent – proces – pacient***: *A achita consumația, o datorie, o factură, un cont, o poliță, o notă de plată, impozitul, plata pentru călătorie. A achita în numerar, în rate, cu un cec. A achita la casă. Ion a achitat toate taxele.*

Iar când acest tipar se modifică, verbul apare ca intransitiv, deoarece poziția *pacientului* fiind anulată, verbul cere în mod obligatoriu un complement prepozițional pentru a exprima actantul Temă.

3. A-și plăti, a-și îndeplini o obligație morală sau materială. ***agent – proces – temă***: *A se achita de o obligație, de o sarcină, de o datorie, de plată, a se achita față de cineva. Mă voi achita de întreaga datorie în câteva luni. El s-a achitat bine de sarcina sa.*

Următorul verb *a ceda*, ca verb de relație, verbul este tranzitiv.

1. A renunța la ceva prin donare sau vânzare. Apare într-o structură ternară ***agent – proces – obiect – destinatar***: *A ceda cuiva locul, drepturile, laurii, cinstea, un merit, o distincție. A ceda un teritoriu unui stat străin. Ion i-a cedat locul în troleibuz unui bătrân.* Actantul cu rolul semantic de destinatar are de cele mai multe ori o întrebuințare absolută: *A ceda teren. A ceda un contract de închiriere. A ceda un post, un drept, o proprietate, o sumă. Oamenii spun că ne cedăm suveranitatea. Nu voiam să trădez sindicatul, așa că am cedat postul. Nu cedăm drepturile noastre legitime.*

Detranzitivarea impune verbului suprimarea actantului cu rol semantic de obiect direct, astfel încât sensurile intransitive apar în structuri monovalente sau bivalente, cu alți actanți:

2. A nu se împotrivi; a se supune. ***Agent – proces – destinatar***: *A ceda rugămintelor, solicitărilor, insistențelor, șantajului cuiva. A ceda ispitei, unor tentații ușoare, unei influențe. Noi nu vom ceda amenințărilor nimănui. Nu trebuie să cedăm acestei tentații. Ca ziariști nu trebuie să*

cedăm interesului comercial. Să nu cedăm unor temeri nefondate. Consiliul a fost intransigent, însă a sfârșit prin a ceda solicitărilor noastre legitime. Nimeni nu trebuie să cedeze șantajului politic și comercial al țărilor mai dezvoltate. Părinții care cedează în fața capriciilor copiilor vor avea de suferit mai târziu.

3. A nu rezista unei presiuni; a se deforma. *Sursă – proces – cauză:* *O creangă care cedează sub greutatea fructelor. Ușa a cedat sub lovituri. Digul a cedat sub presiunea apelor. Scuturile gravitaționale cedează. Sistemul de întreținere al vieții cedează.*

Anularea unui actant din structura semantică primară a verbului poate fi realizată destul de des cu ajutorul pronumelui reflexiv *se* (Constantinovici, 1993, p. 43) Există și alte procedee de realizare a intransitivării. (*idem*, p. 43-44)

De exemplu, verbul ***a abate*** este tranzitiv cu două sensuri:

1. A îndepărta. *agent – proces – obiect direct – obiect indirect:* *A abate pe cineva din drum, de pe drumul său, de la lucru, de la curs, de la plan, de la datorie, de la obiectivul propus, de la scopul său. A abate atenția, privirea, gândurile cuiva de la ceva. A abate un râu, cursul unei ape. O furtună i-a abătut de la calea pe care o urmau. Nimeni și nimic nu l-a abătut din drum. Întrebarea m-a abătut de la temă. Gândurile îl abat de la lucru.*

2. A deprima. *Sursă – proces – obiect direct:* *Vestea l-a abătut. Nenorocirea l-a abătut grozav.*

După cum e lesne a observa, tiparul sintagmatic matricial al verbului în aceste două sensuri este *agent – proces – pacient +/- circumstanțe*. Atunci când are loc modificarea acestui tipar prin suprimarea poziției ocupate de pacient și deschiderea unor poziții ferme pentru circumstanțe, cu ajutorul elementului detranzitivator *se*, verbul funcționează ca intransitiv, în cadrul formei de derivare actanțială – detranzitivarea:

3. A se îndepărta. *agent – proces:* *A se abate din drum, din calea sa, de la o cărare, de la o rută, de la traiectorie, de pe pistă. A se abate de la subiect, de la tema propriu-zisă, de la o problemă, de la scenariu. A se abate de la regulă, de la normă, de la un principiu, de la morală, de la datorie, de la misiune, de la drumul cel bun / cel drept, de la calea cea dreaptă. A nu se abate cu nimic de la ceva. Călătorul s-a abătut din drum. Referentul s-a abătut de la temă.*

4. A se opri în treacăt. *agent – proces:* *A se abate pe la cineva, pe la cârciumă, prin alte părți. A se abate spre stânga, spre dreapta, spre râu, spre aceste locuri. A se abate către pădure, către alte locuri, către alte zări. Pe drum ne-am abătut pe la niște prieteni. Ce vânt te abate încoace? Vremea rea s-a abătut spre Europa. S-a abătut să vadă satul din vale.*

5. A veni pe neașteptate. *sursă – proces:* *Furtuna, vijelia, dezastrul ... s-a abătut asupra acestei regiuni. Ghinionul, necazul, nenorocul, blestemul, urgia, răul ... se abate asupra familiei lui. O furtună se abătu asupra satului.*

Tunete și fulgere s-au abătut asupra muntelui. Un ger năprasnic s-a abătut asupra țării. Mii de barbari s-au abătut asupra orașului. O nenorocire s-a abătut asupra lui. Nenorocul se abate și asupra celor buni.

Tranzitivarea. Până acum am demonstrat cum verbele cu tipar primar tranzitiv achiziționează sensuri intransitive sub acțiunea derivării actanțiale. Să vedem ce se întâmplă în cazul verbelor cu structură sintagmatică primară intransitivă.

A se bucura este un verb pronominal (deci intransitiv) în structura sa primară. Are două sensuri

1. A fi cuprins de bucurie. **experimentator – proces:** *A se bucura enorm, nespus de mult, ca un copil, din inimă, din suflet, pe ascuns. A se bucura pentru un prieten. Mă bucur foarte mult. Mă bucur de succesul vostru. Ai de ce să te bucuri. M-am bucurat pentru ea. Se bucură pentru revenirea noastră. Mă bucur că ești de aceeași părere cu mine. Copii se bucură. Omul se bucură de viață.*

2. A dispune, a avea parte. **experimentator – proces – sursă:** *A se bucura de o sănătate perfectă, de autoritate, de faimă, de renume, de prestigiu, de o bună reputație, de succes, de glorie, de stimă și considerație, de mare simpatie, de o mare popularitate, de influență, de aprecierea unanimă, de sprijin. A se bucura de succesul său, de roadele muncii sale, de frumusețea naturii, de bunăvoința cuiva, de prețuirea cuiva, de încrederea cuiva, de protecția cuiva. A se bucura de viață, de plăcerile vieții, de libertate. A se bucura de libertatea cuvântului și a convingerilor. A se bucura de facilități fiscale. A se bucura de faptul că... Piesa se bucură de mare succes la publicul spectator. Este un interval orar, care se bucură de mare audiență. Greviștii se bucură de un sprijin considerabil din partea populației. Campionul se bucura de o apreciere favorabilă în presă. Oamenii bolnavi nu se pot bucura de tot ce le oferă viață. Bucurați-vă de frumusețea florilor. Bucurați-vă de dimineți cu ceață de la munte, de nori de furtună uimitori și de peisaje captivante cu nori... Să ne bucurăm de masa delicioasă pe care ai pregătit-o. Hai doar să ne bucurăm de moment. Ne bucurăm că vom lucra împreună și așteptăm cu plăcere o viitoare cooperare cu dumneavoastră. Chiar ne bucurăm că sunteți aici. Ne bucurăm de o libertate deplină. Un actor slab nu se bucura de comentarii favorabile în presă nici de mare trecere.*

Când acestui verb i se impune un tipar bivalent are loc tranzitivarea:

3. A procura cuiva o bucurie. **sursă – proces – pacient:** *A bucura pe cineva cu prezenta sa. Asta mă bucură. Scrisoarea ta m-a bucurat foarte mult. Această noutate i-a bucurat pe toți. Florile din fața casei noastre bucură privirile trecătorilor. E o veste care ne bucură! Această politică ne bucură și ne încurajează. Cartea verde este, în sfârșit, gata și ne bucură acest lucru. Vizita lui ne-a bucurat pe toți.*

Exact aceleași fenomene se întâmplă și în structura sintactică a verbului *a cânta*, a cărui structură sintactică de bază este intransitivă:

1. A emite sunete muzicale. **agent – proces:** *A cânta la un instrument muzical. A cânta la pian, la vioară, la trompetă. A cânta din gură, din frunză, cu vocea. A cânta corect, fals. A cânta în gura mare. A cânta pe o voce, pe mai multe voci. A cânta într-un cor. A cânta pe note, după ureche. A cânta în armonie. Ce tot cântă acolo? Ion cântă din gură / la pian. Eu cântam la chitară și, puțin, la pian. O voce unică nu este la fel de puternică ca o multitudine de voci care cântă în armonie. Îngerii cântă cu tine. Obişnuiam să cântăm așa în satul nostru. În acea seară am cântat ca nicicând. În seara asta, am cântat în public pentru prima dată. În seara aceea, am cântat pentru tine.*

2. Despre păsări, insecte: a scoate sunete caracteristice speciei. **agent – proces:** *Priveghetoarea, ciocârlia, mierla, cucul cântă. Cocoșii cântă. Păsărelele cântă în grădină. Greierii cântă.*

Cu următoarele două sensuri, verbul se folosește într-un tipar sintactic tranzitiv, deoarece s-a modificat structura actanțială, deschizându-se poziție liberă pentru obiect direct:

3. A interpreta. **agent – proces – obiect:** *A cânta un cântec, un șlagăr, o melodie, o sonată. A cânta o arie. Ion cântă o doină. Va cânta una din aceste cântări religioase. E o piesa pe care o cântam la școală.*

4. A descrie, a povesti ceva în versuri. **agent – proces – obiect:** *A cânta dragostea. A cânta un erou. Poeții cântă femeia. Ajută-ne să cântăm povestea ținutului nostru.*

Prin cele spuse mai sus, am încercat să demonstrăm că tranzitivarea și intransitivarea sunt două forme ale derivării actanțiale a verbului în limba română. Efectele acestui fenomen se regăsesc în flexibilitatea cu care operează sistemul verbal pentru a face comunicarea mai facilă și mai diversificată.

Referințe bibliografice:

1. Bărbuță, Ion. *Diateza și derivarea actanțială în limba română*, în „Buletin de lingvistică”, nr. 15-16, 2014-2015, p. 3-18.
2. Cenac, Oana Magdalena. *Despre valorile verbului a face*, în „Communication and Argumentation in the Public Sphere”. 2007, Year I, Issue 2, p. 318-322. ISSN 1843-7893.
3. Constantinovici, Elena. *Recategorizarea sintagmatică a verbelor în limba română*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1993, nr. 4, p. 38-47.
4. Constantinovici, Elena. *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*, Chișinău, CEP USM, 2007.
5. Dragomirescu, Adina. Nedelcu, Isabela, Nicolae, Alexandru, Pană Dindelegan, Gabriela, Rădulescu Sala, Marina, Zafiu, Rodica. *Gramatica de bază a limbii române*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2010, 686 p., ISBN 978-606-8162-68-3.

FUNCȚII ALE REFORMULĂRII ÎN DIALOG: CAZUL INTERVIULUI DE EXPLICITARE

dr. ALEXANDRU COSMESCU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Unele practici dialogice, precum interviul de explicitare, consilierea nondirectivă, focusing, utilizează pe larg un instrument discursiv prezent și în conversația cotidiană: repetarea cuvintelor celuilalt. Pe baza transcrierii unei ședințe de interviu de explicitare, vor fi evidențiate elementele structurale esențiale ale acestui tip de repetare și funcțiile ei, atât din perspectiva locutorului, cât și din cea a destinatarului.

Cuvinte-cheie: repetare; reformulare; dialog.

Abstract. Certain dialogic practices, such as explication interview, nondirective counseling, focusing, use a discursive instrument present as well in everyday conversation: repeating the other's words. Based on a transcript of an explication interview, we will highlight the essential structural elements of this type of repeating and its functions, both from the perspective of the speaker and of the addressee.

Keywords: repeating; reformulation; dialogue.

Datorită unei burse parțiale oferite de Barre Center for Buddhist Studies, pe parcursul lunii iunie 2020, am participat la un seminar de formare în practica metodei de *interviu de explicitare* sau *interviu microfenomenologic*. Metoda a fost creată de cercetătorul Pierre Vermersch și modificată de cercetătoarea Claire Petitmengin ca modalitate de a examina, în cadrul unui dialog, un segment din experiența trăită de un subiect (Petitmengin, 2006). Interesul inițial al lui Pierre Vermersch era cel de a obține posibilitatea de a se familiariza, în calitate de cercetător, cu trăirea subiectivă a celuilalt – de a obține o descriere cât mai minuțioasă a „părții invizibile” a acțiunilor celuilalt. Varianta de interviu creată de Vermersch era optimizată special pentru descrierea acțiunilor.

Claire Petitmengin a extins această abordare și asupra trăirilor afective și cognitive. Acest tip de interacțiune verbală oferă posibilitate de a pune în cuvinte în mod precis ce se întâmplă în mintea cuiva, pas cu pas, atunci când face un anumit lucru – atunci când își imaginează o scenă, face un gest, resimte o durere fizică, recită în minte un poem. Metoda poate fi aplicată în extrem de multe domenii – în fond, în toate domeniile pentru care subiectivitatea umană este importantă, în toate domeniile în care un cercetător poate fi curios „ce se întâmplă în mintea cuiva” atunci când face un lucru – atunci când produce sau

aude un enunț, de exemplu, care ar fi unul dintre lucrurile care ne-ar interesa în calitate de lingviști.

Interesul meu inițial pentru această metodă era să o folosesc pentru studiul aspectului productiv al limbajului – pare un instrument adecvat pentru o cercetare asupra intenționalității subiectului locutor. În același timp, lucrul care mi s-a părut interesant odată ce am început să practic acest gen de dialog pentru a mă familiariza cu el în mod practic a fost tocmai să-l tematizez în calitate de obiect de cercetare. Transcrierea unei ședințe de interviu de explicitare – care are ca obiectiv analiza unei trăiri – poate deveni ea însăși temă a unei analize, pentru că avem posibilitatea de a o transcrie și a o analiza *asa cum ne apare în transcriere*, în calitate de formă de dialog / practică dialogică, indiferent care a fost interesul de cercetare inițial pentru desfășurarea interviului. Am utilizat în acest sens tipul de analiză a discursului propus de Wallace Chafe (Chafe, 1994).

Ținând cont de faptul că, până în prezent, nu am avut acces la alte ședințe de dialog de explicitare desfășurate în limba română, am decis să analizez una dintre ședințele desfășurate de mine însumi. Din considerente de spațiu, amân justificarea metodologică a acestei opțiuni pentru un articol ulterior.

Acestea fiind spuse, voi trece efectiv la analiza câtorva dintre lucrurile ce pot fi remarcate în transcrierea unui fragment dintr-un interviu de explicitare pe care l-am desfășurat la 4 august 2020, prin platforma zoom, cu cineva care s-a oferit voluntar pentru practică. (Tot din considerente de spațiu, nu pot oferi aici textul complet al transcrierii).

Interviul de explicitare se axează pe descrierea unei experiențe, care poate fi sau produsă înainte de interviu, pentru a fi proaspătă în memorie, sau amintită. În cazul descrierii unor experiențe trecute, practicianul care desfășoară un interviu de explicitare are mult mai mult de lucru pentru inducerea *stării de evocare* – starea în care subiectul efectiv re trăiește ceva trăit anterior, apoi descrie pas cu pas ceea ce se întâmplă moment cu moment în experiența sa (Vermersch, 2014, p. 42). Sarcina pe care i-am propus-o subiectului meu, Vasile, a fost să-și lipească palmele una de alta, apoi să și le miște una pe suprafața celeilalte, menținându-le lipite, timp de 30 de secunde. Apoi, în cadrul interviului de explicitare, am încercat să ne clarificăm, împreună, ce s-a întâmplat în experiența lui atunci când își mișca palmele una pe suprafața celeilalte. Fragmentul pe care mi l-am propus spre analiză este un segment de aproximativ 5 minute din această înregistrare. Ceea ce mă interesează în mod special este utilizarea reformulărilor și repetărilor – unul dintre instrumentele-cheie în desfășurarea acestei practici dialogice.

În cadrul analizei, pentru a o desfășura mai comod, mă voi referi la ambii participanți la persoana a treia. Segmentul de conversație începe cu o intervenție discursivă a lui Alex, pe care am împărțit-o în două etape:

1. a) ALEX: Hai să ne oprim acum la=
 b) imaginarea asta
 c) a actului de a-ți lipi palmele
 d) pe care=
 e) mi-ai
 f) mi-ai menționat-o.

2. a) Când ă=
 b) încerci să revii în momentul acela
 c) în care=
 d) tocmai ai auzit instrucțiunea MEA...
 e) cum ai înțelege ce trebuie să faci?

Intervenția (1) poate fi caracterizată drept „invitație” – o invitație discursivă adresată interlocutorului de a explicita o temă formulată drept „imaginarea asta a actului de a-ți lipi palmele”. „Asta” indică o referire anaforică – ceva ce a fost menționat înainte – accentuat prin sintagma „pe care mi-ai mi-ai menționat-o” – repetarea spontană a lui „mi-ai” fiind un fenomen specific vorbirii orale – tindem să ne repetăm cuvintele după o pauză, pentru a relua firul conversațional. Deci, tema „imaginării actului de a lipi palmele” este percepută drept cunoscută ambilor participanți, dar ca apărută inițial în discursului lui Vasile și prezentând interes pentru Alex. Faptul că ea a fost doar „menționată” de Vasile servește drept motiv pentru a o detalia conversațional.

Intervenția (2) poate fi caracterizată drept „îndemn” de a reveni în „momentul acela” – adică de a instaura starea de evocare a unei amintiri – urmat de o întrebare ce vizează procesele cognitive ale lui Vasile: „Cum ai înțelege ce trebuie să faci?”. Din tema globală a „imaginării lipirii palmelor”, introdusă anterior, întrebarea vizează un moment anume – momentul în care „tocmai ai auzit instrucțiunea” – și un act cognitiv anume: faptul de a înțelege ce trebuie să faci.

Răspunsul lui Vasile urmează după o pauză de 8 secunde, și este urmat, la rândul lui, de o nouă intervenție discursivă a lui Alex și un gest al lui Vasile. Le voi trata împreună, pentru că sunt prima ilustrare a unui fenomen pe care îl întâlnim pe parcursul întregii conversații și care formează, de fapt, mecanismul structural esențial pentru desfășurarea ei.

- 3 a) VASILE: Ăm=
 b) Am auzit...
 c) cuvântul... palme...
 d) și m-am...
 e) gândit la palmele mele.

4. a) ALEX: Ok.
b) Ai auzit cuvântul palme
c) și te-ai gândit la palmele tale.
VASILE: (dă din cap afirmativ)

În această serie de replici, avem:

– un răspuns la întrebarea din intervenția (2), compus din două propoziții legate prin conjuncția „și” – descrieri ale unor evenimente punctuale din macro-evenimentul „imaginarea lipirii palmelor”.

– o recunoaștere a auzirii răspunsului („Ok.”), urmată de o repetare a răspunsului – trecând de la persoana întâi la persoana a doua, dar fără a schimba nimic altceva în enunțul celuiilalt.

– o recunoaștere de către interlocutor a faptului că a fost auzit corect – și că, respectiv, nu are nimic de modificat sau de adăugat la răspunsul anterior.

Observăm aici un prim caz al fenomenului pe care îl putem numi „repetare simplă”, pentru a-l distinge de o „reformulare” – care modifică mai mult în cuvintele celuiilalt. Funcția ei esențială este una de „asigurare”: Alex se asigură că a auzit și a înțeles corect ceea ce i-a spus Vasile, repetând textual cuvintele celuiilalt. Această „auzire corectă” este confirmată prin datul din cap al lui Vasile.

Următoarea intervenție discursivă a lui Alex este o întrebare:

5. a) Ț = când te-ai gândit la palmele tale
b) ce ai făcut?

Aici Alex vizează doar a doua parte a răspunsului lui Vasile din intervenția (3). În formularea întrebării, Alex echivalează gândirea cu un tip de acțiune: a te gândi înseamnă a face ceva, respectiv, „a te gândi la palmele tale” poate fi descris în termeni experiențiali, ca și cum ar fi o acțiune pe care subiectul o face asupra palmelor lui. În acest sens, Alex propune o nouă sub-temă a temei generale inițiate în replica (1).

Respectiv, privind în ansamblu intervențiile discursive (1)-(5), avem următoarea succesiune: propunerea unei teme – imaginarea actului de a lipi palmele (1); selectarea unui moment concret din desfășurarea evenimentelor care pot fi incluse în această temă – procesele cognitive ale lui Vasile în momentul în care a auzit instrucțiunea de a-și lipi palmele și a le mișca una pe suprafața celeilalte (2); descrierea a două acțiuni pe care le-a făcut Vasile în acel moment (3); repetarea de către Alex a descrierii din (3), urmată de acceptarea acestei repetări (4); focalizarea pe unul dintre elementele lui (3), în calitate de sub-temă (5). În acest sens, funcția repetării din (4) este de a fixa elementele ce compun replica (3) în calitate de nouă sub-temă prezentă mental pentru ambii participanți la dialog și a pregăti refocalizarea asupra unui aspect al acestei sub-teme în întrebarea din (5).

Dialogul continuă reproducând aceeași structură:

6. a) VASILE: Aș spune că mi-am
b) am=
c) îndreptat atenția spre ele.
7. a) ALEX: Ți-ai îndreptat atenția spre ele.
- VASILE: (dă din cap afirmativ)
8. a) ALEX Și... m revenind în momentul acela
b) când îți îndrepti atenția spre palme
c) ce ce faci de fapt...
d) când îți îndrepti atenția spre ele?

Răspunsul din (6) al lui Vasile este repetat de Alex în intervenția (7), aprobat nonverbal de Vasile, după care urmează o nouă propunere a lui Alex de a descrie în termeni de acțiune procesele experiențiale ale interlocutorului său: „ce ai făcut” din (5b) corespunde cu „ce faci de fapt” din (8c), într-un mod similar cu felul în care „m-am gândit la palmele mele” propus de Vasile în (3d-e) corespunde cu noua propunere „mi-am îndreptat atenția spre ele” din (6a-c).

În acest sens, „a-ți îndrepta atenția spre palmele tale” pare o formulare mai concretă decât „a te gândi la palmele tale”, dar este insuficient de concretă pentru scopul conversațional al lui Alex. Pentru a refocusa conversația asupra acestui aspect, Alex repetă, în (8a-b), invitația ca interlocutorul său să „revină” mental în momentul descris și să propună o nouă descriere a „ce face de fapt”. Răspunsul cu un termen teoretic al lui Vasile în (9) – „le obiectific” este explicit respins de Alex, care propune inițial, în (11a-b), o nouă întrebare în termeni acționali – „Poți să-mi spui concret ce anume faci”, urmată de o altă întrebare ce vizează aceeași temă, însă în termeni cognitivi: „cum știi” (11c-d):

(pauză 12 sec)

9. a) VASILE: Le obiectific.
10. a) ALEX: Le obiectifici... uel=
b) asta sună... a teoretizare
c) sună a limbaj teoretic.
11. a) Poți să-mi spui concret ce anume faci
b) când îți îndrepti atenția spre palme?
c) Cum știi
d) că ți-ai îndreptat atenția spre palme de exemplu?

La întrebarea „cum știi că ți-ai îndreptat atenția spre palme?”, Vasile răspunde deja nu printr-un verb abstract de tipul „a te gândi”, „a-ți îndrepta atenția”, „a obiectifica”, așa cum făcuse în intervențiile discursive anterioare, ci printr-o descriere a calității vederii:

12. a) VASILE: Îm= (șoptit)
(pauză 6 sec.)
b) Parcă... le văd mai vii
c) față de...
d) alte părți ale...
e) organismului

Respectiv, putem remarca, în acest caz, că întrebarea formulată ca „ce faci” genera răspunsuri abstracte, exprimate prin verbe ale gândirii, în timp ce întrebarea „cum știi că...” a generat un răspuns axat pe descrierea unei calități perceptuale.

Generalizând pe baza analizei acestui fragment, putem concluziona că structura conversațională a unui interviu de explicitare presupune următoarele elemente:

a) invitații ca interlocutorul să se focalizeze asupra unei teme, exprimată prin formule de tipul „când încerci să revii” (2a-b), „revenind în momentul când...” (8a-b).

b) întrebări, ce au ca funcție elicitarea unei descrieri: „cum ai înțeles ce trebuie să faci” (2e), „ce faci când...” (8c-d), „cum știi că” (11c-d).

c) repetări, care au drept funcție „fixarea” unui proces descris în calitate de „sub-temă” asupra căreia se orientează ambii participanți, și asigurarea acordului intersubiectiv asupra a ceea ce a fost spus;

d) intervenții de acceptare sau respingere a intervenției discursive a celuilalt, exprimate non-verbal, prin interjecții de aprobare, prin adverbe de tipul „ok” sau „da”, ori prin formule mai extinse care evaluează sau nuanțează răspunsul celuilalt.

Sub aspectul dinamicii temporale a felului în care se succedă aceste intervenții discursive, putem identifica următoarea structură:

1) intervievatorul propune orientarea asupra unei teme (în cazul asupra căruia ne-am oprit, consimțământul intervievatorului este tacit, exprimându-se prin însăși disponibilitatea de a continua conversația);

2) intervievatorul formulează o întrebare, prin care solicită descrierea unui aspect al temei propuse – o subtemă;

3) intervievatul formulează un enunț sau câteva în care se referă la subtema propusă;

4) intervievatorul repetă enunțul intervievatului, asigurându-se că a auzit corect și că intervievatul nu are nimic de modificat în ceea ce a spus; funcția de

bază a acestei repetări este de a actualiza conținutul enunțurilor interviuatului drept „temă comună”, activă pentru ambii participanți la conversație;

5) interviuatorul formulează următoarea întrebare, solicitând o descriere mai precisă a unui nou aspect al sub-temei aduse în discuție sau, în cazul în care răspunsul interviuatului este acceptabil, trecând la o nouă sub-temă.

Avem, respectiv, o organizare ierarhică a fluxului discursiv, în care identificăm teme și sub-teme; tema este introdusă printr-o propunere / invitație a interviuatorului, iar trecerea de la o sub-temă la alta se realizează cu ajutorul întrebărilor. Funcția esențială a repetării este ca ambii participanți la dialog să se asigure că se orientează, împreună, asupra aceluiași aspect – că nu a fost ratat nimic esențial și că ceea ce a fost spus continuă să fie activ în conștiința amândurora.

Referințe bibliografice:

1. Chafe, Wallace. *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago & London, 1994.

2. Petitmengin, Claire. *Describing one's subjective experience in the second person: An interview method for the science of consciousness*, în „Phenomenology and the Cognitive Sciences”, 2006, nr. 5, p. 229-269.

3. Vermersch, Pierre. *The Explication Interview*. 2014 (versiunea preprint accesibilă pe academia.edu).

SINONIMIA: FENOMEN SEMANTIC INTEGRANT AL TERMINOLOGIEI MEDICALE

VIORICA COSTIN

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

Rezumat. În articol se propune o completare originală a definiției de sinonimie terminologică, având drept reper aspectele descriptiv-diacronic, funcțional-sincronic. Se oferă o tratare a fenomenului de sinonimie medicală racordate la necesitățile comunicativ-profesionale (medicină, limbaj medical); se identifică forța motrice de stabilire a sinonimiei în terminologia medicală, delimitându-se criteriile de clasificare a sinonimelor- termeni medicali etc.

Sinonimia terminologică, axată pe capacitatea diferitelor unități terminologice de a desemna aceeași noțiune specializată și de a o suplimenta, exprimă diverse valori în asociere cu alte unități terminologice. Sunt relevate cele trei condiții necesare, pe care trebuie să le acopere lexemele, pentru a fi sinonime: a) identitatea obiectului denumit; b) o situație concretă de comunicare; contextul.

Cuvinte-cheie: limbă, limbaj specializat, terminologie, termen, terminologie medicală, sinonimie, sinonim.

Abstract. The article aims to propose a completion of terminological synonymy definition, according to the diachronic descriptive, synchronic functional aspects. It is presented an investigation of medical synonymy connected to professional communicative needs (medicine, medical language); it was identified the driving force of the synonymy in the medical terminology, being defined classification criteria of synonyms-medical terms etc.

The terminological synonymy, focused on the capacity of different terminological units to nominate the same specialized notion and to supplement it, express different values in association with other terminological units.

There are three necessary conditions of the synonymy: a) the identity of the named object; b) a concrete communicative situation; c) the context.

Keywords: language, specialized language, terminology, term, medical terminology, synonymy, synonym.

Sinonimia, ca fenomen semantic, a interesat lingviștii din cele mai vechi timpuri, termenul fiind pus în circulație pentru prima dată în 1582 de către Belleforest, sinonim fiind atestat și mai devreme, în sec. XII (Dauzat, 1938, p. 695).

Prezența sinonimelor în limbă sau a omosemantelor, termen preferat de lingviștii Ion Dumeniuc și Nicolae Mățcaș (Dumeniuc, Matcaș, 1980,

p. 160), contribuie, în mod evident, la îmbogățirea ei, nuanțând exprimarea și conferindu-i precizie.

Cu toate acestea, în limbajele specializate, în general, iar în cel medical, în special, sinonimia este privită ca un fenomen neavenit, un viciu grav, dat fiind caracterul ei ambiguu, care periclitează statutul bine conturat al termenului - prin definiție unul precis, concis și neutru.

Din alt punct de vedere, sinonimia terminologică trebuie acceptată ca pe o legitate firească a limbajului specializat, servind la completarea anumitor goluri în comunicarea specializată, generate de evoluția gândirii și, implicit, a științei și a tehnicii.

I. Mladin, de exemplu, identifică câteva situații în care până și cei mai fervenți adversari ai fenomenului în cauză sunt nevoiți să-i accepte dreptul la existență: „1. în constituirea definiției terminologice – fie prin întrebuintarea de sinonime sau de echivalente în alte limbi, fie prin parafrizare intralingvistică; 2. în procesul de elaborare a tezaurelor terminologice, întrucât termenii sunt inventariați și descriși pe baza relațiilor de echivalență, a relațiilor ierarhice și a acelor asociative; 3. atunci când este necesar să se redea mai multe nuanțe aparte ale aceleiași noțiuni și când unul dintre cei doi termeni reprezintă forma scurtă a celuilalt” (Mladin, 2005, p. 2), de exemplu, în medicină: *coloana vertebrală – coloana; osul coxofemural – coxofemuralul; preparate hipnotice – hipnoticele*.

Faptul că timp îndelungat sinonimia termenilor, în special cea a termenilor medicali, n-a fost recunoscută a condus la deplasarea preocupărilor de cercetare a acestui fenomen într-o zonă periferică. Sinonimia termenilor medicali însă este un fenomen viabil, frecvent atestat în comunicarea specializată. Medicul este pus frecvent în situația de a se orienta în multitudinea de termeni sinonimici și de a-l alege pe cel potrivit, în funcție de context și de situația concretă de comunicare. Drept urmare, se resimte acut necesitatea unei abordări a cercetărilor în domeniu atât din perspectivă funcțional-pragmatică, cât și din cea teoretică.

Așadar, vom defini sinonimia termenilor medicali în baza „diferenței” (parțiale) formale a unităților lexicale, caracterizate prin identitate, dar și prin similitudine semantică, fapt care determină ulterior gradul de sinonimie, absolut sau relativ.

Cunoscutul lingvist Ferdinand de Saussure tratează sinonimia ca pe „diversitatea semnului corespunzător unei semnificații unice”, „unitatea ideii în semnul divers” (Saussure, 2004, p. 56). În același context, lingvistul rus A. Reformatski, referindu-se la sinonime, le definește drept „cuvinte care denumesc același lucru, dar care se referă la diferite opțiuni și prin denumirea sinonimică descoperă diferite caracteristici ale lucrului dat (Reformatski, 1986, p. 91).

Iulian Ghiță, într-un studiu de-ale sale, propune următoarea definiție pentru sinonimie: „relația semantică ce reunește două sau mai multe sensuri

aparținând unor cuvinte diferite, dacă întrebuințarea lor este caracterizată prin aceiași indici semantici” (Ghiță, 1995, p. 38).

Cercetătorul Cristian Moroianu definește într-un context mai amplu fenomenul echivalenței semantice, susținând că „sinonimia este relația semantică stabilită între cuvinte identice sau apropiate ca sens și care exprimă aceeași noțiune într-o situație concretă de comunicare, inclusiv atunci când sunt neglijate eventuale diferențe de ordin cronologic, spațial și stilistico-funcțional”, remarcând că într-un cadru mai restrâns și ideal „sinonimia este reprezentată de identitatea referențială probată prin substituie la nivel sincron, sintopic, sinstratic și sinfazic” (Moroianu, 2005, p. 73).

Definiția cea mai cunoscută a sinonimiei, în opinia Narcisei Forăscu, este „acea relație de sens care se stabilește între cuvinte care au aproximativ același sens și pot fi substituite unul altuia în context” (Forăscu, 1988, p. 112).

Liviu Groza constată că „sinonimia este relația de echivalență între sensurile a două sau mai multe cuvinte a căror formă este diferită. Astfel două sau mai multe cuvinte diferite sub aspectul formei sunt considerate sinonime, dacă între cel puțin unul dintre sensurile lor poate fi demonstrată relația amintită” (Groza, 2012, p. 80).

Constatând existența multiplelor definiții ale sinonimiei, Ion Dumeniuc și Nicolae Mățaș afirmă că la baza definirii acestui fenomen semantic sunt puse cele mai variate criterii: „...referirea la aceeași noțiune, posibilitatea substituirii unui cuvânt prin altul în același context (distribuție identică), asemănarea sensurilor ș.a.m.d.”, însă aceste criterii, în opinia lingviștilor, „suferă de subiectivism”, ei pledând pentru teoria câmpurilor semantice care reprezintă „o cale obiectivă de stabilire a gradului de apropiere semantică între cuvinte – confruntarea lor semantică, analiza semică a lor” (Dumeniuc, Mățaș, 1980, p. 160).

Din punctul nostru de vedere, *sinonimia* se axează pe capacitatea diferitelor cuvinte de a desemna aceeași noțiune și de a o suplimenta, exprimând diverse valori în asociere cu alte unități lexicale. Lexemele trebuie să întrunească trei condiții pentru a fi sinonime: a) *identitatea* obiectului denumit; b) *o situație concretă de comunicare*; c) *contextul*.

Sinonimia terminologica începe să se considere o caracteristică a terminosistemului interdisciplinar. În unele studii sinonimia terminologică este definită ca fiind una formală, în care unitățile lexicale nu se identifică sau se identifică parțial, dar care presupune o apropiere de sensuri (de aici se propun diverse niveluri ale termenilor sinonimici: *absolut* și *relativ*).

Din perspectivă funcțional-pragmatică, sinonimia termenilor implică un statut convențional echivalent al termenilor sinonimici (aspect de extensiune). Astfel, S. E. Nikitina tratează sinonimia drept un fenomen

strict pragmatic, ca rezultat al caracterului convențional al echivalentului, care se utilizează în funcție de necesități.

Gradul de extensiune al echivalentului convențional depinde de necesitățile informaționale (Nikitina, 1978, p. 40). Un caracter convențional poate fi acordat și așa-numitei *sinonimii terminologice absolute*, deoarece sinonimele niciodată nu se identifică în mod absolut, de regulă este o identificare semantică și funcțională a unităților lexicale parțială (Greciko, 1987, p. 134).

Sinonimia presupune, de regulă, deosebiri de ordin: **a) formal;** **b) derivațional;** **c) etimologic.**

Alte diferențe se produc la: **a) nivel sintagmatic;** **b) nivel stilistic;** **c) nivel structural;** **d) nivel funcțional.**

În raport cu distincțiile prezentate mai sus, lingviștii deosebesc: **sinonime noționale** și **sinonime pragmatice** (sfera de utilizare). Sinonimele pragmatice se clasifică, la rândul lor, în șiruri care țin de: *sinonimia terminologică lexico-etimologică*; *sinonimia terminologică cultural-istorică*, *sinonimia terminologică ideoetnică*, *sinonimia terminologică individuală a autorului* etc. (Ivanov, 2011, p. 200).

Acest caracter extensiv oferă posibilitatea unei analize ample a sinonimiei terminologice și a unei delimitări a mai multor tipuri de sinonimie terminologică. Abordarea dată permite a selecta din șirul de sinonime propuse pe cel adecvat din punct de vedere pragmatic, orientat la contextul verbal profesional solicitat, fără teama de a afecta caracterul informațional al sinonimiei terminologice. (*ibidem*, p. 202).

În articolul *Puncte de vedere în legătură cu sinonimia din terminologie*, cercetătorul Constantin Ioan Mladin (Mladin, 2005, p. 161) propune o clasificare a sinonimelor terminologice, pornind de la sursele și cauzele apariției acestui fenomen în terminologie.

Astfel, aici sunt identificate o serie de definiții: *prin intensiune*, *prin extensiune*; *procedee echivalente* (utilizarea exemplurilor – definiție contextuală, precum și definițiile: prin denotație, prin implicație, prin sinteză; definiții bazate pe indicarea anumitor contexte: enciclopedic, explicativ sau asociativ, consemnarea colocațiilor lexicale etc.).

În monografia sa *Terminologia Medicinalis Romaniae*, cercetătoarea Eugenia Mincu (Mincu, 2017, p. 184-189) face o trecere în revistă a unor situații de sinonimie relevante în limbajul medical: **a. siglă** versus **forma ei dezvoltată**; substituirea sintagmei terminologice prin siglă este un procedeu de care se face uz frecvent în textele medicale, sigla asigurând nu doar economia în exprimare, ci și concentrarea ad maximum a informației și, prin aceasta, întrunind una dintre trăsăturile esențiale ale termenului – univocitatea: PBH – *puncția biopsiei hepatice*; GGTP – *gamaglutamiltranspeptidaza*; VHB – *virusul hepatic B* etc. (Țibuleac, 2011, p. 15, 45, 52); **b. termen** versus **definiție terminologică**, prin utilizarea atât a sinonimelor, echivalentelor

din alte limbi, cât și a sinonimelor din aceeași limbă sau apelându-se la parafrizarea extralingvistică (*ibidem*, p. 33): *febra Q* – boală infecțioasă, determinată de *Coxiella burneti*, caracterizată clinic prin febră, cefalee și alte simptome generale și, frecvent, prin afectarea plămânului. (*ibidem*, p. 167); **c. sinonimia sintagmatică** se atestă cel mai adesea în textele de popularizare a medicinei, unde se resimte necesitatea explicării anumitor termeni mai puțin cunoscuți pe înțelesul publicului larg: „Osteoporoza este o boală progresivă, debilitantă, a scheletului, care privează oasele de densitate minerală și tărie” (Porția, 2011, p. 34) **d. termen versus cuvinte savante** – limba latină, *limba științei*, în special, în studiul medicinei este aplicată pe larg:

Cercetătoarea Angela Bidu-Vrânceanu menționează: „În relația dintre o anumită terminologie și limba comună, în funcție de tipul de comunicare, se poate ajunge la **subcoduri ale aceleiași terminologii**” (Bidu-Vrânceanu, 2007, p. 124) sau la sinonime care reprezintă registre stilistice diferite (Cabré, 1988, p. 198).

Făcând uz de acest criteriu de clasificare, putem identifica alte tipuri de relații de sinonimie: **a. denumirea științifică versus denumire populară/regionalism**: *icter*–*gălbinare*, *gălbineală* (Seche, 1997, p. 318); *cecitate*–*orbul găinilor* (*ibidem*, p. 108); *prurit*–*mâncărime*, *mâncărici*, *mâncăric*, *mâncătură* (*ibidem*, p. 468); **b. denumire științifică versus denumire comercială**, tip de sinonimie atestat frecvent în registrul termenilor farmaceutici, practic fiecare preparat având mai multe denumiri comerciale, de exemplu, *paracetamolul* are următoarele denumiri comerciale: *acid acetilsalicilic*, *fosfat de codeină*, *hemihidrat*, (<https://www.anm.ro/nomenclator/medicamente>); **c) denumire științifică versus eponim**; eponimania fiind resimțită ca un fenomen care constituie o deficiență în procesul de studiu al medicinei: *steatoză hepatică acută* – *Sindromul Sheedan* (Țibuleac, 2011, p. 37).

Sinonimia „savantă” (un alt tip al sinonimiei terminologice, cel al unităților lexicale greco-latine) presupune prezența unei *echivalențe semantice la nivel de elemente terminologice/afixoid*e, precum și a *sinonimiei la nivel de prefixe din greacă și latină*.

În concluzie, sinonimia terminologică, în special cea a termenilor medicali, este un fenomen firesc, dar totuși controversat, care se axează pe capacitatea diferitelor unități terminologice de a desemna aceeași noțiune specializată și de a o suplimenta, exprimând diverse valori în asocieri cu alte unități terminologice.

Referințe bibliografice:

1. Bidu-Vrânceanu, Angela. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, 2007.
2. Bidu-Vrânceanu, Angela., Forăscu, Narcisa. *Cuvinte și sensuri*, București, 1988.

3. Cabré, M. Teresa. *La terminologie. Théorie, méthode et application*, Ottawa, 1998.
4. Dauzat, Albert. *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1938.
5. Dumeniuc, Ion, Matcaș, Nicolae. *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1980.
6. Ghiță, Iulian. *Sinteze și exerciții lexicale, lingvistice și stilistice*, București, 1995.
7. Groza, Liviu. *Elemente de lexicologie*, București, 2012.
8. Mincu, Eugenia. *Terminologia medicinalis Romaniae*, Chișinău, 2017.
9. Mladin, Constantin-Ioan. *Note asupra sinonimiei din terminologie* [online]. Disponibil: https://litere.uvt.ro/litere_old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm3_2005 (accesat la 01.09.2020).
10. Mladin, Constantin-Ioan. *Puncte de vedere în legătură cu sinonimia din terminologie* [online]. Disponibil: www.uab.ro/ 2005, (accesat 20.08.2020).
11. Moroianu, Cristian. *Sinonime etimologice* [online]. Disponibil: <http://cachescan.bcub.ro>
12. *Porția de sănătate. Remedii la îndemână* (10), București, 2011.
13. Saussure, Ferdinand. *Scrisori de lingvistică generală*, Iași, 2004.
14. Seche, Luiza, Seche, Mircea. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București, 1997.
15. Țibuleac, Sava. *Afecțiuni hepato-biliare la gravide*, Chișinău, 2011.
16. Гречко, В. А. *Лексическая синонимика современного русского литературного языка*, Саратов, 1987
17. Иванов, Г. А. *Синонимы в терминологической системе метаязыка лингвистики*, în «Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского», 2011, nr. 6 (2), p. 199-203.
18. Никитина, С. Е. *Методика построения тезауруса (предисловие)*, în «Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике (Автоматическая обработка текста)», Москва, 1978.
19. Реформатский, Александр. *Мысли о терминологии*, Москва, 1986.

DEFINIȚII SPECIALIZATE ALE TERMENILOR DE MARKETING

dr. hab. INGA DRUȚĂ, LIDIA VIERU, MARIANA VLAS

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Definiția constituie problema esențială în orice terminologie. Caracterul normat al terminologiei „interne” impune, în general convențional, o anumită definiție care să permită reprezentarea conceptual-semantică. Această definiție, cu aproximații care nu trebuie însă să afecteze „nucleul dur” al sensului specializat, se transmite și în terminologia „externă”. Distincția dintre definițiile științifice și cele preștiințifice sau uzuale permite să diferențiem lexicul specializat de cel comun, iar în interiorul lexicului specializat funcționează ca posibilitate de a face mai accesibili termenii specializați vorbitorilor obișnuiți. În lucrare se analizează criteriile pe care se fundamentează definițiile terminografice în domeniul marketingului.

Cuvinte-cheie: termen, concept, definiție, structură conceptuală, marketing, dicționare specializate.

Abstract. Definition is the key issue in any terminology. The normative character of the „internal” terminology imposes, generally conventional, a certain definition that allows the conceptual-semantic representation. This definition, with approximations that must not affect the „hard core” of the specialized meaning, is also conveyed in the „external” terminology. The distinction between scientific definitions and pre-scientific or usual ones allows us to differentiate the specialized lexicon from the common one, and within the specialized lexicon it works as a possibility to make specialized terms more accessible to casual speakers. The paper analyzes the criteria on which the terminographic definitions in the field of marketing are based.

Keywords: term, concept, definition, conceptual structure, marketing, specialized dictionaries.

Termenul denumește un concept și se constituie cu ajutorul definiției. Conform ISO R 1087 (1990), definiția este un enunț care descrie o noțiune și care permite diferențierea de alte noțiuni în interiorul unui sistem noțional. Ansamblul de relații permite stabilirea de legături noționale între mai multe concepte. Definirea este o operație logică importantă de determinare a ansamblului de caracteristici care intră în conținutul conceptului și are drept rezultat o propoziție ce enunță echivalența între un termen, definit (obiectul definiției) și ansamblul de caracteristici. În cazul dicționarelor terminologice, definirea implică un număr necesar și suficient de trăsături caracteristice pentru stabilirea deosebirii de alte obiecte, aceasta fiind o definiție de tip standard

ISO. Definițiile trebuie să corespundă unui singur definit și să fie coerente, adică să constituie un ansamblu necontradictoriu.

Standardul ISO R 1087 cuprinde și o clasificare a definițiilor, astfel, se disting definiții prin analiză: *artrită* „inflamare a articulațiilor”; definiții prin sinonimie: *burete vegetal* – lufă, *Luffa cylindrica*; *izolație electrică* – electroizolare; definiții prin parafrază: *eșantionare aleatorie* – eșantionare obținută la întâmplare; definiții prin sinteză (descriere): *colivie* (în electrotehnică). Încă un tip este cel de definiții prin implicație sau prin context, termenul se plasează într-un cadru, de exemplu: *a bricola motorul mașinii*, adică a repara provizoriu motorul.

O definiție depinde de destinatar, de obiectul definit, de situația de comunicare. Definițiile trebuie să se încadreze în sisteme: elementul deja definit oferă o bază de definire pentru termenul care urmează să fie definit. De exemplu: *închiriere* „(dare sau) luare în folosință temporară a unui bun mobil sau imobil, în schimbul unei chirii”; *leasing* „formă de **închiriere** de mașini și utilaje moderne, de mijloace de transport etc. de către întreprinderi, de la producători sau societăți specializate, pe o perioadă determinată”.

Definiția constituie problema fundamentală în orice *terminologie*. Terminologia „internă”, prin caracterul său normat, prescriptiv, impune o definiție care permite reprezentarea conceptual-semantică a domeniului corespunzător. Această definiție este preluată de terminologia „externă”, însă cu anumite aproximări, care nu trebuie să afecteze „nucleul dur” al sensului specializat. Pe baza definiției se poate face decodarea și codificarea termenilor atât de către specialiști, cât și de către publicul larg (Museanu, 2009, p. 93).

Forma și conținutul definiției sunt determinate de destinatarul lucrării elaborate și de specificul acesteia. În lucrările lexicografice (dicționare generale) se preferă definițiile *preștiințifice* sau *uzuale*, iar în lucrările specializate (manuale, reviste de specialitate, dicționare terminologice) se recurge la definiții *științifice*. Această distincție permite, pe de o parte, să diferențiem lexicul specializat de cel comun, iar, pe de altă parte, este foarte importantă chiar în interiorul lexicului specializat ca posibilitate de a face mai accesibili termenii specializați vorbitorilor obișnuiți, din afara domeniului (*ibidem*).

Definițiile științifice sau uzuale asigură accesul nespecialiștilor la sensul specializat prin deschiderea codurilor profesionale. *Definiția terminografică* este științifică, convențională, destinată specialiștilor din domeniu. Astfel, deschiderea codurilor științifice poate fi asigurată mai ales de dicționarele generale, unde definiția ar trebui să difere de cea din dicționarele speciale tocmai pentru a asigura accesul la sensul specializat.

În mod ideal, definiția termenului din dicționarele specializate ar trebui să se caracterizeze prin precizie terminologică, conceptuală, referențială, deci prin univocitate semantică.

O definiție științifică sau terminografică se elaborează conform mai multor criterii importante:

- încadrarea într-un sistem conceptual (arbore noțional);
- condiționarea interconceptuală (relația hiperonim – hiponim);
- identificarea trăsăturilor caracteristice pentru stabilirea deosebirii de alte obiecte;
- structurarea definiției ținând cont de relațiile de sinonimie, polisemie și/sau antonimie, în cazurile necesare etc.

Definirea începe cu încadrarea termenului într-un sistem conceptual și cu identificarea locului acestuia în sistem. Potrivit principiilor de „lectură” a definițiilor lexicografice enunțate de Angela Bidu-Vrănceanu, ordonarea datelor din definiții vizează mai întâi genul proxim pentru cuvintele din aceeași paradigmă lexico-semantică. De exemplu, pentru cuvinte ca *biserică*, *catedrală*, *dom*, clasările prin „clădire”/„biserică”/„catedrală” pot fi formulate unitar prin „lăcaș de cult”, asigurând astfel corecta lor diferențiere (Bidu-Vrănceanu, 2009, p. 31).

„Lectura” definițiilor lexicografice este facilitată de descrierile semantice moderne ale unor clase paradigmatiche mai cuprinzătoare precum *câmpurile lexicale*. Principiile de „lectură” menționate pot fi aplicate și unor termeni din *lexicul specializat* care interesează vorbitorii nespecializați.

De exemplu, domeniul marketingului este un limbaj destul de greu de sistematizat, întrucât corespunde unei științe relativ noi și în continuă formare și definire. Totodată, lucrările de specialitate existente, în ciuda numelui de *dicționar*, sunt mai degrabă lucrări de tip enciclopedic, cu o arie de cuprindere mult mai largă decât cea a marketingului (v. DEM). În plus, presa inovează continuu, fie prin preluarea termenilor din limba engleză, uneori justificat, alteori nu, fie prin crearea unor termeni, care ulterior sunt consacrați de uz, dar ignorați de dicționare (Ciolăneanu, 2008, p. 21).

În situația de a defini termenii din marketing *publicitate* și *reclamă*, terminologul este conștient că ambii termeni fac parte din sistemul conceptual al domeniului, însă dificultatea constă în condiționarea interconceptuală a acestora: termenii se află în relație de sinonimie sau de hiperonimie/hiponimie?

În fața problemei enunțate, cercetătoarea Roxana Ciolăneanu a comparat mai multe definiții ale termenilor în discuție din diverse surse: dicționare, manuale și studii de specialitate și a ajuns la concluzia că, deși la prima vedere unitățile terminologice *publicitate* și *reclamă* se află în relație de sinonimie, având semul comun „activitate comunicațională”, *publicitate* se referă la întregul demers de comunicare, iar finalitatea lui este *reclama*, activitate de difuzare concretă (*ibidem*). Unele definiții introduc și o diferențiere explicită pentru *reclamă* în raport cu *publicitate*: „Se deosebește de *publicitate* prin faptul că este o tranzacție **comercială**, se plătește”. Așadar, una dintre

diferențele majore dintre cele două noțiuni se situează la nivelul genului proxim: **formă de prezentare** vs **metode de comunicare**. O altă diferență esențială este prezența (pentru *reclamă*) sau absența (pentru *publicitate*) a unui **sponsor identificat**.

În analiza sa, Roxana Ciolăneanu a observat și că există două planuri conceptuale cu realizări diferite la nivel terminologic: unul general, care se referă la **formele de comunicare**, exprimat prin termenii *publicitate* și *activități promoționale* și unul specific, al **mecanismelor de comunicare specializată**, exprimat prin *reclamă* și *promoții*. Cu alte cuvinte, în plan lexicografic, termenii în discuție se diferențiază prin *genul proxim* (formă de comunicare vs mecanism de comunicare), dar se aseamănă prin ceea ce, la nivelul definiției, ar trebui să fie *diferențe specifice*: cu scopul de **informare** și de **persuasiune**. Astfel, se îndreptățește stabilirea unei relații de sinonimie între *reclamă* și *mesaj publicitar*. Prin urmare, chiar dacă în presă termenii *reclamă* și *publicitate* pot apărea în relație de sinonimie, înlocuindu-se unul pe celălalt: „Copiii de șase ani sunt cei mai mari consumatori de *publicitate*, ponderea scăzând odată cu creșterea în vârstă. (...) Potrivit studiului, care face parte dintr-un proiect Phare, copiii de șase ani sunt cei mai mari consumatori de *reclamă*...” (*ibidem*, p. 27), sub aspect conceptual, termenul *publicitate* este hiperonim, iar *reclamă* – hiponim. *Publicitatea* este formă de comunicare, iar *reclama* – unul dintre mecanismele prin care se realizează această formă.

În cazul altor doi termeni de marketing, *panotaj* și *afiș publicitar*, Roxana Ciolăneanu constată că dicționarele specializate existente nu oferă prea mult ajutor în lămurirea acestora. *Panotaj*, de exemplu, nu apare ca intrare de dicționar în niciunul din dicționarele consultate. Mergând pe înrudiri și intuiții semantice, cercetătoarea a verificat explicațiile din DEM furnizate pentru articolul *afiș publicitar*, unde este menționat și explicat și termenul *panotaj*: „În comunicarea de marketing, *afișul* constituie un mediu publicitar pentru imagine și/sau text care folosește *panouri* fixe și/sau mobile, de unde și noțiunea mai restrânsă și mai specifică de *panotaj*. În sens larg *afiș* semnifică orice publicitate exterioară, efectuată cu ajutorul expunerii publicului la imagini și/sau texte”. Astfel, *panotaj* ar trebui definit ca „*publicitate exterioară* expusă pe panouri”, iar *afișaj* este sinonim cu *publicitate exterioară*, indiferent de tipul suportului pe care este expusă (*ibidem*, p. 27).

Definiția terminologică „tradițională” de tip ISO exclude polisemia, recomandându-se repertorierea termenilor cu un singur sens. Cu toate acestea, în multe dicționare specializate se înregistrează termeni poli-semantici (polisemie în interiorul domeniului), ca o singură intrare de dicționar, cu sensuri diferențiate prin cifre arabe, cum ar fi: *expertiză a mărfurilor* „1. categorie de expertize orientate spre elucidarea unor aspecte în legătură cu problematica largă a mărfurilor, de la cele pur tehnice

până la aspecte comerciale, juridice și ambientale; 2. raport întocmit de expert la terminarea cercetării sale” (DEM); *franciză* „1. (...) tehnică de comercializare a produselor și serviciilor. (...) 2. (...) marjă de toleranță la livrarea mărfurilor provenită din scurgeri, evaporare etc.” (DEM).

În unele cazuri, definiția trebuie să țină cont de relația de antonimie dintre doi termeni. De exemplu, *import* este corelativul semantic și terminologic al lui *export*. Aceeași relație caracterizează termenii *cerere* și *ofertă*, *debitor* și *creditor*, *detailist* și *angrosist*, *abundență* și *penurie*, *adoptare* (a produsului) și *respingere* (a produsului) etc. De aceea, în dicționare articolele pentru asemenea termeni urmează să fie structurate identic – mai întâi definiția și apoi partea descriptivă: factorii de care depind cei doi termeni, formele de manifestare și funcționare.

Pentru a verifica în ce măsură se respectă postulatele teoretice enunțate în dicționarele specializate, am analizat câteva definiții preluate din *Dicționarul internațional de marketing* de Daniel Yadin (DIM).

Termenul *Adshel* este definit ca „afiș la marginea șoselei, iluminat din interiorul unui înveliș transparent sau translucid. Amplasat, de obicei, pe autostradă, în preajma magazinelor sau în alte locuri aglomerate. Utilizate frecvent la refugiile de călători din stațiile de autobuz de pe arterele principale, gări și stațiile de autobuz. *Adshel* este și numele comercial al contractorului afișului”. Observăm că genul proxim este „afiș”, urmat de identificarea trăsăturilor caracteristice pentru stabilirea deosebirii de alte obiecte: „iluminat din interiorul unui înveliș transparent sau translucid”. Se precizează locul de utilizare: „refugiile de călători din stațiile de autobuz de pe arterele principale, gări și stațiile de autobuz” și relația cu un pragmatonim: „este și numele comercial al contractorului afișului”. Astfel, definiția corespunde rigorilor unei definiții terminografice, ca și în cazul termenului *protecția consumatorului*: „instrumente legale și coduri de practică utilizate în marketingul mărfurilor și serviciilor destinate consumatorului”.

Definiția termenului *concurență* „companie sau persoană care face concurență comercială companiei, produsului sau serviciului cuiva” este însă tautologică, prin reluarea lexei *concurență* în corpul acesteia. În textul definiției urma să fie utilizat un sinonim pentru *concurență*, cum ar fi *rivalitate*.

Reclama prin poștă este definită de autorul DIM ca „formă de reclamă sau promovare a vânzărilor în care vânzarea se face prin expedierea poștală a materialelor promoționale. Cu alte cuvinte, vânzare prin poștă. Diferită de **comanda prin poștă**, care înseamnă *achiziție* prin poștă”. Prima secvență a definiției – „formă de reclamă sau promovare a vânzărilor în care vânzarea se face prin expedierea poștală a materialelor promoționale” – este corectă și adecvată. În schimb, precizarea „Cu alte cuvinte, vânzare prin poștă” anulează secvența precedentă, deoarece *reclama* nu este *vânzare*, ci un

mesaj persuasiv pentru a determina persoana să facă o achiziție. Astfel, definiția devine confuză și induce în eroare cititorul.

Termenul *forță de teren* este definit astfel: „utilizat uneori pentru a defini echipe sau cercetători însărcinați să culeagă date de la public. Operația se produce pe stradă, la locul de muncă sau acasă. De obicei, cercetătorii sunt organizați pe echipe, conduse de un șef care răspunde în fața unei organizații de cercetare”. Observăm că nu este respectată structura unei definiții terminografice, care urmează să înceapă cu obiectul definit sau cu genul proxim și să continue cu descrierea unor trăsături caracteristice. Pentru a fi riguroasă, definiția trebuie reformulată: „echipe de cercetători însărcinați să culeagă date de la public pe stradă, la locul de muncă sau acasă pentru o organizație de cercetare”. Precizarea „De obicei, cercetătorii sunt organizați pe echipe, conduse de un șef care răspunde în fața unei organizații de cercetare” este inutilă, deoarece nu constituie o trăsătură ce permite stabilirea deosebirii de alte obiecte (orice echipă are un șef, care răspunde în fața unei organizații).

În dreptul termenului *adoptarea inovației*, se află următorul text: „Consumatorii care acceptă un produs sau serviciu nou se împart în trei categorii principale. În jargonul marketingului, inovatorii încearcă sau cumpără chiar în ziua lansării sau în preajma acesteia. Următorul grup de consumatori care procedează astfel sunt **adoptanții timpurii (early adopters)**, urmați cronologic de majoritatea timpurie și cea târzie a cumpărătorilor. Ultimii care adoptă inovația sunt denumiți, de obicei, **adoptanți târzii (laggards)**. Totuși, acest lucru nu le diminuează valoarea de consumatori”. Observăm că este descris procesul prin care se adoptă o inovație (un produs/serviciu), actorii acestuia (inovatorii, adoptanții timpurii și adoptanții târzii), însă nu este definit conceptul *adoptarea inovației*. O definiție trebuie să înceapă cu obiectul definit (ce este?), să se identifice genul proxim, și abia apoi să urmeze factorii, funcțiile, utilizarea etc. În acest caz, definiția urma să înceapă astfel: „Proces (sau ciclu) de acceptare a unui produs/serviciu nou de către consumatori/utilizatori”.

Și în cazul termenului *clic publicitar* constatăm omisiunea definiției propriu-zise: „Arată că un vizitator a executat clic pe o reclamă dintr-un site Web. Numărarea și adunarea accesărilor conferă o valoare cantitativă reclamei și, implicit, site-ului Web”. Inițial, se impunea definirea conceptului: „Acțiunea de a apăsa un buton al mouse-ului pentru a urma un hyperlink dintr-un banner de reclamă spre o altă pagină web” și abia apoi trebuiau adăugate alte trăsături.

Sintetizând, constatăm că în elaborarea unui dicționar specializat se impune respectarea unor criterii riguroase de definire a conceptelor. Fie se aleg definițiile științifice, fie cele preștiințifice sau uzuale, acestea trebuie să urmeze modelul: definirea obiectului (ce este?), stabilirea genului proxim, încadrarea

într-un sistem conceptual, condiționarea interconceptuală; identificarea trăsăturilor caracteristice pentru stabilirea deosebirii de alte obiecte, relațiile de sinonimie, polisemie și/sau antonimie, în cazurile necesare.

Referințe bibliografice:

1. Bidu-Vrănceanu, Angela. Semantica și lexicografia în analiza lexicului comun și a celui specializat, în *Lexic comun/Lexic specializat. Actele Conferinței Internaționale „Lexic comun/Lexic specializat”*. Ediția a II-a, 17-18 septembrie 2009. Galați, Editura Europlus, 2009.
2. Ciolăneanu, Roxana. Terminologia specializată de marketing în raport cu limba comună, în *Lexic comun/Lexic specializat. Actele Conferinței Internaționale „Lexic comun/Lexic specializat”*. Ediția I, 17-18 septembrie 2008. Galați, Galați University Press, 2008, p. 20-30.
3. ISO 1087: 2019. Terminology work and terminology science – Vocabulary.
4. Museanu, Elena. Definiții lexicografice și definiții specializate ale termenilor economici, în *Lexic comun/Lexic specializat. Actele Conferinței Internaționale „Lexic comun/Lexic specializat”*. Ediția a II-a, 17-18 septembrie 2009. Galați, Editura Europlus, 2009, p. 93-97.

Surse

DEM – *Marketing. Dicționar explicativ*. Constantin Florescu, Petre Mălcomete, Nicolae Al. Pop, București, Editura Economică, 2003.

DIM – Daniel Yadin. *Dicționarul internațional de marketing*. București, Rentrop & Straton, 2006.

RECONDIȚIONARE IDENTITARĂ PRIN MEMORIE ÎN ROMANUL BASARABEAN CONTEMPORAN

dr. OXANA GHERMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul investighează modalitățile artistice de transfigurare a procesului de formare identitară a unor personaje literare din proza romanească de dată recentă. Autorul acordă atenție modului în care sunt reflectate crizele de identitate lingvistică, etnică, socială, culturală etc., cât și celui de reconstituire a imaginii societății basarabene sovietice și postsovietice prin memoria individuală și cea colectivă. Ideea la care se ajunge este că problema identitară a omului postsovietic este consecința unor experiențe traumatizante din copilărie, cauzate de spațiul ostil al sovietizării, în care dogma politică se răsfrânge în mod dezastruos asupra familiei, educației, percepțiilor și relațiilor sociale. Diferite dosare existențiale au în centru același tipar uman, cel al individului aflat într-un continuu proces de recuperare interioară, de remodelare a sinelui prin rememorarea și regândirea trecutului.*

Cuvinte-cheie: roman, societate sovietică, traumă, criză, memorie, recondiționare identitară.

Abstract. *Present article investigates the artistic proceedings which reflect the process of shaping the identity of literary characters in the recent novel. The author pays attention to crises of linguistic, ethnic, social, cultural identity and to the reconstitution of Soviet and post-Soviet Bessarabian society images through individual and collective memories. The main idea summarizes that the identity crisis of the post-Soviet man is the consequence of traumatic childhood experiences, caused by the hostile space of Sovietization, in which political dogma has a disastrous impact on the family, education, perceptions and social relations. Different existential dossiers have in the center the same human pattern, that of the individual in a continuous process of inner recovery, of remodeling the self by recalling and rethinking the past.*

Keywords: novel, Soviet society, trauma, crisis, memory, identity reconditioning.

Problematica repercusiunilor politicii restrictive asupra identității umane, reflectată în romanele lui P. Goma, V. Beșleagă, V. Vasilache, Au. Busuioc ș.a., continuă să prezinte interes pentru prozatorii contemporani. O serie de romane apărute în ultimii ani, semnate de T. Țîbuleac, D. Crudu, C. Cheianu, M. Vakulovski, E. Iurkin, O. Serebrian ș.a., se realizează prin reactualizarea unor momente din copilăria protagoniștilor formați în contextul societății sovietice sau postsovietice. Lumile artistice ilustrează într-o imagine vie, fidelă, sugestivă, specificul socio-politic al timpului, dar și modul în

care anturajul existențial influențează percepțiile personajelor. Aflați într-un neîntrerupt proces de recuperare interioară, protagoniștii rememorează evenimente și situații care le-au afectat imaginea de sine. Percepută ca act de recondiționare identitară, evocarea copilăriei rămâne una dintre cele mai fecunde modalități de creație în proza de astăzi.

Procesul de mutilare identitară a basarabenilor în mediul sovietic este transfigurat ilustrativ în romanul „Grădina de sticlă” (2018) de Tatiana Țîbuleac. Lucrarea reconstituie, prin sondarea memoriei individuale a protagonistei, destinul unui copil abandonat în spațiul anchilozei ontologice și ideologice. În confesiunea biografică se întretese drama basarabeană, evoluția istoriei mici suprapunându-se, într-o analogie surprinzătoare, esenței istoriei mari.

Protagonista e o orfană transferată din mizeria obscură a internatului în casa unei rusoaice care îi devine mamă adoptivă. Schimbarea pare mai mult decât favorabilă pentru copilul maltratat, terorizat fizic și psihic ani la rând. Faptul că i se atribuie chiar de prima zi o poreclă nostimă pare să nu aibă prea mare importanță. Aceasta însă va ocupa locul numelui ei adevărat. Identitatea fetei rămâne nedescoperită (în roman apare cu numele Grâu în câteva situații ne semnificative). „Rebotezarea” ei amintește de consternanta redenumire a Basarabiei devenită parte a URSS.

Schimbarea numelui este prima etapă în procesul de convertire identitară. Fetei i se inoculează treptat ideea că nu-i decât o proprietate a mamei adoptive. În raport cu figura autoritară a Tamarei, Lastocica trebuie să manifeste supunere totală. Primele șapte capitole sunt întrerupte de scurte fragmente delimitate grafic, expresii ale vocii ei interioare, în care apare întrebarea despre motivul pentru care i s-a oferit șansa acestei aparente normalități („gândul ascuns”). Mai târziu, află că a fost de fapt cumpărată de la internat și că Tamara, în mod intenționat, nu a ales să înfieze un copil de naționalitatea ei. Fiind expusă negocierilor comerciale de către directoarea internatului și prezentată drept „cea mai răbdătoare” dintre copii, Lastocica devine o victimă a inumanului. Sub pretenția că o ajută să-și găsească „locul printre oameni”, Tamara o va exploata fără milă, transformând-o într-o „sticlăreasă” care profită de viciile și prostia celor din jur, un copil maturizat precoce, cu o conștiință deviată.

Locul „printre oameni” care îi este promis, Lastocica și-l va stabili într-un cartier din Chișinău, unul dintre cele mai avantajoase pentru „afacerea” cu sticle a Tamarei. Chișinău se conturează în roman ca o mică „seră sovietică” la periferia căreia, într-o lume a depravaților, copiii nu puteau să devină decât mici monștri. Personajele care formează habitatul urban sunt niște chipuri deformate de copii handicapați, curve, bețivi, veterani schilozi și sentimentali, mostre ale unei lumi pestrițe, fără identitate și fără cultură. Nevoia de a se identifica în comunitate îi este periclitată: „Mai eram și eu. Un copil speriat și singur, care, la fel ca păsările, a început să-și clădească cuib din murdărie și resturi. „Lastocika” îmi spuneau toți și nu era cuțit pe lume care să dezlipească

de mine acest nume.” (p. 37). Printre copiii moldovenilor, rușilor, ucrainenilor, evreilor care locuiau în cartierul chișinăuian al timpului, fata fără nume, poreclită Lastocica, e unicul minor care muncește cot la cot cu adulții, se hrănește doar din conserve și aproape că nu merge la joacă pentru că gândirea copiilor de vârsta ei i se pare ridicolă, depășită. Unica ei prietenă e fetița care oglindește o parte ascunsă a unui adevăr: „Și mai avea ceva, Maricica, ceva foarte prețios pentru mine: vorbea cu mine moldovenește. Cu ea, limba mea nu îmi părea atât de urâtă.” (*idem*). Problema identității lingvistice este reflectată gradat în romanul Tatianeî Țîbuleac – de la primele conștientizări ale eterogenității ideologice a vorbitorilor din comunitatea în care trăiește personajul până la situații care îi lezează grav imaginea de sine.

Cele mai stigmatizante experiențe prin care trece Lastocica țin în învățarea forțată a limbii ruse, limbă pe care Tamara o consideră nu doar onorabilă, ci și indispensabilă. În procesul de învățare, conștiința copilei trece prin mai multe faze contradictorii. Limba care i se pare la început uimitoare („Erau frumoase cuvintele ei. Rotunde și aburinde, iar odată rostite, răsunau lung și departe, de parcă cineva spărga în jurul nostru pahare de cristal. Voiam să vorbesc ca ea, voiam să fac totul ca ea.” (p. 13), devine obiect al unei puternice aversiuni din cauza „metodelor” prin care îi este impusă („Când greșeam, și greșeam mereu, îmi făcea arătătorul triunghi și mă lovea drept în frunte. Ochii ei fără gene se dădeau peste cap a ciudă, iar mie îmi venea să mă bat singură.” (p. 15). Fata trăiește cu ochii deschiși coșmarul învățării unei limbi străine prin presiune și violență: „Rusa devenise un chip mereu încruntat. Frumos, nepământesc de frumos, însă plin de cruzime. Când îmi zâmbea, în jurul meu înfloreau până și spinii. Iar când greșeam... Regina mea de gheață se transforma într-o fată de la internat cu care începeam să mă bat de la brânzoaice. Plângeam în fiecare zi. Împingeam din mine cuvintele cu piciorul. Le scoteam din carne cu dinții, ca pe niște spini de măceș.” (p. 22). Între timp, dresajul lingvistic e adus la perfecțiune: când Lastocica vorbește corect, Tamara îi cumpără suc de mesteacăn, iar când face greșeli – este pedepsită fizic.

Deși s-ar părea că odată învățată, limba rusă ar fi trebuit să înceteze a mai fi o problemă, apar noi situații care complică și adâncește, în mintea copilului, criza lingvistică. Lastocica conștientizează că limba în care se exprimă și cea în care gândește sunt diferite. La un moment dat, ea refuză să vorbească în limba rusă și este pedepsită crunt. Tamara își camuflează doar la început disprețul pentru nația și limba natală a copilei. La opt ani împliniți, din motive de „business”, fetei i se amână din nou mersul la școală și atunci când îndrăznește să se revolte, atitudinea „stăpânei” iese la suprafață: „Tamara Pavlovna s-a oprit în loc și m-a privit mirată. Ochii mijiiți, fălcile supte, știam că nu este doar mirare. Cunoșteam fața aceea a ei mai bine ca pe oricare alta: era dispreț. Așa îi privea pe oamenii fără funcții, pe copiii alintați și pe moldoveni. Știam că greșisem, dar era prea târziu să-mi cer cuvintele înapoi.

Am deschis gura să spun ceva, orice, o scuză, când l-am văzut venind drept spre mine. Aerul mi s-a oprit în gât ca un dop de gheață.” (p. 26-27). Mult mai nemilos i-a fost pedepsită încăpățânarea de a nu urma școala rusă. Datorită unei vecine evreice, care o convinge pe Tamara, Lastocica merge, totuși, la o școală cu predare în limba ei maternă, suportând un șir de umilințe: „Cărțile mele erau vechi și ferfenițite, unele înțelepte cu celofan, altele cu cotoare de carton. Tamara Pavlovna le-a pus grămadă în plasa pentru sticle și am ieșit fără niciun cuvânt. În drum spre casă mi-a spus că așa îmi trebuia, dacă am vrut la moldoveni. Să învăț din vechituri. Alesesem singură ce era să devin. Pleavă.” (p. 54). Peste ani însă, faptul de a i se fi respectat dreptul la alegere va fi considerat „singura dreptate” de care a avut parte în copilărie. Totuși, atitudinea de desconsiderare a comunității de ruși față de moldoveni se reflectă în mai multe situații cu impact în formarea identității personajului.

În plin proces de rusificare, constituind o „urbanizare superficială vulgară” (E. Prus), Chișinăul devine un mediu ostil băștinașilor: „Deși toate vânzătoarele înțelegeau moldovenește, de vorbit nu vorbeau niciuna. Moldovenii, în schimb, știau toți limba rusă, o vorbeau ori de câte ori trebuia. Trebuia mai tot timpul. Să nu vorbești rusește la Chișinău era, cel puțin, incomod. Poate doar la piață scăpai cu moldoveneasca. În locurile mai spălate se vorbea Ha человеческом языке.” (p. 39). Iar faptul orășenii, falsa elită, cedează mult mai ușor procesului de rusificare decât țăranii, stârnește repulsia Tamarei față de moldoveni (etichetați ca fiind „țărani”), fapt care se răsfrânge asupra Lastocicăi. „Această situație face parte din frustrările multiple care alcătuiesc o hartă complicată a traumatismelor memoriei individuale, proiectată din când în când pe canavaua socialului, ale cărui ecouri se răsfrâng în sufletul fragil al copilului.” (Bantoș, 2019, p. 24). În timp, realitatea distorsionată devine un adevăr pentru copil, or anturajul îi cultivă anumite diformități în percepție: „Chișinăul mi se părea cel mai frumos loc din lume, iar orășenii – mai mult decât oameni. Mă dezgustau țăranii, care veneau la oraș doar ca să ajungă la piață. Mereu cu genți, saci, mereu mirosind a beci sau a animale. (...) Îmi era milă de moldoveni, de toți. De limba lor lipsită de sens, de moliciunea și veselia lor în orice situație, chiar și în umilință. Nu mă voiam ca ei. Eram alta și trăiam cu alții.” (p. 83). Pentru că mediul rusificat al Chișinăului oprimează vorbitorii nativi ai graiului moldovenesc, fata consideră umilitor să-și etaleze apartenența la grupul social din care face parte.

Moldovenii și „limba moldovenească” sunt percepute drept indicii de inferioritate umană. În special în Basarabia postsovietică, glotonimul „limbă moldovenească” va deveni una dintre cauzele fundamentale ale dezintegrării naționale și ale crizei identitare în Basarabia. Începând cu anii sovietici, „ideologia moldovenismului” a cunoscut o recrudescență odată cu instaurarea la guvernare a unor forțe politice de extracție kominternistă,

care au preluat masiv prefabricatele Kominternului (românofobia, limba și națiunea moldovenească, ideologia exclusivismului moldovenesc) cu scopul de a modela același surogat identitar, invalidat de istorie.” (Cojocaru, 2009, p. 63). Pe măsură ce în mediul social au loc schimbări, percepțiile protagonistei se modifică. Tot ce se întâmplă în lumea adulților, în societate, în politică se reflectă în lumea mică, a copiilor. În anii de destindere ideologică, în comunitatea celor mici au loc modificări de relaționare la fel ca în societate: „În curte, copiii moldovenilor nu se mai lăsau numiți „mămăligari” de copiii rușilor sau răspundeau pe loc cu „scroafe”. După ore, băieții de la școala rusă din vale veneau să se bată cu băieții noștri. Ai noștri parcă îi băteau mai des. La fete era altfel. Rusoaicele s-au considerat mereu mai frumoase și mai hâtre ca moldovencele și așa a rămas” (p. 96). Relațiile dintre copii imită lumea maturilor, societatea. E un fel de comunitate-oglinză.

În zece ani de școală, Lastocicăi i se cultivă anumite percepții despre lumea în care trăiește, determinante pentru imaginea de sine. Școala sovietică, pe lângă faptul că îi trece cu vederea toate cicatricile din trecut (la propriu), îi atribuie valori și identități false: „Devenisem octombriță și puteam iubi deschis. Pe Lenin îmi era mai ușor să-l iubesc decât pe femeia ce mă hrănea și mă îmbrăca” (p. 67), și îi inoculează neadevăruri despre istoria neamului. Schimbările social-politice deschid alte perspective asupra realității: Lastocica află că limba ei maternă e de fapt româna și că Moldova a făcut parte din România. Despărțirea de ideea că moldoveneasca nu este o limbă e suportată greu de copilă, mai ales când societatea îi consolidase o atitudine românofobă: „Iar noaptea a fost cutremur. Venise din Vrancea, ni s-a spus la televizor. Asta ne făcea România: ne trimitea cutremure. Unde era proasta de Greta, să o întreb despre cât de bună era limba ei română?” (p. 114). Mai târziu însă conștientizează că limba ei are o frumusețe intraductibilă și acest fapt devine un motiv de bucurie. Deoarece în „moldovenească” se scria cu grafie chirilică, ea descoperă limba română ca pe o limbă străină: „«Ce-i asta?», am întrebat-o curioasă pe Greta. «Limba română», a răspuns ea, apoi, mai atentă, «limba noastră». Nu știam ce să cred. Cum putea o limbă care era a noastră să fie scrisă cu altfel de litere? Și mai ales pentru ce?” (p. 124). Din acest moment, Lastocica începe să-și învețe propria limbă, proces la fel de chinuitor, plin de umilințe, frustrări și demn de ură cum a fost și cel de învățare a limbii ruse.

Romanul prezintă unele secvențe din viața matură a Lastocicăi, când ea rememorează și își reconfirmă adevărul trist despre identitatea sa etnică: „Am continuat fiecare cu treaba sa. Ea amăgea lumea, eu prindeam la minte. Acolo am învățat eu rusește – printre sticle și printre bețivi. Când îmi spune toanta de Florica cât de mișto i se pare că știu limba rusă și ce noroc am avut noi, basarabeni, că am învățat-o de mici... Mă întunec.” (p. 34). La București,

modul de a se exprima al Lastocicăi diferă prea mult de cel românesc pentru a nu fi percepută drept străină: „Fascinația asta pentru ruși – fără a-i înțelege, fără a-i cunoaște – mă depășește și mă doare. Au trecut atâția ani de când am ajuns la București și nu s-a schimbat nimic. Tot „rusoaica” am rămas.” (p. 109). În Basarabia, vorbitorii de limbă română continuă și în anii post-sovietici să fie priviți cu suspiciune, iar în România, influența limbii ruse îi delimitează flagrant în cadrul comunității lingvistice. Aflată la ea acasă, și în Chișinău, și în București, protagonista se simte străină, diferită, neconformă. Dezarticulată moral, identitar, femeia decade într-un funest proces de victimizare, în pofida realizărilor personale. Destinul protagonistei din romanul „Grădina de sticlă” de T. Țîbuleac ilustrează drama națională, cea a „identității basarabeianului aruncat la periferia ființei sale etnice, amenințată cu desființarea” (Prus, 2001, p. 82), printr-un caz particular.

O altă narațiune care evocă istoria unei copilării eșuate, emblematice pentru realitatea basarabeiană din ultima jumătate de secol, în care mii de copii au fost abandonați de părinții plecați la muncă în toate colțurile lumii, este cea a romanului „Câinele de bronz” (Cartier, 2018) de Emanuela Iurkin. Textul reconstituie fragmentar trecutul destrămat și prezentul searbăd al unui individ blocat într-o copilărie neîmplinită.

Iluzia unui început de copilărie normală este spulberată chiar de la începutul romanului. Familia protagonistei se destramă, mama pleacă la muncă în Rusia, iar fiica intră în albia unei așteptări care va dura toată viața. Situația este reprezentativă – personajul e unul dintre copiii hrăniți cu pretenția că iubirea părintească poate fi compensată de colete, plăceri de moment. Dar bomboanele rusești nu reușesc să-i potolească foamea, ci doar o amplifică. În mijlocul mizeriei și singurătății, dulciurile anihilează pentru totdeauna pofta de viață. Foamea apare, în romanul Emanuelei Iurkin, în toate formele ei: ca stare fiziologică permanentă, foamea de normalitate, foamea de prezent, de afecțiune părintească, de iubire. Nepotolita foame existențială este reflectată simbolic în imaginea Veruței, care a murit, ca și apropiată ei, pe vremea foametei, sugerându-se ideea că teribilul fenomen nu s-a încheiat în anii imediat postbelici, ci continuă să bânuie în sufletele tuturor copiilor abandonați.

Romanul expune un chinuitor proces de restabilire a raporturilor de filiație. Distanța instaurată între mamă și fiică rămâne de nedepășit, chiar și în condiția apropierei fizice, relația devine imposibilă: „Intangibil, mama – atât de departe. Tot mai străină de la un an la altul. Tot mai străină și atunci când e alături. O necunoscută” (p. 16). Copila merge la Moscova pentru a trăi câteva momente alături de mamă, însă diferențele de percepție le îndepărtează și mai mult: „Și simt că acuși o să-mi dea lacrimile. E peretele ăsta între noi. Și nu știu cum să-l ocolesc. Și nici din ce parte să mă apropiu. De fapt, vreau

atât de puțin, atât de puțin! Nu vreau nici un fel de teatru rus, nici *bolșoi*, nici *malenkii*. Vreau doar să mergem acasă.” (p. 72); „Seara sunt disperată pentru că mâine mi se promite iarăși un program turistic variat, iar eu am decis că vreau să rămân acasă, dar nimeni nu aude asta. (...) Mama protestează: dar e ziua Federației Ruse! Și eu am liber! Da, exact. Păi, tocmai de asta nu am chef să ies nicăieri. Să avem un liber pentru noi” (p. 74). În mod sugestiv, imensele simboluri moscovite se impun între personaje ca niște obstacole, ca niște ziduri gigantești, pe care nu vor reuși să le depășească.

Fiica sesizează afinitățile între ființa ei și a mamei. Dacă mama este un alter-ego, un *eu* în variantă rece, insensibilă, indezirabilă, tata reprezintă alteritatea, este un *tu*, o condiție absolut necesară conturării identității copilului: „Foamea asta pentru care întotdeauna mă simt vinovată și ridicolă, pentru care îmi cer respectuos scuze, apoi îmi îndrept pe cât e posibil spatele și merg mai departe. Mama pe care o omor în fiecare zi cu vorbele mele. Și tu, dacă măcar tu ai putea să taci. Ar trebui să vă întreb pe ambii dacă am fost un copil născut din dragoste sau din ură.” Cei doi părinți îi oferă (anti-)modelul de relație care îi va marca modul de a se raporta lumii. Chiar dacă distanțarea și aparenta nepăsare a tatălui e insuportabilă pentru copil („Aș fi preferat să mi se spună că ești mort. Ar fi fost mai simplu pentru mine.” (p. 13)), el rămâne o obsesie care îi umple realitatea: „Îmi era drag profesorul de chimie. Pentru că semăna cu tine, e evident. Chiar dacă în realitate nu prea semăna. Însă atunci toți bărbații semănau cu tine mai mult sau mai puțin...” (p. 38). Copila își face o imagine despre bărbați prin chipul tatălui și lipsa lui în copilărie o face să trăiască acut procesul de maturizare, să se răzbune la fiecare pas pe sine însăși ca și cum s-ar răzbuna pe el. Fetița care trăiește febril absența iubirii și protecției paternne devine femeia cu deficiențe în relaționare cu bărbații. Relația ei cu Vâlcu este supusă aceluiași tipar: insuficiență afectivă, despărțiri, iluzii destrămate și o infinită, anostă stare de așteptare.

Personajul Emanuelei Iurkin trăiește o sumedenie de realități potențiale, de o tristețe reconfortantă, uneori necesară, toate trecute prin grila imaginilor copilăriei. Nevoia de a fi iubită, mângâiată, de a fi importantă și necesară în viața părinților, o face atentă la toate situațiile în care copiii sunt sau nu iubiți de părinți, situații care se repetă mereu, obsedant. Statuia de bronz a unui câine și legenda lui reprezintă o punere în abis prin care se accentuează aceeași foame de iubire necondiționată. Confesiunea naratoarei este reprezentativă, vocea ei e un ecou al vocii fiecărui copil crescut în sărăcie, mizerie, frig și singurătate.

„Căinele de bronz” e o transfigurare artistică a procesului de conștientizare a golurilor trecutului, așa cum este și romanul „Woldemar” (Cartier, 2018) de Oleg Serebrian. Însă pe lângă insuficiența afectivă și criza de uman, în cea de-a doua lucrare este abordată criza identitară din perspectivă psihologică, epistemologică, axiologică, socială, istorică,

politică etc. Discursul confesiv, dezvoltat prin implicarea a două unghiuri de vedere, ilustrează procesul de (de)formare a imaginii de sine a personajului aflat sub impactul unor factori devianți.

Woldemar încearcă să-și recupereze reperele identitare prin memoria copilăriei, lumea căreia îi produce infinite reverberații interioare („Undeva adânc în mine e încarcerat trecutul, ca și în salonul de la canton. Nu e neapărat trecutul meu, ci mai curând trecutul lumii mele, reale sau inventate, nu mai contează” (p. 70). Narațiunea se alimentează din retrospectivă și din introspecție desfășurate simultan, prezentul și trecutul fiind plasate față în față. Conținutul epic se structurează pe principiul alternanței de voci, a lui Woldemar și a bunicii lui, Marta (protagonistă în romanul de debut „Cântecul mării”). Confesiunea fiecăruia e cronologică, dispusă în secvențe succesive, oferind o dublă perspectivă asupra faptelor.

Înfiat din fașă de către doi inși căsătoriți din interes, care își sunt insuportabili: mama (care îi este de fapt mătușă) cu simptome evidente de instabilitate psihică și tatăl – șters, absent, impasibil, fără caracter, Woldemar este victima disprețului și a cruzimii dintre ei. Prima criză pe care o suferă copilul însă nu e cauzată de acest tip de raportare, ci de faptul că i se ascunde adevărul despre originea lui. Din momentul când află adevărul, senzația de om al nimănui, de ființă inutilă și străină i se acutizează. Pe lângă aceasta, copilului i se denaturează percepția identității de gen din cauza stereotipurilor sociale și a temelor tabuizate în mediul sovietic. Mama adoptivă, deși regretă că nu s-a născut bărbat, e profund dezgustată de soțul ei și din acest considerent îl brutalizează deseori pe copil. Sub influența unei feminități agresive, Woldemar rămâne într-o permanentă stare de incertitudine cu privire la ce înseamnă „a fi bărbat”. Sexualitatea este un subiect interzis, iar pornirile afective față de fete îi sunt blamate în public și pedepsite violent acasă. Masculinitatea se asociază unei forme de vinovăție.

Problema identității se complică prin spulberarea sentimentului de apartenență socială/ etnică a lui Woldemar. În mediul său, copiii îl numesc „neamț” ca și cum l-ar insulta când el e convins că, deși vorbește germana, nu este neamț („Ce faci bă, neamțule? întreabă Vlăduț zărindu-mă. [...] Fritz, bre, fritz adevărat!” (p. 161); „Ce nume-i ăsta, Woldemar? E ca Volodea?” „Nu. E nume german.” „Ce le-a venit la ai tăi de ți-au pus un nume de neamț?” (p. 178)). Situația de incertitudine în ce privește identitatea etnică se repetă atunci când copilul descoperă că în acte e indicat că este ucrainean, deși spațiul acesta îi e absolut străin. Al treilea aspect care îi anulează ideea de apartenență etnică este faptul că Woldemar crește într-un spațiu românofob și ipoteza că ar fi român îi este mereu negată prin atitudinea socială.

Identitatea personală, de gen, etnică, socială a copilului rămâne o chestiune suspendată. Woldemar resimte nu doar înstrăinare totală față de lume și față de sine însuși, ci și o senzație de fals. Sinele este perceput ca

artificiu al circumstanțelor. Marcat de traume interioare cu efecte ireversibile, Woldemar ajunge să pună la îndoială raportul dintre adevăr și falsitate, realitate și imaginație, stare de conștiință și vis. Rememorarea copilăriei presupune, și în cazul dat, un act de recuperare identitară.

Un roman care reconstituie în nuanțe vivante imaginea perioadei sovietice, cât și a celei postsovietice, este „Ziua de naștere a lui Mihai Mihailovici” (Humanitas, 2019), de Dumitru Crudu. Trama narativă concentrează momentele cruciale din viața unui basarabean, aflate sub impactul direct al evenimentelor sociale și politice. Fiecare capitol se constituie dintr-un șir de evenimente care au loc în preajma și în ziua de 28 iunie din diferiți ani, începând în copilăria protagonistului și până la moartea sa.

Fiecare eveniment socio-politic marchează o lovitură în destinul părinților lui Mihai și are consecințe regretabile asupra copilului. La trei ani, protagonistul vede cum un consătean îi zdrobește în bătaie tatăl pe care îl considera un adevărat erou („el credea că tatăl său este cel mai puternic om din Flutura”). Mihai trăiește o dureroasă decepție când își conștientizează nu doar lipsa de protecție, dar și faptul că are dreptate cel care are putere. Asistăm la demitizarea lumii unui copil care simte pentru prima dată gustul revoltei, mâniei și neputinței. La cinci ani, Mihai sustrage armele soldaților cu care familia sa e nevoită să doarmă sub același acoperiș, soldați care i-au împușcat câinele și i-au violat mătușa. La următoarea aniversare, tatăl îi este închis pe șapte ani pentru o farfurie de făină pe care o obținut-o în schimbul celor mai frumoase bluze ale soției, fiind acuzat că a furat-o de la stat. Iar după ce îi este închis tatăl și mama, pentru a avea cu ce-și hrăni cei cinci copii, acceptă avansurile funcționarului Radu Gavrilovici, Mihai se alege cu alți câțiva frați – copiii dușmanului tatălui său.

Romanul reconstituie cu exactitate contextele și atmosfera socială ale timpului. Pe de o parte, specificitatea cronotopului se conturează prin sintagme, lozinci, toponime, nume specifice timpului (strada Mihai Soltis, cartierul Molodiojnîi, Palatul Octombrie, limba și literatura moldovenească, comitetul raional de partid, sovietul sătesc, tovarăș, miliție, comsomol, colhoz, volgă, ruble ș.a.), iar pe de altă parte – prin mentalitatea socială. Omul este înfățișat atât în contextul sovietizării, preocupat de chestiuni de importanță majoră, cum ar fi convertirea semenilor la politica de regim, învățarea limbii ruse etc., cât și în perioada post-sovietică, când i se oferă o relativă liberare ideologică și el nu mai este în stare să se restabilească („Așteptând să vină salvarea, a dat jos portretul lui Lenin de pe perete și l-a ascuns după televizor. (...) După ce medicul a plecat, el a scos de după televizor portretul lui Lenin și l-a agățat înapoi pe perete.”). Omul deviat, în mintea căruia au fost înrădăcinată o dogmă, o identitate falsă, rămâne pentru totdeauna victima acesteia.

Funcționarul Radu Gavrilovici reprezintă tipul deviatului, pe care sistemul politic îl dezumanizează. Însă, în ciuda faptului că își asigură, prin beneficiile convertirii ideologice, o existență comodă, el va muri cu același

sentiment al trădării pe care l-a provocat celorlalți: „Îi era drag băiatul acesta din Flutura și îl aștepta zâmbind să vină mai aproape ca să-l roage să-l ajute să urce în pat, pentru că singur nu mai era în stare. (...) Deodată, Radu Gavrilovici văzu cuțitul din mâna lui Victoraș și pe dată îl cuprinseseră o dezamăgire și o stupeoare atât de mare, încât se stinse pe loc” (p. 182-183). Autorul surprinde decăderea umanului și modelează abil situații în care existența îi pedepsește crunt pe cei deviați. Este reflectat, prin cazuri concrete, modul în care pozițiile ideologice marchează relațiile dintre oameni. Opiniile politice sunt în strânsă legătură cu destinul uman, opoziția ideologică sau evaziunea aduc probleme de relaționare, de încadrare în societate, aduc mizerie în viața personală a personajelor, dezbină familia.

Imaginea societății basarabene postsovietice este configurată și în romanul lui Constantin Cheianu, „Dependența” (Cartier, 2020). Într-o formulă ingenioasă, textul ilustrează o încercare a protagonistului de a rescrie esența copilăriei în limbajul maturității. Protagonistul, Dan Mătăsaru, este un jurnalist de succes, care, în pofida reușitei profesionale, are grave probleme în viața personală. Se evocă, prin vocea copilului, anumite fapte și evenimente care dezvăluie treptat cauzele acestora.

Violența în familia sovietică este la ordinea zilei, o realitate nu doar acceptată, executată ritualic, ci și considerată una dintre necesitățile cotidiene. Autorul enumeră un șir de practici extrem de crude din gospodăriile țăranilor, în fața și cu implicarea copiilor, înscrise în albia normalității: ucisul câinilor care mănâncă păsări, înecatul puilor „inutili” de pisică, sacrificarea animalelor și păsărilor pentru hrană etc. Cruzimea ferină este considerată, în cazul băieților, unicul indiciu de bărbăție. Tot felul de grozăvii care au loc în casele țăranesti, una mai penibilă decât alta, sunt prezentate gradat, până se ajunge la cele mai oripilante crime între membrii familiilor. Deși percepțiile lui Dan despre ceea ce se întâmplă rezultă din discernământ, el nu va putea să se sustragă din schema acțiunilor de violență domestică: „Deși este ceva foarte neplăcut, bătaia este mereu prezentă. Începe de la grădiniță și până la bătrânețe. Până la moarte. Orice om fie dă, fie încasează. Părinții se bat între ei și bat copiii. Copiii se bocănesc unii cu alții, profesorii bat elevii și propriii copii. Toți – și părinții, și profesorii, și copiii – bat animalele” (p. 107). Copilul maltratat și batjocorit de mamă devine și el un ghem de furie și violență aruncat peste cei nevinovați și neputincioși: „Eram distrus, iar el se băga cu hârjoana. O ciudă neagră mă ameți, iar gândul cât de tare vreau să-l lovesc îmi provocă o acută plăcere. Și începui să torn pumni peste el cu nemiluita, căutând să-l nimeresc unde-l doare mai tare, în cap, peste bot, în ochi. Nu mai voiam să mă opresc, cu cât mai mult dădeam, cu atât mai tare mă aprindeam” (p. 119). Scena în care copilul își bate câinele după ce a fost brutalizat însuși este cutremurătoare.

Compunerile școlare din cuprinsul fiecărui capitol prezintă realitatea protagonistului în două versiuni contradictorii: un adevăr dezgustător și

o minciună frumoasă. Compunerea pe care o prezintă elevul la școală este o realitate potențială. Anumite fapte specifice timpurilor copilăriei lui Dan, cum ar fi cea a nunților basarabene în perioada sovietică, fascinația copilului față de mirese, de frumusețea lor, relevă atitudinea lui față de mamă. Momentul în care autorul descrie surprinderea cu care-l ia pe Dănuț vestea că mama lui a fost mireasă este emoționant. Prin modul ei de a fi, prin comportamentul agresiv, mama se îndepărtează de orice ideal.

Scandalurile în familie pun o distanță sesizabilă între părinți și copil. Părinții își pun mai presus frustrările, orgoliile, furia decât propriul copil, care în timpul certurilor și al bătăilor fie că ia o poziție de absență, fie că devine intermediar al mesajelor de ostilitate. Scurtele perioade de împăcare între părinți soldează cu distanțarea și uitarea definitivă de existența copilului. Bunătatea părinților se manifestă doar în cazuri de excepție („Două săptămâni cât am stat la spital și apoi o săptămână acasă au fost așa de buni cu mine. Nu-i recunoșteam. Apoi au redevenit cum erau mai înainte. Dacă m-ar călca în fiecare lună un tractor, ar fi niște părinți de care mi-ar plăcea.” (p. 125)). C. Cheianu exprimă cu precizie starea copilului și sentimentele care îl încearcă în asemenea momente: senzația de insignifianță pe care i le provoacă indiferența părinților, efectele urii și ale ipocriziei lor: „Urăsc să fiu mic, urăsc neputința mea, urăsc să știu că de mine nu depinde nimic. Ce mult urăsc adulții. Dar nimic nu se compară cu ura mea față de copii. Pentru că toți îmi amintesc de neputința și de boala mea” (p. 16). În timp, ura se înrădăcinează în sufletul copilului, creându-i o stare de dependență.

Linia psihianalitică a romanului „Dependența” este reprezentativă. C. Cheianu creează un „roman-oglină” pentru un număr impunător de relații. O societate postsovietică, formată într-un anturaj plin de ostilitate, în care frica dată drept respect, iar violența drept semn de iubire, naște alte și alte generații bolnave, sadice, care nu fac decât să se autodistrugă. Epilogul care încheie romanul este o introspecție dezarmantă. În viața individului se reflectă imaginea unei întregi comunități. Fiecare ins re trăiește o formă de dependență față de agresiune și în același timp o nevoie acută de validare a normalității și a iubirii care lipsește cu desăvârșire.

Narațiunea prezintă situații sociale și relaționale tipice. Atât analiza socială, cât și introspecția sunt valabile, ilustrative, și aduc o stare de limpezime în percepțiile cititorului asupra „cazului” Dan Mătășaru. Deznodământul este pe cât de neașteptat, șocant, cutremurător, pe atât de previzibil. Fiecare traumatism psihic trăit în copilărie renaște în alte cazuri. Constantin Cheianu creează, în romanul „Dependența”, un dosar existențial formidabil.

Un alt roman al „amintirilor din copilărie”, care se deosebește de celelalte prin conținut, prin abordarea temei, dar în special prin stilul narativ, este „Tata mă citește și după moarte (poVeste 18 + despre copilăria sovietică & despre copilăria Uniunii Sovietice)” de Mihail Vakulovski (Humanitas, 2020). Desfășurat în două planuri (copilăria și maturitatea autorului ficțional),

discursul prezintă istoria lui Mișca în limbajul dezinhibat, direct, matur, al copiilor satului, care, în pofida temelor tabu, a interdicțiilor și a stereotipurilor sovietice, în cercul lor își permit o libertate de neimaginat.

Textul reconstituie imaginea satului sovietic, situații din familia protagonistului și dinafara ei. Mișca crește într-o familie de profesori. În mediul acesta, el cunoaște modalitățile cele mai „eficiente” de educație, cu nimic deosebite de cele prin care erau instruiți copiii satului. Ca model în formarea identității protagonistului este figura tatălui, construită prin două perspective: a lui Mișca și a naratorului-autor, adică a adultului. Din partea tatălui, Mișca are parte de lecții de tot felul, inclusiv de cea despre bărbăție: „Fii bărbat!” zicea tata – nu trebuia să plâng și nu trebuia să mă plâng, nu trebuia să mă învingă nimeni, trebuia să fiu „bărbat”, dacă îmi dădea unu’ mai mare una în bot și nu puteam să mă răzbun pe loc, îl pândeam până-i trăgeam cu un par în cap. Sau cu o piatră. Eram bărbat, veneau părinții colegilor de la grădiniță să i se jeluiască lui tata, da’ tata ținea cu mine.” (p. 46). Acest tip de relaționare funcționa la toate nivelurile, inclusiv și în cadrul familiei, unde adevărul se asocia cu forța, iar respectul se impunea prin frică. Percepția este ilustrativă pentru educația anilor sovietici. Deși la școală erau interzise formal violența fizică și verbală, elevii erau bătuți și insultați zilnic de colegi, de profesori, iar acasă – și de părinți.

În viziunea lui Mișca, tatăl este un gigant, atotștiutor și atotputernic: „Tata mă învață și cum se ține lingura și cum se ține furculița și cum se zice când fac ceva sau altcineva face ceva – totdeauna tre’ să zici ceva, tata știe tot și e cel mai puternic om din lume, are așșaa mușchi!” (p. 24). În pofida faptului că tatăl are statutul unui dumnezeu real, vizibil și palpabil, față de care trebuie să manifeste ascultare, Mișca nu e nici de departe cel mai cuminte copil din sat. El nu este o excepție, se încadrează firesc printre copiii uliței. Atât în aventurile lor, dezgolate narativ, cât și în discuțiile reproduse autentic, sunt inserate o mulțime de elemente specifice timpului, cum ar fi referințele la comedia cu Nikulin, Vișin și Murgunov (scena atât de sugestivă!), la pionerii „eroi” ca Pavlic Morozov (care își trădează tatăl „pentru patrie”), la Ion Soltîs ș.a. Sunt reproduse secvențe din viața satului basarabean sovietic, în care copiii erau participanți activi: subotnicele, vizitele la veteranii războiului, organizarea specifică a procesului educativ, taberele pionierești. Tot acest program ar fi fost foarte trist, dacă nu alterna cu aventurile libertine pe care și le permit copiii satului.

Copiii sunt impuși să memoreze și să repete texte și idei fixe despre „patrie” („Cu adevărat bogată e țara unde nu-s bogați și săraci, unde toți sunt egali și se simt bine, a zis Colea. Patria mea e URSS, zice Colea, cea mai mare și mai puternică țară din lume.” (p. 36)), date din istoria formării URSS și o mulțime de poezii partinice de Vieru, Bucov, care peste câțiva ani dispar fără urmă din programele școlare. Toate acestea însă erau învățate superficial și

reproduse într-o retorică ridicolă, fără a li se intra în esență. De altfel, copiii sesizau falsul ideologiei care îi invada la școală: „Frate-meu nu putea să înțeleagă de ce Lenin e „bunelu”. Zicea că bunelu’ e bunelu’ Vasile, care-i aduce cadouri și bomboane și care se joacă cu el, nu Lenin, pe care nu l-a văzut niciodată și nici măcar nu i-a trimis bomboane, nici măcar o dată! Zicea că celălalt bunel, tot Vasile, a murit și înțelege de ce nu-i aduce bomboane, dar bunelu’ acesta, Lenin, nu e „veșnic viu”? Atunci de ce nu-i aduce bomboane?” (p. 65). Copiii pun cap la cap tot felul de evenimente cu eroi sovietici și, printr-o logică simplă, îi „detronează”. În acest fel, ei își formează imunitate la falsurile ideologice. Dogmele trec pe rând, ca într-o paradă absurdă, pe alături de copii satului, preocupați prea mult de aventurile lor că să mai poată acorda atenție și altor lucruri.

Linia romanului încadrat este întreruptă de fragmente din romanul-cadru, despre viața unor figuri simbolice ale timpului, prezentată din perspectiva naratorului-autor: Gagarin, Lenin, Vîsoțkii, Țoi, istorii ce formează o linie narativă autonomă. Dacă în „Fotoaparatul”, numele lui Lenin e însoțit de folclorul infantil menit să-l consfințească și tot felul de false interpretări ale „eroismului” său (discursul papagalicesc al lui Colea), în romanul-cadru apar nume și istorii ale unor personalități legendare care se opuneau ideologic pseudodivinității sovietice. Aceste două planuri intră în rezonanță și formează o viziune unică asupra realității textualizate.

Spre deosebire de celelalte romane ale rememorării copilăriei, apărute în ultimii ani, cartea lui Mihail Vakulovski are în centru personaje care rămân neatinsse ideologic, care demitizează în mod simplu și firesc eroii sovietici, ignoră pseudoadevărurile, păstrându-și imaginea identitară intactă. Atât faptele expuse fără inhibiție, cât și limbajul necenzurat, exprimă nevoia de libertate. Comportamentul copiilor reflectă cel mai bine această necesitate: ei trăiesc în lumea lor, unde ai dreptate să spui și să faci ceea ce-ți place, nu ceea ce se impune.

Așadar, romanele contemporane prezintă noi viziuni asupra procesului de formare a identității lingvistice, sociale, etnice. Experiențele pe care le trăiesc personajele reprezintă adevărate probe de rezistență la atacurile asupra celor mai sensibile zone ale conștiinței umane. Interpretate din această perspectivă, lucrările presupun, în ansamblu, un act de recuperare identitară prin memorie, efectele căruia transcend ficțiunea artistică.

Referințe bibliografice:

1. Bantoș, Ana. *Scriitorul și dreptatea sa. Tatiana Țibuleac*, „Grădina de sticlă”, în „Limba română”, 2019, nr. 2 (252), p. 21-27.
2. Cheianu, Constantin. *Dependența*, Chișinău: Cartier, 2020.

3. Cojocaru, Gheorghe. *Conștiință istorică, identitate de stat și identitate etnoculturală în Republica Moldova...*, în „Akademos”, 2009, nr. 2 (13), p. 62-65.
4. Crudu, Dumitru. *Ziua de naștere a lui Mihai Mihailovici*, București: Humanitas, 2019.
5. Druță, Inga. *Identitatea literară a scriitorilor români aflați „între două lumi”*, în „Metaliteratură”, 2010, anul X, nr. 1-4 (23-24), p. 235-241.
6. Iurkin, Emanuela. *Câinele de bronz*, Chișinău: Cartier, 2018.
7. Prus, Elena. *Identitate urbană / Identitate rurală în proza basarabeană*, în „Metaliteratură”, 2001, nr. 3, p. 81-88.
8. Serebrian, Oleg. *Woldemar*, Chișinău: Cartier, 2018.
9. Țîbuleac, Tatiana. *Grădina de sticlă*, Chișinău: Cartier, 2018.
10. Vakulovski, Mihail. *Tata mă citește și după moarte*, București: Humanitas, 2020.

VLAD ȚEPEȘ ÎN IPOSTAZA DE PRINCIPE DREPT ȘI ÎNȚELEPT ȘI NEGAREA IDEII DE ARHETIP AL CRUZIMII (REFLECȚII DESPRE ROMANUL „ATACUL DE NOAPTE” DE ION MUSCALU)

dr. OLESEA GÎRLEA

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul se axează pe reprezentările personajului Vlad Țepeș din perspectiva romancierului Ion Muscalu în romanul „Atacul de noapte”. Firul narativ interpune momente reale cu cele ficționale în ideea constituirii unei „imagini corecte” despre acest domnitor. Autorul respinge fantasma vampirului în redarea lui Vlad Țepeș, pledând pentru o ipostază umană, firească și necesară.*

Cuvinte-cheie: *interpretare, ficțional, portret, denaturare, ponegrire.*

Abstract. *The article focuses on the representations of the character Vlad Țepeș from the perspective of the novelist Ion Muscalu in the novel „The Night Attack”. The narrative thread interposes real moments with the fictional ones in the idea of establishing a „correct image” of this ruler. The author rejects the ghost of the vampire in the play by Vlad Țepeș, pleading for a human, natural and necessary hypostasis.*

Keywords: *interpretation, fictional, portrait, distortion, slander.*

O panoplie de imagini conturează figura celui mai controversat, enigmatic și temut domnitor român pe nume Vlad Țepeș. Memoria vie a domnitorului are un loc aparte în inspirația romancierilor contemporani români și străini. Voi aminti câteva romane semnificative: „Dracula” de Bram Stoker, „Dracula, adolescentul Blestemat” de Vasile Băran, „Țepeș, fiul Dragonului?” de același autor, „Dracula, mortul viu” de Dakre Stoker și Jan Holt, „Dracula din Carpați” de Constantin Virgil Gheorghiu, „Atacul de noapte” (partea I și II) de Ion Muscalu etc.

Cine a fost Vlad Țepeș și cum s-a impus în memoria colectivă? Cum s-a produs mutația de la principele drept și înțelept care-și apăra țara de turci la vampir? Care sunt cauzele care l-au determinat pe Vlad Țepeș să se impună ca voievod sângeros? De ce moștenitorul ordinului Dragonului constituie o atracție pentru romancieri? De ce Nicolae Ceaușescu interzice în România traducerea romanului lui Bram Stoker timp de două decenii? Sunt întrebări actuale și azi.

Memorabile sunt explorările și invocările figurii lui Vlad Țepeș în lirică. De la I. B. Deleanu, Eminescu la Arghezi invocarea acestui domnitor

echivalează cu dorința de înlăturare a handicapurilor din istorie, a eșecurilor și erorilor prin exemplul unui justițiar teribil, dar drept.

Sursele istorice nu conțin niciun indiciu despre hematofagia domnitorului valah Vlad Țepeș. Ele reflectă cu lux de amănunte sadismul domnitorului și încearcă să găsească o explicație pentru acest comportament agresiv. Un indiciu ar fi natura ereditară, mama voievodului fiind de origine maghiară, dintr-o viță înrudită cu principesa Elisabeth Bathory. Alte indicii se referă la setea de răzbunare a lui Vlad Țepeș împotriva boierilor care-l abandonaseră pe tatăl său în bătălii și, mai ales, împotriva celor ce-i îngropaseră de viu fratele mai mare, pe nume Mircea. Matei Cazacu în lucrarea „Dracula” emite ipoteza psihanalitică a unei traume din copilărie care s-a produs „în momentul dispariției mamei sale (sau a despărțirii părinților), ceea ce a putut să dea naștere unei traume psihologice. Ruperea contactului cu mama ar putea explica unele trăsături de caracter ale personajului, ca duritatea și insensibilitatea la suferințele celorlalți, mai ales la cumplitele torturi și pedepse pe care le-a aplicat femeilor, copiilor și sugarilor” (Cazacu, 2003, p. 96). Vlad Țepeș și fratele său vitreg Dan, au fost oferiți ostatici turcilor în calitate de garanție a jurămintelor de fidelitate a tatălui lor. Astfel Vlad a primit educație turcească și a fost familiarizat cu caracterul turcilor. În special cruzimea turcilor în raport cu cei care nu se supuneau ordinelor sultanului, să nu uităm și faptul că abaterile tatălui lor, Vlad Dracul, de la politica și scopurile comune, ar fi putut însemna decapitarea fiilor, fără negocieri.

Sursele istoriografice insistă asupra plăcerii sadice a lui Vlad Țepeș de a se ospăta în mijlocul masacrelor. Privea și asculta cu plăcere gemetele și mișcările oamenilor care agonizau în țeapă (de unde i se trage numele *Țepeș*), sunt momente surprinse și de romancierii cu lux de detalii.

În balanța calificativelor Vlad Țepeș oscilează între cruzimea extraordinară și curajul/vitejia de excepție în luptele împotriva invadatorilor turci.

Sursele literare irlandeze/americane surprind cu lux de amănunte ideea hematofagiei lui Vlad Țepeș, în dorința identificării vampirului în figura acestui domnitor. Din această optică Vlad Țepeș este reprezentat prin prisma exoticii, negativului, demonicului.

Bram Stoker pune bazele acestui început al reprezentărilor negative, urmat de stră-strănepotul său Dakre Stoker. În 1976, când se împlineau 500 de ani de la moartea lui Vlad Țepeș, Nicolae Ceaușescu a celebrat voievodul din perspectiva unui prinț „aspru, dar drept”, respingând atrocitățile atribuite „eroului”, mai ales figurii vampirului. Criticul literar Barbu Cioculescu, prefăcătorul romanului lui Bram Stoker „Dracula”, neaga ideea jignirii sentimentelor naționale și era ferm convins că explorarea fantasmei vampirului atribuită domnitorului ar fi prilejuit dezvoltarea turismului în România, condamna cenzurarea romanului lui Stoker „ca să apară în românește cartea,

a trebuit să cadă un regim care se recunoscuse în Dracula și în creaturile sale” (Stoker, 1991, p. 19).

Constantin Virgil Gheorghiu în romanul său „Dracula din Carpați” ne prezintă o ipostază a haiducului, dar și accentuarea ideii că Dracula poate fi oricare dintre noi într-un scurt interval de timp profan, ce precedă botezul.

De la fantasmеle colective la interpretările personale ale scriitorilor Vlad Țepeș oscilează în numeroase calificative conturând arhetipul legendar, istoric, politic și ficțional: domnitor valah erudit, vampir odios, moștenitor al ordinului dragonului, fiul diavolului, suveran aspru, dar drept, voievod sângeros, părinte al tuturor vampirilor, ostatic al sultanului, prinț cruciat angajat în lupta creștinătății împotriva amenințării musulmane a sultanilor turci etc. sunt doar câteva aprecieri/deprecieri care contribuie la desăvârșirea mozaicului domnitorului valah.

Romanul lui Ion Muscalu „Atacul de noapte” reconstituie o serie de momente istorice importante și aduc în prim plan figura domnitorului valah din perspectiva îndrăgostitului, romanticului și viteazului. Expresia „– Trebuia să-i tai, Măria ta” („Era mai bine să-i tai, Măria-ta!”) sună ca un ecou de-a lungul întregului roman, este expresia lui Moș Mânzila care mai târziu va recupera cu bani grei capul domnitorului de la turci și-l va îngropa în cimitirul mănăstirii Cutlumuș de pe muntele Athos. În acest mod autorul demonstrează, din perspectiva sa, că domnitorul nu era setos de sânge și că era mult prea îngăduitor în anumite privințe. Scenele erotice dintre Vodă și Catherina, copilul care apare din concubinaj, prezentarea soției legale, Cneaghinea Anastasia, sunt alte detalii inedite despre Vlad Țepeș – omul, soțul, familistul surprinse de către autorul Ion Muscalu.

Marea iubire din copilărie și adolescență a lui Vlad Țepeș, Catherina, pentru care a avut un atașament și o dragoste deosebită, este surprinsă cu o fină tandrețe. Catherina a fost fiica unui țesător sas din Brașov. La fel autorul nu trece cu vederea necazul care s-a abătut asupra familiei Catherinei, căreia i-a ars casa și au rămas pe drumuri și pe care Vlad Țepeș îi susține financiar, nu din milă, ci din marea dragoste pe care o avea pentru Catherina. Pentru ea era gata să își pună viața în primejdie, dragostea era atât de imensă încât se gândea să se despartă de prima soție și să o aducă pe Catherina la curte. Oștenii deseori îl avertizau că sașii i-au simțit slăbiciunea și că în felul acesta vor să îi întindă o cursă. Sunt momente idilice surprinse cu detalii scurte și tandrețe de către autor. Rareori găsim evocări despre iubirile pătimașe ale lui V. Țepeș, ele apar în romanul lui I. Muscalu, sunt detalii inedite în ideea de a potența umanul, firescul, ele conferă un sens inedit narațiunii, îi ideea restabilirii reputației, p de o parte, și respingerii supranaturalului, pe de alta, care a explodat în descrierile ficționale ale autorilor străini.

Portretul fetei de negustor, a Catherinei, este evocat cu o deosebită admirație, naturalețe și finețe: „avea părul bălai împletit în două cosițe groase și lungi, lăsate pe spate și obrajii aprinși ca florile de mac (...), părul neted și

galben ca paiul de secară” (...) „îmbrăcată într-o rochie înflorată, strânsă pe talie cu decolteul larg și sânii obraznici încătușați într-un corset legat la spate cu un șnur de mătase. Era pieptănată lins, cu cărare pe mijloc și părul bogat, împletit în două cosițe groase și lungi, cu funde roșii, ce îi treceau dincolo de mijlocul subțire ca de albină (...) făptura neînchipuit de frumoasă cu obrajii aprinși, fruntea înaltă și ochii albaștri de cicoare (Muscalu, 2013, partea I, p. 168). În caracterizarea domnitorului, autorul optează pentru numele Vodă Drăculea, precizând că acest calificativ înseamnă „drag”, era un diminutiv atribuit persoanei iubite. Sunt multiple caracterizările indirecte ale lui Vlad Țepeș, voi aduce drept exemplu descrierea portretistică a domnitorului realizată de tatăl Catherinei: „cât de mult semeni Măria-ta cu răposatul Vlad Vodă Dracul, părintele domniei tale, și ochii și pletele aiestea de tăciune și statura semeață de om zdravăn și așezat, dar căutătura asta iscoditoare te sfredelește până în adâncul ființei” (Muscalu, 2013, partea I, p. 167). În reprezentările picturale, „singurul portret adevărat a lui Vlad Țepeș care se păstrează în colecțiile din castelul Ambras, în Triolul austriac. Domnitorul este înfățișat în semiprofil, purtând plete lungi și buclate o tocă de catifea roșie împodobită în partea de jos cu opt șiruri de perle. Pe frunte o stea de aur cu opt colțuri, împodobită cu un enorm rubin pătrat, susține o egretă prelungită în partea inferioară prin cinci perle de mărimi considerabilă. Sprâncenele arcuite lasă să se descopere ochii gri-verzi, larg deschiși...” (Cazacu, 2008, p. 129). O copie în miniatură a acestui portret, relatează M. Cazacu autorul studiului *Dracula*, provenind din aceeași colecție a arhiducelui Ferdinand de Triol, poate fi văzută la Kunstgalerie din Viena, la cabinetul de monede, medalii și antichități. Un al treilea portret se păstrează într-o colecție particulară din Austria („Dracula figurează acolo sub trăsăturile dregătorului care ocupă locul de frunte la ținutirea Sfântului Andrei pe cruce în X care îi poartă numele. Fața este mai rotundă, mustața mai subțire, mantia este încheiată la gât. Dracula ține în mână dreaptă un baston lung de comandant, care i se sprijină pe umăr”), iar un al patrulea portret se păstrează în colecțiile din castelul Forchtenstein, nu departe de Wiener Neustadt, în galeria familiei Esterhazy. Matei Cazacu precizează că mai exista o frescă reprezentându-l pe domnul valah realizată în jurul anului 1526 pe zidul bisericii mănăstirii de la Curtea de Argeș. La începutul sec. al XIX-lea, un episcop de Argeș a pus să fie ștersă și înlocuită cu propriul portret.

Observăm că autorul modifică cromatica ochilor, negrul din priviri și scânteierile la mânia caracterizează portretul domnitorului în viziunea artistică a lui I. Muscalu. Autorul alege negrul în descrierea personajului său, motivând prin acest indiciu scrierile flăcărilor ce se dezlănțuie la mânia: „era smead la chip, cu obrazul curat, abia atins de tăișul *custurii*, cu ochii negri, mari și iscoditori, umbriți de sprâncene stufoase, înnodate deasupra unui nas lung și subțire puțin coroiat, cu mustața groasă de tăciune, străjuind o gură strânsă cu buze aprinse și cărnoase. Plete lucioase ca pana corbului îi cădeau în bucle bogate pe spate. Peste *rubășca* vișinie de *atlas* încheiată pe umărul

stâng cu bumbi de argint, purta *cabaniță* scurtă de catifea, cusută cu fireturi de mătase și tivită cu blăniță de *samur*, iar la brâu încingea sabie scurtă și dreaptă, cu *straja în cruce*, poleită cu aur. Cizme cavaleriești, cu pinteni și *durițe*, de argint aveau *tureatca* înaltă, peste genunchi, și struneau pantaloni nemțești, strânși pe picior” (Muscalu, 2013, partea I, p. 25-26). La acestea autorul adaugă și alte calificative precum statura fioroasă, curajul diabolic, iscusința în mânăuirea armelor, neîndurarea la mânie, credința în Dumnezeu, milostenia pentru biserici. Există o serie de autocaracterizări în romanul lui Ion Muscalu care-l prezintă pe Vlad Țepeș ca pe o figură-fenomen, cu abordări strategice și politice diferite față de alți domnitori, vom aduce un citat concludent: „N-am zidit mănăstiri. Chipul meu nu va rămâne zugrăvit în ctitorii. Dar am clădit în sufletul Țării. **Las Țara cu adevărat curată. Tot ce era rău într-însa am luat asupra mea și voi duce cu mine**”¹ (Muscalu, 2013, partea a II-a, p. 232).

Autorului nu omite nici detaliul istoric despre lupta din 1462, în care a cerut ajutor regelui Ungariei Matei Corvin, în lupta împotriva turcilor, dar n-a mizat pe acel sprijin și au contat pe forțele proprii. Este punctul de cotitură care a dus apoi la camuflarea imaginii lui V. Țepeș, de aici pornesc zvonurile cronicilor fabricate la comandă că ar fi primit ajutor ungurilor, când de fapt nu a beneficiat de sprijin. Prin romanul lui Ion Muscalu putem vorbi de un alt fel de Vlad Țepeș, un domnitor care a contribuit esențial la dezvoltarea comerțului intern în favoarea băștinașilor, un credincios, un neînfricat, un om cu caracter și demnitate. Această schimbare de optică nu presupune că autorul, I. Muscalu, idealizează domnitorul, el nu ascunde cruzimea de care a dat dovadă Vlad Țepeș în raport cu o categorie a oamenilor pe care astăzi o numim oameni cu dizabilități. Scena în care Vlad Țepeș invită orbii, ciungii, ologii, calicii, schilozii, betegii, leproșii la un mare festin, după care poruncește să se dea foc și să fie arși de vii, este prezentă în roman. Dar și pentru această faptă abominabilă autorul pune explicația rațională în gura personajului său: „Vreau să nu mai fie calici, hoți și nevolnici, leneși și neisprăviți în țara mea, povară oamenilor de ispravă. Voiesc să nu mai fie săraci în Țara Românească, ci toți bogați și avuți prin truda brațelor și sudoarea frunții lor” (Muscalu, 2013, partea I, p. 48). Evocatoare este și pedeapsa solilor turci, care vin în fața lui V. Țepeș și nu cutează să își scoată turbanele, precizând că obiceiul țării lor nu cere acest fapt. Domnitorul poruncește să li se bată cuie în capetele lor, fixând astfel turbanul de capurile însângerate, pentru nerespectarea formulei de salut față de protocolul din Țara sa.

Prilej pentru dilatarea substanțială a timpului sunt multiplele scene în care sunt descrise festinurile domnești, mese copioase la care se cinstesc și se închină toasturi, autorul descrie cu lux de amănunte vastul meniu, insistăm asupra acestor detalii: „pastramă de oaie și de mistreț, pulpă afumată de căprior, cârnați și costiță de porc, slănină fiartă în moare de varză, păstrăvi afumați în

¹ Textul marcat constituie motto-ul romanului lui Ion Muscalu „Atacul de noapte”.

cetină de brad, pește sărat de Dunăre, brânză de burduf în coajă de brad ori de mestecăn (...), ciubere și cofăiele de vin de Drăgănești, de Ponoare, ori de Odobești, ba chiar și de Cotnari, vinuri dulci grecești sau aspre, ungurești de Tokai, roșii, profirii și înmiresmate, ori galbene ca lămâia coaptă”, „bătură cu iz de căpșunică”. E firesc să ne întrebăm și să observăm că se insistă mult prea mult pe gastronomie, dacă ar fi să facem o paralelă cu romanul lui B. Stoker „Dracula” unde predomină consumul neordinar de sânge, în romanul lui Ion Muscalu se bea și se mănâncă sănătos, iar domnitorul Țepeș este membru de seamă la aceste mese alese. Autorul, însuși remarcă în prefața romanului său pe care o intitulează *Predoslovie*, că „Despre Măria-sa Vlad Țepeș s-a scris mult, cu știință și neștiință, dar de cele mai multe ori cu răutate și dușmănie, denaturând viața și faptele împlinite de marele voievod, arătându-l lumii cu chipul schimonosit și plin de ură, un vampir crud și însetat de sânge, hălăduind neconținut prin grote, cavouri și castele ca să-și afle victimele și să-și satisfacă pornirile diavolești”. În felul acesta Ion Muscalu își manifestă dezacordul față de romanul lui B. Stoker, în care domnitorul este reprezentat ca monstru și vampir sângeros, și încearcă să alcătuiască versiunea proprie despre Vlad Țepeș. Autorul face trimiteri și la calomniile intenționate din timpul vieții domnitorului, în special aportul boierilor la acest capitol, care l-au ponegрит pe nedrept pe domnitor, observăm astfel că încă din timpul vieții era suficientă o bârfă, o calomnie fără probe pentru a anihila un pretendent sau concurent la tron.

Conflictul cu boierii, replicile dure la adresa lor, marchează o altă latură a domnitorului, e vorba de intransigența și persistența principiilor sale de conducere, memorabile sunt citatele: „Țara trebuie să crească într-un an, cât zece și voi veniți tot către prânz” (Muscalu, 2013, partea a II-a, p. 39), „Nu-i Țara voastră boieri. Voi sunteți ai țării. Și tot eu al țării sunt” (*Ibidem*, p. 39). „Cine poruncește aici? Voi mie sau eu vouă?”. Momentele care-l surprind pe Vlad Țepeș în rugăciune și smerenie, reprezintă o ipostază mai puțin cunoscută despre V Țepeș, detaliu absolut necesar pentru autorul Ion Muscalu în demascarea arhetipului vampirului în reprezentarea firească acestui domnitor.

Autorul nu vede cu ochi buni relația intimă dintre sultan și fratele vitreg al lui Vlad Țepeș, Radu cel Frumos numit și „drăguțul sultanului”, idee pe care o deducem din aprecierile peiorative față de acest personaj, dar și năzuința de răfuială (lichidare) fizică față de năzuința la tron a fratelui vitreg, care a îmbrățișat legi și obiceiuri străine locului pe care vrea să-l conducă. Trădarea boierilor devine posibilă sub presiunea amenințărilor uciderii femeilor și copiilor, domnitorul este întemnițat/înlăturat de la domnie și supus la tăcere silnică.

Raportul dintre adevăr și fals, dintre realitate și ficțiune, dintre ceea ce a fost și s-a pretins că a fost, dintre calomnie și adevăr constituie o arie generoasă pentru scriitorul Ion Muscalu în descrierea personajului Vlad

Țepeș. Autorul explorează dominantă pozitivă a mitului despre domnitor, fără a ascunde părțile de umbră ale personalității sale. Condamna totuși ideea vampirismului, a reputației de cruzime și sadism, a ponegririlor și trunchierilor care s-au produs datorită calomniilor bine intenționate din cronicile slave și germane. Așa cum remarcă Anamaria Boboc în Studiul „Dracula de la gotic la postmodernism”, calomniile erau generate de comploturi și uneltiri împotriva lui V. Țepeș: „Marii defăimători a lui Vlad Țepeș au fost sașii din Brașov, pe care acesta îi bântuise cu represalii teribile, ca urmare a faptului că găzduiau „domnișorii”, pretendenți la tron” (Boboc, 2011, p. 34). În felul acesta constatăm și susținem o remarcă a istoricilor care afirmă că acțiunile lui V. Țepeș nu erau lipsite de logică și că nu veneau din pulsuni sadice, ci din ideea de a cultiva corectitudinea, frica și respectul față de personalitatea sa.

Ion Muscalu alege cu grijă calificativele și faptele istorice, pe care le îmbină cu elemente ficționale, cu convingerile și idealurile proprii în ideea de a constitui un model de comportament al domnitorului, spirit de ordine și disciplină, un apărător al binelui și al distingerii răului, un specialist neîntrecut în atacul de noapte, un om cu caracter.

Referințe bibliografice:

1. Boboc, Anamaria. *Dracula de la gotic la postmodernism*, Iași: Lumen, 2011.
2. Cazacu, Matei. *Dracula*, trad. Dan Ligia-Ilin, București, Humanitas, 2008.
3. Muscalu. Ion. *Atacul de noapte*, Iași: Danaster, 2013, partea I, 258 p.; partea II, 255 p.
4. Stoker, Bram. *Dracula*, București: Univers, 1991.

UN DEVOTAT AL CĂRȚII, AL CULTURII. ISTORICUL LITERAR LAZĂR CIOBANU

SVETLANA KOROLEVSKI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Istoricul literar Lazăr Ciobanu (1932-2008) s-a consacrat cercetării academice, activând câteva decenii în cadrul Institutului de Filologie al ASM (inițial, Institutul de Limbă și Literatură, apoi Institutul de Literatură și Folclor). Venea în cercetare direct din aula universitară, dar având lecturi, disponibilitate și intuiția valorii. Epoca marilor clasici este segmentul de care se arată interesat chiar de la bun început; în particular, opera lui Mihai Eminescu. Exegezele sale își propuneau, de rând cu cele ale altor colegi literați, să răspundă dezideratului de valorificare a moștenirii literare și reintegrare a acestora în circuitul valoric, imperativului dat circumscriind-se toate studiile sale. A publicat în volume colective și de autor, a îngrijit ediții de opere. Contribuțiile sale denotă rigoare, masive acumulări informative, studiu și lectură. Reeditarea unor texte semnate de Lazăr Ciobanu se impune.*

Cuvinte-cheie: *Istorie literară, valorificare, circuit valoric, ediții științifice, lectură, reeditare, cercetare.*

Abstract. *The literary historian Lazar Ciobanu (1932-2008) devoted himself to academic research, working for several decades at the Institute of Philology of ASM (initially, the Institute of Language and Literature, then the Institute of Literature and Folklore). He came to research directly from the university classroom, but with readings, availability and intuition of value. The age of the great classics is the segment he has been interested in since the very beginning; in particular, the works of Mihai Eminescu. His critics aimed, along with those of other literary colleagues, to respond to the desire to capitalize on the literary heritage and reintegrate it into the value circuit, the given imperative being limited to all his studies. He has published in collective and author volumes as well as edited editions of works. His contributions denote rigor, massive accumulation of information, study and reading. The re-edition of some texts signed by Lazar Ciobanu is thus required.*

Keywords: *literary history, capitalization, value circuit, scientific editions, reading, reprinting, research.*

Un promotor al cărții, al cuvântului scris a fost Lazăr Ciobanu (Cimpoi, p. 275; Nazar, p. 133-134) și era deja un afirmat al domeniului când l-am cunoscut, într-o toamnă târzie, venind, și eu, aidoma multor învățăcei, după absolvirea facultății, la academie.

S-a născut la Vasilcău, Soroca (17.11.1932) și, după studiile la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1956),

urmate de un stagiul de doctorat la Institutul de Literatură Universală „M. Gorki” din Moscova (cu o temă despre *Publicistica lui Mihai Eminescu*), revine, în 1958, la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, care devine a doua lui casă, a doua familie. Pasionat cercetător al trecutului cultural și istoric, adevărat semănător de lumină, propagă cartea/literatura românească și cea universală la diferite întruniri științifice, licee și universități, editează operele clasicii (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Alecu Donici, B. P.-Hasdeu); semnează, începând cu anul 1957, în revistele *Nistru*, *Limba și literatura moldovenească*, *Cultura*, *Învățământul public*, *Tinerimea Moldovei* și în alte periodice, în enciclopedii și în volume colective, recenzii, prefețe, prezentări de noutăți editoriale, numeroase studii și articole despre literatura română, veche și clasică, și cea de pe alte meridiane.

Sectorul de Literatură clasică unde a activat o viață, însemna o echipă de cercetare nu foarte mare, dar monolită (Efim Levit, Eugeniu Russev, Pavel Zavulan, Haralambie Corbu, Vasile Ciocanu, urmați de alți câțiva tineri), care își propunea să aprofundeze câteva aspecte principale, axându-se, în special, pe revalorificarea moștenirii literare, reintroducerea clasicilor în circuitul cultural moldovenesc (atât cât se putea, în acei ani marcați vizibil de cenzura ideologică), îmbinând cercetarea academică cu popularizarea cunoștințelor, prin elaborarea de materiale didactice și editarea operelor scriitorilor clasici.

Cercetător avizat al scrisului românesc, cu predilecție vădită pentru perioada premodernă și modernă, Lazăr Ciobanu s-a impus prin realizarea și coordonarea câtorva ediții remarcabile în peisajul literar al timpului, prin acribie și conștiință profesională, prin erudiție și spirit critic. Alături de colegii din breaslă, Lazăr Ciobanu își propunea să contribuie la întregirea imaginii pe care ne-am creat-o despre lumea literară a secolului al XIX-lea, secol în care (aveam să aflăm cu interes) se manifesta puternic tendința de „europenizare” a culturii naționale. Vom înțelege, de asemenea, că epoca clasică a literaturii noastre își avea sorgintea în perioada veche, ilustratoare a unei umanități așezate în bătaia tuturor vânturilor, vorba cronicarului, asupra căreia Lazăr Ciobanu s-a aplecat cu multă atenție și discernământ. Dar mai ales cu pasiune. Exegezele sale denotă rigoare, masive acumulări informative, studiu și lectură. Multe lecturi. Un istoric literar în adevăratul sens al cuvântului.

Discernerea valorilor a fost tema/lecția esențială spre care ne-a ghidat, asupra căreia a insistat Lazăr Ciobanu. Ce să citim, cum să citim, să fim receptivi la tot ce s-a creat temeinic în literatură – aceste cuprinderi erau determinante în toate discuțiile noastre. *Istoria* lui Călinescu s-a numărat printre primele mele lecturi la academie, iar Lazăr Ciobanu mijlocise ca Vasile Coroban să-mi împrumute exemplarul său, lucru care se întâmpla

mai rar (În tot Chișinăul nimeni nu mai deținea acest volum, poate doar profesorul Ion Osadcenco, iar ediția a II-a, îngrijită de Alexandru Piru, abia urma să apară).

Așadar, epoca marilor clasici este segmentul de cercetare de care se arată vizibil interesat, chiar de la bun început; în particular, *opera lui Mihai Eminescu*. Dar și tot ce a precedat această epocă de aur în cultura noastră, altfel spus, literatura română veche. Se știe că Istoria, ca însumare a experiențelor trăite, a preocupat dintotdeauna omul, gânditorul, scriitorul. De aceea nu este nicicând inoportun a reveni periodic asupra diverselor aspecte privind istoria noastră. Letopisețele, cărțile populare ne oferă date impresionante, inestimabile ca valoare documentară, dar și istorico-literară. A frecventat asiduu și aceste texte, căutând să pună în valoare sensurile profund umane care derivă din ele. Or, lumea cărții vechi incită și provoacă, ne descoperă noi aspecte ale dimensiunii noastre culturale.

Profilul savantului îl desprindem din numeroasele articole/studii apărute mai întâi în Revista Institutului (*Limba și literatura moldovenească*, se numea pe atunci) sau în alte periodice, cele mai multe reluate apoi, cu titlu de paragraf, în culegeri colective sau volume de autor. Să amintim câteva titluri: *Eminescu despre Shakespeare* (1964); *Satira lui Eminescu* (1964); *Dante și clasicii noștri* (1965); *Sărbătoarea lui Tudor Arghezi* (1965); *Bogdan Petriceicu Hasdeu și Mihai Eminescu* (1966); *Proza lui Eminescu* (1985); *W. Shakespeare în accepția clasicilor* (1966); *Lirica lui Alecsandri* (1968); *Constantin Stamati* (1969); *Shelley, bard al dreptății și al libertății* (1967); *Sándor Petöfi* (1969); *Henrik Ibsen* (1978); *Harul poetic al cărturarului Dosoftei* (1974); *Dimitrie Cantemir – omul și scriitorul* (1973); *Miron Costin. Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace* (1974); *Nicolai Istrati* (1976); *Eminescu. Antume. Poezie de inspirație folclorică*; *Eminescu. Postume* (1981); *Donici – fabulist* (1979); *Prefață la ediția Mahabharata. Epopee*. (1979), ca și la *Măgarul cu cercei. Fabule din literatura universală* (1983); *Cărțile populare în Moldova. Veacurile XVII-XVIII* (1989).

Observăm dintru bun început spectrul larg de cuprindere al celor intenționate și onorate, în mare, de cercetător: literatura română veche, Cantemir, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Donici, Hasdeu, literatura română versus literatura universală, iar de aici – înapoi, la *fântâne*, la sorginte, la CĂRȚILE POPULARE – *romane, legende, povestiri, istorioare, fabule, parabole, învățăături* – propunându-ne, prin selecția acestor texte, o cheie a înțelegerii celor spuse/scrise altădată, o cheie a înțelegerii vieții, finalmente.

Țintim, în cele mai nobile aspirații ale noastre, spre o imagine completă a culturii românești, purtăm însă, ca cercetători, aproape de suflet, un nume, un subiect predilect, o constantă care le copleșește pe toate celelalte. Universul lui Lazăr Ciobanu a fost *Eminescu*. Că putea să reproducă pe dinafară pagini

întregi, e puțin spus. Că stăpânea întregul evantai bibliografic la temă, așijderea. Se documenta continuu. Îi îndruma și pe alții. Ne-a oferit ediții exemplare (*Opere alese*. Ediție în 4 volume. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1971; *Opere*. În 3 volume. Chișinău: Literatura Artistică, 1981), articole bine motivate, inspirate.

Laborios, circumscrie orizontului său investigativ și alte abordări semnificative, dintre care desprindem, de exemplu, implicarea la volumele colective *Genuri și specii literare* (1963); *Studii și materiale despre B. P. Hasdeu* (1966); *Studii și materiale despre V. Alecsandri* (1968); *Studii despre romantismul și realismul moldovenesc din secolul XIX* (1970); *Наследие Дмитрия Кантемира и современность* (1976); *Destinul Inorogului* (1981); *Istoria literaturii moldovenești. De la origini până la 1840*. Volumul I (1986); Volumul II (1988); sau edițiile Donici Al. *Fabule* (1979); Eminescu. *Sărmanul Dionis* (1985); Dimitrie Cantemir. *Istoria ieroglifică* (1987); Ibsen Henric. *Stâlpii societății. Casa cu păpuși* (1978); *Mahabharata. Epopee* (1979); *Măgarul cu cercei. Fabule din literatura universală* (1983); *Cărțile populare în Moldova. Veacurile XVII-XVIII. Alexandria. Troada. Esopia. Varlaam și Iosaf. Archirie și Anadan. Istoria lui Schinderu împărat. Sindipa. Halima – romane, legende, povestiri, istorioare, fabule, parabole, învățături* (1989); în sfârșit, cartea de autor *Creația lui Donici în școală* (1981), toate venind să confirme exemplificator importanța educativă a literaturii.

Din vastul eșantion al edițiilor îngrijite și prefațate se remarcă, bineînțeles, volumul *Cărțile populare în Moldova. Veacurile XVII-XVIII*, apărut la editura Literatura artistică, în 1989, un an, de altfel, generos sub aspect editorial. Cartea venea să completeze o breșă în albia cunoștințelor noastre și a fost salutată, iar tirajul generos acoperea cereri sporite. Memorabil mi se pare și citatul pe care editorul a ales să-l includă în *Postfață*, un fragment din *Ochire asupra cărților poporane* de B. P.-Hasdeu: „Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă, dar ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă. Orice popor posedă o formă proprie, a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică din epocă în epocă, provocând atunci modificări corelative în tot ce este poporan” (*Cărțile*, 1989, p. 460-461). Gând care venea să dubleze *mottoul* din capul ediției, purtând și acesta inconfundabilul semn hasdeian: *Și totuși, înainte de a se desfăta într-o limbă o literatură cultă, cartea poporană, în curs de secol, este unica literatură a națiunii întregi, a tuturor claselor societății*.

Cărțile populare și-au avut, timp de secole, rolul lor, deloc neglijabil, în modelarea și sensibilizarea cititorului/ascultătorului. Edificatoare prin neobișnuitul și pitorescul lor, modelele umane pe care le regăsim aici, dintre cele mai diverse, sunt tot atâtea dovezi de cunoaștere/descifrare/construcție a sinelui prin credință, iubire, înțelepciune. „Aceste scrieri, ce s-au răspândit concomitent cu literatura istorică și cea religioasă, au contribuit eficient la

îmbogățirea și modelarea limbii literare, la dezvoltarea gustului pentru lectură, la sporirea interesului față de literatura de imaginație”, remarca autorul în studiul său *Cărțile populare din secolul al XVII-lea*, inclus în tratatul de *Istorie a literaturii* (Volumul I, 1986).

Cercetător, îndrumător pentru cei tineri, prieten devotat. A știut să cultive aceste calități, susținându-le cu proba faptelor.

Despre o carte trebuie vorbit neapărat în contextul acestei evocări: Ion Vasilenco. *Reîntoarcerea valorilor*. Ediție îngrijită de Lazăr Ciobanu. Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Chișinău, 2007. Apărea, la 30 de ani după sfârșitul dramatic al celui care s-a numărat printre colegii și apropiații lui Lazăr Ciobanu, și aduna, între copertile ei, studii istorico-literare, critice, filologice și publicistice pe care Ion Vasilenco le-a publicat pe parcursul a mai bine de un deceniu: *Să restabilim în drepturi ortografia clasică tradițională* (1957); articole despre *Alecu Russo*, *Nicolae Bălcescu*, *Mihail Kogălniceanu*, *Costache Negruzzi*, *B. P.-Hasdeu*, *Ion Creangă*, *Mihai Eminescu*, *Constantin Stere* ș.a. – pledoarii întru promovarea și repunerea clasicilor în circuitul științific și cultural. Antologatorul s-a aplecat cu grijă asupra acestor texte, grupându-le în câteva compartimente, respectând, în temei, principiul tematic și ordinea cronologică, asigurând și succinte adnotări și note bibliografice la unele dintre ele. Un amplu, detaliat *Tabel cronologic* deschide ediția. Concluzia din *Notă asupra ediției* e concludentă: „Cu unele aserțiuni contradictorii și deficiențe inerente în perioada de pionierat a revalorificării moștenirii clasice, scrierile lui Ion Vasilenco își păstrează prospețimea, valoarea cognitivă și actualitatea, constituind un impuls pentru noi realizări istorico-literare” (Vasilenco, p. 9). La această ediție Lazăr Ciobanu a lucrat în ultimii ani de viață, cu aceeași dăruire și meticulozitate dintotdeauna, gândind poate și la o reeditare, în veșmânt latin, a propriilor studii. N-a mai avut acest răgaz însă.

Sertarele biroului la care lucra erau pline de cărți, până la refuz; o imensă bibliotecă aflai și în apartamentul în care locuia cu familia (soția Ana și cei doi fii), o comoară pe care o completa mereu, nu exagerez – aproape zilnic – căci masa lui de prânz însemna, de cele mai multe ori, o carte proaspătă, procurată de la librăria din preajmă. Cumpăra cărți. Dăruia cărți. Citea mereu. În română, evident, dar și în rusă, franceză, pe care le stăpânea mulțumitor, se descurca și în germană. Bucuria scrisului era dublată/alimentată continuu de bucuria lecturii, căci, adevărat zis-a cărturarul, *nu ieste alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decât cetitul cărților* (Costin, 1958, p. 244). A căutat să împartă din această bucurie și celorlalți, știind prea bine că o carte bună, o carte adevărată te ajută să te redescoperi – îți redescoperă lumea, te redescoperă pe tine în această lume, te ajută la construcția propriei individualități. Și dacă vorbim astăzi, aici, despre rezistență prin cultură, ei bine, nu vom exagera deloc dacă vom zice, că Lazăr Ciobanu a fost un

exemplu în acest sens. Discret, dar tenace, a promovat și a afirmat adevăruri care au trecut proba timpului.

Lipsește încă un volum testamentar cu tot ce a realizat mai bun, cum observa și autorul unei consemnări despre cel care a fost Lazăr Ciobanu (Frișcu, 2008, p. 110-111) Și, elementar, o biobibliografie, care să faciliteze accesul la zecile de pagini pe care le-a semnat, pagini care, reeditate, ar ieși din conul de umbră și, deloc surprinzător, ne-ar fortifica tot mai popularul de la un timp îndemn de *revizitare* a textelor clasice, preclasice, a trecutului nostru literar.

Or, cel ce scrie trăiește prin cărțile pe care le lasă în urma sa, iar o carte, se știe, este un dar care se deschide iar și iar.

Referințe bibliografice:

1. *Cărțile populare în Moldova. Veacurile XVII-XVIII. Alexandria. Troada. Esopia. Varlaam și Iosaf. Archirie și Anadan. Istoria lui Schinderu împărat. Sindipa. Halima. Romane, legende, povestiri, istorioare, fabule, parabole, învățături.* Îngrijirea și prezentarea textelor: Lazăr Ciobanu, Chișinău, 1989.

2. Cimpoi, Mihai. *O istorie a literaturii române din Basarabia.* Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 1997.

3. Costin, Miron. *Opere.* Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indic și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958.

4. Frișcu, Alexandru-Horațiu. *Lazăr Ciobanu, un exemplu rar de cumsecădenie, erudiție și pioșenie,* în „Biblio Polis”, 2008, vol. 27, nr. 3 (Serie nouă).

5. Nazar, Valeriu. *Lazăr Ciobanu,* în „Dicționarul scriitorilor români din Basarabia. 1812-2010”. Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 2006, p. 109.

6. Vasilenko, Ion. *Reîntoarcerea valorilor.* Ediție îngrijită de Lazăr Ciobanu. Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Chișinău, 2008.

CÂTEVA GÂNDURI DESPRE TRADUCTOLOGIE ÎN SPAȚIUL ROMÂN

dr. MIROSLAVA LUCHIANCIKOVA

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. În prezența diferitor studii referitoare la **traducerea artistică**, direcțiile teoretice ale particularităților ei în plan istoric, teoretic și practic de utilizare denotă un larg și neordinar câmp al cercetărilor, deoarece timp îndelungat (chiar și în perioada actuală) față de el se aplica o abordare de sinteză, fără a se evidenția într-un domeniu aparte și analizându-se ca o traducere în general sau, pur și simplu, ignorându-se. În lucrările teoreticienilor contemporani români din domeniul se dă dovadă de o analiză scrupuloasă a traducerilor artistice, a problemelor din domeniu, în ceea ce privește locul traducerii artistice și a traductologiei în sistemul literaturii naționale și mondiale.

Cuvinte-cheie: traducerea artistică, sistemul literaturii naționale, direcțiile teoretice, limbă intermediară, universalizarea teoriei.

Abstract. In the presence of different studies on artistic translation, the theoretical directions of its particularities in historical, theoretical and practical use denote a wide and unusual field of research, because a long time (even in the current period) applied to it synthesis approach, without being highlighted in a particular field and being analyzed as a translation in general or simply ignored. In the works of contemporary Romanian theorists in the field, there is a meticulous analysis of the artistic translations, of the problems in the field, regarding the place of the artistic translation and of the translatology in the system of national and world literature.

Keywords: artistic translation, national literature system, theoretical directions, intermediate language, universalization of theory.

Procesul contemporan de globalizare se dezvoltă în toate domeniile științei umanitare, unul bilateral și legat de atitudinea față de europenizare, proces care este deosebit în gândirea teoretică a românilor-basarabeni, având o ipostază ambiguă. De altfel, acest proces este inevitabil. Pe de o parte, literatura națională se află într-un proces al determinării de top național, pe de altă parte e într-o stare a unei inerente destabilizări. Teoreticienii contemporani români din domeniul traductologiei s-au manifestat în sistematizarea investigațiilor teoretice nu doar în domeniul traductologiei europene și americane, ci și în cea autohtonă, românească. În lucrările lor ei dau dovadă de o analiză scrupuloasă a traducerilor artistice, a problemelor din domeniu.

Savanta din Iași Magda Jeanrenaud, în ceea ce privește locul traducerii și a traductologiei în sistemul literaturii naționale, compară cercetările teoretice

ale lui Ianos Kohn, reprezentantul curentului tradițional, care confirma că „În România, teoria traducerii rămâne strâns legată de practică” (Kohn, 1998, p. 539), cu lucrarea Georgianeii Lungu Badea, scrisă cu 15 ani mai târziu „privind ideile și metaideile traductive românești” (Lungu Badea, 2013), care, precum precizează Magda Jeanrenaud, „urmărite de nu mai puțin de șase secole, unde putem citi un diagnostic oarecum diferit de cel dat de Kohn, și nu mai puțin categoric” (Jeanrenaud, 2015, p. 2) vorbesc despre absența în traductologie a tradiției specifice românești. Explicația acestei confruntări rezidă în faptul, că: „La «fractura» dintre un «înainte» și un «după» s-au mai adăugat alte două elemente cu efect conjugat, de natura să dilueze până la dispariție unele tradiții specifice spațiului românesc: pe de o parte, procesul de globalizare și mondializare, inclusiv în câmpul simbolic, pe de alta, poziția «marginală» a limbii și culturii române față de limbile și culturile de mare circulație” (Jeanrenaud, 2015, p. 8).

Absolutizarea teoriilor venite din exteriorul „micilor” literaturi și culturi naționale nu ia în calcul faptul, că ele sunt produsul activității unor personalități aparte, subordonate nu atât propriilor realizări, cât mediului, epocii și nivelului de cultură în care au fost născute. „Nu este indiferent dacă o teorie apare într-o cultură și limbă de circulație restrânsă sau într-una de circulație internațională, tot așa cum nu este indiferent dacă ea apare într-o societate «monolingvistică», într-una «plurilingvistică sau într-una postcolonială: altfel se va manifesta «presiunea » unei asimilări sau conformări la influențele venite dinspre «centru»” (Jeanrenaud, 2015, p. 12).

Cu referire la cercetările Georgianeii Lungu Badea, e necesar de remarcat vasta ei preocupare pentru sistematizarea materialului teoretic al traductologiei din întreg spațiul european. În una din lucrările ei timpurii, exegeta subliniază că „*traductologia este o disciplină care, ca toate științele umane, nu oferă explicații imuabile, ci interpretări*” (Lungu Badea, 2001, p. 48).

Sistematizând direcțiile teoretice în domeniul traductologiei, începând cu tipologia teoriilor traducerii și continuând cu cercetarea lor analitică pe secțiuni tipologice, ea evidențiază:

a) *teorii ale traducerii inspirate de teorii literare*; b) *teorii inspirate de semiotică*; c) *teorii ale traducerii de tip lingvistic*; d) *teorii lingvistice ale traducerii bazate pe contrastivitate*; e) *teorii ale traducerii bazate pe teoria interpretativă*; f) *teorii ale traducerii marcate de psiholingvistică* (Lungu Badea, 2001, p. 55-60).

Prezentând vederea proprie de studii teoretice de a lui Ladmiral (Ladmiral, 1997, p. 20-21), Georgiana Lungu Badea atrage atenția asupra faptului ca el o definește traductologia drept o praxeologie, o știință a acțiunii, a practicii de traducere, cu două tipuri de referenți, de-o parte lingvistică, de cealaltă, psihologia și filosofia.

Georgiana Lungu Badea aduce drept exemplu părerea lui Antoine Berman (Berman, 1985, p. 35-150), care consideră că „*Scopul*

traductologiei nu este de a construi sau de a crea o teorie generală, pretenție iluzorie de altfel, deoarece nu există «rețete de traducere», ci de a medita asupra diverselor forme sub care se activează traducerea» (Lungu Badea, 2001, p. 49).

Bogdan Ghiu în ultimele sale eseuri atinge tema teoriei traducerii artistice, îndeosebi problema, care putem s-o clasificăm și ca un concept a *traducerii-cercetării*. Întrebările și răspunsurile, care găsim noi la Bogdan Ghiu, duc direct la aceea, ce ni se pare foarte aproape de tema lucrării ale noastre: Traducere – Cercetare – Formare – Creație. Potențialul *critic-inovator* al traducerii. „*Traducerea-cercetare*, traducerea e cercetare, iar cercetarea e, tocmai, negociere trans-traductivă. Tocmai de aceea, traducerea trebuie să (re-)devină urgent, ca spirit și ca practică, *activitate curricular-academică* formatoare (libertate – responsabilitate) *recunoscută*, fie și doar pentru că, dacă traduci, nu poți să plagiezi *hard (copy-paste)* sau *soft* (parafrazînd). A traduce, așa cum spune un cercetător al domeniului (Michèle Leclerc-Olive), înseamnă a încerca să „eviți normativitatea indusă” a conceptelor, adică să produci, să antamezi, să semnalezi nevoia unei re-„conceptualizări locale” (Ghiu, 2016).

Literatura română din Basarabia e în căutarea spațiului său geografic și a ideii naționale care formează un nou dialog calitativ cu țările din străinătatea apropiată și îndepărtată. Unul dintre importante aspecte ale autodeterminării este și traducerea artistică, una din fațetele de prezentare a fondului național românesc în spațiul european. E necesar de constatat că despre aspectul național al traducerii, căutările individuale ale direcțiilor de dezvoltare, există destule, dar și diverse atitudini.

O abordare complexă presupune trei importante soluții: aspectele istoric, teoretic și practic, toate admițând a privi la starea științei traductologice române din Basarabia ca la un tot întreg. Neîndoielnic, acest proces se află la o etapă de formare. Actuala literatură națională română din Basarabia stabilește sfera intereselor sale naționale și acest proces se află la prima etapă. El rămâne deschis influenței europene, române, ruse, etc. Însăși întregul complex de scopuri propuse, acestea incluzând probleme și deficiențe ale tehnicii de traducere din statele spațiului post-sovietic, necesită o desociologizare a școlilor de teorie a traducerilor.

Nu poate fi trecut cu vederea închistarea științei umanitare și îndelungata ei izolare de curentele europene și universale ale concepțiilor teoretice din domeniul traductologiei ca parte integrantă a procesului literar, fapt care a influențat vădit și dezvoltarea traductologiei în Republica Moldova. Despre acest aspect al realităților noastre scrie și Irina Condrea în lucrarea sa „Traducerea din perspectiva semiotică”: „*Studierea limbilor străine și funcționarea tuturor domeniilor adiacente(predarea, traducerea, etc.) se aflau sub cel mai strict control al organelor de partid și al celor secrete (KGB),*

întrucât făceau parte din activitățile care putea avea un puternic impact ideologic asupra unor grupuri sau asupra societății în întregime” (Condrea, 2006, p. 24-25).

A vorbi în acest sens despre o oarecare evoluție a științei traductologice literare în trecutul nu prea îndepărtat, este inutil, deși, în aspect practic, au fost realizate anumite succese în însușirea măiestriei traducerii de către anumiți literați, la modul singular, care cunosc în aceeași măsură, atât româna cât și rusa.

În contemporaneitate s-a reușit introducerea largă limbii române în circuitul literar al populației din Republica Moldova, căreia i se propaga drept normă graiul moldovenesc al limbii române. Starea actuală a traductologiei literare din Republica Moldova se află într-o situație de evoluție și lucrările lui I. Condrea, D. Apetri, Iu. Krivoturov, A. Guțu, L. Butnaru etc. constituie acea bază de la care pornește noua tratare a traducerii artistice, întemeiată pe prezentarea unei sau altei creații ale autorilor străini, fără o limbă intermediară, precum o vreme îndelungată fusese limba rusă. Accesul la sursele de informație științifică a lărgit posibilitățile traductologiei contemporane din Republica Moldova să se înscrie în sistemul european al teoriei traducerii. Dumitru Apetri, reprezentant al științei academice și atașat științei de teorie filologică, având o experiență practică a traducerilor, atribuie, fără drept de apel, traducerea literară la domeniul creației: *„Acest act creator are menirea să redea trăsăturile determinante ale concepției artistice a autorului originalului, orientarea ideatică a operei, particularitățile ei de stil. Problematika traducerii artistice ține de sfera artei, supunându-se legilor specifice ale acesteia. Între tălmăcirea artistică și literatura artistică originală nu se poate trasa un hotar strict. De aceea se operează cu termeni ca «traducerea liberă», «din...», «după motivul...»”* ș.a. (Apetri, 2008, p. 13).

Cercetătorul explică imposibilitatea coincidenței absolute a traducerii artistice cu originalul de pe pozițiile teoriei lingvistice, motivând prin faptul că traducerea este cauzată de polivalența cuvintelor (ele având nu numai sensuri directe, ci și figurate), *„de natura diferită a limbilor(fiecare limbă are o structură gramaticală proprie, un limbaj artistic specific, melodică sa) și de specificul național, regional, continental, rasial al contextului cultural, al mentalității etc. Relațiile asociative din textul tălmăcirii diferă întrucâtva din cele din pânza originalului”* (Apetri, 2008, p. 13).

Irina Condrea abordează subiectul traducerilor din perspectivă semiotică. De dumneaei sunt elaborate temele: *„Lexicul intraductibil și «problema» realiilor”*, *„Sugestia semiotică a unor forme gramaticale”*, *„Principalele tipuri de semne și locul lor în comunicare”*. Domnia sa se numără printre reprezentanții de seamă ai teoriei lingvistice în traducere, inclusiv studierea traducerii ca proces; ca obiect de studiu fiind textul artistic tradus, unde se pune accentul pe valoarea textului: *„Traducerea în ansamblu, dat fiind faptul*

că la baza ei este limba, se impune o studiere a fenomenului anume sub aspect lingvistic, lucru necesar pentru a putea face o evaluare a posibilităților de exprimare artistică, atunci când avem de-a face cu diversificarea semnului lingvistic (ca expresie a diferitelor limbi) în cazul în care el trimite la un singur referent (obiect). În felul acesta, se poate evidenția specificul diferitelor limbi în ceea ce privește actualizarea elementelor de expresivitate lingvistică” (Condrea, 2006, p. 7).

Și lucrările lui Iuri Krivoturov scot în evidență una dintre problemele-cheie ale traductologiei – relațiile reciproce dintre autor și traducător din punctul de vedere al multiplelor teorii sociolingvistice cu accent pe aspectul psihologic. Cercetătorul, bazat pe niște regulamente axiomatice, crede că autorul textului original, precum și traducătorul sunt, în esență, creatori. În același timp, Krivoturov face o importantă remarcă și anume că în procesul de creare al lucrărilor, între ei apar niște relații care pot fi catalogate drept conflictuale: *„Însuși textul, reflectat în conștiința traducătorului, este un fenomen al psihicului și inevitabil subscris idealului, spiritualului, psihologicului și materialului (substratului material)”* (Krivoturov, 2015, p. 127).

Aceste stări conflictuale îl îndeamnă pe traducător să-și mobilizeze capacitățile creatoare de explorator, conectând la procesul de meditare memoria, emoțiile, simțurile. Și, inconștient, la acest proces al traducerii se include și subconștientul.

Cercetătoarea Ana Guțu notează: „Știința cunoaște progresul prin ipoteze care au avansat, pentru a fi demonstrate ulterior. Este un vector tradițional – al ipotezei spre experiență. Curios lucru, apare în cazul traducerii (pentru că noi nu avem nicio îndoielă despre natura științifică a traducerii): experiența precedă **ipoteza**” (Guțu, 2015, p. 13). Unitatea de traducere nu mai este cuvântul, fraza sau sintagma, dar întregul text. Și în continuare este spus, **„că mai mult decât orice alt tip de transfer, o traducere literară rămâne o propunere personală”** (Guțu, 2015, p. 23). Putem să fim de acord cu această sentință, având în gând totuși esența paradoxală – duală – a unui text literar tradus care este în unul și același timp și primar, și secundar, adică dependent de original și autonom în calitate de o altă operă – un original-înlocuitor.

În prezența diferitor studii referitoare la **traducerea artistică**, aspectele teoretice ale particularităților ei în plan istoric, teoretic și practic de utilizare denotă un larg și neordinar câmp al cercetărilor, deoarece timp îndelungat, (chiar și în perioada actuală) față de el se aplica o abordare de sinteză, fără a se evidenția într-un domeniu aparte și analizându-se ca o traducere în general sau, pur și simplu, ignorându-se. Totuși, chiar din momentul apariției traductologiei, s-au găsit și se mai găsesc destule persoane care se îndoiesc în posibilitatea existenței teoriei universale a traducerii artistice. Argumentele de bază în această direcție veneau din teza că traducerea este

o artă și nu știință, că e un gen specific al activității practice, treapta superioară a căreia este arta traducerii.

Actualmente se face mult pentru consolidarea cercetării în rețea și colaborarea interuniversitară mai mult în domeniul traducerii specializate; pragmaticii traducerii; comunicării interculturale din perspectivă traductologică; se desfășoară cursuri (masterat) pe temele evoluției teoriei și metodologiei în traducere accentuate pe aspecte socio-funcționale ale limbii și traducerii, mai puțin se analizează traducerea artistică și interpretarea textului artistic în procesul traducerii. În lucrările publicate putem să găsim și păreri discutabile, de exemplu că „Un traducător talentat va recurge la metode identice cu cele utilizate de autorul originalului, reproducând cu fidelitate maximă elementele purtătoare de informație socioculturală și adaptându-le, de fiecare dată, la o nouă realitate socio-istorică a destinatarilor traducerii literare” (Zbanț, 2015, p. 47-50) .

Din punctul nostru de vedere notăm, că esența procesului de traducere constă în *dualitatea* ei: pe de o parte, ea este *secundară*, pe de alta – *primară*. Textul tradus este *secundar*, dependent de textul auctorial și în același timp *primar*, fiind creația traducătorului. Cauza trebuie căutată în analogiile și diferențele procesului de creare a originalului și a traducerii. Principalele diferențe dintre activitățile de creație și traducere, în plan creativ-psihologic, constau în faptul că: a) consumul de energie psihică a autorului e direcționat spre materializarea creativă a *propriului* obiect imaginar în spațiul lingvistic autohton; *ideea* aparține autorului; b) consumul de energie psihică a traducătorului e direcționat spre materializarea unui obiect real, dar străin în alt spațiu etnolingvistic și cultural; el trebuie să înțeleagă cât mai bine *sensul* pentru a reda ideea autorului prin surse lingvo-structurale străine. Creația traducătorului presupune un component important – căutarea metodelor de transmitere a artisticității auctoriale în limba traducerii. În ultimă instanță, ele sunt descoperiri originale, cu atât mai valoroase, cu cât sunt mai aproape de maniera, stilul (nu metoda!) de scris auctorială.

În ceea ce privește practica de traducere, din cauza lipsei unei pregătiri adecvate a traducătorilor de ficțiune, cel mai adesea există o abordare amatoristică în ea. Este imposibil să refuzăm darul individual al traducerii, dar nu este inherent tuturor. Și educația umanitară obligatorie pentru activitățile de traducere necesită idei teoretice și practice despre subiect, precum și o penetrare profundă în conexiunile interdisciplinare în procesul de traducere.

Inga Druță în lucrarea sa pune în discuție versiunea în română a romanului *Maestru și Margarita* de Mihail Bulgacov, semnată de Vsevolod Ciornei (Cartier, 2002), apelând în comparație la traducerea realizată de Natalia Radovici din România (Polirom, 2014 – apărută pentru prima dată în 1972, la Minerva). Din punctul de vedere al cercetătoarei,

versiunea în română apărută la Cartier oferă numeroase exemple care vădese lipsa interpretării textuale, iar, în consecință, unele cuvinte sau secvențe sunt traduse eronat sau transpuse literalmente în textul-țintă, fără a se reda efectul artistic din textul-sursă (Druță, 2019). Exemple:

– rus. «Это была иголочка беспокойства»; vs N. R.: „Era *ghimpele neliniștii*” (p. 121); vs Vs.C.: „Era acușorul neliniștii” (p. 121) (Druță, 2019, p. 199);

– rus. «И к горьковатому дыму (...) примешивался все тот же жирный розовый дух»; N. R.: „La acest fum amăruie (...) se adăuga același *iz de ulei de trandafiri*” (p. 22); vs Vs.C.: „în fumul amăruie (...) se amesteca aceeași *duhoare grasă de trandafir*” (p. 22) (Druță, 2019, p. 201);

– rus. «Прощайте навсегда! Я улетаю»; vs N. R.: „Adio pentru totdeauna! *Îmi iau zborul!* strigă Margareta” (p. 286); vs Vs.C.: „Adio pentru totdeauna! Eu decolez! strigă Margarita” (p. 288) (Druță, 2019, p. 201).

Destul de des, fluenta în diferite limbi este confundată cu capacitatea de a traduce ficțiunea. Această calitate este o condiție prealabilă pentru activitățile de traducere. Cu toate acestea, nu este totul: „Traducătorul trebuie să țină seama de registrul stilistic al textului, de «vârsta» termenului, de circulația geografică și socială a acestuia, de apartenența termenului la lexicul cult, popular sau regional etc.” (Druță, 2019, p. 200).

Tendențele experimentale din perspectivă socio-istorică și psiholingvistică dezvăluie multe aspecte despre tandemul autor/traducător, arătând caracterul creator al ambelor părți ale dialogului de traducere, similitudinea și diferența dintre ele: traducerea are un caracter dublu: secundar, fiindcă depinde de textul auctorial, și primar – fiindcă este creația traducătorului.

Referințe bibliografice:

1. Apetri, Dumitru. *Arta replăsmuirii artistice*. AȘM, Ch.: S-n., 2008 (I.S.F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). – 280 p.

2. Berman, Antoine. *La traduction et la lettre ou l'auberge du fointain*, în *Les tours de Babel. Essais sur la traduction*, 1985, Mauzevin. Ed.Trans-Europ-Rehress, p. 35-150.

3. Condrea, Irina. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chișinău: Cartdidact, 2006. 266 p.

4. Druță, Inga. „A spune cam același lucru”: note pe marginea unei traduceri. În: *Lumina verbului matern*. Materiale ale conferinței științifice Profesorul și savantul Irina Condrea – prezență remarcabilă în mediul academic și cultural din Republica Moldova. 25 octombrie, 2019. USM, Chișinău, 2019. p. 195-208.

5. Ghiu, Bogdan. *Traducerea de (ca) teorie, punct arhimedic*. Articol în Atelier LiterNet, 28.02-2016.

6. Guțu, Ana. *Eseuri traductologice*/Univ. Liberă Intern. Din Moldova, Fac. de Litere, Inst. de Cercet. Filologice și Interculturale. – Chișinău: ULIM, 2015. 160 p.

7. <http://atelier.liternet.ro/articol/16702/Bogdan-Ghiu/Despre-traducere-o-perspectiva-franceza-de-lucru.html> (văzut la 16.02.2016).

8. Jeanrenaud, Magda. *Cîteva reflecții cu privire la starea traductologiei românești*. Iași, rev. Diacronia, nr. 2, 17 iulie, 2015, p. 1-13.
9. Kohn, Ianos. (1998). *Romanian Tradition*, în Baker & van Doorslaer, 2000, p. 539-541
10. Krivoturov – Кривотуров, Юрий. *Интерпретационные стратегии в лингвистике, переводе и дидактике*. – Chișinău: ULIM, 2015. 145 p.
11. Ladmiral, Jean-Rene. *Les ages de la traductologie. Reflexions sur unediachrinie de la theorie de la traduction*, în *L'histoire et les theories de traduction. Les Actes* (3, 5, 7), Geneve ASTTI, Berne, 1997, p. 20-21
12. Lungu Badea, Georgiana. *Despre traductologie (obiect de studiu, statut, obiective, teorii ale traducerii)*. În: *Studii și cercetări lingvistice*. București, 2001, tom. LII, nr. 1-2, p. 45-61.
13. Lungu Badea, Georgiana. *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2013).
14. Zbanț, Ludmila. *Raporturi semantico-pragmatice în traducerea literară din limba franceză în română*. În: *Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice*, USM, nr. 10 (90). Chișinău, 2015.

AFIXOIDAREA: FENOMEN LINGVISTIC ÎN GERMEN (LITERELE GRECEȘTI ÎN FORMAREA CUVINTELOR AFIXOIDATE)

dr. hab. EUGENIA MINCU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Un factor major în procesul de afixoidare este cel extralingvistic – necesitatea denominativă a limbii, care presupune volumul și rapiditatea de extindere a categoriilor noționale și cantitatea de cuvinte capabile să dețină statutul de afixoide. Considerăm variabilitatea pe domenii condiție forte, în procesul de afixoidare, deoarece determină revizuirii ale conceptului primar al elementului terminologic care, fiind utilizat în diverse activități umane specializate, este pus în situația de a se adapta necesităților denominative. Afixoidarea are la bază, în linii generale, modelul latino-grec, revitalizat, al compunerii.*

Cuvinte-cheie: *variabilitate, cuvânt, afixoidare, afixoid, termen, paternitate.*

Abstract. *A major factor in the affixoidation process is the extralinguistic one – the denominative necessity of the language, which implies the volume and rapidity of extension of the notional categories and the quantity of words capable of holding the status of affixoids. We consider the variability on domains a strong condition, in the affixoidation process, because it determines revisions of the primary concept of the terminological element which, being used in various specialized human activities and it is in the situation to adapt to the denominative needs. The affixoidation is based, in general, on the revitalized Latin-Greek model of composition.*

Keywords: *variability, word, affixoidation, affixoid, term, paternity.*

Introducere

Afixoidele sunt unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus.

Afixoidarea este fenomenul de transformare a cuvântului în afix, dar și denumește statutul cuvintelor autonome în situația în care achiziționează și calități afixale, de categorisire.

În situația în care savanții sunt martorii acestei metamorfozări, descrierile sincronică și diacronică ale acestor lexeme sunt destul de controversate. În special, în momentul în care are loc formarea noilor afixe, când un morfem sau altul își menține unele caracteristici de lexem independent, dar concomitent se utilizează în calitate de morfem derivațional, având loc astfel o modificare funcțională de statut.

În procesul dezvoltării istorice a limbii române, sistemul de formare a cuvintelor suportă modificări. A lua în considerare doar aspectul etimologic în formarea de noi cuvinte este inacceptabil din punct de vedere sincron. Sunt necesare investigații de comparare a două aspecte: diacronic și sincron, care elucidează două stări ale morfemului: primară (plan diacronic) și secundară (plan sincron).

Literele grecești în formarea cuvintelor afixoidate

1. Prima literă a alfabetului grecesc este *alfa*, α . Dinamica graiurilor estice ale limbii române poate fi observată prin compararea particularităților dialectale reflectate de textele cuprinse în volumele de la Chișinău cu cele din textele culese în aceleași localități, dar în perioade diferite și publicate în culegerile din România. Deosebit de edificatoare ar fi comparația cu mostrele de grai românesc culese în ultimul deceniu al secolului trecut și în primul deceniu al secolului XXI în cadrul programului de cercetare a graiurilor românești vorbite în afara granițelor României, inițiat de dialectologii bucureșteni. Expedițiile au fost efectuate de echipe mixte de cercetători de la Academia Română și de la institutele de profil din țările vecine, printre care Republica Moldova și Ucraina, iar materialul rezultat (tezauryzat în AFLR) a fost publicat în câteva volume; cel referitor la graiurilor românești din fosta Uniune Sovietică se conține în lucrările semnate de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel: *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000; *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, București, 2011; *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, 2016. Studiile comparative în baza acestor surse ar pune în evidență direcția evoluției graiurilor respective pe parcursul unei jumătăți de secol. Precizăm că volumele publicate la Chișinău includ texte din 5 localități anchetate pentru lucrarea *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar* (pct. 17, 19, 97, 216, 231) și din 5 localități anchetate pentru lucrarea *Graiuri doacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar* (pct. 165, 225, 228, 231, 235). Graiul din Boian, regiunea Cernăuți, poate fi studiat sub aspectul evoluției sale într-o perioadă de timp și mai mare, de aproximativ șapte decenii, întrucât texte din această localitate, selectată pentru toate anchetele importante, au fost incluse atât în culegerea lui Emil Petrovici (Petrovici, 1943, p. 169-172), cât și în primul volum publicat la Chișinău (TD I/1, p. 49-66) și în unul din volumele dedicate românilor din afara granițelor (Marin et al., 2000, p. 239-277).

Eșantioanele de texte ce reflectă particularitățile de grai popular constituie un material didactic necesar pentru ilustrarea noțiunilor teoretice studiate, în special, în cadrul cursurilor de dialectologie, istoria limbii, lingvistică generală. Prin urmare, actualizarea textelor dialectale publicate la Chișinău

le va transforma într-un instrument de lucru util nu doar cercetătorilor, ci și cadrelor didactice, studenților, masteranzilor, doctoranzilor.

Deși au valoare de document lingvistic în primul rând, textele dialectale pot servi drept sursă și pentru cercetări în alte domenii: istorie, etnografie, folcloristică, sociolingvistică... Prezintă interes pentru oamenii de știință o serie de probleme, ce pot fi desprinse atât din conținutul textelor, cât și din particularitățile de grai pe care le fixează: istoria satelor moldovenești, condițiile de trai ale țăranilor moldoveni, obiceiurile și tradițiile legate de momentele importante din viața omului (naștere, botez, nuntă, înmormântare), precum și de activitățile de zi cu zi ale celor de la sat, cauzele și condițiile stabilirii românilor în zone mai mult sau mai puțin îndepărtate de arealul românesc, bilingvismul și consecințele sale, procesul de asimilare lingvistică progresivă, procesul deznaționalizării (programate)/ slavizării moldovenilor din enclave lingvistice sau din localități izolate, contextul istoric și factorii, de natură diferită (sociali, politici, economici, culturali), ce determină aceste procese (războaie, instabilitate, migrația populației, schimbări politice, tulburări sociale, foamete, deportări, colectivizare etc.), măsura în care s-au păstrat obiceiurile, tradițiile, creațiile folclorice și portul popular al românilor din medii de altă origine, ca mărci ale identității românești etc.

Având în vedere valoarea incontestabilă a textelor dialectale publicate în anii '60-'80 ai secolului trecut de cercetătorii chișinăuieni, s-a decis readucerea lor în actualitate prin intermediul proiectului demarat anul acesta la IFR „B. P.-Hasdeu” care vizează valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național. Revitalizarea textelor dialectale ca parte a moștenirii culturale naționale presupune bineînțeles utilizarea noilor tehnologii, aplicate pe larg la ora actuală în toate domeniile vieții sociale, inclusiv în cel al științei. În contextul politicii europene privind conservarea digitală a patrimoniului cultural (https://europa.eu/european-union/topics/culture_ro), digitalizarea textelor dialectale în vederea conservării, protejării și valorificării devine o prioritate. Dincolo de acest obiectiv strategic, mijloacele informatice oferă un șir de avantaje concrete. Unul dintre ele este, fără îndoială, automatizarea procesului de transliterare, care poate fi realizată prin conjugarea eforturilor lingviștilor și a informaticienilor, necesitând, pe de o parte, efectuarea unor operațiuni tehnice preliminare: obținerea imaginilor prin scanarea paginilor tipărite, pregătirea imaginilor pentru recunoașterea optică a caracterelor cu ajutorul softului corespunzător (ScanTailor), recunoașterea optică a caracterelor (OCR), salvarea textului recunoscut ca un document Microsoft Word (Cojocaru S. et al., 2017, p. 30-31), pe de altă parte, stabilirea cu precizie a regulilor de transliterare a caracterelor chirilice în caractere latine. Procesarea informatică ar asigura o calitate mult mai bună a versiunii imprimate (amintim că prima ediție a fost tipărită în condiții tehnice precare, la rotaprint). Pe viitor ar putea fi creat un corpus electronic de texte dialectale sau textele dialectale ar putea fi incluse în corpusuri mai ample de texte de

diferite tipuri în limba română, ceea ce le-ar face și mai accesibile și mai ușor de consultat.

În concluzie la cele spuse, volumele de texte dialectale, publicate la Chișinău în perioada sovietică cu alfabet chirilic (rusec), actualizate prin digitalizare și transliterare în alfabet latin, se vor înscrie în seria de volume similare publicate prin strădania dialectologilor din România, întregind imaginea asupra variantelor dialectale ale limbii române și servind drept resursă lingvistică importantă pentru cercetările privind graiurile românești de la est de Prut.

Referințe bibliografice:

1. ALM-Anexă: *Atlasul lingvistic moldovenesc. Articole introductive, anexe*, volumul I, partea I, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, Chișinău, 1968.

2. Cojocaru, Svetlana, Ciubotaru, Constantin, Colesnicov, Alexandru, Malahov, Ludmila, Bumbu, Tudor. *Instrumentar pentru digitizarea și transliterarea textelor tipărite în limba română cu caractere chirilice*, în „Revista Bibliotecii Academiei Române”, nr. 2, iulie-decembrie 2017, p. 27-38 [online]. Disponibil: <http://revista.biblacad.ro/wp-content/uploads/2016/06/2017-2-2-02.pdf> (citată 12.07.2020).

3. Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, Pavel, Vasile. *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.

4. Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, Pavel, Vasile. *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, 2016.

5. Melnic, Vasile, Stati, Vasile. *Introducere*, în *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*, volumul I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969, p. 3-7.

6. Pavel, Vasile. *Arhiva dialectologică: scurt istoric*, în „Philologia”, 2020, nr. 1-2, p. 78-82.

7. Petrovici, Emil. *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu-Leipzig, 1943.

8. Șuteu, Valeriu. *Arhiva fonogramică a limbii române*, în „Fonetică și dialectologie”, 1958, I, p. 211-219.

9. TD: *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*, volumul I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969; volumul I, partea II, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1971; volumul II, partea I, publicate de A. Dumbrăveanu, E. Constantinovici, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1971; volumul II, partea II, publicate de A. Dumbrăveanu, sub redacția lui V. Stati, Chișinău, 1981; volumul III, partea I, publicate de V. Corcimari, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1981; volumul III, partea II, publicate de A. Dumbrăveanu, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1987.

SCRIIND DIN AUSTRALIA

dr. MIHAELA MUDURE

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Romania

Rezumat. Această lucrare analizează opera a trei scriitoare al căror destin a pendulat între România și Australia: prozatoarea Anamaria Beligan, poeta și criticul literar Irina Grigorescu-Pană și poetesa Ioana Petrescu. Aceste trei cazuri constituie corpusul analitic pe baza căruia se pune următoarea întrebare: există o literatură româno-australiană? Așa-numitele literaturi cratimate sunt tipice culturilor care au emigrația drept unul dintre miturile lor fondatoare, cum ar fi Statele Unite, Australia, Canada, Noua Zeelandă.

Cuvinte-cheie: Anamaria Beligan, Irina Grigorescu-Pană, Ioana Petrescu, Australia, România, literatura cratimată, emigrație, dislocare.

Abstract. This paper analyses the work of three women writers whose destiny has oscillated between Romania and Australia: the prose author Anamaria Beligan, the poetess and the literary critic Irina Grigorescu-Pană, and the poetess Ioana Petrescu. These three cases are the analytical corpus which allow the question: is there a Romanian-Australian literature? The so-called hyphenated literatures are typical of the cultures which have emigration as one of their founding myths, such as the United States, Australia, Canada, New Zealand.

Keywords: Anamaria Beligan, Irina Grigorescu-Pană, Ioana Petrescu, Australia, Romania, hyphenated literature, emigration, dislocation.

Imigrația românească în Australia începe prin anii '20 ai secolului trecut. Este vorba de misionari ai bisericii ortodoxe sau de persoane în căutarea unui trai mai bun. Un prim val consistent de imigranți români se înregistrează după cel de-al doilea război mondial când România ajunge în orbita Uniunii Sovietice. Este vorba de persoane care vor să fugă cât mai departe de fericirea adusă în România de tancurile sovietice¹. Al doilea val semnificativ de imigrație are loc după 1989. Libertatea de circulație și dorința frenetică de a-și construi o viață mai bună într-o democrație consolidată au împins pe unii români a pleca tocmai la Antipozi. Conform datelor din recensămintele australiene, în prezent, emigrația românească numără peste 18.000 de persoane. Românii australieni s-au stabilit mai ales în marile orașe ale țării: Sidney, Melbourne, Brisbane.

Din punct de vedere literar și cultural, se pune întrebarea dacă putem vorbi despre o literatură româno-australiană, dacă cele două limbi de creație

¹ Pentru detalii, vezi Ion Berechet.

(engleza și româna) au dus la un altui, la o fertilizare reciprocă în care poveștile despre trecutul românesc să co-existe cu narațiunile reinscrierii într-o altă țară, în altă cultură? Prezentul eseu – încercare în sensul pristin al cuvântului – este o încercare de a cartografia un segment din scrisul româno-australian cu ajutorul scriitoarelor Anamaria Beligan, Irina Grigorescu Pană și Ioana Petrescu.

Dezvoltarea unei literaturi cratimate (româno-australiene) de tipul celor existente în alte culturi bazate pe emigrație (Statele Unite, Canada) nu poate fi separată de istoria conturării unei comunități româno-australiene. Prima structură organizațională a românilor australieni a luat ființă în iunie 1951. Este vorba de Asociația românilor australieni fondată, ca urmare a adunărilor spontane ce aveau loc în Hyde Park Sydney. În același an a fost întemeiat *Buletinul de informații ARA*. În 1958, prin strădania membrilor Asociației românilor australieni se înființează prima Biserică Ortodoxă Română în Sydney, cu hramul Buna Vestire. În fine, în 1982, Asociația înființează și prima școală românească din Australia².

Ne vom ocupa de cele trei scriitoare alese pentru acest excurs analitic în ordinea în care au emigrat. Anamaria Beligan s-a născut în 1958 ca fiică a marelui actor Radu Beligan. După divorțul părinților, tatăl ei vitreg a devenit marele dramaturg Horia Lovinescu. A studiat la Liceul „C.A. Rosetti” din București (școală cu un program special de limba engleză) și apoi la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I. L. Caragiale” din București. După absolvire, în 1981, este regizoare la Studioul „Alexandru Sahia” din București. În 1982 părăsește România și, după șapte luni petrecute într-un lagăr din Germania, emigrează în Australia. Obține un master în lingvistică aplicată de la Monash University, lucrează ca scenarist și regizor, la Melbourne, apoi predă la Australian Film and Television School din Sydney. În 1988, înființează, alături de partenerul ei, operatorul de film Valeriu Cîmpan, compania independentă de producție cinematografică Athanor. A publicat mai multe volume de nuvele: *Încă un minut cu Monica Vitti* (*A Few More Minutes with Monica Vitti*), apărut la Polirom în 1988 și la Equator Publishers (Melbourne) în 2002 și *Dragostea e un trabant* (*Love is a Trabant*) la Curtea Veche, în 2003. Primul ei roman a fost *Letters to Monalisa* (*Scrisori către Monalisa*), tradus de Polirom în 1999. A urmat *motherbena.com* publicat în românește în 2005 sub titlul *mamabenacom* și în Australia în 2006. Cel de-al treilea roman al ei este *Windermere: Love at Second Sight*. Beligan acordă o mare importanță versiunilor românești ale operelor ei. Mama ei a ajutat-o să își traducă opera literară în românește, ceea ce dovedește o relație foarte particulară cu limba maternă. Probabil că și vizibilitatea deosebită în cultura română a familiei din care se trage a contribuit/contribuie la faptul că versiunile românești au apărut înaintea celor în limba engleză. Anamaria Beligan nu insistă asupra consecințelor de a se exprima într-o limbă sau alta,

² Pentru detalii, vezi Găină.

ea preferă o atitudine cameleonică în care transnaționalitatea este asumată ca o consecință a destinului ei individual. În schimb, ea vorbește intens și deseori despre importanța preservării poveștilor noastre, ale fiecăruia dintre noi. Ele, aceste povești ale noastre, ne fac ceea ce suntem. Această idee este reiterată în interviurile pe care Beligan le-a acordat lui Ilie Rad și Cristinei Rusiecki. La întrebarea lui Rusiecki dacă scriitura ei este autobiografică, Beligan răspunde fără ezitare: „Nu. Dimpotrivă. Am lăsat să treacă mulți ani până să îndrăznesc să scriu. Toate amintirile și emoțiile erau încă foarte crude. Până nu se interpune filtrul umorului și al detașării nu cred că are rost să scrii. Devine totul edulcorat, sentimentaloid și nu mă interesează o astfel de proză. Sigur că există un grad de autobiografie la orice scriitor. Mesajul artistic în sine e un mesaj antropomorfic. Nu este ca o cercetare științifică - dezumanizată. N-are sens să faci artă dacă nu pui ceva din tine. Eu am avut multe emoții care au fost decantate cu succes. Până la urmă, în orice există un grad de umor, orice om face haz de necaz, chiar dacă necazul ăsta nu e imediat, e metafizic. E important ca atunci când scrii să îți distrezi cititorul, să-l stimulezi, să-l antrenezi într-o aventură și amuzantă, și serioasă” (Rusiecki, 2004, p. 8). Înțelegând autobiograficul ca un soi de simultaneitate literară, prozatoarea recunoaște două instanțe identitare care i-au călăuzit scrisul: exilul și condiția feminină. Despre dificultățile primei situații, Beligan spune în același interviu acordat lui Rusiecki: „Părăsești o întreagă identitate socială, ca să nu mai zic și culturală, și trebuie să te recompu. Asta cere un imens efort fizic, mental, de toate felurile. După ce reușești să-ți recompu identitatea, apoi un anumit echilibru și începi din nou să funcționezi, încep toate celelalte probleme: existențiale, sentimentale, de reinventare a orizontului spiritual” (Rusiecki, 2004, p. 8). Beligan afirmă cu tărie că ea nu scrie pentru Australia, scrisul e global, el se adresează lumii. Pe de altă parte, legătura ombilicală cu țara de origine este extrem de puternică. Scrisul este un mod de a ușura inserția fiicelor ei în lumea în care trăiesc prin explicarea rădăcinilor și a unui trecut din care ele au izvorât. Cu alte cuvinte, suntem globali, dar avem și un ceva al nostru, care e numai al nostru, nu suntem de pretutindeni și de niciunde. Pentru Beligan, scrisul face parte dintr-o istorie personală care se construiește de la femeie la femeie. „Bărbații vor să intre în istorie, în cultură. Femeilor puțin le pasă. Ele vor să perpetueze niște povești care altfel se pierd. Cum simt eu nevoia să înregistrez poveștile mamei mele ca să le trec mai departe copiilor mei. Vă spun cinstit că, dacă trăiam în România, n-aș fi început să scriu niciodată. Aș fi făcut doar filme. Nevoia asta realmente organică de a scrie mi-a venit pentru că aveam două fete și trebuia să le explic într-un fel cine suntem și de unde venim. Eram chiar de pe altă planetă, sistemul nostru de coșmaruri, de obsesii, de idiosincrazii era atât de diferit față de ce au întâlnit ele acolo, de contextul în care se dezvoltă ele, încât nu aveam cum să le explic altfel decât scriind proza pe care o scriu. Țasta a fost motivul principal. Nu ca să intru în istoria literaturii. MI SE RUPE de istoria literaturii. Sigur că, o dată

ce am început să scriu, pentru că sunt, în general, o fire perfecționistă, am vrut să scriu bine și, ca la orice om educat, modelele mele literare, ca și cele cinematografice, sunt de primă mână, nu? Ele există în mine, m-au bucurat enorm, sunt niște repere, dar să spun că vreau să intru în istorie, să fiu la același nivel cu ele niciodată nu mi-a trecut prin cap. Cred că noi suntem poveștile noastre și, dacă ne pierdem poveștile, ne pierdem pe noi” (Rusiecki, 2004, p. 9).

Din creația lui Beligan, vom insista asupra romanului *Scrisori către Mona Lisa* pentru că el este inspirat chiar din experiența translației dintr-o țară în alta, dintr-o cultură în alta. Cronotopul romanului este legat de războiul rece și de transfugii din Est. Există un soi de picaresc greu în acest roman. Murdari și neîngrijiți, acești picaro moderni caută o viață mai bună sfidând granițele și dictaturile care i-ar vrea cuminți în țarcul repartizat lor de mări lumii. Romanul este alcătuit din poveștile unor transfugi care așteaptă, cu toții, documentele care le-ar putea asigura o viață mai bună aiurea. Ironic, hotelul unde sunt găzduiți se numește „Arkadia”. Promiscuitatea vieții în comun, grija rece, convențională pe care acești „fugiți” o primesc în numele unui umanism convențional aflat la limita disprețului, violența speranței și a dezamăgirii, acestea sunt coordonatele vieții din acest spațiu liminar. Poveștile estului european se întâlnesc aici cu poveștile unui est colonial căci emigranții vin de pretutindeni. Extremiști *skinheads* dau foc hotelului iar oaspeții „Arkadiei” se trezesc, nu în mijlocul paradisului Primei lumi, ci în grija serviciilor sociale. Bărbații sunt angajați ilegal să lucreze în orașul unde își așteaptă viza asigurând astfel o mână de lucru ieftină celor care, pe de altă parte, nu prea vor să audă de ei și de problemele lor. Oare ce e mai rău? Oroarea poveștilor despre cum au scăpat din raiul impus dincolo de Cortina de Fier? Sau precaritatea vieții pe care o trăiesc acum? Persida este o bătrână care a părăsit România ascunsă într-un container de marfă. Este încă șocată de această experiență. Matei a trecut Dunărea înot. În spate o ducea pe Ancuța, fetița lui, care a alunecat în apă în timp ce grănicerii de pe ambele maluri trăgeau în ei ca nu cumva „șobolanii” să scape. Ca un maniac, Krzysztof adună haine vechi pe care le expediază, apoi, familiei. Complexul lui obsesiv-maniacal este să arate celor de „acasă” că s-a ajuns. Victor Cotenet este un fost informator al Securității care continuă să „informeze” în timp ce pozează în victimă. Nae Lebădaru, un rom din Banat, a făcut față dificultăților călătoriei spre libertate mâncând lebedele dintr-un parc austriac. Lache Urs s-a ascuns în pânțelele unui vapor și a supraviețuit consumând bulion. Viața de fiecare zi din „Arkadia” este fracționată de știrea unor noi încercări de sinucidere atunci când refugiații ajung să creadă că ce e prea mult, e prea mult, sau de atacuri xenofobe atunci când localnicii ajung să creadă că ce e prea mult, e prea mult. Amintirea granițelor este echilibrată de persistența unor discrete amintiri de familie. Fiecare se cercetează. Poate ai vreo uncie de „sânge” german și te poți smulge mai ușor din acest loc unde totul merge și totul începe. Dar în ciuda

confruntării cu o realitate dură, refugiații nu vor să renunțe la convingerea lor că viața e frumoasă, că viața merită să fie trăită.

Inevitabil, într-un asemenea loc meditația asupra istoriei devine cugetare asupra individului în istorie și vice-versa. Est europenii realizează cu amărăciune că au fost doar un experiment. Toată viața lor în sistemul ce se promitea a fi raiul pe pământ a fost doar o farsă care va fi considerată un comentariu parentetic al istoriei. Pentru Matei, de exemplu, conștiința că est europenii nu au avut nici măcar un „rol demn într-o tragedie respectabilă” (Beligan, 1999, p. 55), că li s-a oferit doar „un rol de bufon într-o comedie absurdă, jucată de amatori la colț de stradă” (Beligan, 1999, p. 55) este copleșitoare, tragică, nimicitoare.

Motivul Dunării, fluviul ucigaș, „aceeași eternă Dunăre, a cărei apă, între timp, devenise încă și mai grea din cauza deșeurilor combinate ale istoriei, geologiei și patologiei cosmice” (Beligan, 1999, p. 193), bântuie mentalul multor refugiați, ca o marcă liminară a destinului lor. În același timp, acești oameni marcați de istorie și destin suferă pentru că nimeni nu poate scăpa vreodată de totalitarismul celuiilalt. Îndoieli, amare ezitări pun sub semnul întrebării speranța că vreodată vor ajunge să ducă o viață mai bună, precum acele coafeze din Vest care veneau pe litoralul românesc dornice de o idilă cu iz oriental, oferită la un preț mai mult decât rezonabil. Ironia ori auto-ironia crudă nu este singura modalitate de a evada din Hotelul Arkadia. Matei, personajul cel mai pregnant, evadează din contingentul mundan scriindu-i Monalisei. Care Monalisa? Monalisa Tănase, desigur. Ce credeți? Spiritul parodic postmodern face farmecul acestui roman în care picarescul se adaptează realităților războiului rece.

O altă româncă care a scris din Australia este Irina Grigorescu Pană. S-a născut în 1946 și a emigrat în Australia în 1986. A fost lector la Monash University până în 1996 când a revenit în România devenind profesor la Facultatea de Limbi și Literaturi străine, Universitatea din București. A coordonat mai multe volume de eseuri și este autoarea a două studii consistente: *The Tomis Complex: Exile and Eros in Australian Literature* (1996) și *The Sphinx Demolished. Fictions of Exile in Australian Literature* (2000). Exilul este problematica ambelor volume și este limpede că această temă este mult mai mult decât o preocupare intelectuală. Exilul, în opinia lui Grigorescu Pană, este o inexorabilă schimbare existențială. Engleza nu poate fi, cu adevărat, limba spusă de exilat, engleza poate fi doar limbajul depărtării, al acelui spațiu al alienării care trebuie suportată.

Volumul de poezii „Melbourne Journal” traduce poetic experiența existențială australiană a Irinei Grigorescu Pană. Mai multe poeme alcătuiesc un dialog cu sora aflată în depărtare. În *Dear Sister* experiența lingvistică a noii limbi se traduce printr-o timiditate, printr-o anume irealitate a comunicării care nu mai are forța celei din limba maternă. Noua viață este un soi de spațiu de tip crisalidă. Noul eu așteaptă să se nască, dar se va naște el oare? „The new

life is like newborn long sleep, sister,/ in a soft children's bed all wrapped up in white frothy lace./ We speak to each other, not in words/ But in the English tongue, lightly/ as if we were reading from a book" (Grigorescu Pană, 1997, p. 6). În același timp, de dincolo de Cortina de Fier exilului surorii iubite i se răspunde cu durere. Despărțirea pare eternă, spațiul totalitar se închide precum o plasă în jurul celor dragi rămași acasă. „Since you left much has happened,/ they have come for us and your sister, many times,/ and we shall never see each other again" (Grigorescu Pană, 1997, p. 6). Sentimentul libertății se traduce prin uimirea resimțită în momentul în care, cu mare ușurință, cu care granițele devin simple semne convenționale. Nu întâmplător, această idee apare în poemul *Letter from America*, căci pentru mii de emigranți America a fost simbolul primordial al libertății. „Dear friends, what an amazing piece of news./ It is one thing to speak of flight and exile,/ another to actually cross the border on a winter night/ into the free world" (Grigorescu Pană, 1997, p. 8). Dar înstrăinarea lingvistică nu dispare în ciuda ardenței date de libertate: „English will feel like an foreign skin on you" (Grigorescu Pană, 1997, p. 8). Poezia Irinei Grigorescu Pană poartă povara lecturilor autoarei. Este o poezie unde cititorul instruit poate decela numeroase instanțe de subtilă intertextualitate. În poezia „Melbourne Love", de exemplu, poeta afirmă: „I thought I could leave my home and carry it with me" (Grigorescu Pană, 1997, p. 8). Este acest vers un ecou conștient al celebrei afirmații a lui Danton? Acesta, fiind acuzat de Robespierre că ar fi vrut să fugă în Elveția, a răspuns: „Nu poți lua patria pe talpa pantofilor". În orice caz, există în acest vers al lui Grigorescu Pană o asemănare care reflectă, cel puțin, o stare de spirit asemănătoare. Danton a ajuns la ghilotină refuzând să fugă, exilul o împinge pe autoare într-un soi de Viață-în-moarte cu ajutorul căruia putem construi o altă referință intertextuală. E vorba de starea la care e condamnat marinarul din poemul lui Samuel Coleridge *Balada bătrânului marinar* (*Rime of the Ancient Mariner*), după uciderea pescărușului. Această stare e concretizată, în poemul romantic și super-canonizat, și într-un personaj copleșitor care, alături de Moarte, controlează vasul până la ispășirea păcatului. Spune poetesa care a ales exilul: „I have been afraid of exile all my life/ as others have been afraid of illness or death,/ and now I no longer remember how it was,/ or why I left my country./ I can no longer find the way, and the hour/ when this other country began to be shaped,/ first as a journey to Australia,/ then as the home of a fugitive,/ red brick and wide open windows,/ a shelter from the strange name places,/ a house without stairs and without keys" (Grigorescu Pană, 1997, p. 10). Stresul exilului este tradus oniric, în manieră freudiană, prin acest spațiu casnic în care lipsesc intrările sau ieșirile. Sentimentul prizonieratului cauzat de propriile opțiuni existențiale e copleșitor. În ciuda oportunităților oferite Antipozi, Melbourne pare un imens desert, lipsește sentimentul împlinirii, al fructului roditor. În momentul când se întrevide sfârșitul exilului, precum în poezia *The End of Exile*, eul creator se reduce la cuvinte, vocabulele acelea

care pot deveni un refugiu în poezie. „The words I have are the words I am/ But the words you are roll your face away/ into the stretch of desert in Melbourne City” (Grigorescu Pană, 1997, p. 92).

Ioana Petrescu s-a născut în 1960, la Brașov. Absolventă a Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a fost cadru didactic universitar la Universitatea „Transilvania” din Brașov. A emigrat în Australia în 1996. În 2001 își susține doctoratul la Universitatea Flinders în Adelaide, în prezent, este cadru didactic la University of South Australia din Adelaide. A publicat mai multe volume de poezie: *I Say...* în 1999, *Fumigated* în 2001 și *Persuading Plato*, în 2012. Emoția dislocării este surprinsă cu multă finețe în poezia *Migrants* din ultimul ei volum. „Twenty kilograms per person, says a voice on the phone/ and I look at my suitcase. A few clothes, shoes,/ two books – I ripped off the covers to make them lighter./ The other books I own will have to stay behind./ I also own a few dreams. They don’t cost money/ and weigh nothing./ The dream about a dream I will tell my son / when I’m old and it will be all right./The dream about stardust heavy on my shoulders ... / The dream about words on paper forever ... / I’ll always carry these with me./ The dreams in my suitcase, the things on my mind./ I’m weak, I’m scared./ We’re only given, my mother says,/ the weights and ...” (Petrescu, 2012, p. 10). Materialitatea plecării concretizată prin enumerarea seacă inspirată de anunțurile de pe toate aeroporturile lumii este într-un șocant și dureros contrast cu imaterialitatea visurilor pe care le duce în bagajele sale orice imigrant. Tonul vrea să pară cert, sigur pe sine, dar, de fapt, e bântuit de neliniști dureroase. Vocea lirică vorbește despre un posibil și sperat viitor în care totul va fi bine...

Ioana Petrescu nu scrie decât în limba engleză. Nici nu pare a fi interesată de eventuala ei prezență în țara de origine³. Această brutală desprindere din „trupul” lingvistic al țării de origine ascunde un disperat efort de adaptare și integrare. Trauma pare a fi atât de dureroasă încât se preferă negarea, suprimarea ei. Semnificativă, din acest punct de vedere, este poezia *Language is not my mirror*. Concepută parcă în opoziție intertextuală cu celebra domnișoară Belinda din *The Rape of the Lock*, poemul lui Alexander Pope, care se pregătește în fața oglinzii pentru balul unde își va pierde celebra buclă, imigranta poetesă se pregătește cu bravură și chiar o anume semeție a înfrunța o nouă realitate în care abia așteaptă să se topească, adică să se integreze, să treacă neobservată, dacă e posibil. „In the morning I put on/ some non-unproblematic/ representational qualities/ like being strong, being brave./ I add a dash of lipstick/... / and in haste / I sip at the coffee I make bitter/ to get used to the taste of the day./ Language is the prism I use/ since Joyce made me throw away/ «the cracked looking/glass of a servant»./

³ Ioana Petrescu a publicat în revista *Vatra* un grupaj din creația unor poeți din sudul Australiei în variantă bilingvă și însoțit de prezentări. Poeta și-a grupat propriile creații lirice sub titlul „Addenda”.

I wish, I beg, I pray/ to be contemporary/ NOT contemptible/ in my art/ which cracks at the slightest/ flicker/ of eyes reflecting my eyes” (Petrescu, 2012, p. 13). Referința poetei la afirmația lui Stephen Dedalus din romanul lui Joyce *Ulysses* se referă atât la imperfecțiunile inevitabile ale artei incapabilă a reflecta realitatea în întregul ei adevăr cât și la imposibilitatea reprezentării de către subiectul postcolonial supus puterii. Desigur, Ioana Petrescu nu vine dintr-o istorie postcolonială propriu-zisă adică legată de o colonizare fățișă, dar așa cum Irlanda lui Joyce e într-o anume poziție față de fostul stăpân de care nu e defel ușor a se dezbara, și româncea Petrescu vine dintr-o istorie în care a existat destulă subordonare. Iar emigrația nu contribuie nici ea la un adaos identitar hegemonic. Acei ochi care îi reflectă ochii („eyes reflecting my eyes”) sunt conștiința dureroasă a alterității ei diasporice. Poetesa pretinde a nu suferi, ea minimizează importanța acestei grile epistemice care este limbajul ca și cum orice limbă ar fi doar o unealtă cu ajutorul căreia lumea poate fi reprezentată, nici mai mult, nici mai puțin. Nu are rost să suferi doar pentru că nu mai ești în limba în care lumea ți-a fost spusă pentru prima dată. Dar oare este chiar așa? Putem trece chiar atât de ușor peste aceea primă alcătuire lingvistică a eului nostru? Poeta preferă a nu insista. Reprimarea sau exacerbarea devin două fețe ale aceleiași transformări identitare.

Am început acest eseu cu întrebarea privitoare la existența unei literaturi româno-australiene. Răspunsul este negativ dacă ne gândim că o astfel de literatură cratimată ar presupune mult mai mult decât existența unor scriitori la Antipozi. Mă gândesc la instituții, reviste, premii literare, competiții, toate acele structuri organizaționale care însoțesc actul de a scrie ca atare. Ceea ce există este o prezență românească în Australia, scriitori/scriitoare care își prezintă propria perspectivă asupra avantajelor și dezavantajelor exilului, asupra implicațiilor alegerii altei limbi ca mijloc de expresie scriitoricească, care au scris despre urmele lăsate în conștiința lor de experiența trecerii pe la Treischen sau Lattina⁴. Până la urmă, rămâne faptul că româncele despre care am vorbit sunt într-o eternă căutare, într-o perpetuă speranță că viața poate fi suportată și într-o lume de după Căderea din Rai.

Referințe bibliografice:

1. Beligan, Anamaria. *A Few More Minutes with Monica Vitti*, Melbourne, 2002.
2. Beligan, Anamaria. *Dragostea e un trabant*, București, 2003.
3. Beligan, Anamaria. *Încă un minut cu Monica Vitti*, Iași, 1998.
4. Beligan, Anamaria. *mamabena.com*, București, 2005.
5. Beligan, Anamaria. *motherbena.com*, Melbourne, 2006.
6. Beligan, Anamaria. *Scrisori către Monalisa*, Iași și București, 1999.
7. Beligan, Anamaria. *Windermere: dragoste la a doua vedere*, Cluj-Napoca, 2009.

⁴ Spațiile în care cei fugiți din lagărul comunist așteptau documentele care le permiteau emigrația mai departe.

8. Beligan, Anamaria. *Windermere: Love at second sight*, Hawthorn, 2010.
9. Berechet, Ion. *O ciură bântuie România*, Aarhus, 1988.
10. Grigorescu Pană, Irina. *Melbourne Journal*, Timișoara, 1997.
11. Grigorescu Pană, Irina. *The Sphinx Demolished. Fictions of Exile in Australian Literature*. Melbourne, 2000.
12. Grigorescu Pană, Irina. *The Tomis Complex: Exile and Eros in Australian Literature*. Berna, 1996.
13. Găină, Dumitru. *Ortodoxia românească în Australia*, București, 2007.
14. Petrescu, Ioana. *Addenda* în „Vatra”, 2002, nr. 10, p. 48-50.
15. Petrescu, Ioana. *Fumigated*, Canberra, 2001.
16. Petrescu, Ioana. *I Say...*, Adelaide, 1999.
17. Petrescu, Ioana. *Persuading Plato*, Adelaide, 2012.
18. Rad, Ilie. *La urma urmei nu suntem decât suma poveștilor noastre. De rest se alege praful* în „România literară”, 16 octombrie 2009, nr. 41, p. 18-19; 21.
19. Rusiecki, Cristina. *Suntem povestirile noastre și, dacă ne pierdem povestirile, ne pierdem pe noi* în „Cultura”, 8 decembrie 2004, p. 8-9.
20. Șimăndan, Mihnea-Voicu. *Profil de autor. Anamaria Beligan*, în „Studii de știință și cultură”, septembrie 2009, nr. 3, p. 54-65.

LEXICUL REFERITOR LA INTELECTUL OMULUI – OBIECT DE STUDIU ÎN LINGVISTICA CONTEMPORANĂ

CRISTINA NEGRU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Problema intelectului omului ocupă un loc esențial în procesul de studiere a caracterului individului. Cercetătorii apreciază însușirile intelectuale ale omului drept o modalitate foarte importantă de cunoaștere a sinelui și a realității înconjurătoare. Dezvoltarea capacităților generale ale omului presupune și dezvoltarea proceselor de cunoaștere: memoria, percepția, gândirea, imaginația. Totalitatea proceselor cognitive ale omului determină intelectul său. Imaginea lingvistică a omului poate fi relevată în baza parametrilor de manifestare a ei: biologici, fizici, psihici, intelectuali, sociali. Cercetători din diferite domenii abordează, în cazul descrierii noțiunii de om, o latură anume: exteriorul, vârsta, starea fizică, psihică, poziția socială, activitatea de muncă, comportamentul, valorile morale ș.a.

Cuvinte-cheie: intelect, lexic, proces cognitiv, lingvistică, grup lexical semantic.

Abstract. The problem of human intellect has an essential place in the process of studying the character of the individual. Researchers appreciate the intellectual qualities of man as a very important way of knowing the self and the surrounding reality. The development of human general abilities also involves the development of knowledge processes: memory, perception, thinking, imagination. The totality of man's cognitive processes determines his intellect. The linguistic image of man can be revealed based on the parameters of its manifestation: biological, physical, mental, intellectual, social. Researchers from different fields approach, in the case of describing the notion of man, a specific side: the exterior, age, physical and mental condition, social position, work activity, behavior, moral values, etc.

Keywords: intellect, lexicon, cognitive process, linguistics, semantic lexical group.

Interpretat de filosofia limbajului ca un „tablou al universului”, limbajul uman, în special lexicul acestuia, reflectă un anumit sistem în limbă (Bahnaru, 2011, p. 99). Prin urmare, putem spune că vocabularul fiecărei limbi în parte este o copie perfectă a universului. Sistemul în limbă reprezintă un ansamblu de elemente omogene sau eterogene, realizat prin intermediul unor relații și are ca scop realizarea unor funcții comune, și anume, funcția comunicativă a limbii. Termenul de *sistem* presupune un mod deosebit de organizare a lexicului, fiindcă lexicul nu este compus dintr-un ansamblu finit de elemente de aceeași natură, chiar dacă ele îndeplinesc aceeași funcție de comunicare.

Potrivit *Dicționarului de Științe ale Limbii*, *lexicul* constituie totalitatea lexemelor unei limbi, care se opune vocabularului în diferite accepții; este ansamblul unităților lexicale la nivelul limbii, de care dispun toți vorbitorii (Bidu-Vrănceanu, 1997, p. 197).

După lingviștii germani J. Trier, L. Weisgerber și discipolii lor, *lexicul* este un prim strat al limbii în care se reflectă organizarea imediată. Lexicul reprezintă unul dintre domeniile lingvistice fundamentale, alături de fonetică și gramatică (în lingvistica generală a lui E. Coșeriu ș.a.). În gramatica generativă, lexicul reprezintă o componentă de bază a structurii de adâncime (Bidu-Vrănceanu, 1997, p. 197-198).

În acest sens, putem vorbi de conceptul de lexic ca cel mai mobil domeniu al limbii, fiind cel mai expus influențelor extralingvistice, oglindind într-o perioadă foarte scurtă de timp schimbările din realitatea din mediul înconjurător. Din necesitatea de a numi obiectele apărute recent, create de om sau obiectele și fenomenele descoperite în procesul cunoașterii, cuvintele noi apar în limbă fie prin folosirea mijloacelor interne ale limbii, fie prin împrumuturi din alte limbi.

Lexicul referitor la intelectul uman ocupă un loc aparte în procesul de studiere a caracterului individului și a devenit un obiect de studiu în lingvistica contemporană, deoarece însușirile intelectuale ale omului sunt foarte importante în cunoașterea sinelui și a realității înconjurătoare. Numeroase studii au fost elaborate în lingvistica rusă (I. M. Boguslavskii, L. M. Vasiliev, V. G. Gak, B. L. Iomdin ș.a), dar și în lingvistica românească de dincolo și de dincoace de Prut (V. Purice, G. Biriș, E. I. Dima), un interes deosebit constituie lucrările cercetătoarei A. C. Halichias, consacrate analizei lexicului latin al însușirilor intelectuale.

Problema intelectului și a capacităților intelectuale ale omului ocupă un loc special în procesul de studiere a caracterului individului. Cercetătorii apreciază însușirile intelectuale ale omului drept un organ foarte important de cunoaștere a sinelui și a realității înconjurătoare. Dezvoltarea capacităților generale ale omului presupune și dezvoltarea proceselor de cunoaștere: memoria, percepția, gândirea, imaginația. Totalitatea proceselor cognitive ale omului determină intelectul său. Calități esențiale ale intelectului uman sunt curiozitatea și profunzimea gândirii, flexibilitatea și mobilitatea ei, logica și argumentarea.

Imaginea lingvistică a omului poate fi relevantă în baza parametrilor de manifestare a ei: biologici, fizici, psihici, intelectuali, sociali. Cercetători din diferite domenii abordează, în cazul descrierii noțiunii de *om*, o latură anume: exteriorul, vârsta, starea fizică, psihică, poziția socială, activitatea de muncă, comportamentul, valorile morale ș.a. Lingviștii însă sunt preocupați în special de imaginea lingvistică a omului din perspectiva reflectării în limba română a capacităților lui intelectuale și a proceselor cognitive, de aceea

lexicul și frazeologia cu semantică intelectuală constituie obiectul unui interes deosebit al cercetătorilor. Investigațiile științifice se aplică față de lexeme sau frazeologisme separate, grupuri de lexeme și frazeologisme, relevate pe temeuri semantice, câmpuri sau microcâmpuri.

Acest interes față de lexicul și frazeologia cu semantică intelectuală se observă, mai ales, în lingvistica rusă, unde se regăsesc un șir de studii consacrate diferitor aspecte ale manifestării categoriilor în cauză. Astfel, o cercetare temeinică a semnificațiilor acțiunilor și stărilor mentale a realizat-o lingviștii ruși I. M. Boguslavskii, L. M. Vasiliev, V. G. Gak, B. L. Iomdin (Boguslavskii, 1984, p. 623-633; Vasiliev, 1981, p. 71; Gak, 1993, p. 22-40; Iomdin, 2002); a semantica comportată de noțiunile „rațiune”, „gândire”, „intellect”, „idee”, „gând” a fost analizată în lucrările cercetătoarei I. M. Kobozeva (Kobozeva, 1993, p. 95-104), iar conținutul noțional și modificările istorice ale structurii semantice a substantivelor cu semnificația „om prost” a constituit obiectul cercetării în lucrarea semnată de L. E. Kruglikova (Kruglikova, 2000, p. 96-113). O atenție sporită este acordată și modalităților metaforice de exprimare a sensurilor de calitate intelectuale, care se disting printr-un caracter metaforic foarte pronunțat și variat, codificat în forma internă și în denotația unităților frazeologice, acestea fiind analizate în lucrările elaborate de I. M. Kobozeva și A. A. Novosiolova (Nikitina, 1993; Novosiolova, 2003).

Există și cercetări care se axează pe tendința de a descrie conceptele de rațiune, prostie, activitate intelectuală din punctul de vedere al locului pe care îl dețin în imaginea lingvistică a lumii. În procesul cercetării conceptului „Intellectul omului”, lingviștii îl abordează ca pe o structură bipolară „Inteligență ↔ prostie”. Astfel, spre exemplu, cercetătoarea L. B. Nikitina analizează acest concept, având drept material expresiile apreciative din limba rusă despre manifestările intelectuale ale omului (Nikitina, 1996), iar A. A. Mișin investighează conceptele „inteligentă” și „prostie” în limbile germană și engleză (Mișin, 2007). T. V. Leontieva acordă o atenție esențială, în cercetarea conceptului „Intellectul omului” aspectului motivațional (Leontieva, 2003), iar E. A. Barașkina realizează o cercetare specială a sistemului modelelor metaforice, ce reprezintă semantica mentală în limba rusă contemporană (Barașkina, 2008).

Și în lingvistica românească – de dincolo și de dincoace de Prut – lexicul din sfera activității mentale a omului a constituit obiectul unor cercetări științifice.

Astfel, cercetătoarea V. Purice realizează o teză de doctorat în care studiază verbele gândirii din limba română din perspectiva statutului lor semantic și funcțional (Purice, 1985). Lingvista constată că verbele din grupul lexical semantic analizat se divid în „trei mari ansambluri, care exprimă, respectiv: 1) starea subiectului gânditor; 2) procesul de gândire; 3) rezultatul

proceselor de gândire” (Purice, 1985, p. 9), urmărind și specificul funcțional-semantic al lexemelor analizate.

Cercetătoarea Gabriela Biriș, într-un articol intitulat „Verbe de cogniție cu potențial de pragmaticalizare” (Biriș), face analiza a trei verbe de cogniție (*a asculta*, *a auzi* și *a înțelege*), cu o frecvență relativ mare în uz, cea mai mare parte a contextelor excerptate pentru identificarea valorilor pragmatice constituind simple ocurențe ale verbelor, nesusținute prin alte părți de vorbire. Autoarea integrează în clasa verbelor de cogniție și verbe de percepție (*a auzi* și *a asculta*), deoarece consideră că ele sunt parte integrantă a clasei și pot explica, în acest fel, frecvențele „glisări” semantice dinspre percepții fizice propriu-zise înspre înțelesuri epistemice.

O analiză amplă a verbelor cognitive din limba română îi aparține cercetătoarei Emanuela I. Dima (Dima, 2007). După o prezentare analitică minuțioasă a unor contribuții teoretice anterioare, consacrate acestei probleme, autoarea își concentrează atenția asupra verbelor cognitive românești, constatând că acestea sunt numeroase, chiar dacă și-a propus să se limiteze numai la sensurile cu frecvență ridicată, indicate ca atare în Dicționarul explicativ al limbii române. „Factorii, conchide E. Dima, sunt diverși: bogata sinonimie a limbii române care acceptă numeroase lexeme în denotația aceluiași referent (*a cugeta*, *a gândi*, *a judeca*, *a raționa*, strict contextual, *a procesa*, de pildă, pentru redarea activității de „a gândi”) sau existența unor perechi etimologice perfect sinonime (*a memora* și *a memoriza*, de exemplu)” (Dima, 2006, nr. 3, p. 351).

Un șir de cercetări cu tematică apropiată investigației noastre a realizat Ana-Cristina Halichias (Halichias, 1991, p. 151-164), sintetizându-le ulterior într-un volum aparte (Halichias, 2000). În aceste studii, autoarea analizează un segment al lexicului latin – cel referitor la însușirile intelectului uman –, încercând să stabilească, pe de o parte, elementele preluate din latina profană, iar pe de altă parte – contribuția latinei creștine la îmbogățirea acestui vocabular. Revenind, ulterior, asupra acestui subiect, cercetătoarea își propune să studieze inventarul de lexeme desemnând însușiri intelectuale prin prisma metodei de câmp (Halichias, 2001, p. 151-164). După o analiză minuțioasă a lexemelor excerptate din surse lexicografice, ea constată că acest câmp, al „însușirilor intelectuale pozitive și negative, este bine reprezentat în subdiviziunile sale, în Biblie și la autorii creștini”, iar „în sfera atributelor pozitive ale intelectului se remarcă, în primul rând, frecvența utilizare a lexemelor care denotă trăsăturile [+ inteligent], [+ rațional], determinate de mutațiile profunde petrecute în mentalitatea romanilor creștinați; dintre aceste cuvinte, unele existau deja în limba latină, dar cu o utilizare limitată în epocile anterioare, explicabilă prin caracterul lor cult, savant” (Halichias, 2001, p. 85).

Referințe bibliografice:

1. Bahnaru V. *Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă* (cu referire la studiile lui Eugen Coșeriu). În: Anuar de Lingvistică și Istorie Literară, tonul LI, București, 2011.
2. Barașkina E. A. *Метафоризация как способ языковой номинации компонентов ментальной сферы*. Дис. канд. филол. наук. Самара, 2008.
3. Bidu-Vrănceanu A. ș.a. *Dicționar general de științe ale limbii*, București: Editura Științifică, 1997.
4. Biriș G. *Verbe de cognitive cu potențial de pragmaticalizare*. Disponibil: www.diacronia.ro/indexing/details/V2523/pdf [accesat 17.08.2020].
5. Boguslavskii I. M. *Словарная статья понимать*. În: *Толково-комбинаторный словарь русского языка. Опыт семантико-синтаксического описания лексики*. Вена, 1984, с. 623-633.
6. Gak V. G.. *Пространство мысли (опыт систематизации слов ментального поля)*. În: *Логический анализ языка: Ментальные действия* / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева. М.: Наука, 1993, с. 22-40.
7. Halichias A.-Cr. *Câmpul semantic al atributelor intelectuale în latina creștină*. În: *Caietele Institutului Catolic*, II, nr.1, București, 2001, p. 63-87.
8. Halichias A.-Cr. *Considerații privind exprimarea noțiunii „deștept” în limba latină*. În: *Studia in honorem Eugenio Coseriu*, „Analele Universității Ovidius”, Seria Filologie, vol. I, Constanța, 1990, p. 151-164.
9. Halichias A. Cr. *Deștept și prost în limba latină. Studiu asupra vocabularului însușirilor intelectuale*, București : Scripta. 2000.
10. Iomdin B. L. *Лексика иррационального понимания*. Автореф. дис. . канд. филол. наук. М., 2002.
11. Kobozeva I. M. *Мысль и идея на фоне категоризации ментальных имен*. În: *Логический анализ языка: Ментальные действия*. М.: 1993, с. 95-104.
12. Kruglikova L. E. *Синонимический ряд «глупый человек» в истории русского языка*. În: *Слово во времени и пространстве: К 60-летию проф. В. М. Мокиенко*. СПб., 2000, с. 96-113.
13. Leontieva T. V. *Интеллект человека в зеркале русского языка*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Екатеринбург, 2003.
14. Mișin A. A. *Концепты «ум» и «глупость» в немецкой и английской языковой картинах мира*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Владимир, 2007.
15. Purice V. *Лексико-семантический и функциональный статус глаголов мышления в современном молдавском языке*. Автореф. дис. канд. филол. наук, Кишинев, 1985.
16. Vasileiev V. M. *Семантика русского глагола*. М.: Высш. школа, 1981, 71 с.

DESPRE NECESITATEA REVITALIZĂRII TEXTELOR DIALECTALE PUBLICATE LA CHIȘINĂU

dr. LILIANA POPOVSKI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Textele dialectale publicate la Chișinău în anii '60-'80 ai secolului trecut sunt de o valoare incontestabilă. Ele constituie, în primul rând, un document lingvistic, oferind posibilitatea studierii unor probleme de fonetică, gramatică, stilistică, istoria limbii etc., dar pot servi drept sursă și pentru cercetări în alte domenii: istorie, sociolingvistică, etnografie, folcloristică... Digitalizarea și transliterarea din alfabet chirilic (rusec) în alfabet latin va permite actualizarea lor, transformându-le într-un instrument de lucru util pentru cercetători, cadre didactice, studenți, masteranzi, doctoranzi. Versiunea digitalizată și transliterată le va introduce în circuitul științific general românesc și european și va facilita valorificarea lor plenară.*

Cuvinte-cheie: *texte dialectale, alfabet chirilic (rusec), alfabet latin, transliterare, digitalizare, revitalizare.*

Abstract. *Dialectal texts published in Chișinău in the 1960s and 1980s are of indisputable value. They represent, first of all, a linguistic document, offering the possibility to study some problems of phonetics, grammar, stylistics, language history, etc., but they can also serve as a source for research in other fields: history, sociolinguistics, ethnography, folklore studies... Digitization and transliteration from the Cyrillic (Russian) alphabet into the Latin alphabet will allow their updating, turning them into a useful working tool for researchers, teachers, professors, bachelor's students, master's students, doctoral students. Their digitized and transliterated version will introduce them in the general Romanian and European scientific circuit and will facilitate their full exploration.*

Keywords: *dialectal texts, Cyrillic (Russian) alphabet, Latin alphabet, transliteration, digitization, revitalization.*

Tratarea subiectului pus în discuție necesită, pentru început, o scurtă incursiune în istoria cercetărilor dialectologice din Republica Moldova.

Studierea graiurilor limbii române vorbite la est de Prut a reprezentat o preocupare continuă a cercetătorilor din cadrul Institutului de Filologie de la Chișinău (actualmente Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării) încă din momentul constituirii lui (ca Institut de Istorie, Limbă și Literatură). Datele adunate în timpul expedițiilor pe teren între anii 1946-1955 constituie primul set de materiale

al Arhivei dialectologice a Institutului. Caietele cu însemnările din acea perioadă conțin atât particularități fonetice, lexicale, gramaticale ale graiului din localitățile anchetate, cât și texte dialectale și folclorice (Pavel, 2020, p. 78-79).

Totuși colectarea metodică de material dialectal începe odată cu constituirea Sectorului de dialectologie (Sectorul de dialectologie și fonetică experimentală) ca subdiviziune a Institutului în 1956. Asume atunci, dialectologii chișinăuieni sub îndrumarea lui R. Piotrowski și-au fixat drept sarcină studierea graiurilor moldovenești de pe întreg teritoriul fostei Uniuni Sovietice, obiectivul major fiind elaborarea unui atlas lingvistic care să devină o lucrare de referință pentru dialectologia romanică și să permită rezolvarea unor probleme importante de lingvistică, punând la dispoziția cercetătorilor material comparabil cu cel din atlasele lingvistice publicate până la acea dată. Începerea acestui proiect ambițios a presupus o pregătire preliminară minuțioasă: în primul rând, s-a luat cunoștință de experiența predecesorilor și, ținându-se cont de cercetările dialectologice anterioare, în special de experiența dialectologilor români, a fost elaborat chestionarul, testat apoi în cadrul unor expediții de probă, au fost stabilite rețeaua de puncte cartografice, criteriile de alegere a informatorilor, principiile de cartografiere și de comentare a materialelor culese etc. (ALM-Anexă, p. 23-24).

Astfel, din 1957 s-au reluat expedițiile dialectologice, de această dată după un plan bine pus la punct și cu un scop clar definit.

Pe baza materialelor colectate în perioada 1957-1965 au apărut patru volume de atlas cu titlul *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), ieșite de sub tipar între anii 1968-1973, și altele patru cu titlul *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas.), o continuare directă a ALM, publicate între anii 1993-2003.

Reamintim că ALM a fost conceput ca un atlas regional în raport cu atlasele lingvistice românești naționale: *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* de Gustav Weigand (WLAD) și *Atlasul lingvistic român* (ALR), cu cele două părți (ALR I și ALR II), de Sever Pop și, respectiv, Emil Petrovici, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, urmărind să completeze și să aprofundeze informația oferită de acestea (ALM-Anexă, p. 11), conform principiului de elaborare a tuturor atlaselor regionale care dispun de o rețea de puncte mai deasă și de chestionare mai ample. Cuprinzând în rețeaua sa puncte din atlasele lingvistice românești generale (31 de localități din cele anchetate de Weigand pentru WLAD, 31 din cele anchetate de S. Pop pentru ALR I și 6 din cele anchetate de E. Petrovici pentru ALR II), introduse în mod intenționat pentru a urmări dinamica graiurilor moldovenești, având un număr de întrebări comune și făcând trimiteri la ALR (dar și la atlasele regionale dacoromâne), atlasul publicat la Chișinău se integrează organic atât în concepția generală a atlaselor lingvistice regionale ale limbii române, cât și în ansamblul de lucrări ale geolingvisticii românești.

Se știe că ALR, operă a școlii dialectologice de la Cluj, a fost înalt apreciat, atât în țară, cât și la nivel european, pentru valoarea sa documentară și metodologică, pentru originalitate, pentru inovațiile aduse, printre care se numără și publicarea de *Texte dialectale*. Sextil Pușcariu, inițiatorul și directorul ALR, s-a gândit încă de la început ca cele două anchete pentru realizarea atlasului să cuprindă și adunarea de texte dialectale, care să permită, în mai mare măsură decât volumele atlasului, studierea fenomenelor de sintaxă, fonetică sintactică și stilistică. În 1943, ca supliment la ALR II, apare volumul de *Texte dialectale* (ALRT II), culese de Emil Petrovici (Petrovici, 1943).

Culegerea mostrelor de limbă vorbită la nivel dialectal s-a aflat și în atenția dialectologilor bucureșteni. Înainte de război, în cadrul Laboratorului de fonetică experimentală de la Facultatea de litere din București, din inițiativa acad. Al. Rosetti, a fost constituită o colecție de discuri cu înregistrări de texte din graiurile românești, dar care, din nefericire, a fost distrusă în urma unui bombardament aerian în 1944. În 1956, la propunerea Domniei sale, Academia Română a aprobat alcătuirea Arhivei fonogramice a limbii române (AFLR), cu scopul de a culege și a păstra cu ajutorul înregistrărilor pe bandă de magnetofon graiurile vorbite pe teritoriul României și de a valorifica prin editare sistematică și prin studiere materialul cules (Șuteu, 1958, p. 211, 216).

În spiritul tradiției românești, dialectologii de la Chișinău au decis ca odată cu notarea pe pagini de caiet a răspunsurilor primite de la subiecții-informatori la întrebările din chestionarul ALM să înregistreze pe bandă de magnetofon texte dialectale. Astfel, anchetatorii atlasului au fost în același timp și culegători de texte dialectale. În cele 240 de puncte din rețeaua atlasului ce cuprinde localități din Basarabia, Transnistria, nordul Maramureșului (regiunea Transcarpatia) și al Bucovinei, ținutul Herța, sud-estul Ucrainei, Caucaz (Abhazia și ținutul Krasnodar din Federația Rusă) și partea asiatică a ex-URSS (Kazahstan, Kârgâzstan și ținutul Primorie din Extremul Orient Rus) au fost înregistrate în total peste 3000 de texte, care formează Arhiva fonogramică a sectorului.

Textele culese se grupează în două categorii: obligatorii și libere. Cele din prima categorie au fost obținute în baza unor convorbiri tematice privind unele activități rurale, cum ar fi prelucrarea cânepii, a lânii, țesutul, sau unele tradiții și obiceiuri, de exemplu, obiceiurile de nuntă. Ele au fost înregistrate în fiecare sat cu scopul de a pune la dispoziția cercetătorilor un material comparabil din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic, stilistic, dar mai ales lexical, întrucât se remarcă prin bogăție și varietate terminologică. Textele libere variază de la sat la sat în funcție de specificul locului, de profesia sau îndeletnicirea informatorului etc. și reprezintă fie descrieri ale unor activități cu specific rural, de exemplu, cum se coace pâine, cum se umple borșul, cum se face o casă, cum se face vinul, fie relatări ale unor fapte, evenimente, întâmplări din viața informatorilor sau din istoria satului. Ca texte libere au

fost înregistrate și materiale folclorice: povești, cântece, descântece, urături ș.a. (Melnic, Stati, 1969, p. 4).

Inițial se prevedea ca în paralel cu publicarea volumelor de atlas să apară și volume de texte dialectale, întrucât textele constituie o completare prețioasă a materialului obținut din fiecare localitate. Spre deosebire de chestionarele utilizate în timpul anchetelor pentru atlasele lingvistice, textul dialectal ca modalitate de înregistrare a materialului dialectal, prin autenticitatea și spontaneitatea formulării pe care le asigură, permite o mai eficientă apropiere de mecanismele vorbirii (Marin et al., 2000, p. X; Marin et al., 2016, p. 27). După cum menționa Emil Petrovici, hărțile lingvistice fixează „ imaginea... nemișcată a graiului din fiecare punct cartografic”, pe când textele dialectale constituie „imagini mișcătoare pe care putem urmări aceleași graiuri în mers, fiecare cu ritmul și mlădierile sale proprii” (Petrovici, 1943, p. VII).

Între anii 1969-1987 la Chișinău au fost publicate 6 volume de *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc* (TD), ce cuprind aproape jumătate din textele culese. Publicarea lor a fost precedată de o anevoioasă activitate de pregătire: audierea repetată a materialului înregistrat (mai întâi pe localități, apoi pe fraze, pe sintagme, pe cuvinte pentru precizarea formelor gramaticale sau a sunetelor pronunțate de informatori), transcrierea lui pe hârtie, explicarea cuvintelor dialectale, verificarea materialului (Melnic, Stati, 1969, p. 6-7). Din păcate, însă, textele dialectale publicate la Chișinău sunt redactate cu ajutorul unui sistem de transcriere fonetică (utilizat și pentru elaborarea ALM), ce are la bază alfabetul chirilic (rusesc), oficial la acea vreme, completat cu câteva litere latine (j, i, ŋ, h), o literă grecească (γ) și cu semne diacritice. Acest fapt a limitat accesul publicului la o sursă valoroasă de limbă română; doar cei ce cunoșteau alfabetul chirilic o puteau consulta. De posibilitatea studierii graiurilor românești din spațiul ex-sovietic au fost privați, în special, cercetătorii români. Pentru valorificarea plenară a acestor texte, se impune deci transliterarea lor în alfabet latin. Versiunea transliterată le va pune la dispoziția unui public cât se poate de numeros, le va introduce în circuitul științific general românesc și european și va facilita explorarea multiplelor valențe pe care le dezvăluie cercetătorilor, unele din ele chiar nebănuite.

Textele dialectale publicate la Chișinău constituie, fără îndoială, „un viu și autentic document de limbă română” (Pavel, 2020, p. 80), deosebit de important pentru lingvistica românească și cea romanică, pentru lingvistica generală, pentru dialectologia românească, sincronică și diacronică, pentru istoria limbii, stilistică, pragmatică etc. Ele pot servi la studierea multor fenomene fonetice, morfologice și sintactice, la cercetarea lexicului dialectal, a raporturilor dintre limba literară și graiuri, a influenței reciproce dintre graiuri, la identificarea trăsăturilor care le individualizează și care le apropie, la determinarea schimbărilor ce au loc în prezent în graiuri etc.

Textele înregistrate în satele moldovenești din Ucraina, Rusia, Abhazia (Georgia), Kazahstan și Kârgâzstan surprind graiurile periferice și pe cele insulare la un anumit stadiu de evoluție și permit studierea particularităților dezvoltării lor în medii aloglote, a schimbărilor survenite ca urmare a contactului cu alte limbi.

Dinamica graiurilor estice ale limbii române poate fi observată prin compararea particularităților dialectale reflectate de textele cuprinse în volumele de la Chișinău cu cele din textele culese în aceleași localități, dar în perioade diferite și publicate în culegerile din România. Deosebit de edificatoare ar fi comparația cu mostrele de grai românesc culese în ultimul deceniu al secolului trecut și în primul deceniu al secolului XXI în cadrul programului de cercetare a graiurilor românești vorbite în afara granițelor României, inițiat de dialectologii bucureșteni. Expedițiile au fost efectuate de echipe mixte de cercetători de la Academia Română și de la institutele de profil din țările vecine, printre care Republica Moldova și Ucraina, iar materialul rezultat (tezaurizat în AFLR) a fost publicat în câteva volume; cel referitor la graiurilor românești din fosta Uniune Sovietică se conține în lucrările semnate de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel: *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000; *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, București, 2011; *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, 2016. Studiile comparative în baza acestor surse ar pune în evidență direcția evoluției graiurilor respective pe parcursul unei jumătăți de secol. Precizăm că volumele publicate la Chișinău includ texte din 5 localități anchetate pentru lucrarea *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar* (pct. 17, 19, 97, 216, 231) și din 5 localități anchetate pentru lucrarea *Graiuri doacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar* (pct. 165, 225, 228, 231, 235). Graiul din Boian, regiunea Cernăuți, poate fi studiat sub aspectul evoluției sale într-o perioadă de timp și mai mare, de aproximativ șapte decenii, întrucât texte din această localitate, selectată pentru toate anchetele importante, au fost incluse atât în culegerea lui Emil Petrovici (Petrovici, 1943, p. 169-172), cât și în primul volum publicat la Chișinău (TD I/1, p. 49-66) și în unul din volumele dedicate românilor din afara granițelor (Marin et al., 2000, p. 239-277).

Eșantioanele de texte ce reflectă particularitățile de grai popular constituie un material didactic necesar pentru ilustrarea noțiunilor teoretice studiate, în special, în cadrul cursurilor de dialectologie, istoria limbii, lingvistică generală. Prin urmare, actualizarea textelor dialectale publicate la Chișinău le va transforma într-un instrument de lucru util nu doar cercetătorilor, ci și cadrelor didactice, studenților, masteranzilor, doctoranzilor.

Deși au valoare de document lingvistic în primul rând, textele dialectale pot servi drept sursă și pentru cercetări în alte domenii: istorie, etnografie,

folcloristică, sociolingvistică... Prezintă interes pentru oamenii de știință o serie de probleme, ce pot fi desprinse atât din conținutul textelor, cât și din particularitățile de grai pe care le fixează: istoria satelor moldovenesti, condițiile de trai ale țăranilor moldoveni, obiceiurile și tradițiile legate de momentele importante din viața omului (naștere, botez, nuntă, înmormântare), precum și de activitățile de zi cu zi ale celor de la sat, cauzele și condițiile stabilirii românilor în zone mai mult sau mai puțin îndepărtate de arealul românesc, bilingvismul și consecințele sale, procesul de asimilare lingvistică progresivă, procesul deznaționalizării (programate)/ slavizării moldovenilor din enclave lingvistice sau din localități izolate, contextul istoric și factorii, de natură diferită (sociali, politici, economici, culturali), ce determină aceste procese (războaie, instabilitate, migrația populației, schimbări politice, tulburări sociale, foamete, deportări, colectivizare etc.), măsura în care s-au păstrat obiceiurile, tradițiile, creațiile folclorice și portul popular al românilor din medii de altă origine, ca mărci ale identității românești etc.

Având în vedere valoarea incontestabilă a textelor dialectale publicate în anii '60-'80 ai secolului trecut de cercetătorii chișinăuieni, s-a decis readucerea lor în actualitate prin intermediul proiectului demarat anul acesta la IFR „B. P.-Hasdeu” care vizează valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național. Revitalizarea textelor dialectale ca parte a moștenirii culturale naționale presupune bineînțeles utilizarea noilor tehnologii, aplicate pe larg la ora actuală în toate domeniile vieții sociale, inclusiv în cel al științei. În contextul politicii europene privind conservarea digitală a patrimoniului cultural (https://europa.eu/european-union/topics/culture_ro), digitalizarea textelor dialectale în vederea conservării, protejării și valorificării devine o prioritate. Dincolo de acest obiectiv strategic, mijloacele informatice oferă un șir de avantaje concrete. Unul dintre ele este, fără îndoială, automatizarea procesului de transliterare, care poate fi realizată prin conjugarea eforturilor lingviștilor și a informaticienilor, necesitând, pe de o parte, efectuarea unor operațiuni tehnice preliminare: obținerea imaginilor prin scanarea paginilor tipărite, pregătirea imaginilor pentru recunoașterea optică a caracterelor cu ajutorul softului corespunzător (ScanTailor), recunoașterea optică a caracterelor (OCR), salvarea textului recunoscut ca un document Microsoft Word (Cojocar S. et al., 2017, p. 30-31), pe de altă parte, stabilirea cu precizie a regulilor de transliterare a caracterelor chirilice în caractere latine. Procesarea informatică ar asigura o calitate mult mai bună a versiunii imprimate (amintim că prima ediție a fost tipărită în condiții tehnice precare, la rotaprint). Pe viitor ar putea fi creat un corpus electronic de texte dialectale sau textele dialectale ar putea fi incluse în corpusuri mai ample de texte de diferite tipuri în limba română, ceea ce le-ar face și mai accesibile și mai ușor de consultat.

În concluzie la cele spuse, volumele de texte dialectale, publicate la Chișinău în perioada sovietică cu alfabet chirilic (ruses), actualizate prin digitalizare și transliterare în alfabet latin, se vor înscrie în seria de volume

similare publicate prin strădania dialectologilor din România, întregind imaginea asupra variantelor dialectale ale limbii române și servind drept resursă lingvistică importantă pentru cercetările privind graiurile românești de la est de Prut.

Referințe bibliografice:

1. ALM-Anexă: *Atlasul lingvistic moldovenesc. Articole introductive, anexe*, volumul I, partea I, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, Chișinău, 1968.
2. Cojocaru, Svetlana, Ciubotaru, Constantin, Colesnicov, Alexandru, Malahov, Ludmila, Bumbu, Tudor. *Instrumentar pentru digitizarea și transliterarea textelor tipărite în limba română cu caractere chirilice*, în „Revista Bibliotecii Academiei Române”, nr. 2, iulie-decembrie 2017, p. 27-38 [online]. Disponibil: <http://revista.biblacad.ro/wp-content/uploads/2016/06/2017-2-2-02.pdf> (cit. 12.07.2020).
3. Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, Pavel, Vasile. *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
4. Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, Pavel, Vasile. *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, 2016.
5. Melnic, Vasile, Stati, Vasile. *Introducere*, în *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*, volumul I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969, p. 3-7.
6. Pavel, Vasile. *Arhiva dialectologică: scurt istoric*, în „Philologia”, 2020, nr. 1-2, p. 78-82.
7. Petrovici, Emil. *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu-Leipzig, 1943.
8. Șuteu, Valeriu. *Arhiva fonogramică a limbii române*, în „Fonetică și dialectologie”, 1958, I, p. 211-219.
9. TD: *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*, volumul I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969; volumul I, partea II, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1971; volumul II, partea I, publicat de A. Dumbrăveanu, E. Constantinovici, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1971; volumul II, partea II, publicat de A. Dumbrăveanu, sub redacția lui V. Stati, Chișinău, 1981; volumul III, partea I, publicat de V. Corcimari, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1981; volumul III, partea II, publicat de A. Dumbrăveanu, sub redacția lui R. Udler, Chișinău, 1987.

CESTIUNI DE TERMINOLOGIE ONOMASTICĂ ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

dr. VIORICA RĂILEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Terminologia are un rol important în activitatea științifică și în diseminarea cunoștințelor. În lucrare sunt prezentate unele probleme actuale cu care se confruntă terminologia onomastică: diversitatea interpretării aceluiași termen, varietatea definițiilor, utilizarea unor termeni diferiți pentru desemnarea aceleiași noțiuni, utilizarea unor termeni identici pentru desemnarea unor noțiuni diferite etc.

Este necesar ca noile ediții ale dicționarilor să introducă definiții actuale, operaționale, iar autorii de lucrări onomastice să adopte o terminologie onomastică unitară, care ar înlătura orice confuzii.

Cuvinte-cheie: Onomastică, antroponimie, toponimie, nume propriu, sistem onimic, termen, terminologie.

Abstract. Terminology has an important role in scientific activity and in the dissemination of knowledge. The paper focuses on some current problems faced by onomastic terminology: diversity of interpretation of the same term, variety of definitions, use of different terms to designate the same notion, use of identical terms to designate different concepts, etc.

It is necessary for the new editions of dictionaries to introduce current, operational definitions, and for the authors of onomastic works to adopt a unitary onomastic terminology, which would remove any confusion.

Keywords: Onomastics, anthroponymy, toponymy, proper name, denomination system, term, terminology.

În general, după cum afirmă Aurelia Bălan-Mihailovici, „terminologia are o importanță covârșitoare din punct de vedere cultural și științific, prin ea suntem conectați la mersul lumii în istorie, dar tot prin ea suntem conectați la *axis mundi*, la spiritualitatea ce leagă pământul de cer, la mersul fără grabă, cumpătat, spre locul unde atemporalul înghite temporalul, unde se șterge spațiul și timpul și odată cu ele și istoria bună sau proastă”. (Bălan-Mihailovici, 2009, p. 138)

Prin conceptul de *terminologie* înțelegem „totalitatea termenilor unui anumit domeniu de specialitate” (Cabré, 1998, p. 68), „totalitatea termenilor de specialitate folosiți într-o știință, într-o disciplină, într-o activitate practică etc.” (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 321). Or,

termenul este un element al unei terminologii și se caracterizează prin „univocitate, monoreferențialitate și precizie. ... Prin raportare la discursul științific este necesar de amintit că, pe lângă alte condiții pe care le are de îndeplinit, un termen trebuie să fie foarte clar identificat în contexte (extralingvistice și lingvistice)”. (Bidu-Vrănceanu, 2002)

Terminologia onomastică este una complexă. În onomastică, la fel ca în alte domenii de specialitate, majoritatea termenilor folosiți sunt de circulație internațională, care, în diferite limbi, cu minime ajustări, sunt standardizați¹. Paralel cu termenii standardizați, atestăm și un șir de termeni „interni”, compuși din elemente indigene (neaoșe), care, de cele mai multe ori, sunt mai preferați. Astfel, atestăm o varietate în desemnarea termenilor și situații când „același lucru este adesea numit diferit și lucruri diferite sunt numite la fel” (cf. Harvalík, 2005). Este deosebit de reprezentativ, în acest sens, eterogenitatea în desemnarea claselor individuale de *crematonime*² și în clasificarea acestora. Aceasta se întâmplă din cauza că acest sistem onimic s-a dezvoltat abia în ultimii ani și, prin urmare, nu are o tradiție atât de lungă precum studiul antroponimelor sau toponimelor.

În lingvistica românească, în legătură cu denumirea disciplinelor care au ca obiect de cercetare numele proprii (numele de persoane sau numele de locuri) se mai poartă încă „discuții contradictorii sau se formulează puncte de vedere generatoare de nedumeriri, dacă nu chiar de confuzii” (Vișovan, 2012, p. 44).

Din câte cunoaștem, terminologia onomastică include un șir de termeni care au în componența lor elementul *-onim* (< gr. *onyma*) „termen, nume, denumire” (DETS, 1987, p. 7). Constituentul *-onim*, din termenii onomastici, se referă numai la nume proprii. Astfel, *antroponim* este numele propriu al unei persoane, *toponim* – numele propriu al unui loc, *hidronim* – numele propriu al unei ape, *astronim* – numele propriu al unui corp ceresc, *zoonim* – numele propriu al unui animal, *fitonim* – numele propriu al unei plante etc. Termenii *zoonim*, *fitonim* etc., atestați ocazional în uz, în afara sferei onomasticii, sunt „nume clasificatoare” („științifice”) care desemnează tipuri/ categorii din natură și nu nume proprii.

Antroponimia, care are ca obiect de cercetare numele de persoane și *toponimia*, care are ca obiect de cercetare numele de locuri etc., fac parte dintr-o disciplină mai amplă, numită, ușor confuz, cu numele de *onomastică*, fiind înlocuit *onim*- cu *onoma*- (< fr. *onoma*-, *-onyme*, *-onymie*,

¹ Ideea de standardizare o întâlnim la Wüster, prin care se înțelege eliminarea denominărilor plurivalente, dar și a denominărilor multiple ale aceleiași noțiuni.

² Ca subclasă a numelor proprii, definite drept unități onimice care denotă diverse obiecte sau lucruri create de om, majoritatea cu un scop practic (organizații, firme, instituții, creații artistice, trupe, echipe sportive).

gr. *onoma*) (Marcu, 2008, p. 205). De altfel, în literatura de specialitate atestăm perechi de cuvinte ca echivalente libere pentru numele unor discipline: *antroponimie* și *antroponomastică*, *toponimie* și *toponomastică*, *hidronimie* și *hidronomastică*. Deși nu deranjează deloc acest fapt, trebuie totuși să evităm eroarea comună de rostire și de ortografie a unor cuvinte în *-onim* cu *-onoma*. Or, *astronim* „nume propriu de corpuri cerești” nu este același ca și *astronom* „specialist în astronomie”.

Prima atestarea lexicografică a termenilor *antroponimie* și *antroponomastică* este cea din *Dicționarul explicativ al limbii române*, care stabilește sinonimia dintre ei și oferă o decodare a acestora valabilă și azi: „ramură a lingvisticii care studiază numele de persoană” și, respectiv, „totalitatea numelor de persoană dintr-o localitate, dintr-o regiune sau dintr-o limbă” (apud Vișovan, 2012, p. 44).

Termenul *antroponimie* a pătruns în limba română din franceză (< fr. *anthroponymie*) și are în componența sa două cuvinte de origine greacă: *anthropos* „om” și *-onim*. *Antroponimia*, disciplină relativ tânără în câmpul științific, s-a conturat ca o disciplină lingvistică de sine stătătoare, care studiază exclusiv **numele de persoane** (în general sau dintr-o limbă) din diverse puncte de vedere: origine, evoluție, structură, clasificare, funcție, sens, constituire în sisteme și subsisteme, mod de funcționare etc.

Termenul *toponimie* a pătruns în limba română din franceză (< fr. *toponymie*) și are în componență două cuvinte de origine greacă: *topos* „loc” și *-onim*. *Toponimia* este o „ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma și evoluția **numelor proprii de locuri**; totalitate a numelor proprii de locuri, de ape, de munți etc. dintr-o țară sau dintr-o regiune”, „ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul numelor proprii de locuri” (DEX 1998, p. 1098)

Termenul *onomastică* a pătruns în limba română din franceză (< fr. *onomastique*). Pentru termenul de *onomastică* este utilizat, în unele lucrări, sinonimul *onomatologie* (< fr. *onomatologie*, cf. gr. *onoma* „nume”, *logos* „știință”) (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 233; Șăineanu, 1938, p. 444; Scriban, 1939, p. 901; DLR, 1969, p. 226; Vascenco, 1970, p. 143; Marcu, Maneca, 1986, p. 755; Oprea et alii, 2006, p. 940). *Onomastica* este disciplina lingvistică care se definește prin „studiul numelor proprii” (Scriban, 1939, p. 901); „disciplina lingvistică al cărei obiect de studiu este originea, formarea și evoluția **numelor proprii**; totalitatea numelor proprii dintr-o limbă, dintr-o regiune, dintr-o epocă etc.” (DEX, 1975, p. 627); „ramură a lexicologiei care studiază originea numele proprii, cuprinzând două subdiviziuni principale: *antroponimia* (*antroponomastica*), care studiază **numele de persoane**, și *toponimia* (*toponomastica*), care studiază **numele de locuri**” (Pașca, 1936, p. 4; Flora, 1982); „ramură a lingvisticii care studiază numele proprii în sens

larg (nume de persoane, de locuri, de animale, de obiecte unice etc.; ansamblul sau totalitatea numelor proprii” (Cosniceanu, 2004, p. 5-6). Reținem deci că *onomastica* este o ramură a lingvisticii ce înglobează *antroponimia*, *toponimia* etc. ca pe niște subramuri.

Deși, în prezent, dispunem de termeni adecvați, care definesc clar domeniile de *antroponimie*, *toponimie* și *onomastică*, totuși atestăm și afirmații generatoare de confuzii. Or, în *Dicționarul de științe ale limbii* (DȘL) *onomastica* este definită ca „disciplină lingvistică al cărei obiect de studiu este originea, formarea și evoluția **numelor proprii de persoană** (*s.n.*), studiu diferențiat de cel al altor nume proprii (cum ar fi cele al numelor de locuri, mai puține la număr, vezi toponimie)” (DȘL, 1997, p. 359). „...Socotim că, într-o ediție viitoare articolele referitoare la *onomastică* trebuie reformulate și aduse la zi, iar afirmațiile trebuie înlăturate, în locul lor inserându-se formulări clare, în spiritul modern profund științific în care este elaborat acest important instrument de lucru, unic în știința lingvistică românească.” (Vișovan, 2012, p. 46-47)

De multe ori termenul *onomastică* e suprapus semantic termenului *antroponimie*, *toponimie* considerându-le sinonime. Adică acești termeni se pun într-o relație directă. „În arealul românesc putem vorbi acum de o disciplină bine conturată, ce se manifestă prin apariția unei serii de lucrări științifice, axate pe studierea onomasticii ca domeniu al lingvisticii: *Nume de persoane* (A. Graur), *Studiu asupra numelor de persoane* (M. Cosniceanu), *Numele unic* (Ch. Ionescu), *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică* (D. Tomescu), *Dicționar de prenume* (M. Cosniceanu)” (Trebeș, 2019); „Rectificarea numelui și/sau prenumelui conform onomasticii naționale” (Portalul serviciilor Publice)

Spre regret, atestăm acest lucru și în denumirile unor studii de specialitate în care autorii, deși prezintă doar material antroponimic, preferă să folosească termenul *onomastică*: *Mică enciclopedie onomastică* (cf. Ch. Ionescu, 1993), *Dicționar onomastic românesc* (cf. N. A. Constantinescu, 1963), *Dicționar onomastic creștin* (cf. A. Bălan-Mihalovici, 2003) etc.

S-au înregistrat anumite ezitări în utilizarea termenilor *toponimie* și *onomastică*. Pentru unii autori acești termeni reprezintă doar două discipline distincte: prima fiind preocupată de numele de locuri, iar cea de-a doua având ca obiect de cercetare doar numele de persoană *Probleme de toponimie și onomastică*, curs litografiat (cf. Ovid Densusianu, 1929), *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomastice* (cf. Nicolae Drăganu, 1933).

Este evident că pentru secolul trecut, când disciplinele onomastice abia își luau avânt, era justificată, într-o anumită măsură, o labilitate terminologică. Acest lucru însă nu trebuie să se întâmple astăzi, când

dispunem de definiții operaționale clare, care înlătură orice dubiu. A se vedea, în acest sens, definițiile propuse pentru *antroponimie*, *toponimie* și *onomastică* în *Dicționarul de termeni lingvistici*:

– *antroponimie (antroponomastică)* „ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul numelor de persoane”; „totalitatea numelor de persoane dintr-o localitate, dintr-o regiune sau dintr-o limbă” (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 26);

– *toponimie (toponomastică)* „totalitate a numelor de locuri, a denumirilor geografice ale unui ținut, ale unei țări etc.; ramură a lingvisticii care studiază numele de locuri” (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 324);

și, respectiv, *onomastică (onomatologie)* „disciplină care studiază originea, formarea și evoluția numelor proprii dintr-o limbă”; „totalitatea numelor proprii dintr-o limbă, dintr-o regiune, dintr-o epocă istorică” (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 233).

Aceste definiții ar trebui să fie preluate în majoritatea dicționarilor românești, fie că sunt explicative, etimologice, neologice, fie că vizează terminologia lingvistică actuală.

Un alt termen care dă multe bătăi de cap pentru (ne)specialiști este cel de *eponim*. Vom încerca, în cele ce urmează, să facem unele precizări în legătură cu acest termen onomastic. Or, legat de folosirea lui se constată o problemă, care deocamdată nu pare să fie satisfăcător soluționată.

Limba română a preluat termenul *eponim* din limba franceză (< fr. *éponyme*, cf. gr. *epi* „pe”, *onoma* „nume”) (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 132).

Pierre Germa, în al său dicționar *Du nom propre au nom commun, dictionnaire des éponymes*, scrie: „Voilà qui est clair: dans le sens le plus large du terme, peut être éponyme tout patronyme (Braille, Raglan, Pullman), tout prénom (...) ou surnom ou pseudonyme même. Mais peuvent également être éponymes les dieux, demi-dieux et héros de quelque mythologie que ce soit...” (Germa, 1993, p. 428). Autorul folosește aici termenul *eponim* pentru a numi, pe de o parte patronimele, prenumele, pseudonimele, numele proprii și, pe de altă parte, personajele mitologice (zeii și eroii). În majoritatea dicționarilor de limba franceză termenul *eponim* este definit drept numele propriu care împrumută numele său altor nume, inclusiv comune „personnage qui a donné son nom propre à une de ses créations ou inventions désignées par le nom commun (CNRTL); „qui donne son nom à quelque chose: *Athéna, déesse éponyme d’Athènes*” (*Le Petit Larousse illustré*, 2008, p. 380).

Din cele expuse rezultă că prin termenul *eponim* este numit „**numele propriu** care dă numele său unui nume propriu sau comun, omonim”.

NP (eponim) → NP;

NP (eponim) → NC.

Conform dicționarilor limbii române, *eponim* este numit numele propriu care „dă numele”, dar și numele propriu care „primește numele”, rezultat dintr-un nume propriu:

„(adj.) care dă numele său unui oraș, unei regiuni etc.” (DEX, 1998, p. 345; DLR, 2009, tom. V, p. 2879): NP (eponim) → NP;

cât și „numele de loc sau de oraș provenit de la numele unei persoane” (Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 132): NP → NP (eponim).

Unele ediții de dicționare consideră *eponim* orice apelativ sau termen generic provenit de la un nume propriu. Confuzia pare să vină din limba engleză, unde termenul *eponim* include și rezultatul lexicalizării numelui propriu: NP → NC (eponim).

„En anglais, si le substantif *eponym* désigne comme en français la personne réelle ou fictive qui transmet son nom (e.g. personal name *Washington* – toponym *Washington*, personal name *Albert* – toponym *Lake Albert/Lac Albert*), l’adjectif *eponymous* peut qualifier indifféremment celui qui donne son nom ou la chose qui le reçoit, même si cette dernière acception est déconseillée” (fr.wikipedia.org). Astfel, chiar dacă partea a doua a definiției nu este recomandată și este respinsă de mulți cercetători, întrucât se creează impresia că „l’éponyme est une forme générale qui se réfère à tout dérivé de nom propre” (Boulanger et Cormier, 2001, p. 9), totuși, tot mai multe ediții de dicționare, sub influența limbii engleze, înregistrează termenul *eponim* drept numele comun format de la un nume propriu: „Un éponyme est un mot formé à partir d’un nom propre.” (*Le Grand Dictionnaire terminologique de l’Office québécois de la langue française*). Ediția on-line a dicționarului *Larousse* consideră această extensie drept una abuzivă (*Larousse en ligne*).

„Astfel, în terminologia lingvistică *eponim* este folosit cu mai multe înțelesuri: în primul rând cel indicat de definiția oferită de dicționare (a). Apoi termenul mai este folosit pentru a desemna numele proprii devenite nume proprii și nume comune (b), dar și numele comune (c) care își au sursa în nume proprii.” (Chiș, 2005)

Considerăm că folosirea termenului *eponim* trebuie să se impună doar pentru **numele proprii** care ajung să desemneze o altă entitate decât cea pe care au numit-o inițial, cel puțin atât timp cât dicționarele românești nu au venit cu o completare a definiției, confirmând uzul actual. Iar până a fi introduse schimbările în dicționare, pentru a evita confuzia, putem folosi pentru „numele comune care sunt derivate din numele proprii (nume de persoane, nume de locuri etc.)” termeni de alternativă. Unii lingviști numesc aceste cuvinte *deonime* sau *deonomastice* (Enzo, 1982; Schweickard, 2010; Nistea, Golopenția, 2014, p. 171), *formații deonomastice* (Avram, 1996), termeni prin care se sugerează pierderea calității de nume propriu.

În prezent, un grup de specialiști ai Consiliului internațional al științelor onomastice (ICOS) are ca obiectiv elaborarea unui manual internațional de termeni onomastici, alcătuit pe baza dicționarelor și lucrărilor de onomastică existente. Or, sperăm că într-un viitor apropiat cercetarea onomastică va fi îmbunătățită prin adoptarea unei terminologii unificate, care va spori și îmbunătăți dezvoltarea în continuare a principiilor teoriei generale a onomasticii și va exclude labilitatea terminologică.

Referințe bibliografice:

1. Avram, Mioara. *Formațiile deonomastice în lexicografia românească*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLVII, 1996, nr. 1-6, p. 9-31.
2. Bălan-Mihailovici, Aurelia. *Despre viața cuvintelor și problemele terminologiei actuale*, București, ediția a II-a, Editura OSCAR PRINT, 2009.
3. Bidu-Vrăncianu, Angela (coordonator). *Lexic comun, lexic specializat*, 2002 [online]. Disponibil: http://ebooks.unibuc.ro/filologie/vranceanu/part32.htm#_ftnref5 (citât 11.10.2020)
4. Boulanger, Jean-Claude et Cormier, Monique C. *Le Nom propre dans l'espace dictionnaire général – Études de métalexicographie*, vol. 105 de Lexicographica, Tübingen, Niemeyer, coll. «Maior», 2001.
5. Cabré, Maria Teresa. *La terminologie. Théorie, méthode et applications*. Tradusă din catalană, adaptată și actualizată de Monique C. Cormier și John Humbley, Ottawa, Les Presses de l'Universitaires d'Ottawa, 1998.
6. Chiș, Dorina. *O importantă resursă terminologică – numele proprii*, în „Revista electronică „UniTerm” a Universității de Vest din Timișoara, 2005, nr. 1 [online]. Disponibil: https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm3_2005/dchis.pdf (citât 21.05.2020).
7. CNRTL – *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales* [online]. Disponibil: <https://www.cnrtl.fr/definition/%C3%A9ponyme> (citât 29.11.2015).
8. Constantinescu-Dobridor, Gheorghe. *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998.
9. Cosniceanu, Maria. *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău, Pontos, 2004.
10. DETS 1987 – Nicolae Andrei. *Dicționar etimologic de termeni științifici*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
11. DEX 1975 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1975.
12. DEX 1998 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
13. DLR 1969 – *Dicționarul limbii române*, Serie nouă. Tomul VII. Partea a 2-a, Litera O. București, Editura Academiei Române, 1969.
14. DLR 2009, tom. V – *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tomul V, partea a 7-a, Litera E, E – ERZAȚ, București, Editura Academiei Române, 2009.

15. DȘL 1997 – Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană-Dindelegan, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

16. Enzo, La Stella T. *Deonomastica: lo studio dei vocaboli derivati da nomi propri*, în „Le lingue del mondo”, 1982, p. 13-18.

17. Flora, Radu, *Unele considerații despre poreclele românești din Voivodina (Iugoslavia)*, în „Studii de onomastică”, Cluj-Napoca, 1982, vol. III, p. 54-73.

18. fr.wikipedia.org [online]. Disponibil: <https://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89ponymie> (citat 11.10.202)

19. Germa, Pierre. *Du nom propre au nom commun, dictionnaire des éponymes*, Paris, Édition Bonneton, 1993.

20. Harvalik, M. *Towards a New Millennium – Towards a Common Onomastic Terminology?* În: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences, Uppsala 19-24 August 2002, 1. Uppsala, 2005, p. 161-171.

21. Larousse en ligne [online]. Disponibil: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/%c3%a9ponyme/30582?q=eponyme#30495> (citat 11.10.2020)

22. *Le Grand Dictionnaire terminologique de l'Office québécois de la langue française* [online]. Disponibil: http://66.46.185.79/bdl/gabarit_bdl.asp?t1=1&id=2723 (citat 13.05.2016)

23. *Le Petit Larousse illustré*, Paris, éd. Larousse, 2008, p. 380 [online]. Disponibil: <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/%C3%A9ponyme/30582#TFx9RSDcukcxLTm7.99> (citat 03.05.2016).

24. Marcu, Florin, Maneca, Constant. *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 1986.

25. Marcu, Florin. *Dicționar de neologisme*, ediție actualizată și completată, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2008.

26. Nistea, Marinela, Maftai Doina; Golopenția, Elena, *Nume din... Nume*, în „Construcții identitare – reverberații ale modelului cultural francez în context european și universal”, vol. 3. Coordonator: Ludmila Braniște. Iași, Editura Presa universitară bălțeană, Bălți & Editura Vasiliana '98, 2014, p. 169-178 [online]. Disponibil: <http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/conferinte/constructii3.pdf> (citat 11.10.2020)

27. Oprea, Ioan, Pamfil, Carmen-Gabriela, Radu, Rodica, Zăstroiu, Victoria. *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006.

28. Pașca, Ștefan. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.

29. Portalul serviciilor Publice [online]. Disponibil: <https://servicii.gov.md/ServiceDetails.aspx?id=7450fc11-e388-473e-8057-ac50dc3ce314> (citat 1.10.2020)

30. Schweickard, Wolfgang. *Deonomastici*, Enciclopedia dell'Italiano, Istituto dell'Enciclopedia italiana Treccani (2010) [online]. Disponibil: <https://it.wikipedia.org/wiki/Deonomastica> (citat 11.10.2020).

31. Scriban, August. *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*, ed. I-a, Iași, Institutul de arte grafice „Presa Bună”, 1939.

32. Șăineanu, Lazăr. *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VI-a, Craiova, „Scrișul Românesc”, 1938.

33. Trebeș, Tatiana. *Studiu asupra prenumelor actuale (pe material din raionul Orhei)*, 2019 [online]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54981/tatiana_trebes_thesis.pdf (citat 11.10.2020)

34. Vascenco, Victor (coordonator). *Dicționar rus-român de termeni lingvistici și filologici*, București, 1970.

35. Vișovan, Sorin Stelu. *Cu privire la terminologia onomastică românească*, în „Buletin Științific”, Fascicula Filologie, seria A, vol. XXI, 2012, p. 43-49.

Abrevieri:

NP	–	nume propriu
NC	–	nume comun
cf.	–	(lat.) <i>confer</i> „compară”
gr.	–	grec
fr.	–	francez

ROLUL METAFOREI ÎN FORMAREA CONCEPTELOR ȘI DEFINIREA TERMENILOR

NATALIA ROTARI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul pune în lumină problema rolului metaforei în formarea unor concepte și definirea termenilor din limbajele specializate. Conform principiului unidirecționalității, procesul metaforic, în limbaj, urmează tradiționalul „traseu” – de la concret la abstract. Metaforizarea în limbajul științific este un proces semantic de selectare a unei denumiri pentru a defini anumite procese, lucruri, fenomene etc. Procesul de metaforizare a unei unități terminologice, conceptuale, presupune parcurgerea a trei etape. În consecință, noua unitate nominativă obține o valoare independentă, devenind termen și supunându-se regulilor de funcționare a termenilor. Astfel, lexemul metaforizat își pierde semnificația primară, devenind o noțiune științifică și ulterior, fiind nevoie de o definiție proprie.*

Cuvinte-cheie: *Metaforă, nominație, neologie, transfer semantic, termen.*

Abstract. *The article sheds light on the role of metaphor in the formation of concepts and the definition of terms in specialized languages. According to the principle of unidirectionality, the metaphorical process, in language, follows the traditional „path” – from concrete to abstract. Metaphorization in scientific language is a semantic process of selecting a name to define certain processes, things, phenomena, etc. The process of metaphorizing a terminological, conceptual unit involves three stages. Consequently, the new nominative unit obtains an independent value, becoming a term and subject to the rules of operation of the terms. Thus, the metaphorized lexeme loses its primary meaning, becoming a scientific notion and later, needing its own definition.*

Keywords: *Metaphor, nomination, neology, semantic transfer, term.*

Cognitiști G. Lakoff și M. Johnson lansează ideea că metafora este prezentă pretutindeni în viața de zi cu zi, nu doar în limbaj, dar și în gândire și acțiune (Răciulă, 2019, p. 28). Metaforele reconstruiesc un model de gândire, o corespondență conceptuală între două domenii diferite: domeniul-sursă (DS) și domeniul-țintă (DT). Acest set de corespondențe dintre conceptele metaforice devine o modalitate de descifrare a metaforei (Butiurca, 2016, p. 63).

Metafora are, pe lângă funcția ornamentală, și o evidentă funcție epistemologică, devenind astfel elementul preponderent în discursul științific, apt să asigure extinderea cognitivă necesară pentru comprehensiunea și fixarea terminologică a noilor concepte. Lakoff și Johnson (1980, 1999), fondatorii

teoriei conceptuale a metaforei, consideră că metafora stabilește corespondențe între domenii extrem de diferite, transferând o structură conceptuală dintr-un domeniu cunoscut, familiar și concret într-un domeniu abstract, complex și/sau nefamiliar pentru a o face astfel mai ușor de înțeles (Dobrotă, 2014, p. 209). Astfel, transferul metaforic e văzut drept un mod de raționament analogic, utilizând mijloace cunoscute într-un mod inovativ și acționând ca o modalitate de procesare a informațiilor.

Se recurge la metaforă atât în limbajul cotidian, cât și în discursul științific, din nevoia de a desemna fenomene mai puțin obișnuite, din necesitatea de a umple golurile din limbaj cu „definiții” pentru unele obiecte, fenomene care sunt lipsă. Se consimte astfel că ambianța optimă a comunicării este limbajul cotidian, natural, gândit în infinitatea permutărilor semantice posibile. Astfel, metafora obține un rol de cunoaștere, de compensare a lacunelor pentru denumiri. Această dimensiune nouă, odată pusă în evidență, ne relevă caracterul coerent și sistematic a felului în care cunoștințele noastre se organizează conform unui pattern cunoscut anterior și exprimat metaforic. Structurile metaforice prezintă trăsături distinctive și îndeplinesc funcții diferite în același context, fiind elemente complementare. Metaforele care au rolul de a conceptualiza, a defini interacționează și intră într-un sistem de relații ce permit crearea, în cazul unei rețele conceptuale, a unui sistem de reprezentare a cunoștințelor coerent și logic (Varga, 2005, p. 76).

Metaforizarea în limbajul științific este un proces semantic de alegere a unei denumiri conform asemănării de obiect, de trăsătură sau de funcție între două obiecte eterogene. De menționat că noțiunile de metaforizare științifică și caracterul metaforic al termenului științific nu sunt totalmente identice (Stoianova, 2008, p. 182). Noțiunea de metaforizare științifică este mai amplă, mai generalizată decât cea terminologică, deoarece ea cuprinde în sine atât metaforizarea terminologică, cât și alt tip de metaforizare, legat de metaforizarea conceptuală și cea teoretică, dar care, la rândul său, nu întotdeauna se limitează la metaforizarea terminologică.

Lakoff și Johnson, bazându-se pe constatarea unei organizări interioare diferite ale metaforelor structurale, menționează existența metaforelor conceptuale definite în lucrarea lor drept elemente care *organizează un întreg sistem de concepte prin raportarea unora la celelalte în cadrul sistemului*. În descrierea lor, renumiții cognitivisti insistă asupra faptului că acestea nu sunt rezultatul unei alegeri arbitrare, or, la baza acestora stă experiența cotidiană, prin influența culturii și a științei. Utilizarea metaforelor conceptuale în limbajele specializate este justificată prin încercarea de transmitere a unor cunoștințe și informații de natură abstractă, fiind mult mai ușor de perceput prin raportarea la experiența empirică a acesteia.

Terminologia preia din domeniul lingvisticii triumphiul semiotic, însă utilizează alt tip de formulare: forma termenului – noțiune (concept) – obiect. Respectându-se modelul logicii, se utilizează unitatea gândirii – conceptul

(ansamblu de trăsături naționale, cognitive) – care înlocuiește semnificatul (ansamblu de seme lexicale și gramaticale). Denotația este partea reprezentativă a conceptului și nu trebuie confundată cu semnificatul. În studiul termenului, referentul și numele acestuia au o importanță sporită. Referentul este entitatea extralingvistică pe care limbajele specializate îl denumesc printr-un termen – indiferent dacă acesta s-a format prin analogie sau prin alte procedee.

În procesul de metaforizare a unei unități terminologice, cercetătorii delimitează trei etape:

1. selectarea cuvântului (limba comună/ termen dintr-un domeniu de activitate) în funcție de anumite criterii translingvistice;

2. conceptualizarea, proces prin care se transferă semnificații și cuvântul-sursă reprezintă un model de cunoaștere a noțiunii-receptoare;

3. fixarea unității nominative (separarea semantică) prin intermediul căreia unitatea nominativă nouă deține o valoare nominativă independentă, obținând statutul de termen și se integrează în sistemul funcțional terminologic (Mincu, 2019, p. 274).

Identificarea metaforică presupune o secvență de două operații: se elimină mai întâi trăsăturile prea asemănătoare ale celor doi termeni, iar apoi trăsăturile prea deosebite, care ar putea împiedica unificarea/echivalarea metaforică. Impresia de deosebire dintre termenul propriu și metaforă nu trebuie să fie ștearsă printr-o asemănare izbitoare, căci metafora nu rezultă niciodată dintr-o unificare totală de sens a unui cuvânt (Caterev, 2018, p. 70).

Metafora specializată este un construct cognitiv ce denumește prin analogie un concept, respectând statutul termenului și, în linii generale, funcțiile limbii. Cu toate acestea, există elemente de structură care diferențiază subtil, metafora specializată (conceptuală/ terminologică) de termen:

- ✓ Termenul denumește în mod convențional o noțiune prin terminologizare, derivare lexicală etc.);

- ✓ Metafora denumește o noțiune prin analogie, transfer.

Cercetarea metaforei specializate este legată de problema modelului preconceptual, a raportului acestuia cu noțiunea (intensiune), cu obiectul (extensiune) care urmează a fi conceptualizat. Modelul preconceptual este aprioric denominării, iar faptul este în măsură să susțină autonomia metaforei în raport cu modelul. Structurile metaforice reprezintă intuiția unei realități pe care o provoacă și o reflectă la nivelul conștiinței, prin abstractizare. Punctul de plecare nu este metafora în sine, ci trăsătura relevantă conceptual a modelului precum și capacitatea termenului de a desemna. Denominația prin metaforă este un proces intelectual, propriu științei, care duce la o reprezentare superioară a realității. Formarea conceptelor prin procesul de metaforizare respectă următoarele condiții:

- ⇔ Raportul dintre modelul preconceptual și termen este de independență;

- ⇔ Modelul poate avea o încărcătură psihică;

⇔ Termenul împrumută imaginea conceptuală stabilă, eliminând trăsăturile subiective ale modelului; conceptele științifice sunt create printr-un proces de abstractizare, pot fi analizabile și înafara contextului (Butiurca, 2016, p. 69).

Tiparele preconceptuale sunt eterogene (ontologice, antropologice, livrești etc.) în cercetarea metaforei specializate. *Endolimfă* (fr. *endolymph*, en. *endolymph*) este una dintre metaforele al cărui model preconceptual are caracter livresc: *limpha*, -ae era o metaforă poetică utilizată de Lucrețius și de Vergilius cu accepțiunea de apă „limpede de izvor sau de râu” și nu era străină de reprezentările mitologiei romane, unde *Lymphae*, -arum desemna nimfele apelor.

Procesul de metaforizare în limbajul științific respectă anumite legități. Selectarea particularităților pentru denumirea metaforică este direcționată de un set de factori obiectivi precum:

- Analogiile;
- Stabilitatea relațiilor dintre realitățile științifice;
- Dependența subiectului de stereotipurile gândirii;
- Tendința vorbitorului de a reflecta adecvat trăsăturile fenomenului dat.

Cercetătoarea Denisa Dragușin, precizează că o implicație a metaforei în definirea termenilor ar fi aceea că diferitele sensuri ale unui cuvânt polisemic nu sunt dezvoltări arbitrare istorice, ci instanțieri ale unei metafore conceptuale. Modelul lor oferă astfel o explicație cu privire la prezența acelorași cuvinte și expresii în câmpuri semantice distincte: fiecare dintre aceste perechi de cuvinte și expresii sunt considerate realizări ale unor metafore conceptuale care conectează cele două domenii la nivelul gândului. Întrucât teoria metaforei conceptuale pretinde să descrie procese centrale și structuri ale rațiunii umane, ea nu este specifică unei limbi anume și, în consecință, are putere explicativă în diverse limbi (Prus, 2011, p. 233).

În concluzie, din punctul de vedere al expresiei lingvistice, metafora poate fi exprimată printr-un singur termen, printr-o sintagmă plurilexicală sau poate avea o structură deosebit de complexă. Metafora specializată respectă principiile de organizare a metaforei teoretizate de reprezentanții cognitivismului, cuprinzând cel puțin doi termeni, conform structurii A este B.

Crearea unui cuvânt nou se leagă dimpotrivă de transferul unor semnificații dintr-o sferă semantică în alta în virtutea unor similarități structurale între ele. Vorbim de piciorul scaunului datorită similarităților sale cu picioarele pe care mergem (Costache, 2013, p. 180).

Pe metaforicitatea vie a limbajului se sprijină orice formare naturală a conceptelor, iar descoperirea genial inventivă a elementelor comune, prin asemănare, similitudine, prin care lucrurile sunt ordonate, reprezintă temeiul longevității limbii și chiar productivitatea ei logică (Lengyel, 2014, p. 122).

Referințe bibliografice:

1. Butiurca, D. *Lingvistică și terminologie. Hermeneutica metaforei în limbajele specializate*, București: Institutul European, 2016, 244 p.
2. Caterev, C. *Formarea termenilor în domeniul biblioteconomic prin metaforizare*, în: „Studii și cercetări”, 2018, nr. 1-2, p. 69-79.
3. Costache, A. *Rolul metaforei și al raționamentului analogic în predarea economiei*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai-Philosophia”, 2013, nr. 58 (3), p. 179-190.
4. Dobrotă, C. *Cognitive metaphor in the theoretical economic discourse*, în *Lucrările conferinței internaționale Globalizare, dialog intercultural și identitate națională. Secțiunea: Limbă și discurs. Târgu Mureș: Arhipelag XXI Press*, 2014, 1, p. 209-215.
5. Lengyel, A. *Cuvânt, metaforă, cunoaștere*, Cluj-Napoca: Eikon, 2014, 320 p.
6. Mincu, E. *Metafora în terminologia medicală*, Chișinău: Pontos, 2019, 276 p.
7. Prus, E. *Rolul metaforei conceptuale în realizarea textualității din perspectiva generării și interpretării textului*, în „Intertext”, 2011, nr. 1-2p. 59-75.
8. Răciula, L. *Metafora conceptuală în construcțiile ideomatice românești*, în „Tradiție și inovare în cercetarea științifică”, ediția a 8-a: *Materialele Colloquia Professorum* din 12 oct. 2018. Bălți: SUA „Alec Russo”, 2019, p. 45-49.
9. Stoianova, I. *Metafora în terminologie*, în „Intuitext”, 2008, nr. 1-2, p. 181-187.
10. Varga, C. *Terminologia interferenței gui. Problematika metaforelor orientazionale*, 2005 [online], UniTerm, ISSN 1842-0052. Disponibil: file:///C:/Users/Admin/Desktop/TERMINOLOGIA_INTERFETEI_GUI_PROBLEMATICA.pdf

ENANTIOSEMIA (SCHIMBUL DE BUNURI MATERIALE. APRECIEREA SUBIECTIVA A VORBITORULUI)

dr. hab. ANGELA SAVIN-ZGARDAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Suntem de părerea că fenomenul enantiosemei este o manifestare specifică a polisemiei. Pentru a nu confunda acest fenomen cu antonimia propriu-zisă, ni se pare utilă precizarea că antonimele sunt cuvinte cu corpuri fonetice diferite sau parțial diferite. O astfel de interpretare a enantiosemei ne pare justificată. În raport cu antonimia, enantiosema se referă la polisemia internă, la polarizarea sensului intern al cuvântului.*

Cauza principală a enantiosemei se explică prin aceea că rădăcinile și derivatele lor au avut în epoca veche sensuri comune, insuficient diferențiate. Odată cu evoluția gândirii și a limbii, astfel de sensuri s-au diferențiat. Din sfera comună a noțiunii se evidențiau nuanțe mai concrete ale sensului de bază, care treceau în sensuri contrare. Am dori să subliniem că odată cu evoluția gândirii și a limbii astfel de sensuri s-au diferențiat în limba română prin crearea unităților polilexicale stabile, în cazul dat al locuțiunilor.

Cuvinte-cheie: *enantiosema, locuțiune, antonimie, polarizarea sensului.*

Abstract. *We believe that the phenomenon of enantiosema is a specific manifestation of polysemy. In order not to confuse this phenomenon with the antonymy itself, we find it useful to specify that antonyms are words with different or partially different phonetic bodies. Such an interpretation of enantiosema seems justified to us. In relation to antonymy, enantiosema refers to the internal polysemy, to the polarization of the internal meaning of the word.*

The main cause of enantiosema is explained by the fact that the roots and derivatives had common meanings in the ancient times, insufficiently differentiated. With the evolution of thought and language, such meanings have differentiated. From the common sphere of the notion, more concrete nuances of the basic meaning were highlighted, which passed in opposite senses. We would like to emphasize that with the evolution of thinking and language, such meanings have been differentiated in the Romanian language by creating stable polylexical units, in this case – phrases.

Keywords: *enantiosema, set phrases, antonymy, polarization of meaning.*

Considerăm că fenomenul enantiosemei este o manifestare specifică a polisemiei. Pentru a nu confunda acest fenomen cu antonimia propriu-zisă, ni se pare utilă precizarea că antonimele sunt cuvinte cu corpuri fonetice diferite sau parțial diferite. O astfel de interpretare a enantiosemei ne pare

justificată. În raport cu antonimia, enantiosema se referă la polisemia internă, la polarizarea sensului intern al cuvântului.

Cauza principală a enantiosemei se explică prin aceea că rădăcinile și derivatele lor au avut în epoca veche sensuri comune, insuficient diferențiate. Odată cu evoluția gândirii și a limbii, astfel de sensuri s-au diferențiat. Din sfera comună a noțiunii se evidențiau nuanțe mai concrete ale sensului de bază, care treceau în sensuri contrare. Am dori să subliniem că odată cu evoluția gândirii și a limbii astfel de sensuri s-au diferențiat în limba română prin crearea unităților polilexicale stabile, în cazul dat al locuțiunilor.

1. Cuvintele ce denumesc schimbul de bunuri materiale

1) *A împrumuta* (din lat. **impromutare* sau din *împrumut*; *împrumut* – din lat. *in promutuum*). Semantica verbului acesta poate fi descrisă, comparând-o cu verbele de tipul *a cumpăra*, *a lua*, *a primi*, *a prinde*, *a recepționa* la care direcția este spre agentul acțiunii (clasa verbelor *adlative*, cum le numește E. Coșeriu), pe de o parte, și cu cele de tipul *a vinde*, *a da*, *a dona*, *a lăsa*, *a preda*, la care direcția este inversă, spre destinatar (clasa verbelor *ablative*), pe de alta. Verbele de un atare gen formează un câmp funcțional-semantic privind schimburile materiale dintre oameni care, după cum vedem, constituie două clase lexicale caracterizate prin clasemul direcției în raport cu agentul acțiunii care poate fi spre agent sau spre destinatar. Sub aspectul arătat, verbul *a împrumuta* este indiferent față de clasemul „direcție”, astfel încât agentul îl poate folosi atât adlative (cf. *Ion împrumută cărți de la Petru*), cât și ablativ (cf. *Ion împrumută cărți lui Petru*). Semantica verbului acesta în sistemul virtual al limbii nu indică deslușit „direcția”, deci e ambiguă. Astfel, DEX-ul prezintă pentru *a da cu împrumut* și *a lua cu împrumut* același corelat monosemantic – *a împrumuta* (DEX, 1984, p. 452). În vorbire, însă, datorită anturajului sintagmatic, cele două accepții, poluri ale sale se dezambiguiază, se delimitează clar. O structură semantică identică vădesc verbele românești *a arenda*, *a închiria*; fr. *louer*; germ. *borgen*, *leihen*. UPS – locuțiunile verbale - sunt în stare să delimiteze vectorul „direcției” acțiunii, adică să dezambiguize situația cu referire la corelatul lor monolexical *a împrumuta*: *a da cu împrumut* – „a da (cuiva) un bun care urmează să fie restituit”, *a lua cu împrumut* – „a lua (de la cineva) un bun care urmează să fie restituit”. În cazul dat limba demonstrează explicit motivația apariției și utilizării UPS în limbă – eliminarea echivocului, propriu sinonimului monolexical. În loc. adj. *de împrumut* – „care este împrumutat” se păstrează sensul enantiosemic al componentei substantivale, ce include în sine și sensul adlative și cel ablativ, aspectul neexplicit care devine explicit doar în macrocontext.

2) Lexemele *a închiria*, *a arenda*, sunt enantioseme. Doar locuțiunile verbale sunt în stare să delimiteze explicit semele polarizate ale lexemelor menționate, pe când echivalentul lor monolexical este același în ambele cazuri și nu poate exprima polarizarea de sens, denotată de locuțiunile date.

Cf.: *a da cu / în / chirie / arendă* – „a închiria”, „a arenda” și *a lua cu / în chirie / arendă* – „a închiria”, „a arenda” (dex-online). *Aprigă muiere soacra căpitanului! Dă odăi cu chirie... Umblă bieții oameni prin casă în vârful picioarelor* (Stancu, 1979, p. 210).

3) Lexemul *a sancționa* conține sensurile polarizante: 1. „a aproba”, 2. „a pedepsi”, „a dezaproba”. Sensurile contrare ale verbelor de acest gen se explică astfel. Proiectele de decizii ce urmează a fi validate de către o anumită autoritate privesc probleme diverse, fiind de interes public sau privat, pozitive, iar altele – cu privire la delincvenți. Deci, și într-un caz, și în altul utilizăm termenul *a sancționa*. Spre deosebire de lexemele *a aproba*, *a ratifica*, *a valida*, *a confirma* care redau numai polul „pozitiv”, *a sancționa* atestă o semantică enantiosemică polarizantă. Asemenea semnificație o au și termenii coradicali *sanctiune*, *sanctionare* etc. (Vezi DEX: *A sancționă, sancționez*, vb. I. Tranz. 1. A aproba, a confirma, a întări o lege, o dispoziție, un act printr-o semnătură autorizată, pentru a-i da valabilitate; *p. gener.* a încuviința, a statornici, a consfinți. 2. A aplica o sancțiune (2); a pedepsi. (Pr.: -ți-o-))

Lexemul *sanctiune* posedă seme polarizate: 1. „confirmare a unui act de către o autoritate superioară celei care l-a emis; aprobare, întărire, consfințire”; 2. „măsură de constrângere aplicată ca urmare a nerespectării unei obligații asumate; pedeapsă”. În cazul locuțiunii verbale *a pune / a da / a aplica o sancțiune* a fost ales semul *pedeapsă*. În așa fel doar UPS, spre deosebire de corelatul său monolexical *a sancționa*, are rolul evitării confuziei și e aptă de a denomina explicit sensul dorit de vorbitor, de a alege între *a aproba* și *a dezaproba*. Aceeași situație o atestăm privind echivalentul lui *a sancționa* din limba rusă *наказать* – 1) „a aproba” (sem pozitiv), dar și 2) „a pedepsi” (sem negativ).

4) Diferențierea sintactică în utilizarea cuvântului *posibil*, fiind sau cuvânt incident, sau adverb, sau adjectiv a dus la evoluția în acest cuvânt a sensurilor antonimice: 1. „realizabil, (livr.) fezabil, (rar) practicabil”; 2. „eventual, probabil”. Cf. cu *probabil* „care se poate întâmpla, realizabil”; 3. „după cât se pare, după toate probabilitățile, eventual”. *Limba recurge la crearea locuțiunilor adverbiale care actualizează explicit semul „cu siguranță”, „realizabil”: după toate posibilitățile / după toate probabilitățile în raport cu corelatul lor monolexical posibil, probabil, care face accentul pe semul „eventual, probabil”: După toate probabilitățile, vara aceasta va fi mai călduroasă decât anul trecut. – Cu siguranță vara aceasta va fi mai călduroasă decât anul trecut.*

2. Aprecierea subiectivă a vorbitorului

1. Există cuvinte a căror discrepanță dintre sensuri duce la formarea mai multor UPS. Cf. *vorbă* cu sens neutru: „cuvânt, gând, idee exprimată, spusă, zisă, expunere, relatare, discuție”, la plural: *vorbe* – cu semnificație de „zvon, bârfă” în UPS *a fi / a merge vorba, a face vorbă / vorbe, a stârni vorbe*. Lexemul *vorbă* e enantiosemic, de ex. cu sens negativ: *Ba încă și mai rău va*

umbla cel ce va face vorbă să-și ia pe a treia (CPM, 1990, p. 13); sau are sens neutru de „cuvânt”, „gând”, de ex. **Este vorba în sat că Ionică degrabă vine de la armată.** Din această cauză limba recurge la crearea unei noi UPS în care lexemul *vorbă* este utilizat doar cu unul din cele două seme polarizate, cel de „zvon, bârfă”: *a face vorbă*.

2. Verbul *a păgubi* (de la *pagubă*; *pagubă* din sl. ПАГУБА) este corelatul monolexical al UPS *a suferi pagubă* și *a aduce / provoca pagubă* cu derivatul său *păgubaș*. *Păgubaș* ca și *obraznic* are două sensuri: 1. (pozitiv) „cel ce a suferit o pagubă”; 2. (negativ) „cel ce a adus pagubă”: ...*în vremea nășățioșilor și păgubașilor fanarioți*. Deci, 1. *păgubaș* < (cel ce a suferit) *pagubă* + *aș*; 2. *păgubaș* < (cel ce aduce) *pagubă* + *aș* de la verbul 1. *a păgubi* < „a suferi pagubă” și 2. *păgubi* < „a aduce pagubă”. În plan formal, verbul și adjectivul derivat sunt un singur cuvânt. În plan semantic situația e alta: sunt incluse două seme care se află la polurile opuse semantice: *a suferi* sau *a aduce pagubă*; *cel ce a suferit* sau *a adus pagubă*. În cazul dat limba găsește ieșire din situația ambiguă – creează UPS sinonime verbului, având motivații diferite, care sunt purtătoare doar a unui sem din cele două din structura semică a verbului: *A suferi pagubă* și *a aduce pagubă*.

De ex.: *a face pagubă* – înv., aici: „a face daune, a provoca pierderi”. ...*și va intra în niscare pâini sau în vii sau în altă și va face pagubă...* (CRÎ, 1961, p. 59). După acesta război multe **pagube au făcut Mihai vodă turcilor peste Dunără** (Costin, 1972, p. 7). *Și după aceea s-au dus Mihail la tătari și multă pagubă au făcut leșilor* (Ureche, 1971, p. 80). În UPS: *pagubă-n ciuperci* – „nici o pagubă”, *a fluiera a pagubă* – „a fluiera în semn de regret pentru o pierdere, nereușită”, *atâta pagubă / mare pagubă / nici o pagubă* – „se spune pentru a arăta nepăsarea față de insucces, de pierderea suferită; n-are importanță”.

3. *Faima* – (din latinescul *fama*) era un substantiv neutral, semnificând *vorbe, bârfe*. *Fama* era o divinitate a zvonului public și a faimei, „monstru zburător cu mulți ochi, cu multe urechi și multe guri. Se zicea că locuiește într-un palat de bronz cu multe porți pe unde intră și ies întruna vorbele, zvonurile”. În limba română cuvântul *faimă* se utilizează cu sens pozitiv, dar și negativ.

Substantivul *faimă* are în componența sa seme polarizante: 1. „opinie publică favorabilă, slavă; reputație; popularitate”; 2. „opinie publică defavorabilă”. UPS delimitează semul pozitiv și cel negativ al lexemului *faimă*, astfel limba creează UPS care utilizează doar unul din cele două seme polarizate în fiecare UPS: *a duce faima* utilizează semul „opinie publică favorabilă”: *Echipa de baschet a dus faima țării departe de hotarele ei*. Merită să subliniem că în textele vechi UPS cu verbul la forma reflexivă *a se duce faima* utilizează lexemul *faimă* având semul „opinie publică defavorabilă”: **Li se dusesese faima în toată țara acestor oameni zgârciți fără seamăn** (PR, 2001, p. 77). Astfel este atestată și UPS enantiosemică *a se duce faima*. Pe când UPS *a avea faimă / a ieși faimă* poartă sensul „opinie publică

defavorabilă”: Doamna Popescu **avea faima** unei femei rele de gură. (Călinescu, 1978, p. 42) *De atunci, în locul aceluia pășise Mahomed căruia îndată i-a ieșit faimă și poreclă de cuceritor* (Sadoveanu, 1989, p. 16). În cazul dat din nou atestăm rolul UPS de a elimina ambiguitatea, astfel că semele polarizante ale lexemului *faimă* „se separă” în UPS cu semnificație diferită, fiind utilizate diferite verbe în calitate de componentă în UPS.

Cf. rus. *толк* – „sens” și *толку* – „bârfeli, vorbe”. A se confrunta cu exemplul rus. *блажоу* – „bun, plăcut”, dar și *рау*; *славить* – „a glorifica, a onora”, dar și „a blestema, a ponegri”.

În prezentul articol am determinat două din mai multe căi de apariție a enantiosemei în limba română, fenomen necercetat suficient, până în prezent, în lingvistica românească.

Referințe bibliografice și surse:

1. Călinescu, George. *Cartea nunții*, București: Editura Minerva, 1978, 196 p.
2. Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1972.
3. CPM – *Cărțile populare în Moldova*, Chișinău: Hyperion, 1990, 447 p.
4. CRÎ – *Carte românească de învățătură. De la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*. Ediție critică, București: Editura Academiei Române, 1961, 432 p.
5. DEX – *Dicționar explicativ al limbii române*, București: Editura Academiei RSR, 1984, 1050 p.
6. dex-online – <http://dexonline.ro/informații>
7. PR – *Povestiri religioase*, Iași, 2001, 102 p.
8. Sadoveanu, Mihail. *Viața lui Ștefan cel Mare*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1989.
9. Stancu Zaharia. *Descult*, București: Cartea românească, 1979.
10. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1971, 264 p.

DEBUTUL LUI GRIGORE VIERU. ASPECTE ALE RECEPTĂRII

CRISTIAN SERDEȘNIUC

Școala Doctorală de Științe Umaniste,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”

Rezumat. *Generația șaizecistă în literatura română postbelică din Basarabia îl are în epicentru pe Grigore Vieru. Într-o perioadă de subjugare sovietică, poetul a reușit să se eschiveze de la tiparele literaturii ideologice. A debutat cu placheta de versuri pentru copii „Alarma” (1957). În viziunea sa, copilul reprezintă sursa de reanimare a lumii. Poezia sa pentru copii și-a propus să reeduce o nouă generație și să cultive valori moral-spirituale, totodată să dezvolte sentimentul de patriotism. Debutul poetului are loc pe fondalul presiunilor comuniste asupra identității și a culturii naționale. „Alarma” a dat vestea unei revoluții literare în Basarabia postbelică.*

Cuvinte-cheie: *copil, copilărie, „Alarma”, literatură sovietică, generația ’60.*

Abstract. *The sixties generation in post-war Romanian literature in Bessarabia has Grigore Vieru at its epicenter. In a period of Soviet subjugation, the poet did not promote ideological literature. He started with the children’s songbook „Alarm” (1957). In his vision, the child is the source of resuscitation of the world. His poetry for children aims to re-educate a new generation and to cultivate moral and spiritual values, while developing a sense of patriotism. The poet’s debut takes place against the background of communist pressures on national identity and culture. The „alarm” gave the news of a literary revolution in post-war Bessarabia.*

Keywords: *child, childhood, „Alarm”, soviet literature, generation ’60.*

Pleiada de poeți a generației șaizeciste în literatura română postbelică din Basarabia îl are în epicentru pe Grigore Vieru, devenit, în timp o conștiință artistică modelatoare, un deschizător de drumuri. Deși a scris poezie pentru toate vârstele, poetul s-a impus în literatura română dintre Prut și Nistru, în special, prin poezia sa dedicată copiilor și copilăriei. În contextul literar al anilor ’50, extrem de ostil expresiei estetice autentice, poezia sa pentru copii a produs o schimbare majoră de decor și de sensibilitate poetică. Grigore Vieru s-a eschivat de la teme dominante în epocă – înfrățirea popoarelor sovietice, admirația pentru conducătorul „iubit”, octombrei și pioneri antrenanți în proiectul de construcție socialistă a viitorului etc. – și și-a propus să reîntoarcă omul în cadrul naturii și al valorilor străbune. Anume copilul, în viziunea poetului, reprezintă sursa principală de revitalizare și revigorare a universului înconjurător.

Interesul organic pentru copii și pentru stările acestora, precum și idealul de a reeduca o generație nouă de cetățeni, lipsiți de constrângeri și falsitate, l-a determinat pe Grigore Vieru să creeze o poezie consacrată cititorului mic. Semnificativă pentru perioada anilor 50, placheta de debut „Alarma” (1957) a produs un reveriment al artisticului în literatura noastră. După o lungă perioadă de „rătăcirii dogmatice” (Mihai Cimpoi) a literaturii basarabene prin hățișul proletcultist, „Alarma” viereană oferea un nou stindard estetic și chiar etico-estetic, prin faptul că pune reflectorul pe om și valorile umane, pe vârsta marilor miracole și bucurii, pe frumusețea copilăriei netrucate, nefalsificate – așadar, organice, firești, autentice.

Cartea „Alarma” apare în anul 1957, la editura „Școala Sovietică”. Contextul social-politic în care apare cărțuia lui Vieru era totalmente ostil literaturii adevărate. Restricțiile impuse de regimul autoproclamat din anul '55 puneau la index nu doar libertatea exprimării, dar și reperele identității naționale. Scriitorii care nu se conformau clauzelor partinice riscau să fie torturați, expulzați sau privați de dreptul de a scrie. Cenzura brutală a cărților a funcționat la turajii maxime împotriva culturii și a spiritualității autohtone, scriitorii noștri fiind puși în situația de a plăti un greu tribut ideologiei comuniste, glorificând partidul și pe Stalin personal (Vîntu, 2013, p. 399).

Semnificative pentru scriitorii neîncadrați în parametrii literaturii sovietice și care nu s-au solidarizat cu noțiunile și conceptele proletcultiste sunt etichetele „decadent” și „apolitic”, ceea ce însemna o neconcordanță și incompatibilitate a operelor literare cu viziunile și orientările regimului instaurat. În contextul politizărilor masive din anii '40-'50, cea mai mare parte a operelor literare este destinată cititorilor adulți. Textele aveau menirea de a scanda imnuri de elogiare a figurilor de partid, a concepțiilor de rusificare, promovând munca țăranului neșcolit și evlavia puterii comuniste. Operele literare pentru copii reprezentau niște istorisiri anoste, plictisitoare despre prietenia copiilor de diferite naționalități, despre necesitatea de a-și iubi „fierbinte” patria sovietică de necuprins (Negură, 2014, p. 104). Textul pentru copii trebuia să întrunească câteva condiții: simplificarea mesajului, accesibilitatea conținutului și ritmicitate.

Poezii-piloni ai ideologiei sovietice, ca Emilian Bucov, Andrei Lupan nu aveau cum să evite tema copilului și a copilăriei – o temă cu mare miză educațională în spiritul partinic. Curios e faptul că poezia lor pentru copii nu întrunește toate criteriile ideologiei oficiale. În 1947 Emilian Bucov publică povestirea sa în versuri „Andrieș”, iar Liviu Deleanu – „Poezii pentru copii”. „Sub acoperirea oferită de convenția fabulosului și a ludicului literaturii pentru copii, Bucov și Deleanu realizează, în plină campanie jdanovistă, producții aproape lipsite de patosul și de emfaza ce caracterizau literatura epocii” (Ciocanu, 1998, p. 264). Volumele au stârnit critici dure pentru „erorile politice pe care le-ar comporta: «reprezentarea idealistă a trecutului», «apolitismul» și «imoralitatea»” (*ibidem*, p. 264). Din acest moment, cenzura comunistă

insistă asupra ideii de a aronda întreaga literatură, atât cea pentru adulți și cât și cea pentru copii, celor două condiții: textele trebuie să fie mobilizatoare și moralizatoare. Este vorba despre o percepție abstractă și limitată a psihologiei cititorului mic, educându-se în prim plan „naționalismul”, demagogia și datoria față de „Patria-Mamă”. Literatura „moldovenească” pentru copii avea obligațiunea de a pregăti viitori revoluționari ai sistemului comunist, care să propage o politică de deznaționalizare, antiromânească și antilingvistică.

Ideologia restrictivă a dominat halucinant societatea, adulții cât și copiii. Concepțiile estetice despre umanitate au fost înlocuite cu nenumărate crezuri partinice impuse insistent mediului de creație. Literatura „moldovenească” sovietică a devenit între timp o formă de mutilare a conștiinței umane, de debarasare a țaranului basarabean de spectrul valoric spiritual. Regimul totalitar a creat un univers „ideal” artificial și a declanșat un experiment social în scopul degradării ființei umane. Răul ideologic a dominat întreaga ființă națională: limba, istoria, cultura, originile străbune, folclorul, religia, precum și dreptul la exprimarea opiniei. Principalul scop al totalitarismului a fost crearea unui comunism total. Miza a fost dezbinarea poporului de albia străbună, de graiul matern, de propria identitate națională. Literatura sovietică pentru copii, departe de matca firească a literaturii, s-a identificat cu un „cod” de aclamații în favoarea programului socialist, departe de esențele paradisului copilăriei. Poezia sovietică pentru copii nu exprima nici pe departe splendoarea naturii și idealul copilăresc. Copilul este văzut în ipostaza unui viitor „războinic”, un descendent al dăinuirii regimului. Poezia timpului refuză contactul cu universul înconjurător și este orientată spre crearea unei agitații exagerate și insistente de ascensiune pe scara ierarhică în statutul comsomolist: octombrei, pioneri, comsomoliști.

În anul 1950, în cadrul plenarei a VIII-a a conducerii Uniunii Scriitorilor Sovietici din URSS, s-a hotărât ca scriitorii să creeze opere literare pentru copii numeroase și de bună calitate (*ibidem*, p. 264). Cei mai reprezentativi autori care scriau poezii pentru copii erau: Liviu Deleanu, Vladimir Rusu, Vladimir Belistov și Valentin Roșca. După Petru Negură, în perioada 1946-1948, au fost editate în URSS circa 3350 de titluri de cărți pentru copii, cu un tiraj de peste 116 milioane. Pentru sporirea activității literare, în cadrul USM a fost instituită o secție aparte de literatură pentru copii, fapt pentru care în anul 1952 își fac apariția peste 50 de opere pentru copii. Rezoluția USM de a produce mai multă literatură pentru copii a condiționat o activitate scriitoricească prolifică. Orgoliul scriitorilor basarabeni a fost stimulat și de percepția colectivă a breslei că nu poți fi un scriitor popular dacă nu ești în stare să scrii opere pe înțelesul unui copil (*ibidem*).

La începutul anilor '50, societatea moldovenească este profund dezorientată de efectele dictaturii totalitare. E momentul în care se produce debutul lui Grigore Vieru. Placheta de versuri „Alarma” a anunțat despre apariția unei poezii noi în literatura basarabeană, considerată de critica

totalitară ca fiind una excentrică. Bântuit de manifestările cumplite ale regimului ideologic, poetul afirmă că aparține celei mai tragice generații de moldoveni, care a fost educată la școală fără Eminescu (*ibidem*, p. 279). Poetul a râvnit mult ca să revigoreze literatura, să o readucă la dimensiunea lirismului și să iasă de sub tiparele proletcultiste. În locul imaginii unui copil ghidat de „vitejia” tatălui și educat în stil „ostășesc”, poetul își propune să inițieze copilul (micul cititor) în tainele universului naturii. În obiectivele sale artistice nu se mai încadrează canonul „patriotic” lozincard, ci descoperirea mirajului paradiziac al copilăriei. Poezia viereană pentru copii vine să împrietenească micul cititor cu habitatul în care trăiește. Reperele imaginative ale poeziei sale își propun să regenereze și să tonifice mentalitatea copilului „înșelat” de propaganda ideologică despre noțiuni de patrie, neam, țară etc. Urmărit de cenzura comunistă, controlat riguros de forțele autoritare, poezia lui Grigore Vieru este constrânsă să accepte și unele formule sau precepte „de regim”. În placheta de debut „Alarma”, poetul utilizează unele clișee ale literaturii sovietice, ca de exemplu, în poezia „Colhozul” sau „Înștiințare”, însă poetul o face pentru a-și face volumul publicabil. Era un tribut pe care-l plătea în mod obligatoriu orice autor în perioada totalitaristă. Placheta de versuri „Alarma” conține 38 de poezii (în grafie slavonă) accesibile și ușor memorabile, stimulative și dinamice, de o cadențare particulară prin care poetul întrevide un dialog între copii și necuvântătoarele existente, un joc pueril surprinzător. Textele sunt însoțite de imagini atractive și captivante, prin care poetul sugerează reprezentarea unui univers candid. Cunoscător a năzuințelor copiilor, Grigore Vieru ilustrează prin „Alarma” un mediu calm și solar, unde nu au loc confruntări între oameni, dispute și polemici, o lume unde domină prietenia.

Prima lucrare despre specificul poeziei viereane îi aparține exegetului Mihai Cimpoi. În „Mirajul copilăriei”, apărută în 1968, exegetul remarcă trăsăturile distinctive ale poeziei viereane pentru copii: simplitatea, accesibilitatea, muzicalitatea și melodicitatea, personificarea, ludicul, poeziile care se transformă în narațiuni surprinzătoare, umanizarea, miniaturalul, alegoria, construcția parabolică și alte particularități originale caracteristice unei poezii „noi” în literatura postbelică. După Mihai Cimpoi, pentru a realiza o prezentare amplă a unui material, Grigore Vieru introduce o varietate de „constatative” (Cimpoi, 1968, p. 16). O remarcă foarte importantă e remarca exegetului precum că la Vieru observația „are adâncime” (*ibidem*, p. 16), poetul oferindu-i cititorului prilejul de a-și forma propriile silogisme printr-o redublare imaginativă: pe de o parte imaginația poetului, pe de altă parte imaginația copilului. Mihai Cimpoi consemnează că în placheta de versuri „Alarma”, Vieru vorbește cu cititorul lui despre toate, știind că el tinde să înțeleagă realitatea din jur, la fel ca și omul matur, ca și filozoful (*ibidem*, p. 20).

Despre Vieru s-a scris mult, începând cu monografia lui Mihai Cimpoi, apoi Mihai Dolgan, Stelian Gruia, Fănuș Băileșteanu și mulți alți comentatori ai timpului. Vladimir Beșleagă recunoaște faptul că după atâția exegeți și studii asupra creației lui Grigore Vieru e greu să mai adaugi ceva. Scriitorul remarcă faptul că placheta de versuri pentru copii „Alarma” apare ca semnal al stării de frică, de întuneric, singurătate și de moarte (Beșleagă, 2009, p. 271). Un moment esențial pentru înțelegerea debutului vierean, după Vladimir Beșleagă, este contextul istoric – moartea lui Stalin din 1953, demolarea statuiilor partinice din ’56 și deschiderea unei librării cu literatură în limba română la Chișinău. Vladimir Beșleagă își amintește despre ora debutului în calitate de invitat al discuțiilor pe marginea plachetei de versuri „Alarma” la Editura Sovietică. Vieru a fost dur criticat de cenzura timpului pentru conținutul textelor, pentru „greșelile” gramaticale și pentru că „nu cunoaște limba „literară”. Poetul s-a ales cu o „săpuneală/ păruială” (*ibidem*, p. 272) pe care nu a uitat-o toată viața. Însă bucuria debutului i-a fost mare, poate printre cele mai mari din viață, căci poetul menționa că la apariția primei cărți s-a închis în casă și a stat o zi întreagă cu cartea față-n față, ca și cu prima dragoste (Băileșteanu, 1995, p. 8).

Prin faptul că Grigore Vieru, de la ora debutului cu placheta de versuri „Alarma” (1957), întâmpina o popularitate crescândă, valul de contestări și atacuri n-a întârziat să apară din partea cenzurii, chit că unele poezii țin de „poetica” timpului. „Cerul e albastru tare!/ Încă e și mai frumos/ Când plutește-n depărtare/ Hulubașul luminos.// Cerul mulți hulubi mai are!/ Dar ne este și mai drag/ Cu rachete călătoare/ Și cu roșul nostru steag.// Cerul multe stele are!/ Dar mai mândru va fi el/ Când va arde printre ele/ Și steluța de-octombrel.” (Cerul). La fel și versurile: „Cu rachete călătoare/ Și cu roșul nostru steag” și „Când va arde printre ele/ Și steluța de-octombrel.” Asistăm la un scenariu dublat, starea eului liric fiind transpusă pe două registre, unul fiind cel oficios și altul, care ține de o dorință ascunsă a eului liric de a ieși „zburând asemenea unui porumbel” din labirintul interdicțiilor existențiale: „Când plutește-n depărtare/ Hulubașul luminos”. Hulubul (porumbelul) nu este doar un simbol al păcii, dar și al triumfării Binelui asupra Răului. În studiul său, exegetul Mihai Cimpoi comentează astfel semnificația ultimului vers: În finalul poeziei „poetul nu putea să țină cont și de psihologia cititorului, căruia îi este adresată poezia: de la „explicație” el revine la acea arzătoare dorință „de a deveni octombrel”, de a se mândri cu steluța-i, adică – metaforic – de a participa la frumusețea cerului” (Cimpoi, 1968, p. 21-22). Deci, în urma celor analizate, accentul „stelutei” nu are (doar) o conotație ideologică, expresia lirică exprimând ardoarea copilului de a cunoaște universul celest. Or, pe de altă parte, critica literară recunoaște tributul pe care poetul l-a plătit regimului prin astfel de poezii, dar trebuie să ținem cont de faptul că era un tribut de neocolit atunci pentru un scriitor care se dorea publicat. Mai

târziu, peste ani, după '89, Grigore Vieru va sparge tăcerea și va mărturisi despre prigoana împotriva latinității și a mutilării ființei umane.

În pofida celor câteva versuri cu simboluri comuniste, placheta de debut „Alarma” (1957) demonstrează o legătură organică a eului liric cu lumea edenică a copilăriei. Despre originile poeziei sale, poetul mărturisește că poezia sa pornește de acolo, din copilărie (Vieru, 1989, p.5). Unele evenimente autobiografice și-au găsit ușor apariția în poezia viereană pentru copii: războiul, sacrificiul matern, copilăria trăită în sânul naturii. Marcat de greutățile unei copilării anevoioase, Vieru nu practică o poezie a revoltei, a strigătului, ci, dimpotrivă, situează eul liric într-un cadru protector, tutelar, confesiv. Poezia pentru copii e o sublimă retragere din lumea de terori și suferințe ale adultului și de pătrundere într-un spațiu de ocrotire, de protecție sub semnul magicului, a miticului: „...Poezia pentru maturi înseamnă, în cazul meu, aratul pe arșiță într-un pământ uscat. Poezia copiilor este ploaia curată, care mă spală de colbul zilei, mă înseninează și mă întărește în vederea aratului. Eu când nu mă înțeleg cu cei mari, mă întorc între copii, la care „mă cheamă în jocul lor fără să-mi ceară în schimb niciun compromis”. Când plouă. Ne ascundem în vreo căsuță pustie de melc unde ne spunem povești” (Cimpoi, 2003, p. 335-336). Prin intermediul micului cititor, poetul are șansa de a se întoarce în timp, de a retrăi, de data aceasta, la modul artistic mirajul copilăriei. În reprezentările de vis ale copilăriei, poetul reliefează un spectru larg de valori umane. În convingerea poetului, a crește înseamnă a nu lăsa să moară copilul din tine (Vieru, op.cit., p. 19).

Arhip Ciubotaru mărturisește că a avut marele noroc să cunoască poezia viereană înainte de apariția plachetei de debut „Alarma”. Poetul și dramaturgul susținea că talentul viitorului poet era vădit încă din adolescența lui Vieru. Aflați într-o perioadă presantă, „lumea era dornică de cuvântul frumos. Ne încuraja după fiecare poezie sau povestire cu aplauze darnice. Cel mai aplaudat de copii și de oamenii în etate era Grigore Vieru. Îmi amintesc ce explozii de aplauze urmau după Nică cel cu șapte mâini sau după „Hultanul ce o făcea pe-aeroplanul”, citite de poet de pe niște petice de hârtie (până la apariția *Alarimei* mai era încă)” (Ciubotaru, 2010, p. 329).

„Alarma” din '57 a fost și rămâne pașaportul vierean de intrare în istoria literaturii române basarabene. Vasile Vasilache povestește despre efectul apariției cărții și ecourile sale produse în literatura postbelică. Scriitorul mărturisește că încă de pe atunci, la începuturile anilor '60, se vădea poetul pur, „Alarma” anunța un talent veritabil. Senzitivitatea civică de abia că înmugurea în el (Vasilache, 2010, p. 323). Ion Druță mărturisește că, după cum poezia lui Andrei Lupan a descălecat la Chișinău să polemizeze cu acea vorbărie goală, din multe lucrări literare, ce domnea în primii ani

de după război, versurile lui Vieru au venit să lupte cu promovarea unei literaturi mai tinere și mai dibace (Druță, 2010, p. 267-268).

Preocupat de „salvarea” copilului de propaganda sovietică, chiar de la prima carte de poezii „Alarma”, poetul face o apologie a iubirii. În viziunea sa, omul de toate vârstele poate fi salvat doar prin sentimentul iubirii de mamă, de patrie, de limba și valorile străbune, de natură. Într-unul din interviurile sale, în 1984, poetul se expune despre problema omenirii, amenințată de un posibil cataclism atomic (Vieru, 1989, p. 47). Iată de ce poetul insistă inclusiv în poezia pentru copii asupra necesității de conviețuire în armonie cu natura înconjurătoare. Grigore Vieru reușește să-l împrietenească pe copil cu tot ce există în jurul lui: „Soare, soare, domn bălai,/ Spune câte raze ai?/ – Zău că nu știu, măi nepoți,/ Câte am, ajung la toți!// Soare, soare, domn frumos,/ La câți dai lumină jos?/ – Nu știu, eu mă socotesc,/ Pe câți mângâi și-ncălzesc!” (Cântecul soarelui). Inocența desăvârșită a copilului este un prilej de a-i sensibiliza pe oamenii maturi. Copilul iubește fără rezerve, el caută iubirea și tandrețea oriunde, în special în mediul unde se dezvoltă și crește. Iubirea la Grigore Vieru e „tot ceea ce-l leagă de viață, de pământ și de oameni” (Cimpoi, 1968, p. 57). Filonul iubirii dăinuie în poezia viereană de toate categoriile: poezia pentru copii; lirica pentru maturi, în general despre femeie; poezia despre natură; poezia dedicată mamei; poezia patriotică și despre limbă; lirica folclorică, moral-spirituală și dedicațiile. Din iubire, Grigore Vieru a creat un paradis propriu al copilăriei – un univers al revelațiilor, al trăirilor profunde și a tinderii spre orizonturi solare, spre bucurie și pace. Poetul promovează o poetică a păcii, a chemării la dragoste și armonie. Însăși copilul, în poezia lui Vieru, se identifică cu sentimentul sacral al iubirii.

În aserțiunea poetului, copilul are nevoie de comunicare, de afecțiune și receptivitate. Astfel că poezia lui Grigore Vieru cultivă o cultură a comunicării: între copil și alți copii, între copil și necuvântătoarele, între copil și mama sa, între copil și universul cosmogonic: „Soare, soare, frățioare,/ Hai dă drumul la izvoare,/ Scoate iarba din țărână,/ Spune păsării să vină!// – Pe izvor l-am slobozit,/ Pe ogor l-am înverzit,/ Păsărelele vin zglobii,/ Ce porunci mai am, copii?!” (Soare-soare, frățioare!”).

Critica contemporană are o receptare neunivocă a poeziei lui Grigore Vieru. După Mircea Radu Iacoban, două dintre cele mai autorizate voci ale criticii momentului îl văd complet diferit. Alex Ștefănescu îl consideră „unul dintre cei mai sensibili poeți din câți au scris în limba română”, în vreme de Nicolae Manolescu îl vede „total depășit”, încadrându-l printre „basarabenii defazați” (Iacoban, 2010, p. 332). Criticul Andrei Țurcanu contestă dur criticile aspre în adresa lui Grigore Vieru. În opinia lui, pentru a vorbi despre personalitatea poetului, trebuie să cunoști bine istoria literaturii postbelice, restricțiile presante, efectul ideologiei totalitare care a contribuit la „mutilarea” mentalității umane. Criticul se adresează nesimpatizanților, afirmând că nu e neapărat (și nici nu cred că e normal) să ridici osanale creației lui Grigore

Vieru, dar nici să arunci piatra în oglindă – lipsa sau spargerea oglinzii nu ne face mai buni, mai frumoși, mai geniali (Țurcanu, 2016, p. 54). Grigore Vieru este un deschizător de „drumuri” în poezia contemporană, asemeni lui Nicolae Labiș, e un alt „buzdugan” al generației șaizeciste. E cel care a creat o „nouă” poezie într-o literatură aflată sub semnul dispariției și al „înghețului”. După Andrei Țurcan, fără de Grigore Vieru literatura română din RSSM, dar și cea din postsovietică, ar fi avut altă față (Țurcan, op. cit., p. 55).

În anul 1960 poetul scrie poezia „Curcubeul”: „Ploaia stă... Din loc dosit/ Ies gânganii fără număr./ Cerul șade ghilosit/ C-un ștergar vărgat pe umăr.// Trei băieți/ Nătăfleți –/ Unul creț/ Și altul cârn./ Cel’lalt – pistruiat și gros,/ C-o prăjină și un târn/ Au dat curcubeul jos.// Iar acuma stă de-și ia/ Fiecare partea sa:/ Cârnul – albastrul de cicoare,/ Crețul – galbenul din soare,/ Cel’lalt – roșu și-a ales./ Darm cum nu s-au înțelese/ A cui parte-i mai frumoasă,/ Au plecat pe-acasă toți/ Supărați vreo săptămână... (...)”. După Andrei Țurcanu, nici poezioara „Curcubeul” de Grigore Vieru, unde (tri)culorile curcubeului apăreau în ordinea tricolorului național românesc, nu e altceva decât o nălucire a unuia dintre anonimii soldați-cenzori ai Partidului postați pretutindeni în labirintul de supraveghere editorială al epocii (*ibidem*, p. 22). Poezia „Curcubeu” a fost publicată în cartea „Trei iezi” (1970) și a fost strict interzisă. Textul a produs un șir de polemici despre culorile selectate și aranjamentul lor contextual. Criticul Andrei Țurcanu mai adaugă că această poezie a stârnit tambălău (*ibidem*), căci cele aproximativ 7000 de exemplare au fost retrase de pe rafturile editurii, iar paginile cu poezia respectivă au fost „decupate” într-un mod respingător. Într-unul din interviurile sale, Grigore Vieru mărturisea: „(...) Greu mi-a fost sub aspect ideologic. După ce, în 1970, mi-a fost hăcuit întregul tiraj al unei cărțului pentru copii, („Trei iezi”), din cauza unei poezioare pentru copii în care se descoperise Tricolorul românesc, poezia mea era citită cu lupta de către cenzură.” (Dumbrăveanu, 2020). Ne dăm bine seama că opunerea împotriva cenzurii ideologice era zadarnică. Literatura basarabeană s-a aflat într-o situație strict controlată și fără precedent. Neconcordanța poezilor cu „literatura” de propagandă era soldată cu desconsiderare, admonestare sau chiar privațiune de libertate. Criticul Andrei Țurcanu menționează că peste ceva vreme, forurile diriguitoare au înțeles prea bine că la mijloc e doar o coincidență întâmplătoare (Țurcanu, op. cit., p. 22).

Totuși, în poezia „Curcubeul”, blamată și dezaprobată de critica totalitară, criticul Nina Corcinschi consideră că există un strat subversiv, dacă ne gândim nu neapărat la distribuția culorilor, care poate fi accidendată, ci la relația copilului care *vede/ simte* cu părintele care refuză să *vadă* (Corcinschi, op. cit., p. 22). În viziunea criticului, persistă totuși ideea de atașament al copilului față de presupusul tricolor și relația frățească cu ceilalți copii: „De! Ca frații! La un loc!/ Zice omul bucuros:/ Măi, ce curcubeu frumos!” (Curcubeul). Finalul poeziei exprimă admirația poetului pentru simbolica națională, e un manifest

aluziv pentru perpetuarea originilor străbune. Pe de altă parte, Andrei Țurcanu refuză ideea poetului de a fi „un revoltător” înflăcărat, mărturisind că poetul nu a fost nici pe departe un luptător capabil de îndrăzneli diversioniste (*ibidem*, p. 23). Ba mai mult, criticul declară că Grigore Vieru avea o teamă imensă față de URSS, din motiv că nu a îndrăznit nici să semneze în '88 scrisoarea de susținere a limbii române. Însă poezia viereană a avut un rol imens de reculturalizare, motiv pentru care Grigore Vieru a fost urmărit toată viața de repulsia ideologică comunistă.

După Bogdan Crețu, generația șaizecistă, al cărei exponent este considerat Grigore Vieru, descoperă cu întârziere tradiția estetică a literaturii române, decupând din ea ceea ce slujește programul de recuperare a identității naționale (Crețu, 2020, p. 16). În viziunea criticului, într-un imperiu „moscovit” e greu să faci literatură, iar apărută în acest regim totalitar, literatura are, implicit, o miză politică pe care nu o putem ignora în actul reevaluării (Crețu, op. cit.). Apariția plachetei de versuri „Alarma” (1957), scoasă de sub tipar cu grafie chirilică, este un semn vădit a tentativelor comuniste de a întrerupe dramatic, sub orice formă, legăturile literaturii basarabene cu matca literaturii române, de a dezbină spiritul civic și de a mutila conștiința națională. Criticul Bogdan Crețu remarcă faptul că în perioada represiunilor staliniste din Basarabia românitatea nu o dată a fost un cap de acuzare care a putut aduce chiar moartea (*ibidem*, p. 15). Așadar, tiparul latin în perioada dominației totalitare se afla sub semnul imposibilului. În ciuda faptului că Vieru debutează cu o cărțuie pentru copii apărută în chirilică, poetul se identifică cu un mesager revigorator de lirism.

De o apreciere rezonabilă placheta de versuri „Alarma” se bucură și din partea criticului Maria Șlehtițchi. Criticul afirmă că placheta de debut „Alarma” făcea dovada apariției unei voci literare inconfundabile în literatura basarabeană (Șlehtițchi, 2010, p. 279). În aserțiunea Mariei Șlehtițchi, încă de la începuturi, Grigore Vieru se anunță drept „un poet remarcabil al copilăriei, ca stare plenară, ca al doilea univers, creat de copil, adevărat *homo ludens*” (Mihai Cimpoi) (*ibidem*, p. 279). Criticul remarcă faptul că primele poezii viereane pentru copii s-au folclorizat într-o perioadă record, ceea ce demonstrează atașamentul intens al copiilor față de poeziile cadrului intim al copilăriei, totodată înalta lor apreciere. Copilul vierean este cuminte, tolerant și ascultător, el caută să descopere marile rosturi umane.

O mare pondere în epocă au avut-o și „Albinuța” și „Abecedarul”. Nicolae Mățaș, fostul ministru al Științei și Învățământului în perioada 1990-1994 susținea că prin versurile sale dedicate cititorului mic, mai ales prin cele didactice „Albinuța” și „Abecedarul”, Grigore Vieru a devenit un adevărat și însemnat povătuitor al copiilor (Mățaș, 2010, p. 32). În felul acesta, Grigore Vieru – Poetul și Învățătorul – ne-a lăsat drept moștenire cea mai mare comoară: demnitatea națională și mândria civică de a avea o istorie, o limbă, o cultură autentică.

Placheta de versuri „Alarma” a avut un rol considerabil la reorganizarea sistemului de învățământ din capitală. Din 1947 instituțiile de învățământ cu predare în limba română și-au sistat practic activitatea. Tocmai în '59, la Chișinău se deschise o singură grupă, locurile fiind completate în scurt timp. Din insistența lui Grigore Vieru, Vladimir Beșleagă și Mitrofan Vatavu, la Chișinău s-a deschis, la sfârșitul anului '59, o grădiniță cu program de instruire în limba română. „Alarma” a însemnat un imbold la redeșteptare națională și un ecou rezonant de apariție în cultura basarabeană a unui poet excepțional. După Ștefan Tudor, intențiile poetul a suportat o critică acerbă din partea autorităților comuniste (Tudor, 2009, p. 320), pentru că poetul a contribuit substanțial la reîmprospătarea literaturii didactice pentru preșcolari și copii, iar „Alarma” nu face excepție.

Pe lângă placheta de versuri „Alarma” din 1957, din afecțiunea și interesul poetului pentru copii și pentru misterele copilăriei, Grigore Vieru a scris următoarele cărți: „Muzicuțe” (1958), „La fereastra cu minuni” (1960), „Ce poezie știi tu?” (1961), „Făt-Frumos”, „Curcubeul”, „Bună ziua, fulgilor!”, „Soarele cel mic”, „Mulțumim pentru pace!”, „Făgurași” (1963), „Poezii de seama voastră” (1967). Dintre literatura didactică pentru copii și preșcolari remarcăm „Abecedarul” (1970) și „Albinuța” (1980), pentru care rămâne înalt apreciat în întreaga lume și postum. Una mai captivantă decât alta, poezia viereană pentru copii reprezintă o suită de experiențe ale copilăriei, mărturisiri infantile și dialoguri ficționale confesive între copil și mediul înconjurător. Poetul îl surprinde pe micul cititor grație unei poetici care estetizează *sinceritatea confesiunii*. *Firescul, naturalul, organicul* sunt componentele acestei poetici. În felul acesta, poetul semnează pactul încrederii și al adeziunii la valorile umane pe care le conține poezia sa. Vieru apelează la un registru vast de augmentative, diminutive, interjecții onomatopeice, formule artistice care să sporească puterea de empatizare a copilului cu poezia sa. După Iulian Filip, în poezia pentru copii, Grigore Vieru se ghidează după stăpânirea unei reguli esențiale: „codul trilingv copilăresc (joc, revelație, deliciu)” (Filip, 2009, p. 256). Acestea și sunt reperele adevăratei poezii pentru copii!

Referințe bibliografice:

1. Băileșteanu, Fănuș. *Grigore Vieru. Omul și Poetul*, București: Editura Iriana, 1995.
2. Beșleagă, Vladimir. *La început, Grigore Vieru*, în: *Limba Română*, nr. 1-4 (163-166), anul XIX. Chișinău, 2009, p. 270-272.
3. Cimpoi, Mihai. *Istoria literaturii române din Basarabia*, Chișinău: Litera, 2003.
4. Cimpoi, Mihai. *Mirajul copilăriei*, Chișinău: Editura „Lumina”, 1968.
5. Ciocanu, Ion. *Literatura română contemporană din Republica Moldova*, Chișinău: Litera, 1998

6. Ciubotaru, Arhip. *Inscripții pe o fotografie veche*, în: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2010, p. 329-332.
7. Druță, Ion. *Creația poetului*, în: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2010, p. 267-269.
8. Dumbrăveanu, Luminița. *Limba Română și Tricolorul n-au fost o pomană... Poezia „Curcubeul” de Grigore Vieru – interzisă-n ’70*. <http://flacaratv.md/limba-romana-si-tricolorul-n-au-fost-o-pomana-pentru-ele-s-a-luptat-poezia-curcubeul-de-grigore-vieru-interzisa.html> (link accesat 04.08.2020).
9. Filip, Iulian. *Întârzierea în copilărie a lui Grigore Vieru*, în: Limba Română, nr. 1-4 (163-166), anul XIX. Chișinău, 2009, p. 256-261.
10. Iacoban, Mircea Radu. *Un firicel de om, Grigore Vieru*, în: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2010, p. 332-333.
11. Mățaș, Nicolae. *Grigore Vieru. Referințe și aprecieri*, în: Grigore Vieru. Bibliografie. Ediția a 2-a revăzută și completată. Chișinău: „Baștina-Radog” SRL, 2010.
12. Negură, Petru. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*, Chișinău: Cartier, 2014.
13. Șleahțișchi, Maria. *Literatura pentru copii: între inocență și nostalgia jocului*, în: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2010, p. 279-280.
14. Tudor, Ștefan. *Alarma!* în: Limba Română, nr. 1-4 (163-166), anul XIX. Chișinău, 2009, p. 319-320.
15. Țurcanu, Andrei și alții. *Cartea din mâna lui Hamlet. Nina Corcinschi în dialog cu Andrei Țurcanu*, Chișinău: Editura Cartier, 2016.
16. Vasilache, Vasile. *Neogoitul Grigorie*, în: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*, 2010, p. 323-324.
17. Vieru, Grigore. *Cine crede*. Chișinău: Literatura artistică, 1989.
18. Vieru, Grigore. *Numele tău*, Chișinău: Cartier, 2020.
19. Vîntu, Victoria. *Literatura postbelică basarabeană. climatul creației*, în: *Analele Științifice ale USMF „N. Testemițanu”*. 2013, nr. 2 (14), p. 398-401.

MODALITĂȚILE DE EXPRIMARE DIRECTĂ ȘI INDIRECTĂ A ACTULUI DE VORBIRE RUGĂMINTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

TATIANA SÎMBOTEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul analizează actul de vorbire rugămintă în limba română. Fiind realizat prin intermediul unor enunțuri produse în diferite situații de comunicare, actul de vorbire rugămintă oferă vorbitorilor mai multe posibilități de utilizare și de formulare. Acesta poate fi studiat în funcție de mai multe perspective, dintre care cea mai interesantă este perspectiva pragmatică: presupune luarea în considerație a relației interpersonale dintre cei doi interlocutori. În planul expresiei, actul de vorbire rugămintă se caracterizează prin numeroase mijloace de exprimare de natură lexicală și lexico-gramaticală.*

Cuvinte-cheie: *act de vorbire, forță ilocuționară, rugămintă, realizarea directă / indirectă a actelor de vorbire*

Abstract. *The article analyses the speech act of requesting in Romanian. Being realised through utterances produced in different communication situations, the speech act of requesting offers speakers more possibilities of use and formulation. It can be studied according to several perspectives, the most interesting of which is the pragmatic perspective: it assumes taking into consideration the interpersonal relationship between the two interlocutors. In terms of expression, the speech act is characterised by numerous means of expression of a lexical and lexico-grammatical nature.*

Keywords: *speech act, illocutionary force, requests, direct/indirect realisation of speech acts*

Limbaajul în sine este acțiune pentru că *a spune*, pe lângă faptul că înseamnă a transmite cuiva niște informații la un anumit subiect discutat, înseamnă de asemenea și *a face*, adică a încerca să acționezi asupra interlocutorului sau chiar asupra lumii înconjurătoare. Așadar, limbaajul și acțiunea, deseori puse în opoziție, sunt mult mai apropiate decât suntem obișnuiți să credem, limbaajul fiind chiar o formă a acțiunii. Când vorbim, cu alte cuvinte, facem să aibă loc unele lucruri; efectele acestor „acțiuni de limbaaj” sunt valabile atât pentru noi, cât și pentru persoanele cu care socializăm, pentru relațiile cu ele și pentru contextele în care operăm.

În acest articol ne propunem să analizăm *rugămintea* ca act de vorbire din clasa directivelor. Acest act de vorbire exprimă încercarea locutorului de a-l determina pe interlocutor să facă (sau nu) o anumită acțiune. S-a relevat

că la performarea acestui tip de acte locutorul, având un statut superior, beneficiază de rezultatul acțiunii, iar alocutorului i se rezervă dreptul de a refuza acțiunea respectivă (Constantinovici, 2019, p. 107). Din aceeași clasă, pe lângă *rugăminte*, mai fac parte și *ordinul*, *cererea*, *invitația*, *sfatul*, *întrebarea*. Acestea au ca vector de adaptare orientarea lor dinspre realitate spre cuvinte, adică lumea trebuie să se adapteze la cuvinte. Scopul lor constă în incitarea ascultătorului de a face (sau a nu face) ceva, exprimând în același timp starea psihologică a vorbitorului: voință, dorință. Intenția ce stă la baza acestor acte de vorbire este respectiv cea de a ruga, a implora, a cere, a insista, a ordona, a sfătui, a îndemna, a invita.

Întrucât sunt foarte apropiate din punct de vedere al conținutului propozițional și al conținutului ilocuționar, delimitarea directivelor devine deseori un proces complex, care presupune mai ales analiza efectelor perlocuționare produse de actele propriu-zise.

Din toate actele directive menționate anterior, *ordinul* și *rugăminte* par a purta cea mai puternică încărcătură interpersonală, primul fiind o cerere seacă, lipsită de politețe și mai ales de posibilitatea alocutorului de a refuza îndeplinirea actului cerut, iar cel de al doilea act, *rugăminte*, din contra, fiind o solicitare mai blândă, cu un plus de politețe formală (sau nu), care presupune o reacție de răspuns a locutorului, fie de acceptare, fie de refuz. În cazul din urmă, discursul este în totalitate un co-produs, fiind rezultatul unei activități „de colaborare”.

Așadar, *rugăminte* este, fără îndoială, actul de vorbire funcțional prin excelență, cu numeroase implicații socio-relaționale și care oferă o întreagă varietate de modalități de realizare.

În încercarea de a defini actul *rugămînții*, se ia drept punct de referință solicitarea adresată de locutor interlocutorului în vederea îndeplinirii unei acțiuni. Astfel, în funcție de criteriul naturii și al obiectului solicitării *rugăminte* este de 2 tipuri (Mbow, 2011, p. 5):

Rugăminte de a spune, sau *rugăminte* prin care se solicită anumite informații: *Aveți ceas, vă rog?* (*Spuneți-mi cât e ora, vă rog.*); *Când vine autobuzul, vă rog?* (*Spuneți-mi vă rog, la ce oră/ când vine autobuzul?*). În aceste cazuri, *rugăminte* echivalează cu *întrebarea*, a cărei finalitate este obținerea de informații.

Rugăminte de a face, sau *rugăminte* prin care se solicită realizarea unei acțiuni: *Ai o țigară?* (*Dă-mi te rog o țigară.*); *Ai putea să-mi cumperi și mie ziarul?* (*Cumpără-mi și mie ziarul, te rog.*). În aceste exemple, *rugăminte* este realizată printr-un enunț interogativ, solicitându-se însă îndeplinirea unor acțiuni.

Un alt criteriu de descriere a actului de vorbire *rugăminte* vizează beneficiarul acțiunii realizate. Prin *rugăminte*, locutorul îl face pe interlocutor să înțeleagă că își dorește ca acesta din urmă să realizeze anumite acțiuni în beneficiul locutorului. Drept beneficiar apare deci locutorul, eventual alți

participanți menționați în enunț: *Ai putea să-i cumperi mamei flori?* (Cumpără-i mamei flori, te rog.) În acest caz, beneficiarul rugăminții enunțate de locutor este o treia persoană.

Totuși, acest criteriu nu este însă unul pertinent, întrucât există cazuri în care beneficiarul actului nu este ușor de identificat. Exemplu: *Ai putea să închizi ușa?* (*Închide ușa, te rog. Îmi este frig, ne este frig, ...*). În cazul dat, nu există indicii care ar arăta cine este beneficiarul.

Un criteriu de definire a actului rugămintă este și atenuarea actului locuționar (atenuarea cererii de a-l determina pe interlocutor să facă ceva), pentru ca actul în cauză să fie percepută drept rugămintă. În acest caz, rugămintea ar putea fi definită și drept o formulare indirectă a ordinului, un ordin voalat, politicos. Acest criteriu face însă ca hotarul dintre rugămintă și ordin să devină mai neclar. Or, scopul ilocuționar este unul și același: cel de a-l determina pe interlocutor să facă ceva. După cum am specificat mai sus, ordinul reflectă note mai mult sau mai puțin „brutale”, lipsite de politețe, iar rugămintea are mărci de corectitudine, politețe, amabilitate, de bună-educație sau de bun-simț.

În ce privește mijloacele de realizare, trebuie observat că cea mai frecventă modalitate de realizare a rugăminții este probabil **performarea directă**, printr-un enunț ce reflectă conținutul rugăminții cu verbe folosite la imperativ și cu alte verbe caracteristice rugăminții: *a ruga, a implora. (Te implor, nu mă lăsa singur. Dă-mi niște cafea, te rog. (Gancz, 1999, p. 95))*

Cu toate acestea, realizarea actului rugămintă nu se limitează la simpla utilizare a imperativului, ci admite diverse structuri verbale. Să urmărim exemplele: *Poți închide ușa? Aș vrea să închizi ușa. Ai putea să închizi ușa? Vrei să închizi ușa? N-ai putea să închizi ușa? Te-am rugat să închizi ușa. Te-aș rugă să închizi ușa. Trebuie să închizi ușa. Ce frig s-a făcut!* Aceste enunțuri, diferite din punct de vedere al structurii formale, se rezumă toate la *rugămintea de a închide ușa*.

Mărcile actului de vorbire de tip rugămintă ar putea fi clasificate în funcție de tipul solicitării. Astfel, o rugămintă poate fi politicoasă, insistentă sau neutră.

O rugămintă politicoasă se caracterizează prin structuri formale specifice de exprimare a politeții, care implică atenuarea brutalității / superiorității unui ordin și urmărește atingerea unui rezultat pozitiv: *Te rog frumos (mult, enorm), să vii și săptămâna viitoare. Ia-mă cu tine, te rog din suflet!* Observăm, în exemplele citate, că actul ilocuționar este construit cu verbul *a ruga*, întărit de adverbul *frumos, mult, enorm* sau locuțiunea adverbială *din suflet*. O rugămintă politicoasă urmărește în primul rând realizarea actului perlocuționar și garantează în mare parte rezultatul pozitiv al rugăminții sau reacția de acceptare a rugăminții.

În același timp, lipsa notelor atenuante și a formulelor de politețe respective face ca cererea să fie interpretată drept rugămințe neutră sau seacă. Fie că este vorba despre faptul că locutorul nu este beneficiar al actului sau că nu este foarte interesat de rezultatului propriei rugăminți. De regulă, această rugămințe este exprimată prin construcții eliptice, însoțite totuși de verbul *a ruga* la modul indicativ prezent. De exemplu, la magazin: *O pâine, vă rog.*; la ghișeu unei bănci: *Actele, vă rog! Aici, vă rog.* (Operatorul roagă clientul să semneze un act, arătându-i locul unde să semneze). Aceste cereri pot fi funcționale doar în cazurile în care participanții la dialog sunt într-o situație de comunicare în care pot recupera ușor verbul omis.

O rugămințe insistentă este exprimată prin enunțuri ce redau conținutul solicitării, construite cu verbul *a ruga*, verbe la imperativ sau conjunctiv, precedate sau urmate de interjecțiile: *Doamne, Dumnezeule! Doamne! Pentru numele lui Dumnezeu! Cerule! Mamă dragă! Zău!* Exemplu: *Doamne, Dumnezeule, intră, te rog! Dumnezeule, iartă-ne! Te rog să mă ajuți, pentru numele lui Dumnezeu. Dă-mi drumul, Ironică... zău, dă-mi drumul!* (Rebreanu, p. 7), *Vino, bade, zău, la mine.* (Dexonline, definiție zău); *Spune-mi, bade, spune-mi, zău, Pare-ți după mine rău?* (Dexonline, definiție zău).

În prim planul realizării actului ilocuționar al rugăminții apar verbele modale *a vrea*, *a putea*, *a trebui*, în special la forma de condițional-optativ, la persoanele I și a II-a, singular sau plural, urmate de conținutul cererii exprimat cu ajutorul verbelor la modul conjunctiv, structuri ce exprimă o rugămințe politicoasă sub voalul unui îndemn mai puțin categoric decât în cazul verbelor cauzative. *Aș vrea să vii (te rog). Ai putea să vii (te rog)? Ar trebui să te întorci (te implor). Ai putea să faci așa pentru mine? (echivalent cu: Te rog, fă asta pentru mine.)*

Aceleași verbe, la modul condițional-optativ, timpul prezent, cu formă negativă, în construcții interogative pot exprima, de asemenea, o rugămințe. *N-ai putea să vorbești cu el?* (Gancz, 199, p. 93), *N-ai vrea să intri?* (echivalente cu: *Vorbește cu el, te rog., Intră, te rog.*).

O altă modalitate de realizare a rugăminții constă în folosirea verbului *a avea* la modul condițional, urmat de cuvântul *rugămințe* și de enunțul ce exprimă conținutul cererii, construit cu ajutorul verbelor la modul indicativ prezent. De exemplu: *Aș avea o rugămințe: dă-mi niște bani până mâine.* În acest caz, rugămintea este formulată, să zicem mai „politicos” pentru a asigura locutorului un rezultat pozitiv, de vreme ce am spus că rugămintea poate suscita reacții sau rezultate pozitive sau negative.

Așadar, actul de vorbire rugămințe, poate fi performat prin: a) enunțuri asertive, *Trebuie să închizi ușa.* b) enunțuri interogative, *Ai o țigară?* c) enunțuri exclamative, *Vino mai repede, te rog!*

Dat fiind faptul că rugămintea este considerată o subcategorie a actelor directive, exprimarea directă se realizează prin enunțuri exclamative, imperative. În orice caz, pentru decodarea acestora se face

apel la mecanisme mai mult sau mai puțin complexe care combină între ele situația comunicativă (contextul), caracteristicile formale ale enunțului (gramaticale, lexicale, prozodice) și alte elemente, numite condiții de reușită sau de fericire. Despre acestea va fi vorba un pic mai târziu.

Dacă e să ne referim la performarea indirectă convențională a actului de vorbire rugăminte, e necesar să subliniem faptul că formularea unei cereri indirecte constă în verificarea disponibilității locutorului sau interogarea acestuia referitor la condițiile de reușită ale actului. Rugămințile pot fi deci divizate în: a) rugăminți orientate spre interlocutor și b) rugăminți orientate spre locutor.

În cazul acestei rugăminți, la formularea enunțului său, locutorul lasă o oarecare libertate de acțiune interlocutorului său: acesta din urmă are posibilitatea de a decide dacă dorește sau nu să îndeplinească dorința locutorului. În acest caz, locutorul:

1. precizează dacă interlocutorul posedă sau nu obiectul ce urmează a fi solicitat. Exemplu: *Ai o țigară? Ai ceva bani cu tine? Ai ceas? N-ai un stilou în plus?* Prin aceste enunțuri care locutorul intenționează să se informeze cu privire la condițiile prealabile realizării actului sau în privința posibilităților de realizare a viitoarei acțiuni. Forma negativă, în acest context, are o valoare falsă, nu neagă ceva, ci este o marcă a politeții.

2. verifică capacitatea interlocutorului de a îndeplini acțiunea solicitată. Rugămințile de acest gen sunt strategii indirecte prin excelență pentru că oscilează între interpretarea literală și cea în calitate de rugăminte, voalează subtil interesul beneficiarului de a-și atinge scopul, mărinț șansele de realizare a acțiunii solicitate. În acest caz se utilizează de regulă verbul modal *a putea* la indicativ prezent sau la condițional prezent. Exemplu: *Ați putea închide fereastra? Ai putea să-mi dai sarea, te rog?*

3. precizează dacă interlocutorul are voința de a îndeplini acțiunea ce i se solicită. Exemplu: *Ai vrea să-mi dai cartea pentru o zi, te rog? Vrei să vii cu mine, te rog?*

4. face o sugestie. Exemplu: *Ar fi prea de tot dacă te-aș ruga să-mi împrumuți niște bani? Și dacă ai veni chiar acum cu mine? (Îți sugerez să vii chiar acum cu mine).* În cazul rugăminții-sugestie, locutorul insinuează că interesul său, în calitate de beneficiar al acțiunii, este minim.

Rugămintea orientată spre interlocutor se consideră a fi o întrebare cu privire la capacitatea de a acționa. Spre deosebire de rugămintea prin care se cere informații, rugămintea care determină realizarea unei acțiuni se folosește în cazul în care locutorul nu vrea să-și exprime explicit dorința sau nu vrea să fie în poziția de dictator, în poziția de a da ordine (Mbow, 2011, p. 6).

Dacă e să ne referim la rugămintea orientată spre locutor, observăm că interesul acestuia este opus celui al interlocutorului, iar rugămintea pierde din politețe. De regulă, acest gen de rugăminți sunt performate sub forma unor declarații ale dorinței sau intenției locutorului, cu ajutorul modului condițional

prezent, de exemplu: *Aș vrea o carte. (Dă-mi, te rog, o carte.),* imperfectului, *Voiam să-ți cer o carte (Împrumută-mi o carte.)*

Rugămintea indirectă reprezintă o strategie aluzivă de formulare a rugăminții cu ajutorul unui enunț. Aici putem cita numeroase exemple: *Ce bine e că ești cu mașina, eu stau chiar lângă tine. – Mă duci și pe mine acasă? Ce-mi place și mie ciocolata. – Dă-mi și mie ciocolată, te rog.* În aceste cazuri, interpretarea actului de vorbire devine mai complexă. Sunt posibile cazuri când interlocutorul ar putea să nu descifreze valoarea ilocuționară a actului de vorbire și atunci comunicarea ar putea deveni defectuoasă. De exemplu:¹ – *Ce bine e că ești cu mașina, eu stau chiar lângă tine. / – Da?! Nu am știut!;* – *Ce-mi mai place și mie ciocolata. / – Da, cred și eu. Ciocolata place tuturor.*

După cum am specificat, rugămintea este un co-produs, întrucât atât locutorul, cât și interlocutorul au un anumit rol în realizarea actului de vorbire rugămintă. Primul prin performarea unui act de vorbire cu valoare ilocuționară de rugămintă, iar al doilea – prin perceperea scopului ilocuționar și reacția pozitivă (sau negativă) adoptată.

O reacție pozitivă presupune o secvență conversațională de acceptare a rugăminții. Exemplu: *Dă-mi sarea, te rog. / Da, poftim! Cu plăcere! Închide ușa, te rog. / Îndată.* Reacția negativă este însă o secvență conversațională ce redă refuzul locutorului de a răspunde rugăminții interlocutorului și este deci o amenințare pentru solicitant, întrucât riscă să rămână nu doar nesatisfăcut, ci și supărat, ofensat. Exemplu: – *Dă-mi sarea, te rog. / – Și ce mai vrei? – Închide ușa, te rog. / – Nu vreau!*

C. Kerbrat-Orecchioni se referă la o secvență conversațională, amenințătoare, aplicabilă atât în cazul acceptului, cât și în cazul refuzului (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 107). Este vorba despre *replică*, care poate avea rol de precizare a rugăminții, a limitelor sale, în cazul în care reacția este pozitivă (acceptare), sau de justificare, atunci când reacția este negativă. De exemplu: – *Închide ușa, te rog. / – Să mai fac ceva dacă tot mă ridic? (Ușa de la bucătărie?); – Închide ușa, te rog. / – Chiar numai eu sunt în casa asta?*

Așa cum am spus anterior, deseori actul de vorbire – rugămintă este performat de locutorul ce nu vrea să dea ordine, dar există și cazuri când locutorul nu poate să dea ordine. Între acestea este o diferență foarte mare, impusă mai ales de relația interpersonală (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 105), care se face responsabilă frecvent și de succesul (sau insuccesul) actului de vorbire. Politețea presupune atenuarea exprimării oricărui act directiv, dar în măsură variabilă, în funcție de următorii factori:

a) Încărcătura actului de vorbire; cu cât amenințarea este mai mare, cu atât este mai necesară atenuarea / îndulcirea enunțului. Trebuie să se țină cont însă neapărat de cadrul de comunicare și de drepturile și obligațiile existente

¹ Alfabetul chirilic românesc avea 43 de slove; cf. alfabetul latin are 31 de litere: 26 de bază și cinci care reiau câte o literă de bază folosind semne diacritice.

în acest cadru (între locutori). De exemplu, un învățător se va adresa unui elev: *Dă-mi caietul!* dar *Fii drăguț, adu-mi o cafea că eu nu reușesc*. Sau, la oficiul poștal, un client se va adresa operatorului: *Dați-mi un plic și două timbre*. dar *Nu aveți cumva un stilou, am uitat să scriu adresa*.

b) Natura relațiilor interpersonale, de distanță socială sau ierarhice. În primul caz, cu cât pozițiile sociale dintre interlocutori sunt mai diferite, cu atât e mai imperativă utilizarea mărcilor de întărire a rugăminții și a mărcilor de atenuare a ordinului pentru ca acesta să fie interpretat drept rugămintă. În cazul relațiilor interpersonale ierarhice, rugămintea este un ambalaj politicos al unui ordin, dacă acesta vine din partea superiorilor, și este mult mai importantă, ba chiar obligatorie, atunci când vine din partea inferiorilor spre superiori. Exemplu: *Doamnă contabil, luminați-mă și pe mine. Domnule Director, aș vrea să vă rog să-mi dați voie să plec mai devreme*.

După J. Searle, forța ilocuționară a unui enunț derivă dintr-un întreg ansamblu de condiții necesare și suficiente care se raportează la actul respectiv. Aceste condiții nu sunt decât niște reguli necesare pentru formularea actelor de vorbire, care depind de poziția, convingerile și atitudinea participanților la interacțiunea conversațională, de comprehensiunea reciprocă în privința utilizării procedeele lingvistice de comunicare, dar și a altor mărci de natură extra-lingvistică: mimică, gesturi, inflexiunea vocii. Cele din urmă sunt studiate și de pragmatică atunci când se pune problema interpretării, decodării actelor de vorbire indirecte. Numite drept condiții de satisfacție, acestea includ (Mbow, 2011, p. 7):

1. Condiția conținutului propozițional: acțiunea viitoare a interlocutorului; 2) Condiții preliminare: disponibilitatea, posibilitatea interlocutorului de a îndeplini acțiunea, 3) Condiția de sinceritate: locutorul apare ca cel care vrea ca interlocutorul să îndeplinească acțiunea, 4) Condiția principală: actul de vorbire este o încercare de a-l face pe interlocutor să facă / să îndeplinească o acțiune.

Drept condiții preliminare ale reușitei actului directiv rugămintă apare situația comunicativă (sau contextul situațional), care în cazul actului studiat poate fi influențat de similaritatea intereselor, activităților, scopurilor, apartenența la același grup, relațiile interpersonale existente: formale, profesionale, amicale, de familie, superioritate-egalitate-inferioritate. Locul în care se consumă situația de comunicare: în public, în privat, în cadrul unor instituții, în sânul familiei, dar și timpul comunicării: în timpul programului de lucru, în timpul unei întâlniri de afaceri, în timpul unei întâlniri amicale etc. sunt elemente ce ajută la decodarea actelor de vorbire rugămintă, întrucât reflectă dimensiunea pragmatică a actelor de vorbire (Wilson & Sperber, 1979, 80-94). Reușita performării unui act rugămintă depinde și de cunoștințele comune împărtășite, de ceea ce interlocutorii știu sau consideră de la sine înțeles, de opiniile și intențiile lor în situația dată.

În ceea ce privește mărcile psihologice, *gestul* și *mimica*, acestea sunt aplicabile exclusiv în cazul comunicării față-în-față și sunt niște elemente de limbaj corporal, comunicare non-verbală, cu rol voluntar sau involuntar de marcare sau întărire a rugăminții. Exemplu: cutele verticale ale frunții, în timpul formulării unei rugăminți pot exprima emoție, deci beneficiarul adaugă o notă în plus de interes față de rezultatul actului (dicție.md). Ochii larg deschiși denotă un interes sporit al locutorului și optimismul acestuia în vederea obținerii unui rezultat pozitiv la rugămintea sa (Bodrug, 2012). Privirea rugătoare, disperată, tristă, recunoscătoare este și ea un element de întărire al rugăminții, nemaivorbind de inflexiunile vocii care denotă intenția locutorului. Modulația vocii îndulcește / atenuază sau înăsprește mesajul verbal, poate transforma aserțiunile și exclamativele în rugăminți (Pereteatcu, 2019, p. 16). Aceste elemente de natură extralingvistică țin de alte științe și necesită un studiu mai aprofundat prin raportarea lor la studiul pragmatic al actelor de vorbire.

Concluzii. Rugămintea este un act de vorbire din clasa directivelor care exprimă încercarea locutorului de a-l determina pe interlocutor să facă (sau nu) o anumită acțiune. La performarea acestui tip de acte, locutorul are un statut superior, poate beneficia de rezultatul acțiunii, iar alocutorului i se rezervă dreptul de a refuza acțiunea respectivă.

Performarea indirectă convențională a actului de vorbire rugămintă constă în verificarea disponibilității locutorului sau interogarea acestuia referitor la condițiile de reușită ale actului și delimitează *rugămintea orientată spre interlocutor* de o *rugămintă orientată spre locutor*.

Rugămintea este un co-produs, întrucât atât locutorul, cât și interlocutorul au un rol în realizarea actului de discurs rugămintă. Primul prin performarea unui act de vorbire cu valoare ilocuționară de rugămintă, iar al doilea – prin perceperea scopului ilocuționar și reacția pozitivă (sau negativă) adoptată.

Reacția la o rugămintă poate fi *pozitivă* (acceptarea rugăminții) sau *negativă* (refuzul locutorului de a răspunde rugăminții interlocutorului).² Condițiile de satisfacție ale actelor de vorbire de tip rugămintă sunt de natură lexico-gramaticală, dar și extralingvistică. Cele din urmă sunt studiate de alte științe sociale și adoptate de pragmatică pentru interpretarea eficientă și decodarea corectă a actelor de vorbire.

Referințe bibliografice:

1. Constantinovici, Elena. *Actele de vorbire directive: forța ilocuționară și mărcile lor de codificare în limba română*, în revista „Akademos”, 2019, nr. 3, p. 107-111.

² Din economie de spațiu editorial, vor fi analizate doar unele dintre semnele grafice chirilice folosite în textele vechi românești.

2. Mbow, Fallou. *L'acte de requête dans l'interaction verbale*, în Revista electronică internațională a științelor limbajului „Sudlangues”, Decembrie 2011, nr. 16.
3. Gancz, Andrei, Frachon, Marie-Claude, Gancz, Margareta. *Ghid român-francez al actelor de vorbire*, București, 1999.
4. Rebreanu, Liviu. *Ion* (<https://ro.scribd.com/doc/201528/Ion-de-Liviu-Rebreanu>), consultat la 29.09.2020.
5. *Dicționarul limbii române literare contemporane* [online]. Disponibil: (<https://dexonline.ro/definitie/zău>)
6. Kerbrat-Orecchioni, Catherine. *Les actes de langage dans le discours Theorie et fonctionnement*, Paris, 2014.
7. Wilson, D., & Sperber, D. *Remarques sur l'interprétation des énoncés selon Paul Grice*, în „Communications”, nr. 30, p. 80-94.
8. <https://dictie.md/ce-adevaruri-tradeaza-mimica-din-timpul-unui-discurs-vezi-raspunsul-verei-nastasiu/>
9. https://marinbodrug.wordpress.com/2012/10/27/limbajul_trupului_mimica_fata/
10. http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/4379/1/manag_comunic.pdf

**TRĂSĂTURI CARACTERISTICE
ALE SCRIERII CHIRILICE
(PE BAZA UNOR TEXTE VECHI ROMÂNEȘTI)**

dr. GALACTION VEREBCEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. *Articolul examinează particularitățile grafiei chirilice pe baza exemplelor extrase din unele texte vechi românești aparținând secolelor al XVI-lea–al XVIII-lea. Vor fi examinate cu prioritate acele slove care, sub influența ortografiei slavone, ridică anumite probleme de interpretare, în sensul că înregistrează mai multe valori fonetice sau au corespondențe fonetice mai dificil de precizat.*

Cuvinte-cheie: *ortografie slavonă, scriere chirilică, slovă, text, valoare fonetică.*

Abstract. *The Article examines the particularities of Cyrillic Graphy based on examples from some ancient Romanian texts belonging to the 16th-18th centuries. Priority will be given to those Slovakian who, under the influence of Slavonic spelling, raise certain interpretation problems in the sense that they have more than one phonetic value or more difficult to specify.*

Keywords: *Slavonic spelling, Cyrillic writing, Slovenian, text, phonetic value.*

Este bine știut faptul că scrierea chirilică s-a menținut în Țările Române din Evul Mediu (Țara Românească și Moldova) timp de aproximativ cinci secole. De la cel mai vechi document păstrat (*Scrisoarea lui Neacșu*, 1521) și până către anul 1860, anul introducerii oficiale, printr-un decret al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a alfabetului latin, limba română a folosit, pentru redactarea documentelor și textelor, alfabetul chirilic, care a fost creat, în primul rând, pentru o limbă slavă. Preluat însă de limba română pentru a reda structura sa fonetică, alfabetul chirilic se prezenta ca o „haină împrumutată și rău adaptată limbii române” (Rosetti, 1978, p. 451), deoarece avea mai multe semne grafice¹ decât avea nevoie limba română și, în același timp, avea puține slove pentru a reda câteva sunete specifice ale limbii române. De aici nevoia ca grafia chirilică să fie interpretată, și anume, pentru a cunoaște realitatea fonetică a oricărui text, semnele grafice trebuie supuse unor comentarii speciale.

Impunerea cu necesitate a interpretării grafiei chirilice reiese din înseși caracteristicile unor slove. Astfel, un sunet putea fi redat cu ajutorul a două

¹ Alfabetul chirilic românesc avea 43 de slove; cf. alfabetul latin are 31 de litere: 26 de bază și cinci care reiau câte o literă de bază folosind semne diacritice.

În același timp, cu ajutorul literelor chirilice nu puteau fi notate sunete specifice ale limbii române, cum ar fi *î* și *ă*, pentru care erau folosite slovele **Ѣ** (*ier*), **ѣ** (*ieri*), **Ѥ** (*ius*), în poziție mediană, și **Ѧ** (*în*), în poziție inițială (vezi, în acest sens, Densusianu II 1961, p. 35-38; Rosetti 1978, p. 451-460).

SLOVA **a**, împreună cu varianta majusculă, notează, în general, sunetul *a*, indiferent de poziția în cuvânt: **маинте** = *mainte* (CS, 110^r), **пилица** = *pilița* (F, 45^v), **аи** = *ai* „ani” (MI, 170^r), **ограда** = *ograda* (S, 39^r), **Аша** = *așa* (VB, 39^v).

În unele texte, sub presiunea ortografiei slavone, **а** pare să noteze diftongul *ia* în cuvântul **аѦ** = *ad* „iad” (F, 47^r).

SLOVELE **ѣ** și **є** au o distribuție comună: la început de cuvânt și de silabă redau, de cele mai multe ori, diftongul *ie*, în conformitate cu o regulă ortografică slavonă (vezi Bărbulescu 1904: 72, 80-81, 101-109): **ѣширъ** = *ieșiră* (A, 18^r), **съ грѣѣши** = *să grăiești* (AA, 62^v), **ѣшим** = *ieșim* (CS, 22^v), **ѣшимъ** = *ieșim* (F, 45^v), **киилѣ** = *chilie* (FD, 615^r), **єл** = *el* (MI, 192^v), **мѣре** = *muier* (S, 100^r). Este de presupus că în unele cuvinte savante sau în nume proprii străine, la început de cuvânt și de silabă,

³ În această poziție, **α** putea fi precedat și de alte slove: **αποα** = *apoiā*, **λδκοααμε** = *lucuiaste* „locuiaste” **πλοα** = *ploiā* „ploaia” (vezi Densusianu II 1961: 35; Rosetti 1986: 455).

ѣ și ѥ ar putea nota valoarea *e*: **ѣремїѣ** = *Eremie* (A, 23^r), **ѣгипетѣ** = *Eghipet* (AA, 66^r; S, 24^r), **ѣвва** = *Eva* (CS, 121^v, FD, 615^v), **ѣгупет** = *Eghipet* (FD, 516^v), **ѣвгѣліа** = *evangelia* (CS, 101^r, MI, 175^r), **ѣлинѣскъ** = *elinească* (S, 1^r), **ѣпитемїѣ** = *epitemie* „dorință” (VB, 62^r).

ѣ și ѥ, având valoarea *e*, apar notate în mod consecvent după consoană: **чѣпате** = *cetate* (A, 25^r), **съ мѣ дезметеческъ** = *să mă dezmetecescu* (AA, 67^r), **дерептоу ачѣа** = *dereptu aceea* (CS, 51^r), **аѣнсерж** = *agiunseră* (MI, 184^v) sau, exclusiv, după vocala **ї** (**ѣ**) aflată în hiat: **мѣнѣ** = *mânie* (A, 27^r), **бѣкѣрїѣ** = *bucurie* (CS, 34^v; MI, 173^r; S, 6^v; VB, 43^r), **осѣрдїѣ** = *osârdie* (MI, 180^v; S, 1^v).

În alte contexte, **ѣ** notează o altă valoare, aceea de *ea*, redată tradițional de slova **ѣ** (vezi Bărbulescu 1904: 132)⁴: **чѣѣ** „ce-au” (CS, 13^v), **пѣн** „te-ai” (CS, 15^r), **вѣкѣ** „veacu” (CS, 15^v), **ачѣста** „aceasta” (FD), **съ постѣскъ** „să postească” (MI, 175^v), **съ нѣ амѣѣскъ** „să nu amăgească” (S, 86^r), **мѣ аѣѣпѣ** „mă așteaptă” (S, 31^v), **ѣндрѣзнѣлѣ** „îndrăzneală” (S, 53^r) sau aceea de *i*: **асѣнѣлѣ** „asinelui” (CS, 55^v), **косѣць** „cosiță” (CS, 5^r), **фѣѣнѣѣ** „fugi-veți” (MI, 180^v), **сѣрачѣлѣ** „săracilor” (MI, 172^v), **боѣарїѣ** „boiarii” (FD, 482^v), **копачѣ** „copaci” (FD, 570^r), **копѣл** „copil” (S, 20^r), **ѣчѣгаш** „ucigaș” (S, 99^v).

SLOVELE **и** și **ї**, împreună cu variantele **І**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, notează, de cele mai multe ori, sunetul *i*, care reprezintă sau vocala *i*, sau semivocala *i*, sau, mai rar, caracterul palatal al consoanei anterioare: **аѣчи** = *aici* (A, 6^r), **аѣлѣ** = *acelui* (CS, 92^v; S, 13^v), **морѣи** = *morți* (F, 44^v), **фѣрѣ** = *firea* (FD, 579^v), **исѣѣсенїѣ** = *ispășenie* (MI, 192^r), **кѣрѣвѣнїѣ** = *cărbunii* (VB, 38^v). Întrebuințarea lor este însă reglementată de normele ortografiei slavone (vezi Jagić 1968: 123; Bărbulescu 1904: 323): **І**, **ѣ**, **ѣ** apare exclusiv în numele proprii: **Іѣремїѣ** = *Ieremie* (A, 24^r), **Ісакѣ** = *Isacu* (CS, 78^r), **Іѣрданолѣ** = *Iordanului* (CS, 2^v), **Іоѣда** = *Iuda* (CS, 121^v), **Іѣсѣ** = *Iisus* (F, 46^v), **Іакѣвѣ** = *Iacov* (FD, 491^v), **Ісана** = *Isaia* (MI, 188^v), **Іліада** = *Iliada* (VB, 61^v), **Індїа** = *Indiia* (VB, 32^r), **Іраклїѣ** = *Irachie* (VB, 57^r), **и** este notat la inițială de cuvânt, în poziție mediană (înainte de o consoană) și la finală de cuvânt, iar **ї** apare după consoană, înaintea unei vocale cu care se află în hiat sau cu care formează un diftong: **инѣл** = *inel* (A, 19^r), **арѣнїѣ** = *Archirie* (AA, 64^v), **исѣси** = *ispăsi* (CS, 101^r), **гадинилѣ** = *gadinilor* (F, 44^v), **грѣгорїѣ** = *Grigorie* (FD, 612^r), **даторїа** = *datoria* (MI, 183^r), **ани** = *ani* (S, 91^v; VB, 5^r).

Având aceeași valoare fonetică, **и**, **ѣ** apare notat, cu predilecție, în nume de origine străină, mai ales greacă: **ѣгипетѣ** = *Eghipetului* (FD, 516^v), **моѣси** = *Moisi* (FD, 515^v), **кѣѣ** = *chip* (MI, 189^v), **кѣѣ** = *chir* (VB, 38^r), **тѣрани** = *tirani* (VB, 42^r).

SLOVELE **о** și **ѣ** au, în general, o valoare unică, cea de *o*. Întrebuințarea lor este reglementată de regulile ortografice stabilite

⁴ Cf., în acest sens, și exemplele extrase de Ov. Densusianu din textele secolului al XVI-lea: **дѣлѣѣѣ** „dulceața” **тоѣмѣлѣ** „tocmeală”, **трѣѣѣ** „treabă” (vezi Densusianu II 1961: 35).

consoanei anterioare: **аспѣсь** = *asdădz* (A, 30^v), **копачь** = *copaci* (AA, 68^r), **нѣ те слободь** = *nu te slobodz* (FD, 492^v), **вечь** = *veci* (MI, 192^r), **апукаць** = *apucaț* (VB, 7^r).

SLOVELE **ѣ**, **а** și **ѡ**, aflate în diverse poziții, marchează, în linii mari, segmente fonetice corespunzătoare astăzi diftongilor *ea* și *ia*. Distribuția lor este următoarea: **ѣ** apare după consoană, în poziție mediană și la sfârșit de cuvânt, **ѡ**, la inițială de cuvânt sau de silabă și după consoană, iar „, la inițială de cuvânt și, mai rar, de silabă. Notând, practic, valori identice, cele trei slove înregistrează alternanțele **ѣ** ~ **а** după consoană, consemnate, de cele mai multe ori chiar în aceleași cuvinte: **вепѣзь** = *veteaz* (A, 16^v) ~ **вепѡзь** = *veteaz* (A, 14^r), **картѣ** = *cartea* (AA, 64^r) ~ **картѡ** = *cartea* (AA, 66^r), **прескорѣ** = *prescurea* (CS, 7^r) ~ **прескорѣ** = *prescurea* (CS, 6^v), **ноапѣѣ** = *noapte* (F, 45^v) ~ **ноапѡѡ** = *noapte* (F, 47^v), **кѣмѣ** = *cheamă* (FD, 560^r) ~ **кѡмѣ** = *cheamă* (FD, 508^v), **мѣрѣ** = *mearge* (MI, 180^v) ~ **мѡрѣ** = *mearge* (MI, 174^v), **чѣ** = *cea* (MI, 188^r) ~ **чѡ** = *cea* (MI, 193^r) și **а** ~ **ѡ** la inițială de cuvânt sau de silabă: **ѡрѣ** = *iară* (CS, 10^v; MI, 180^r) ~ **ѡрѣ** = *iară* (AA, 62^r; CS, 24^v; MI, 171^v), **се апропѣѡ** = *se apropiia* (CS, 93^v) ~ **сѣ апропѡѡрѣ** = *să apropiiară* (CS, 22^v), **ѡ** = *ea* (FD, 550^r) ~ **ѡ** = *ea* (FD, 580^r).

Aceleași segmente fonetice, *ea* și *ia*, sunt notate și în legăturile sintactice de tipul **лѣѡ** = *le-am* (A, 32^v; S, 32^v; VB, 36^r), **пѣѡ** = *te-au* (A, 15^r; S, 15^r; VB, 32^v), **сѣѡ** = *se-au* (CS, 25^v; MI, 186^v), **сѡѡ** = *se-au* (CS, 34^r), **чѣѡ** = *ce-au* (MI, 185^r; VB, 28^r).

Din cele expuse mai sus pot fi trase câteva concluzii.

Alfabetul chirilic, elaborat pentru o limbă slavonă, nu putea reda nicidecum realitatea fonetică a limbii române atât în momentul împrumutării lui, cât și, în special mai târziu, odată cu redactarea primelor noastre texte ale vechiului scris românesc.

Pentru a cunoaște realitatea fonetică a oricărui text redactat cu alfabetul chirilic românesc, slovele trebuie interpretate, întrucât unele dintre acestea sunt polifone sau au corespondențe fonetice mai greu de precizat.

Necesitatea interpretării grafiei chirilice rezultă din înseși trăsăturile distinctive ale unor semne grafice chirilice, și anume: o slovă corespunde unui singur sunet-tip; mai multe slove corespund unui singur sunet-tip; o slovă corespunde mai multor sunete-tip.

Referințe bibliografice:

1. Avram, Andrei. *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, București, 1964.
2. Bărbulescu, Ilie, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, ruso- și româno-slave*, București, 1904.
3. Densusianu, Ovidiu. *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, 1961.

4. Jagić, I. V., *Rassujdenija iujnoi slaveanskoi i russkoi stariny o tserkovno-slaveanskom jazyke*. Sobral i ob'asnil I. V. Jagić, München, 1968.

5. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București, 1997.

6. Pătruț, Ion. *Rostirea nouă, două* etc. În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 661-665.

7. Rosetti, Al. *Istoria limbii române. I. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, București, 1986.

8. Verebceanu, Galaction. *Un manuscris al Sindipei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Text*, în „Philologia”, 2017, nr. 1-2, p. 35-55, nr. 3-4, p. 67-89, nr. 5-6, p. 113-130.

Surse:

- A – *Alexandria chișinăuiană de la 1790. Un vechi manuscris românesc*. Studiu lingvistic, facsimile și ediție de text de Galaction VEREBCEANU, Chișinău, 2016.
- AA – *Archirie și Anadan*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena GEORGESCU. În: *Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. II. Coordonatori: Ion GHEȚIE și Alexandru MAREȘ, București, 1997, p. 103-174.
- CS – *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe CHIVU, București, 1993.
- F – *Fiziologul*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de V. GURUIANU. În: *Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. II. Coordonatori: Ion GHEȚIE și Alexandru MAREȘ, București, 1997, p. 13-100.
- FD – *Floarea darurilor*. Text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandru MORARU. În: *Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. I. Coordonatori: Ion GHEȚIE și Alexandru MAREȘ, București.
- MI – *Manuscrisul de la Ieud*. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela TEODORESCU și Ion CHEȚIE, București, 1977.
- S – *Sandipa, adică poveste lui Chir-Împărat* (ms. rom. 824, Biblioteca de Stat a Rusiei, Moscova), 1798, f. 1^r-101^r; vezi, pentru varianta publicată, Verebceanu 2017: 35-55; 67-89; 113-130.
- VB – *Viața lui Bertoldo. Un vechi manuscris românesc*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Galaction VEREBCEANU, Chișinău, 2002.

RUGA ȘI PROVERBUL – O BINECUVÂNTARE ÎN POEZIA LUI LIVIU DAMIAN

DAN VEREJANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC

Rezumat. Poetul, eseistul, traducătorul, promotorul unei noi generații de scriitori, liricul modern șaizecist, Liviu Damian, recunoscut în cercetările recente drept poetul demnității și verticalității, al conștiinței de cel mai înalt nivel, în dialogul său poetic cu cosmosul, cu universul, folosește versul rugă, răspunsul îi umple gândirea și comunicarea cu proverbe profunde, din straturile adâncimii memoriei colective milenare, și scriitorul onest își lasă „metaforele dezgolite” în calea timpului prezent, a timpului viitor, în nemurirea sa fiind conștient că mesajul e actual și azi. În acest studiu încercăm să descoperim adevărul inedit al poeziei lui Liviu Damian, asemănându-l cu salcâmul din pragul istoriei vitrege.

Cuvinte-cheie: metafore transparente, cântecul întreg, adevăr inedit, rugă, proverb, binecuvântare, putere spirituală, cosmos, salcâmul din pragul istoriei vitrege, nemurire.

Abstract. The poet, essayist, translator, the promoter of a new generation of writers, the modern lyric from the 1960 current, Liviu Damian, recognized in recent research as the poet of dignity and verticality, of the highest conscience, uses in his dialogue with the cosmos, univers, the prayer verse. His answer fills his thinking and communication with deep sayings from the layers of the millennial collective memory depth; the honest writer leaves his metaphors naked on the path of present and future time, being aware in his immortality that the message is valid even today. In our research we are trying to discover the innovative truth of the poetry of Liviu Damian, comparing him with the acacia from the steps of unfair history.

Keywords: transparent metaphors, whole song, innovative truth, prayer, saying, blessing, spiritual power, cosmos, acacia from the steps of unfair history, immortality.

Liviu Damian, liricul modern șaizecist, poetul „metaforei dezgolite”, a metaforei transparente, face parte din echipa de scriitori născuți în România Mare (alături de Grigore Vieru, Victor Teleucă, Petru Cărare, Gheorghe Vodă, Pavel Boțu etc...), care nu au avut norocul, când veni timpul, să meargă la școala românească, timpul fiind capturat de al 2-lea război mondial, care le va aduce o altă patrie, alt destin, alte împrejurări în care vor trăi și crea. Acesta e contextul și tragedia generației de cărturari, ziși sec de tot „șaizeciști”, sintagmă care nu-i caracterizează nicicum. Or, altul ar fi fost destinul lor de aveau norocul să trăiască în țara în care s-au născut, din fragedă copilărie să pătrundă opera lui Eminescu, Blaga, Bacovia, Arghezi, și multe alte surse

a patrimoniului literar, având șansa, alături de poetul de generație, Nichita Stănescu, să intre în marea literatură română.

Poetul, eseistul, traducătorul, promotorul unei noi generații de scriitori (a poezilor de pe linia întâi a procesului renașterii naționale), Liviu Damian poate fi numit *Salcâmul din prag*, precum și-a numit poetul un volum de poezii, *salcâmul din pragul istoriei vitrege*, salcâmul care, precum zice însăși poetul: „*firea nu și-o schimbă/ ca altora să placă*”. Simbolistica salcâmului în poezia lui Liviu Damian are puterea legăturii cu strămoșii, cu istoria milenară, dar și cu generațiile viitoare, salcâmul fiind prieten și părinte, e însăși poetul în *clipa supremă*, căreia îi zicem viață. În prefața la cartea *Salcâmul din prag*, acad. Mihai Cimpoi constată că Damian e poetul care „*va conta pe veghea memoriei, pe statornicia idealurilor umane, pe rădăcini*”. *Salcâmul din prag* e una dintre cărțile în care poetul va cultiva poemul nu în chip de rugă, ci cu suflet de rugă modernă, libertatea de imaginație oferind o imensitate de versuri devenite cugetări, proverbe: „*Duminica este ziua întâlnirii cu tine însuși*” (poemul *A fi fecior*), *Dorm cărțile în bibliotecă/ Și lumânările în sfeșnice* (din poemul *A fi în somn*), „*ghimpele e dulce dacă nu-i străin*”, sau „*de pleacă-o toamnă ori se duce-o zi/ plecarea lor e pentru totdeauna*”, pentru că „*Memoria e țara unde ne vom întâlni*”, afirmă poetul metaforelor filosofice, a rugilor promotoare de demnitate și curaj artistic. În lupta sa pentru *lumina adevărului*, poetul cunoaște din propria experiență: *Cine-a purtat / un felinar în vânt / știe cât e de scumpă / o fărâmitură de lumină./ (Aștept un arici)*. În creația poetică a lui Liviu Damian avem „mai multe forme de verificare și interogare a eului, de confruntare a sa cu destinul. Una, și putem spune cea mai spectaculoasă, este cea de sfidare, de opunere și rezistență activă, de luptă. Puterile colective de constrângere și mortificare ale statului-tiran totalitarist se lasă întrevăzute pretutindeni, ca și revolta poetului, declanșându-se cu virulență, nestăvilit, direct ori sub diferite deghizări alegorice ori simboluri culturale” (Cuțitaru, 2012, p.8).

Poetul de la Corlăteni nu practică o poezie religioasă, nici rugăciuni tip Ioan Alexandru, Radu Gir etc. Ruga lui Liviu Damian nu e rugăciune, autorul/eroul liric nu cade în genunchi în fața cerului, ci sfredește cu sufletul „*o fereastră în toamnă*” oferind deschidere. Ruga lui Damian nu e întristată (*Ruga de seară* a lui Tudor Arghezi), ci este „*Nervura care mai cântă/ în poarta amurgului*” deși „*s-a îngălbenit frunza*” (poemul „*S-a îngălbenit frunza*”). Fiind mai aproape de *Rugă pentru România* a lui A. Păunescu, mesajul poetului basarabean oferă continuitate (ca și *Rugă de seara* a Leonidei Lari, *Reaprindeți candela* a lui Grigore Vieru). De mai trăia poetul, curajul său l-ar fi adus în fruntea mișcării de renaștere națională, și câte alte cărți ar fi scris în libertate...

În constrângerile regimului totalitar, versul lui Damian nu acceptă umilința rugăciunii, ci admite binecuvântarea sacrului sufletească și trăinicia mesajului, în clipe supreme poetul își răsfață sufletul în binecuvântarea rugii

sale către părinți (*Părinte, focul ce-ai purtat/ și-ai spus că este dor/ fidel prin vreme te-a urmat/ și s-a făcut izvor.*). Un întreg mănunchi de poeme, în care poetul nu folosește cuvintele *mamă* sau *tată*, ci *părinte*, o sublimă măreție în adresarea către oamenii scumpi și dragi: (*„te rog, părinte, de mă iartă/ te rog, părinte, să mă ierți/”*), continuând cu o suită de poeme/rugă: *„Părinte, alături de soare”*, *„Părinte, te pierd în cuvinte”* ș.a., rămânând stăpânul în comunicarea perfectă dintre om și natură (*„salcâmul, mi te închini”*). Ruga lui Damian a sugerat neîmpăcare, protest, răzbunare sufletească, *Salcâm în floare* fiind poemul care încununează chemarea profundă, care, ca și poetul, *„nu s-a vândut/ Spre a-și spori norocul”*, fiind, dintre cei mai importanți poeți basarabeni din a doua jumătate a secolului XX, *cel mai fără de noroc*. O sinceră mărturisire cu valoare de conduită morală, o *ars poetica* însemnată în întreaga cariera literară a poetului. După această mărturisire, îndemnul poetului către cei de azi și de mâine, să se roage de *„nemurirea salcâmului”* său, capătă altă profunzime:

Rugați-vă pentru nemurirea salcâmului meu

Poeți cu lire înstelate

Și voi stejari de pe cetate

Și pești ce fulgerați în eleșteu.

Că el curat răsărind din lut

Prin trai sfințindu-și locul

La rai nu s-a vândut

Spre a-și spori norocul.

De cângile rădăcinilor sale

Se mai țin casele, dâmbul

Cum de norme morale –

Sufletul, blândul.

(Salcâm în floare)

Poemul *Salcâmul din prag* e o rugă bărbătească, de brav ostaș al demnității. Liviu Damian nu era poetul care să se roage în fața regimului totalitar. Fiecare rugă a Poetului este către univers, către cosmos, către viitor, către urmașii care vor ști să ocrotească nemurirea poetului, să o valorifice, să o promoveze pentru a o aduna poem cu poem, rugă cu rugă la patrimoniul cultural național:

SĂ FIE PACE-N LUME

și ploaie pe meleag să nu ne părăsească salcâmul

ocrotitorul din prag.

Poeziile rugă, versurile cugetări, proverbe – partea filosofică a liricii lui Liviu Damian e partea rezistentă a operei sale, care rămâne actuală și întreține nemurirea lui Liviu Damian. E patria poetului, e neamul trăitor nu în spațiul marginalizat, ci în timp, în timpul infinit. E patria cea de acasă, din suflet,

e demnitatea. *E Mândrie și răbdare*, pentru cenzura timpului – un simplu nume de carte, pentru autor e spațiul extins pe care-l vor însufleți căutările sale, versurile sale, poezia sa – adevărată ruga către natură, către viață, către viitor, rugă a demnității sale de Om al cetății, care cu mândrie și răbdare purta ascuns în suflet *Cavalerul de Lăpușna*. Și dacă rugăciunea, ruga este unitatea de măsură a dragostei (Sf. Augustin), poezia lui Liviu Damian e marea dragoste de adevăr, de dreptate, de omenie, e *Partea noastră de zbor* (numele altei cărți de poeme), e *partea de zbor* către renașterea spirituală, renașterea națională la care a contribuit mult și poetul rugilor astrale și al proverbelor poetice. Spunea un filosof, că versul devenit proverb e șoptit poetului de puterea divină și sunt versuri geniale. Astfel, poetul crescut fără tată, „*n-a fost singur niciodată/ cum nu ne este singur dorul*”. Cosmosul i-a sugerat versuri de cea mai înaltă calitate, devenite proverbe. În lirica lui Liviu Damian dragostea deschide ușile unor rugi aparte, a înțelepciunii, a imaginației transparente, cărei deseori nu e posibil să-i depistezi profunzimea de la o primă lectură, e necesară o lectură continuă, o legătură permanentă cu poetul pentru a-i depista crezul.

Rugă poetului e pentru curajul omului, pentru puterea noastră de a nu ceda „În fața celui/ Care mă-nfruntă”. În poemul *Eu locul de muncă nu îl cedez*, din ultima sa carte, poetul produce o rugă-curaj, rugă de-ncurajare a sinelui, de confirmare a competențelor, a talentului omenesc care nu cedează:

*La masa de scris
În creștetul nopții
În gura durerii
În roua din vis
În fața celui
Care mă-nfruntă
Eu locul de muncă nu îl cedez.*

În volumul *Coroana de umbră* găsim o splendidă rugă pentru părinți, pentru înalt, pentru sublim sau pur și simplu o rugă pentru *O zi* „ca niciuna”, „trecută printr-un fluier blând” sau „urcând ca iedera la cer”, în care poetul roagă: „S-o scriem – că trece...”

*O zi oprită sub un pom sălbatic,
O zi ascunsă într-un roi de-albine
O zi și un dans pe jăratec
O zi și un sân de suspine.
S-o scriem – că trece...
Muntele, marea
Își schimbă culoare
E seară. E rece.*

*O zi ca niciuna
O caută luna
Umblând peste mări cu lumina
Dar iată că ceața
Închide cortina.
(O zi)*

Poetul „cu duh exploziv” și „molipsitor de viață” din a cărei „cultură aleasă” izvora „o liniște înflăcărată”, scrie prietenul său, poetul Grigore Vieru, în prefața ultimei cărți pregătită de Liviu Damian și editată în anul plecării sale în nemurire. Volumul de poezii și poeme „*Oile albe, oile negre...*” e cartea dolidă de proverbe și înțelepciune, în special poemul „*Cavaleria de Lăpușna*”: „Ștefan Vodă către solia moscovită” (*Când ziua ce vine e fără pereche/ noi scoatem din suflet mândrie mai veche*), de curaj și conștiință națională, ruga fiind subtil folosită în toate capitolele volumului: „*Bucurați-vă, prieteni,/ pentru bucuria mea ciudată/ pe care încă nu o pot descrie*” (*Călătorie în orient*).

Proverbul, acest *ecou al experienței* prin care a trecut poetul, personalitatea cu demnitate de sine, cu verticalitate, cu dragoste de neam și țară, nu e o simplă cugetare, e mesajul memoriei colective pe care poetul îl trimite către viitor, deși mai este ținut cumva în umbra celor care s-au temut de el. Încercarea poetului în timpuri grele să vorbească despre sacru pe cât se poate de simplu, nu l-a salvat:

*Mamă, noi suntem ochii tăi.
Mamă, noi suntem râsul tău.
Mamă, noi suntem visele tale.
Mamă...*
*Fără vârstă e apa a ei strălucire.
Fără vârstă e viața izvorând din iubire.
Și doar clipa aceasta ce dă-n floare și ține
e de-o vârstă cu roua
e de-o vârstă cu mine.
(Strălucire)*

Liviu Damian „*creator original și de mare talent*” (M. Dolgan), nu a avut norocul de critici și istorici literari pe măsura creației sale, însăși poetul recunoscând acest lucru în prefața volumului de poeme *Coroana de umbră* (1982), ultima carte originală editată pe care a ținut-o în mâini: „... *timpul trece, viața trece, și cel chemat nu mai vine*”. Nu avea cine să vină, critica literară, istoricii literari erau preocupați de „eroii muncii socialiste”, de cohorta de poeți de la curtea puterii. „Cine era în stare să valorifice just creația poetică a lui L. Damian?”- se întreba mult mai târziu însăși reprezentantul criticii literare, M. Dolgan. Criticul a scris mai multe articole/eseuri/studii pe

marginea creației lui Liviu Damian după moartea poetului, când majoritatea istoricilor literari nu au cutezat să vorbească. Spre bucuria noastră, în mileniul trei critica literară din Moldova va vorbi altfel despre Liviu Damian: același Mihai Dolgan va scrie articolul *Liviu Damian sau calvarul editării unui poem despre Ștefan cel Mare și Sfânt*, Alexandru Burlacu eseul „*Liviu Damian: cercurile verbului*”, Grigore Canțâru articolul „*Liviu Damian: tentația intertextualității*”, cu mai multe studii în *Criticele* sale vine academicianul Mihai Cimpoi; va cerceta opera lui Liviu Damian scriitoarea și cercetătoarea Ana Bantoș. În eseul *Conceptul modern de poezie la Liviu Damian*, Mihai Dolgan constată: „Ca și toți poeții moderni de la Baudelaire încoace, L. Damian este refractar la doctrina imitativă (adică la ideea de mimesis) și la cea expresivă, declarându-se un adept consecvent al doctrinei imaginative a poeziei, care permite creatorului să se folosească de un limbaj născând sau, în terminologia lui Andre Breton, de un limbaj care „germinează” (Dolgan, 2003, p.80).

În zecile de titluri de carte de autor, din scurta sa viață de creator: poezii, eseuri filosofice, publicistică socială, poezii pentru copii, o parte a creației sale fiind adunată în cele două volume de *Scrieri alese* (editate în 1985), în antologia *Mândrie și răbdare* (2017), – Liviu Damian și-a conturat un nume clar în literatura română.

Azi, martorii oculari, stau ca-n palmă:

Viața ne era ca-n palmă

În văzul întregului sat

În văzul întregului cer

Bătrânii care s-au trecut

Bătrânii cu pletele albe

Sunt martorii noștri

Copiii din drum,

din porți, din frunze

soarele împărat

luna fecioară

stelele multe

peste ograda rotundă

ținută de mama

în văzul întregului sat.

Ne era plânsul ca-n palmă

Lacrima trecea la vecini.

Râsul venea de nu știu unde

De peste gânduri

*Din alte curți
Atâția martori curați,
Ne cumpărați și neclintiți
Acolo-n deal avem
Sub cruci de lemn
Atâția-n leagăne și-n prag
În flori de tei și-n ram de fag...*

Poezia citată e din volumul *Ca-n palmă*, carte care a supărat grav regimul totalitar, lucru pentru care poetul a avut de pătimit. Azi, prezent în mai multe ediții a ***Calendarului național*** al marilor personalități ale literaturii și culturii române, în noi și noi volume, opera lui Liviu Damian se cere cercetată. Liviu Damian „este scriitorul care nu a vrut să se lase absorbit de vremuri. Demnitatea, curajul, puterea spirituală, cultura poetică aleasă” (Lucia Țurcanu. *Poetul-verb*. Prefață la *Liviu Damian. Din rană crește ramul*) a poetului va dialoga permanent cu timpul, cu salcâmul, cu verbul, cu cosmosul, cu infinitul universului, rămânând a fi cel dintotdeauna: *mândru și răbdător*...

Cum mărturisea într-un interviu Vladimir Beșleagă (după ce a mers la Corlăteni-Bălți, acolo, unde, în cimitirul din inima satului, odihnește poetul, între mama Efimia și tata Ștefan): „Deasupra frunții, ca un arc al destinului său dificil, dar de o rară în lumea noastră demnitate, lucesc în bronz cuvintele testamentare, una dintre cugetările poetului, un proverb în chipu-i de rugă: «cuprinde-mă cu liniște, pământule, cum te-am cuprins și eu...» Vladimir Beșleagă, zicea, citez: Acum mă dau la o parte. Să ascultăm...poetul”:

*Verde matern
Verde matern, verb matern -
Codrul te vede veșnic verde,
Nisipul te vede al nimănui,
Mutul te vede al mutului.
Harnic te văd dăruirii cu har,
Fără de sare – duhul sărac.
Marea îți soarbe cuvântul amar,
Munții cu fag stâncă te fac.
Când vorba mă minte alunec din minte
Și intru supus în infern
Decât să vântur pe vânt cuvinte
Din marele verb matern.
Mă văd prin vremi ce demult au apus:
În vârfuri de sulii e capul meu dus
Și-n urmă huma lacomă strânge
Verbe materne - lacrimi de sânge.*

Referințe bibliografice:

1. Beșleagă, V. *Liviu Damian: poetul rezistenței, poetul demnității*. Radio Europa Liberă, 24.03.2014.
2. Cimpoi, M. *Critice*, 3, Craiova: Scrisul Românesc, 2003.
3. Cuțitaru, N. *Liviu Damian: forme de interogare a eului și de integrare în tradiție*, în „Philologia”, 2012, nr. 5-6, p. 8-20.
4. Damian, L. *Din rană crește ramul*, Chișinău: Arc, 2009.
5. Damian, L. *Mândrie și răbdare*, București: Prut, 2017.
6. Damian, L. *Poezii și poeme*, Chișinău: Literatura artistică, 1986.
7. Damian, L. *Salcâmul din prag*, Chișinău: Literatura artistică, 1979.
8. Dolgan, Mihail. *Conceptul modern de poezie la Liviu Damian*, în „Orientări artistice și stilistice în literatura contemporană”. Vol. 1, Chișinău, 2003, p. 79-86.

BIOGRAFIE ȘI MISTICISM ÎN MAESTRUL ȘI MARGARETA

dr. VIORICA ZAHARIA

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Rezumat. Critica literară susține că viața Maestrului se suprapune peste existența reală a lui Bulgakov. Inspirat de ideile lui Amfiteatrov și Orlov, autorul a făcut apel și la prototipuri din viața reală. De aici concluzia că Maestrul și Margareta estetic îmbinare armonioasă a biografiei cu elemente de misticism. Protagonistul include în personalitatea sa o parte din biografia scriitorului, aspecte ale destinului lui Gogol, soarta lui Faust și calitățile de filosof ale lui Kant. Bulgakov și Maestrul par a fi făcuți din același aluat. Puțină nebunie, multă demnitate, o doză de realism și verticalitate, toate s-au îmbinat în această lucrare colosală.

Cuvinte-cheie: Bulgakov, roman, biografie, religiozitate, demonologie, misticism, ocultism.

Résumé. Les critiques soutiennent que la vie du Maître est similaire à la véritable existence de Boulgakov. Inspiré par les idées d'Amfiteatrov et Orlov, l'auteur a également utilisé des prototypes réels. D'où la conclusion que Le Maître et Marguerite est une combinaison harmonieuse de religion et démonologie avec des biographies. Le protagoniste comprend en lui-même une partie de la biographie de l'écrivain, des aspects du destin de Gogol, la fatalité de Faust et les qualités de Kant. Boulgakov et Maître semblent être créés de la même pâte. Un peu de folie, beaucoup de fierté, une dose de réalisme et la verticalité, tout concourt à créer une œuvre colossale.

Mots-clés: Bulgakov, roman, biographie, religiosité, démonologie, occultisme.

Mihail Bulgakov și-a conceput principala sa carte, pe care inițial intenționa s-o numească „Magul negru”, în iarna dintre anii 1929 și 1930, iar ultimele retușuri ale romanului dictându-i-le soției în februarie 1940, cu trei săptămâni înainte de a se stinge. O parte a criticii înclină să o citească ca pe un tratat politic criptat, recunoscându-l pe Stalin în figura lui Woland, iar în alaiul acestuia, pe diferite personaje politice a timpului. Alți interpreți ai romanului au văzut în el o apologie a diavolului, o doză de admirație pentru puterea întunecată, un fel de interes, aproape maniacal, a autorului față de aspectele întunecate ale vieții, imputându-i autorului ateismul. O a treia categorie, dimpotrivă, i-a reproșat scriitorului admirația pentru forțele răului. Aceste interpretări rămân însă unidimensionale, deoarece majoritatea criticilor literari ruși susțin că viața Maestrului este un *copy paste* al existenței reale a virtuozului scriitor, care reușește să trateze cu exactitate chirurgicală

aspectele primordiale ale unei vieți de om, îmbinând într-un amestec perfect religiozitatea, mitologia, dragostea mistuitoare, demonologia, infidelitatea și cele mai proaste obiceiuri ale societății.

Era previzibil că Bulgakov, fost student teolog, va încerca să includă în scrierile sale elemente religioase, dar va începe cu cele demonice. Putem afirma că întinericul bulgakovian își are originile în setea de cunoaștere a scriitorului și în goana sa după descifrarea tainelor lumii de dincolo. Bulgakov alege inițial să lucreze cu forțele întinericului. Ulterior își va îndrepta privirea spre cele ale luminii. Cunoștințele sale din domeniul demonologiei au fost folosite pe scară largă în *Maestrul și Margareta*. Surse de inspirație în acest domeniu i-au fost lucrarea lui M. Orlov, «История сношений человека с дьяволом», și cartea scriitorului Alexander Amfiteatrov, «Дьявол в быту, легенде и в литературе Средних веков», aceasta din urmă bazându-se pe ipoteze cu rădăcini adânci în Evul Mediu. Cele două volume au furnizat idei pentru viitoarele personaje bulgakoviene și pentru ceea ce înțelegem astăzi prin sintagma „literatură bulgakoviană”. Nu există date exacte cu referiri directe la opera lui A. V. Amfiteatrov în arhivele autorului *Maestrului și Margaretei*, însă unele dintre ele fac trimiteri fără îndoială la Diavol, în special, la demonul Astaroth (așa cum Bulgakov ar fi vrut să-l numească pe viitorul Woland în prima ediție a romanului). În plus, referințele frecvente la cărțile lui Amfiteatrov din lucrările lui Bulgakov sunt dovezi clare a paralelelor între romanul lui Amfiteatrov „Culoarea-căldurii” și partea rezervată studiului diavolului în *Maestrul și Margareta*. Acest fapt ne face să ajungem la concluzia că, atunci când purcede la scrierea romanului, Bulgakov era deja familiarizat cu cele mai întunecate laturi ale lucrurilor. Din articolele lucrării «Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона», autorul *Maestrului și Margaretei* a cules numele Hella și multe detalii și personaje ale *Marelui bal al Satanei* și al *Sabatului vrăjitoarelor*. Iar din articolul „Astrologia” din dicționarul lui Brockhaus și Efron, Bulgakov a cules detalii importante pentru destinul lui Mihail Alexandrovici Berlioz, cel pe care i-l va prezice Woland la Patriarșie Prudî: „El l-a măsurat pe Berlioz cu o privire de parcă ar fi să coase un costum pentru el, mormăind ceva de genul «Unu.... Doi...»... Mercur în a doua casă ... luna a plecat ... șase – nenorocirea ... seara – șapte ... – și a anunțat cu voce tare și bucuroasă: «– Vă vor tăia capul!» Conform principiilor astrologiei, douăsprezece case sunt douăsprezece părți ale eclipticii” (Bulgakov, 2014, p. 7).

Astfel, aflarea unor astre în anumite case reflectă evenimente din soarta omului, Mercur în casa a doua însemnând fericire în comerț. Respectiv, Berlioz este pedepsit pentru faptul că a infiltrat în *templul literaturii* membri ai MASSOLIT-ului preocupați exclusiv de partea mercantilă a creației, aceștia certându-se pentru delegații în călătoriile de afaceri sau foi de odihnă în stațiunile balneoclimaterice (însuși Mihail Alexandrovici se gândește la un astfel de voucher în ultimele ore ale vieții sale). Nefericirea în casa a șasea ar

însemna eșec în căsătorie, iar din relatările următoare aflăm că soția lui Berlioz a fugit la Harkov cu un coregraf. În ediția din 1929 a romanului, Woland afirmă răspicat că „luna a părăsit a cincea casă”, sugerând cu certitudine că Berlioz nu avea copii. Nu este de mirare că unchiul președintelui MASSOLIT-ului este unchiul din Kiev, pe care Woland se oferă imediat să-l anunțe printr-o telegramă despre moartea nepotului său. A șaptea casă ar fi casa morții, iar mișcarea astrului de acolo, de care este legată soarta funcționarului literar, înseamnă moartea lui Berlioz, care se întâmplă în aceeași seară (Bălza, 2013).

Din «История сношений человека с дьяволом» a lui Orlov, Mihail Bulgakov a luat numele lui Behemot, multe detalii despre Sabatul diferitelor națiuni, pe care le-a folosit la descrierea ambianței de la Marele Bal al Satanei, unele episoade din biografia lui Koroviev-Fagot și lista ar putea continua. Apelând la volumul lui Mihail Orlov, de exemplu, în roman este explicată scena legată de costumul lui Prohor Petrovici, președintele Comisiei de divertisment. Este vorba de scena arhicunoscută din roman unde funcționarul este transformat într-un costum după ce a înjurat cu expresia „Să mă ia naiba!”, așa încât, în una dintre aceste crize, Prohor Petrovici va fi capturat de Behemot. Costumul va continua să stea la birou și să îndeplinească cu succes toate obligațiunile dispărutului, inclusiv primește vizitatori și încearcă să se afirme ca entitate. Orlov povestește, de asemenea, în cartea sa despre un nobil german din secolul al XVI-lea, care avea prostul obicei de a-l invoca pe diavol în situațiile dificile ale vieții. Într-o noapte, în timp ce își escorta stăpânul pe un drum pustiu, slujitorul observă că stăpânul blasfemator este brusc înconjurat de spirite rele. Om evlavios, valetul și-a făcut griji pentru protectorul său și, încercând să-l salveze de diavoli, l-a îmbrățișat strâns, rugându-se. În zadar Diavoli i-au strigat să-și părăsească stăpânul, prin gestul său, servitorul a reușit să-l salveze pe acesta.

La o paralelă cu cele relatate mai sus, observăm că, în Maestrul și Margareta, rolul de servitor îi revine secretarei lui Prohor Petrovici, Anna Richardovna, concubina funcționarului, un antimodel de virtute creștină, aceasta fiind și cauza nereușitei femeii de a-l salva pe Prohor Petrovici din ghearele spiritelor rele. Președintele Comisiei îi reproșează tranșant lui Behemot că este ocupat și nu-l poate accepta. Pentru o minciună, nu doar pentru lipsă de politețe, personajul lui Bulgakov e pedepsit, dispărând din fața secretarei-amante la fel ca și mireasa care și-a înșelat alesul. Însă, asistentul lui Woland nu s-a interesat de haine și lucruri, luând cu el doar corpul lui Prohor Petrovici, vestit pentru lăcomia plăcerilor carnale.

Vizita lui Azazello la profesorul Kuzmin are, de asemenea, rădăcini în «История сношений человека с дьяволом». Orlov oferă multe exemple de transformări ale diavolului, ilustrativ fiind cazul din secolul al XVI-lea al unui profesor de la Academia Würtemberg. Într-una din zile, cineva i-a bătut tare la ușă. Valetul a deschis și a văzut în fața sa un bărbat straniu îmbrăcat într-un costum foarte ciudat. Întrebat fiind de ce are nevoie, straniul vizitator a răspuns

că vrea să vorbească cu profesorul și a ordonat să fie primit. Vizitatorul i-a adresat profesorului mai multe întrebări dificile de ordin teologic teologice, la care un om de știință experimentat nu ar fi răspuns imediat. Ulterior, vizitatorul a sporit gradul de dificultate a întrebărilor, iar drept ripostă omul de știință i-a răspuns: „M-ai pus într-o mare dificultate, pentru că acum nu am timp și sunt ocupat, dar iată, aici este o carte pentru tine: în ea vei găsi tot ceea de ce ai nevoie”. Când vizitatorul a luat cartea, savantul a văzut că în loc de mână cu degete, acela avea o labă cu gheare, asemenea celor a unei pasări de pradă. După ce a recunoscut semnul diavolului, savantul i-a replicat: „Așa ești? Ascultă ce s-a spus despre tine. Și, deschizând Biblia, savantul i-a arătat în Geneză cuvintele: „Sămânța soției va șterge capul șarpelui. Diavolul furios a dispărut cu o mare jenă și mânie, dar a scos un urlet groaznic, și a zdrobit călimara, a vărsat cerneală și a lăsat în urmă duhoarea care s-a simțit încă multă vreme în casă” (Orlov, 2016, p. 178). Într-un mod similar va proceda și Azazello în *Maestrul și Margareta* când declanșează un război total pe biroul profesorului: transformându-se într-o vrabie, acesta lovește într-o călimară și sparge sticla sub care se afla o fotografie, apoi ia forma unei femei cu o labă de pasăre și o voce masculină.

Mihail Orlov descrie în cartea sa și întâmplarea unui tânăr italian din secolul al XVI-lea, care, în vecinătatea Romei, a întâlnit diavolul care luase forma unui bărbat murdar și neîngrijit, în haine vechi zdrențuroase, cu părul și barba murdare și cu un chip răutăcios. Prin analogie, doar că fără barbă, Margareta îl întâlnește într-un mod asemănător pe Woland, înainte de începerea Marelui Bal al Satanei: «Два глаза уперлись Маргарите в лицо. Правый с золотою искрою на дне, сверлящий любого до дна души, и левый – пустой и черный, вроде как узкое игольное ушко, как выход в бездонный колодец всякой тьмы и теней. Лицо Воланда было скошено на сторону, правый угол рта оттянут к низу, на высоком облысевшем лбу были прорезаны глубокие параллельные острым бровям морщины... Воланд широко раскинулся на постели, был одет в одну ночную длинную рубашку, грязную и заплатанную на левом плече» (Bulgakov, 2014, p. 120).

În *Maestrul și Margareta*, Bulgakov a acceptat dualismul religiilor antice, unde zeitățile bune și cele rele sunt obiecte de cult cu drepturi egale. Nu este o coincidență că unul dintre persecutorii Maestrului a fost Arimanov, purtătorul principiului răului, numit după zeitatea zoroastriană. Coincidență sau nu, dar tocmai în anii muncii lui Bulgakov asupra ultimului său roman, sub presiunea autorităților, oamenii vor fi presați să-și schimbe religia ancestrală pe una nouă, cea a comunismului, Iisus Hristos fiind declarat un simplu mit, produs al imaginației bolnave a omului. Lupta de demitizare purtată de regim împotriva cultului religios creștin se răsfrângea asupra tuturor domeniilor vitale. Fapt notat și explicat minuțios de Mihail Bulgakov într-o pagină de jurnal datată cu 5 ianuarie 1925, unde își notează impresiile

postlecturale la prefața jurnalului *Ateul* («Безбожник»): «Соль в идее: ее можно доказать документально – Иисуса Христа изображают в виде негодя и мошенника, именно его. Этому преступлению нет цены».

În roman, poetul Ivan Bezdomnâi, care îl va prezenta pe Iisus Hristos ca pe o persoană antipatică și probabil inexistentă, în poezia scrisă la comandă, se lasă influențat de spiritul ironic al lui Woland, tentat fiind de ideea că: „A respinge pe Satana înseamnă a fi adept și simpatizant al lui Dumnezeu” (Bulgakov, 2014, p. 9). *După moartea lui Berlioz, Ivan Nikolaevici se simte obligat să creadă în Diavol și, prin aceasta, să se convingă de existența lui Yeshua Ha-Nozri. Ideea „diavolului bun” d Bulgakov a preluat-o din cartea lui A. V. Amfiteatrov «Дьявол в быту, легенде и в литературе Средних веков», unde se menționează următoarele: «Нельзя не заметить, что понятие и образ злого духа, [...] определяется в библейском мифотворчестве не ранее пленения (речь идет о Вавилонском пленении евреев)»* (Amfiteatrov, 2010, p. 323).

La Bulgakov, Woland execută ordinul, mai degrabă îndeplinește rugămintea, lui Yeshua de a-i lua cu el pe Maestru și pe Margareta. Diavolul este astfel slujitorul lui Ha-Nozri. Nu în zadar Woland îi face observație lui Levi Matei «Мне ничего не трудно сделать» (Bulgakov, 2016). Idealul etic al lui Yeshua poate fi menținut doar în spațiul divin, iar în viața reală continuitatea și realizarea idealurilor și zilelor Maestrului pot fi asigurate doar de Diavol și suita sa. Un spirit creativ precum Maestrul aparține întotdeauna nu doar lui Dumnezeu, ci și Diavolului. Amfiteatrov a acordat o atenție deosebită „*Cărții apocrifice a lui Enoh*” (cel de-al șaptelea fiu al lui Adam și Evei), unde, în varianta cea mai veche, apare pentru prima dată ideea apropierei diavolului de om, vinovăția lui fiind cauzată de distanțarea premeditată de divinitate în favoarea umanității, prin trădarea cerului de dragul pământului. Diavolii lui Enoh erau niște îngeri căzuți de dragul dragostei pentru pământence, lăsându-se acaparați de efemerul uman și de poftele trupești. Este mitul ce poartă în sine ideea absenței în natură a creaturilor malefico-demonice, lucrurile și ideile nefaste fiind exclusiv produse ale evoluției umane.

În roman, Woland și demonii suitei sale sunt o reflectare a viciilor umane, manifestate la contactul cu Behemot, Koroviev-Fagot și Azazello. Acesta din urmă, demonul deșertului, provine de la „Azazell-demonul locurilor fără apă”, așa cum a fost indicat de Bulgakov în materialele pregătitoare romanului. Despre Azazell scrie și Amfiteatrov când povestește despre soarta evreilor nomazi în deșerturile arzătoare, care se străduiau să nu stârnească spiritul răului – Azazell care domnea în deșert – un ecou al zeului egiptean Seth. Tradiția spune că pentru a-și diminua din păcate, adepții cultului lui Azazell sacrificau un țap, de unde și expresia de *țap ispășitor*. În cazul lui Bulgakov, Azazello are funcția de demon-ucigaș și violent, preluând păcatele asociate acestuia. El este cel care îi va oferi Margaretei alifia magică care o va transforma în vrăjitoare. Tot Azazello este și cel care-l scoate pe Maestru din pivnița de pe

Arbat, pentru a zbura până la ultimul adăpost, acesta fiind analogul moscovit al lui Yeshua-mielul care a luat asupra sa păcatele omenirii.

Într-una din povestirile sale, Amfiteatrov pomeneste de un „diavol bun” care îndeplinise o slujbă pe lângă o mănăstire și ceruse drept simbrerie niște haine colorate și ornate cu clopoței. Anume așa ar fi fost prezentat demonul Azazello în prima variantă a romanului Maestrul și Margareta. Amfiteatrov citează povestea populară germană despre Faust, unde acesta poartă o lungă conversație teologică cu Mefistofel. Demonul discută amănunțit și veridic despre frumusețea pe care stăpânul său Lucifer o purta pe cer și pe care a pierdut-o pentru mândria sa, în căderea îngerului rebel, despre ispitele oamenilor de către diavoli, despre iad și chinurile sale groaznice. O asemenea atitudine respectuoasă manifestă și Woland față de Yeshua Ha-Nozri, dar totuși își permite să ironizeze pe seama lui Levi Matei, ucenicul mai puțin capabil al lui Ha-Nozri. Alexander Amfiteatrov mai menționează și o minunată poveste rusească despre un mic diavol care, după ce s-a îndrăgostit de o vrăjitoare tânără, nu doar că o ajută să scape de acest dar supranatural, ci și se sacrifică în numele dragostei pe care i-o purta. Drept urmare, el cade pradă dușmanilor pe care și-i făcuse fata din cauza puterilor ei vrăjitorești. Astfel, chiar și cea mai profundă dragoste creștină și disponibilitatea de a sacrifica propriul suflet pentru prieteni sunt accesibile absolut tuturor formelor existențiale prezente în cele două universuri vitale. Mai mult, există diavoli care, prin calitățile lor bune, depășesc cu mult oamenii, iar acțiunile și cruzimile umane îi duc la indignare și groază sinceră (Amfiteatrov, 2010).

Mihail Bulgakov este adeptul contradicțiilor literare și, asemenea lui Bezdomnâi, ajunge să-l descopere pe Dumnezeu din perspectiva abordării inițiatice a demonicului. Pentru a înțelege aspectele religiozității romanului, e necesară o inițiere în *Faust*-ul lui Goethe, dar și lectura pe îndelete a scrierilor biblice. Însuși autorul, în epigraf, cere ca romanul să fie interpretat prin paralela cu *Faust* al lui Goethe, iar *Faust*, prin Prolog în cer, citând din cartea lui Iov, solicită a fi interpretat în intertext cu aceasta din urmă. Bucuria lui Satan că pe pământ toți oamenii l-au uitat deja pe Dumnezeu este temperată de o replică a Creatorului însuși: „Dar ce-i cu robul meu Iov?” Goethe a simțit cel mai fin ideea transmisă de „*Cartea lui Iov*”: Diavolul atentează la entitatea materială și fizică a eroului, dar și la spiritualitatea lui Iov. Însă nu o poate atinge pe cea din urmă pentru că Dumnezeu nu-i îngăduie să-i atingă sufletul: „Iată, îți dau pe mână tot ceea ce are, numai asupra sufletului său să nu-ți întinzi mână”. Goethe a simțit această „lacună” literară a „*Cărții lui Iov*” și Mefistofel al său intră în scenă acolo unde Diavolul biblic a fost împiedicat. Dumnezeu îi dă mult mai mult decât în povestea biblică: „Ți se permite. Du-te și pune stăpânire pe sufletul său. Și dacă poți, condu-l prin deșertăciune după voința ta” (Goethe, 2011).

Dacă în „Cartea lui Iov” sufletul acestuia este protejat de Dumnezeu, iar în Faust Dumnezeu se îndepărtează cumva de sufletul celui ispitit, în Maestrul

și *Margareta* Bulgakov sugerează că oamenii înșiși, după un termen al lui Max Weber, și-au „dezvrăjit” sufletele. Orașul, în care ateii privesc din ferestre, a devenit o jucărie în mâinile lui Satan, autorul subliniind că, înainte de sosirea lui Woland, spiritul ateu și sacrilegiul au pervertit Moscova. Moravurile moscoviților vor fi penalizate de către autor în momentul în care acesta va prezenta interesul sporit al cetățenilor față de balul satanic și totalul dezinteres față de tradiția creștină. „După cum Tatăl Mă cunoaște, la fel îl cunosc eu pe Tatăl” (Ioan 10:15), Mântuitorul a depus mărturie înaintea ucenicilor Săi. „... Nu-mi amintesc de părinții mei. Mi-au spus că tatăl meu este un sirian ... (Bulgakov, 2014, p. 34)”, spune filosoful rătăcitor Yeshua Ha-Nozri în timpul interogatoriului celui de-al cincilea procurator al Iudeii, Pilat din Pont. În varianta de jurnal a romanului, criticii au observat că replica lui Yeshua Ha-Nozri nu face altceva decât să nege veridicitatea evangheliilor. De unde putem concluziona că religiozitatea lui Bulgakov este una aparte și personalizată.

Este evident faptul că scriitorul încearcă să creeze o nouă imagine a Mântuitorului și începe acest lucru prin utilizarea variantei sonore a numelui Iisus Hristos – Yeshua. Nu în zadar Woland, anticipând povestirea despre Pilat din Pont, îi asigură pe Berlioz și Bezdomnâi de următoarele: „Să știți că Isus a existat” (Bulgakov, 2014, p. 9). Da, Yeshua este Hristos, prezentat în roman ca unicul și adevăratul, contrar celui din Evanghelie, care a apărut datorită scrierilor ucenicului său. Yeshua nu se deosebește de Iisus doar prin sonoritatea numelui și evenimentele vieții sale, ci și la nivelurile sacru, teologic, filosofic, psihologic și fizic. Este timid și slab, nevinovat, nepractic și naiv până la prostie. Are o concepție atât de greșită despre viață, încât nu este în stare să recunoască în Iuda din Khariot un trădător și un provocator ieftin. Prin simplitatea sufletului său, Yeshua devine involuntar turnător, povestind despre modul în care Levi Matei își scria memoriile, astfel punând povara propriilor fapte și cuvinte pe umerii ucenicului său. Doar indiferența lui Pilat, profundă și disprețuitoare, îl salvează pe Levi de o posibilă persecuție.

Deși istoria Moscovei acelor ani și conținutul *Noului Testament* sunt revizuite și îmbinate de Bulgakov, acestea pot fi recunoscute separat în economia romanului, fără a aduce vreun prejudiciu conturului artistic al operei. În primul rând, pentru că povestea lui Yeshua Ha-Nozri și a procuratorului este același roman pe care l-a scris mai întâi, apoi l-a ars, Maestrul – personajul principal al romanului *Maestrul și Margareta*. De aceea, imaginile Maestrului și ale lui Yeshua Ha-Nozri au multe în comun, așa cum au Maestrul și Mihail Bulgakov.

Religiozitatea bulgakoviană pare a fi una ce trebuie interpretată cu mare atenție, dar, oricât de ciudat ar suna, și una concludentă. Bulgakov își scrie propria religie, propriul crez și propriile sale Zece Porunci. Nu-și creează opera sub dicteul lui Woland și nici sub presiunea regimului comunist, ci influențat

fiind de ideile lui Amfiteatrov și Orlov, despre care putem afirma că i-au fost călăuze în lumea încurcată a ocultismului literar. În același timp, autorul a apelat și la prototipuri din viața reală. De unde putem afirma că romanul în discuție pare a fi un produs obținut din îmbinarea armonioasă a mitologiei cu biografia, nu doar a autorului.

Se spune că nebunii schimbă lumea. Maestrului i-a bulversat universul o femeie, iar Bulgakov va zdruncina lumea literară dând viață Maestrului. Putem înțelege și interpreta mai bine destinul acestui personaj memorabil prin raportare la realitățile vieții prototipurilor sale. Caracterul biografic al operei se datorează în mare parte suitei de personaje create cu măiestrie, care vor trăi într-un fel adevărată viață a celor ce le-au servit drept modele. Pornind de la ideea că viața este teatru, iar noi actorii în ea, conchidem că Mihail Bulgakov nu și-a scris doar propria Evanghelie, ci și propria istorie. Asemenea lui Van Gogh, își face autoportretul, nu în culori, ci în cuvinte, în structuri bipolare și în produse ale unor reflecții în oglindă.

Maestrul este în mare parte un erou creat după chipul și asemănarea plăsmuitorului său. Vârsta sa din roman, „...un bărbat de aproximativ treizeci și opt de ani” (Bulgakov, 2014, p. 79), se suprapune exact pe vârsta lui Bulgakov din mai 1929 (împlinise 38 de ani în a 15-a zi, la 10 zile de la plecarea Maestrului și Margaretei de la Moscova). Campania ziaristică împotriva Maestrului și romanului său despre Pilat din Pont seamănă izbitor cu acțiunile de defăimare a scriitorului care a vizat prozele *Ouăle fatale*, *Zilele Turbinilor*, *Fuga*, *Apartmentul Zoikăi*, *Insula Crimson* și romanul *Garda Albă*. În arhivele bulgakoviene s-a păstrat un articol din ziarul «Рабочая Москва» din 15 noiembrie 1928, unde sub titlul «Ударим по булгаковщине!» erau înglobate sentințele membrilor Partidului Comunist din domeniul artei. Aceeași soartă o împărtășește și Maestrul după ce i se publică fragmente din romanul despre Pilat din Pont, iar cel care-i semnează sentința se dovedește a fi Mstislav Lavrovici, cel care condamnă și blamează începuturile literare ale Maestrului, argumentând că opera acestuia nu este decât o bulă de săpun, o scriere lipsită de virtuozitate și fără durabilitate (Bulgakov, 2014).

Scriitorul a transpus în destinul personajului dragostea pe care o purta celei de-a treia sale soții, Elena Bulgakova, prototipul Margaretei. După interzicerea publicării romanului *Fuga*, când piesele-i nu treceau de controlul riguros al cenzurii, când eforturile sale în a scrie proză erau zădărnice, Bulgakov se află în situația similară Maestrului. Diferența este că Maestrul alege să-și schimbe zona de confort pledând pentru adăpostul unui ospiciu – scut împotriva criticii tăioase, iar Bulgakov decide să-i scrie lui Stalin pentru a obține protecție sau permisiunea de a emigra.

Pentru conturarea personalității complexe a Maestrului, Bulgakov simte necesitatea de a se inspira și din caracterele altor câteva prototipuri. Elocventă este referirea la Gogol. Portretul Maestrului, „bărbierit, cu părul întunecat, cu

nasul ascuțit și un fir de păr atârnat pe frunte”, trădează o asemănare izbitoare a acestuia cu N. V. Gogol. În acest sens, romancierul îl înzestrează pe Maestru, în prima scenă în care acesta apare, cu o alură îngrijită și o pedanterie cronică la capitolul igienă, deși ulterior subliniază faptul că era bărbierit de două ori pe zi de lucrătorii ospiciului. Cuvintele lui Woland adresate Maestrului „Cu ce vei trăi?” sunt parafrizarea celebrei afirmații a poetului Nikolai Alekseevici Nekrasov, adresată lui Gogol, făcând referire la 1848. Arderea romanului de către Maestru are la bază nu doar arderea variantei în manuscris a viitorului roman *Maestru și Margareta*, dar face aluzie și la arderea celui deal doilea volum al romanului lui Gogol, *Sufletele moarte*, la care acesta lucrase timp de zece ani. Afirmațiile Maestrului despre faptul că nu poate suporta zgomotul, prostia, violența și țițetele umane stridente, în special cele din suferință sau furie, sunt asemănătoare detestărilor doctorului Wagner, căruii îi erau străine plăcerile trecătoare. Cei doi sunt comparabili și prin rateul similar al vieții, în goana după genialitate și femei. Cel mai probabil, în cea mai timpurie ediție a *Maestrului și Margaretei*, păstrată doar în fragmente și scrisă în 1929, rolul Maestrului a fost jucat de un om de știință pe nume Fesia. Bulgakov l-a înzestrat cu o erudiție fenomenală specifică Renașterii italiene, precum și cu măiestria profesării istoriei și filologiei universitare, care într-o măsură și mai mare îl face asemănător cu Wagner al lui Goethe.

Deci, personajul lui Bulgakov este un produs sintetic care înglobează în sine parte a biografiei scriitorului, aspecte din destinul lui Gogol, inteligența lui Wagner, fatalitatea lui Faust, calitățile de filosof ale lui Kant, menționat de asemenea în roman, Bulgakov inspirat fiind în acest sens de referirile la Kant din «Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона» ale filosofului religios Serghei Soloviov: „Personalitatea și viața lui Kant este o imagine complet integrată, caracterizată prin predominanța continuă a rațiunii asupra afectelor și datoriei morale, asupra pasiunilor și intereselor inferioare. După ce și-a înțeles vocația științifică și filosofică ca o datorie supremă, Kant a subordonat necondiționat orice altceva pentru ea. Gânditorul a constatat că viața de familie interferează cu munca mentală și a rămas pentru totdeauna singur. Cu o pasiune specială pentru geografie și călătorii totuși nu a părăsit niciodată Koenigsbergul pentru a nu-și întrerupe munca” (Brokgauz, 2010). Într-un mod similar, Maestrului îi sunt străine bucuriile vieții de familie. Nu-și amintește numele soției sale, nu caută să aibă copii, iar când se căsătorește și lucrează istoric într-un muzeu, din proprie dorință, locuiește „singur, fără rude și aproape fără prieteni la Moscova”. Asemenea lui Bulgakov, Maestrul nu s-a născut la Moscova.

Dragostea Maestrului pentru Margareta este, în multe privințe, similară prototipului iubirii veșnice, eterne, ideale, despre care Vladimir Soloviov spune că nu are drept scop crearea unei familii. Maestrul și-a dat seama de vocația sa de a scrie și, asemenea lui Kant, s-a îndepărtat de tot ce era efemer,

și s-a stabilit într-un subsol de pe Arbat pentru a-și scrie romanul despre Pilat din Pont. Ca și Kant, avea un singur prieten, jurnalistul Alosii Mogarici, care l-a cucerit printr-o îmbinare neobișnuită a pragmatismului și imaginarului său literar. Cu sprijinul acestuia, Maestrul încearcă să-și promoveze romanul, asemenea lui Kant care a apelat la ajutorul lui Green pentru publicarea „Criticii rațiunii pure”. Mogarici e cel care a stabilit exact ce părți ale romanului despre Ponțiu Pilat ar fi complet inacceptabile pentru cenzura și critica sovietică, iar pentru a-i lua apartamentul de pe Arbat, l-a turnat cu prima ocazie. Soarta Maestrului este o versiune antitetică a destinului lui Kant nu doar din cauza că cel mai bun prieten al său s-a dovedit a fi un trădător, dar și pentru că acesta nu este capabil să-și învingă singur boala mentală, Kant reușind să învingă o suferință fizică (Bulgakov, 2014). Suferințele morale l-au distrus psihologic pe Maestru și, spre deosebire de Kant, el nu și-a văzut niciodată romanul publicat. Își va putea revedea marea dragoste și romanul publicat doar dacă acceptă pactul cu Woland.

În varianta finală a romanului, asemănările cu Kant devin mai puțin vizibile, Woland adresându-i-se astfel: „O, de trei ori maestru romantic, vrei într-adevăr să ieși cu prietena ta după-amiază sub cireșele care încep să înflorească și să ascuți muzica lui Schubert seara? Există deja o casă și un servitor bătrân care te așteaptă, lumânările se ard deja și în curând se vor stinge, pentru că vei întâlni imediat zorii” [Bulgakov, 2014, p. 130]. În ultimul său zbor, Maestrul ia înfățișarea unui filosof din secolul al XVIII-lea: „Părul lui acum albi sub clar de lună și în spate se strângea într-o împletitură, care zbura în vânt. Când vântul a suflat mantia de pe picioarele Maestrului, Margareta a văzut stele care, se aprindeau apoi mureau lângă pintenii pantofilor săi. Asemenea unui tânăr-demon, Maestrul zbura, neluându-și ochii de la lună, zâmbind mormăia ceva din cele cu care se obișnuise în camera 118” (Bulgakov, 2014, p. 190).

Rețin atenția cuvintele ce-au determinat soarta postumă a Maestrului: „El nu a meritat lumina, a meritat pacea”. Profesorul Levi Matei nu vrea să-l ia pe Maestru „la el, în lumină”, motiv pentru care această secvență a dat apă la moara criticii care își îndreptățea acuzele aduse atitudinii scriitorului față de credință și față de ideea nemuririi. Alegându-i soarta postumă Maestrului, Bulgakov și-a pecetluit-o într-un fel pe a sa, în perioada scrierii romanului autorul reflectând asupra nemuririi, conservării sufletului în creație, posibilității de a-ți transfera sinele în sufletul altcuiva în intenția de contopire și comuniune.

Bulgakov și Maestrul par a fi creați din aceeași materie. Puțină nebunie, mult orgoliu, o doză de realism și un simț fin al verticalității, toate conlucrând de minune la crearea unei entități literare colosale, care reușește să subjuge propriilor reguli cenzura, incultura, apatia și selectivitatea criticilor literari. Aliaj perfect de citate: „Lașitatea e cel mai cumplit viciu”, „Manuscrisele nu

ard”, „Nu cere niciodată nimic” (Bulgakov, 2014) etc., *Maestrul și Margareta* rămâne un roman care îmbină miticul cu demonicul și biografia nu doar a scriitorului însuși. Un roman care răstoarnă concepte definitorii pentru literatura timpului; roman despre bine și rău; roman care incită și șochează; roman cu și despre viață. Pus mult timp sub indice, imboldul care l-a determinat pe Bulgakov să-l publice a fost dragostea pentru propria lui Margarită, pentru femeia care-i furase inima, pacea și liniștea, fiecare pagină a romanului fiind îmbibată de taine, frici, demonism, religiozitate și umor (Stroghin, 2004).

Referințe bibliografice:

1. Amfiteatrov = Амфитеатров, А., *Дьявол в быту, легенде и в литературе Средних веков*. Москва, Азбука-классика, 2010.
2. Bălza = Бэлза, И., *Генеалогия Мастера и Маргариты*, Москва, Наука, 2013, 207 p.
3. Brokgauz = Брокгауз, А., *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Москва, Азбука-классика, 2010.
4. Bulgakov = Булгаков, М., *Мастер и Маргарита*. Москва, Эксмо, 2016.
5. Bulgakov, M., *Maestrul și Margareta*. Iași. Polirom, 2014.
6. Goethe, J. W., *Faust*. București, Adevărul Holding, 2011.
7. Orlov = Орлов М., *История сношений человека с дьяволом*. Москва, Аегитас, 2016.
8. Stroghin = Стронгин, В., *Михаил Булгаков. Писатель и любовь*. АСТ-Пресс Книга, 2004.

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII

Colocviul științific cu participare internațională

FILOLOGIA MODERNĂ:
REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN

PAUL GOMA In memoriam.
Est-etica rezistenței prin adevăr

* * * * *
* * * * *

Chișinău, 2020